

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (1)

Чернігів 2015

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради університету (протокол № 1 від 26.01.2015). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» є новою назвою «Вісника Чернігівського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки”», який включено до переліку наукових фахових видань ВАК України, затвердженого постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 (Бюлетень ВАК України № 4, 2010).

З 2013 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 1 (1). – 242 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, державного управління, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С.М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М.П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В.П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І.М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О.В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С.М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О.І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж.В., доктор економічних наук, професор;

Грішова І.Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В.М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л.Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т.В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В.Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В.П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л.Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М.І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А.Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т.Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1 (1)

Chernihiv 2015

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the University (protocol № 1 dated 26.01.2015). Scientific journal “Problems and Prospects of Economics and Management” is the new name of “Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»”, which is included into the list of scientific specialized editions of HAC of Ukraine, approved by the Resolution of Presidium of HAC of Ukraine of March 10, 2010 № 1-05/2 (Bulletin of HAC of Ukraine № 4, 2010).

Since 2013 has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU (license agreement № 246-04/2013 of April 29, 2013).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2015. – № 1 (1). – 242 p.

The articles on theoretical problems of the national economy, sectorial aspects of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, public administration, finance, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Hrishova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Бутко М.П., Попело О.В.</i> Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності в умовах поглиблення інтеграційних процесів.....	7
<i>Зайцева О.І.</i> Організаційно-економічні проблеми функціонування підприємств на ринку корпоративного контролю.....	21
<i>Шабатура Т.С.</i> Теоретичні засади визначення економічного потенціалу підприємства.....	26
<i>Dubyna M.</i> The scientific approach to the identification of the essence of the category „infrastructure”.....	31
<i>Zelenska O., Zelenskyi S., Alieshuhina N.</i> Modern methodological concept study on food security of Ukraine.....	37

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Ільчук В.П., Базилюк А.В., Хоменко І.О.</i> Організаційно-економічні засади реформування міського пасажирського транспорту.....	42
<i>Кичко І.І.</i> Удосконалення програмно-цільового методу регулювання вищої освіти.....	50
<i>Андрієнко М.М.</i> Економічна сутність та особливості визначення якості сервісного обслуговування на залізничному транспорті.....	56
<i>Атаманчук Ю.М.</i> Управління ресурсами переробних підприємств аграрного виробництва на засадах логістики.....	61
<i>Гавриленко Н.І., Кулич Я.В.</i> Тенденції та перспективи розвитку фармацевтичного ринку.....	69
<i>Гунчак Н. В.</i> Реалії та перспективи інтелектуального бізнесу в Україні.....	77
<i>Митяй О.В.</i> Наукові підходи до конкурентоспроможності галузей АПК.....	82
<i>Коновал В.В.</i> Аналіз стану легкої промисловості в умовах трансформаційної економіки України.....	91
<i>Остапенко Т.В.</i> Пріоритети державного регулювання вітчизняного АПК у контексті стратегії економічної модернізації.....	98

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Повна С.В.</i> Структурні зрушення в економіці регіону у контексті глобальних системних змін.....	104
<i>Атрощенко Б.Ф.</i> Подійний туризм – важлива складова індустрії гостинності міста Чернігова.....	111

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Забаштанський М.М.</i> Методичні аспекти оцінювання ефективності концесійної діяльності в Україні.....	117
<i>Коваленко Ю.М.</i> Закони термодинаміки у дослідженні процесів функціонування фінансового сектору економіки.....	124
<i>Мельник П.І.</i> Інформаційне забезпечення фінансів підприємства.....	132
<i>Прокопенко В.Ю.</i> Вітчизняна практика застосування приватизаційних інструментів у сфері нерухомості.....	144
<i>Kravchuk H., Sokil L.</i> Motor insurance fraud and its impact on the insurer's financial security.....	148

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Никонович М.О., Барабаш Н.С.</i> Аудит операцій з оплати праці.....	155
<i>Лень В.С.</i> Бухгалтерські процедури: поняття, зміст та класифікація.....	161
<i>Муравський В.В.</i> Канали облікових комунікацій та комп'ютерно-комунікаційні технології.....	174
<i>Онищенко В.П.</i> Ліквідаційна вартість основних засобів: проблеми визначення.....	179
<i>Муравський В.В., Хома Н.Г.</i> Ризики автоматизації бухгалтерського обліку.....	185
<i>Пашиніна А.О.</i> Переваги використання автоматизованої інформаційно-облікової системи у контексті функціонування інтегрованої системи господарського обліку.....	191

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

<i>Олійченко І.М., Дітковська М.Ю., Юрченко Ю.Д.</i> Зв'язки з громадськістю в системі державного управління як фактор публічності влади.....	198
<i>Оліфіренко Л.Д.</i> Методичні підходи до визначення ефективності інституціональних змін державного регулювання розвитку корпоративних структур.....	205
<i>Харченко Ю.П.</i> Шляхи гармонізації державних механізмів управління соціально-правовим захистом дитинства.....	214
<i>Титаренко Т.Г.</i> Функціональна характеристика діяльності суб'єктів державного управління земельними відносинами.....	222

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	235
---	-----

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT

<i>Butko M., Popelo O.</i> Commercialization of the results of scientific and technological activities under integration processes deepening	7
<i>Zaitseva O.</i> Organizational and economic problems of operation of enterprises at the market of corporate control	21
<i>Shabaturo T.</i> Theoretical foundations for determining the economic potential of the company	26
<i>Dubyna M.</i> The scientific approach to the identification of the essence of the category “infrastructure”	31
<i>Zelenska O., Zelenskyi S., Alieshuhina N.</i> Modern methodological concept study on food security of Ukraine	37

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Ilchuk V., Bazyluk A., Khomenko I.</i> Organizational and economic principles of reforming public passenger transport.....	42
<i>Kychko I.</i> Improving of program-target method of regulating higher education	50
<i>Andriienko M.</i> Economic nature and characteristics of determining the quality of services at railway transport.....	56
<i>Atamanchuk Yu.</i> Resource management of processing enterprises of agriculture based on logistics.....	61
<i>Havrylenko N., Kulych Ya.</i> Trends and prospects of pharmaceutical market development	69
<i>Hunchak N.</i> Realities and prospects of intellectual business in Ukraine	77
<i>Mytiai O.</i> Competitiveness scientific approaches to the field of agriculture.....	82
<i>Konoval V.</i> Analysis of the state light industry in conditions of transformational economy Ukraine	91
<i>Ostapenko T.</i> Priorities of state regulation of national agro-industrial complex in the context of economic modernization strategy.....	98

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Povna S.</i> Structural changes in the economy of the region under the global system changes.....	104
<i>Atroshchenko B.</i> Event tourism – an important part of the hospitality industry of Chernihiv.....	111

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Zabashkanskyi M.</i> Metodological aspects of assessment of efficiency of concession activity in Ukraine.....	117
<i>Kovalenko Yu.</i> The laws of thermodynamics in the study of functioning of the financial sector of economy.....	124
<i>Melnyk P.</i> Information support of finance of the enterprise.....	132
<i>Prokopenko V.</i> National practice of privatization instruments usage in real estate industry	144
<i>Kravchuk H., Sokil L.</i> Motor insurance fraud and its impact on the insurer's financial security	148

ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

<i>Nykonovych M., Barabash N.</i> Audit of operations on wages	155
<i>Len V.</i> Accounting procedures: concept, content and classification	161
<i>Muravskiy V.</i> Channels of accounting communications and computer-communication technologies	174
<i>Onyshchenko V.</i> Liquidation value of the fixed assets: problems of determination	179
<i>Muravskiy V., Khoma N.</i> Accounting automations risks	185
<i>Pashnina A.</i> Advantages of using automatic information system in the context of the integrated system of commercial accounting.....	191

GOVERNANCE

<i>Oliychenko I., Ditkovska M., Yurchenko Yu.</i> Public relations in the system of public administration as a factor of authority's publicity.....	198
<i>Olifirenko L.</i> Methodological approaches to defining the efficiency of institutional changes of government regulation of the development of corporate structures	205
<i>Kharchenko Yu.</i> Ways of harmonization of national mechanisms for the management of social-legal protection of childhood.....	214
<i>Tytarenko T.</i> Functional description of subjects state departments governance land relations.....	222

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS SCIENTIFIC ARTICLES	235
---	------------

УДК 001.891:347.7

М.П. Бутко, д-р екон. наук

О.В. Попело, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

М.П. Бутко, д-р экон. наук

О.В. Попело, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ УГЛУБЛЕНИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Mykola Butko, Doctor of Economics

Olha Popelo, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

COMMERCIALIZATION OF THE RESULTS OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL ACTIVITIES UNDER INTEGRATION PROCESSES DEEPENING

Досліджено сутність понять «комерціалізація результатів науково-технічної діяльності», «технологічний трансфер», розглянуто суб'єкти комерціалізації інновацій, запропоновано систему принципів, на яких ґрунтується процес комерціалізації наукових досліджень. Представлено організаційно-економічний механізм комерціалізації наукових розробок, визначено етапи трансферу та комерціалізації науково-технічних розробок. Наведено способи комерціалізації інноваційних розробок та фактори, що впливають на успіх їх комерціалізації.

Ключові слова: комерціалізація, науково-технічна діяльність, інноваційна розробка, інтеграційні процеси, інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, технологічний трансфер.

Исследована сущность понятий «коммерциализация результатов научно-технической деятельности», «технологический трансфер», рассмотрены субъекты коммерциализации инноваций, предложена система принципов, на которых базируется процесс коммерциализации научных исследований. Представлен организационно-экономический механизм коммерциализации научных разработок, определены этапы трансфера и коммерциализации научно-технических разработок. Приведены способы коммерциализации инновационных разработок и факторы, влияющие на успех их коммерциализации.

Ключевые слова: коммерциализация, научно-техническая деятельность, инновационная разработка, интеграционные процессы, интеллектуальная собственность, инновационная деятельность, технологический трансфер.

The essence of the concepts of "commercialization of the results of scientific and technical activities" and "technology transfer" has been investigated. The subjects of commercialization of innovations have been considered. The system of principles which underpin the process of commercialization of scientific research has been suggested. The organizational and economic mechanism of science commercialization has been presented. The stages of transfer and commercialization of scientific and technological development have been defined. The ways of commercializing innovation and factors affecting the success of their commercialization have been given.

Key words: commercialization, scientific and technical activity, innovative design, integration processes, intellectual property, innovation, technology transfer.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення інтеграційних процесів світова економіка перебуває на стадії переходу на новий технологічний рівень, що посилює роль інновацій та наукових досягнень у формуванні конкурентоспроможності та стабільності розвитку кожної національної економіки. Питання не лише створення, але і впровадження результатів науково-технічної діяльності (НТД) на умовах окупності та забезпечення належного рівня безпеки національних економік об'єктивно є одним з пріоритетів державної політики у сферах інновацій, інвестицій, зовнішньоекономічного співробітництва і відповідно у забезпеченні економічної безпеки. Використання результатів НТД здійснюється фактично у кожній сфері національної економіки, звідси і їх комерціалізація повинна досліджуватись з урахуванням системності та етапності НТД.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різнобічних аспектів інтелектуального капіталу та комерціалізації результатів науково-технічної діяльності присвя-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тили чимало наукових праць такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Брукінг, О.Б. Бутнік-Сіверський, Дж. Гелбрейт, Д. Даффі, А.О. Дегтяр, Л. Едвінссон, А.Г. Жарінова, С.М. Ілляшенко, В.Л. Іноземцев, Б.Б. Леоньев, Л. Меллуун, Л.Г. Мельник, Т. Стюарт, Е. Тоффлер, А.А. Чухно та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Значна частина на-працювань доводить необхідність створення та ефективного використання інтелектуального капіталу у процесах інноваційної діяльності, проте питання ефективної взаємодії науки і виробництва знаходиться на рівні дискусій і пошуку шляхів його вирішення.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів комерціалізації результатів науково-технічної діяльності в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх 15 років вітчизняна економіка пройшла такий важливий етап трансформації, як перехід від закритої, планованої і керованої економіки, до відкритої ринкової економіки. У ході такої трансформації економіка втратила більшу частину своєї інноваційної спроможності (так само, як і конкурентоспроможності), тому що старі, директивно-планові моделі управління інноваціями зникли або застаріли. Проте поступово відкриваються великі можливості для економічного зростання інноваційної системи, набагато краще пристосованої до ринкової економіки.

Протягом тривалого часу економісти вказували на те, що інвестиції в НДДКР залишаються недостатньо оптимальними. Це пояснюється тим, що, інвестуючи в наукові дослідження і розробки, компанії зацікавлені в отриманні прибутку на їх приватні інвестиції, а не у стійкому зростанні соціальної вигоди. Це відбувається тому, що більша частина вигоди від їх приватних інноваційних зусиль поширюється і на їх конкурентів (безкоштовно копіюють інновації), і на споживачів у формі поліпшених товарів та послуг за нижчими цінами. Крім того, особливо на високо фрагментованих ринках, відбувається постійне дублювання інноваційних зусиль, наслідком якого стають зайві витрати ресурсів. Більш радикальне вирішення цих проблем полягає в адаптації централізовано керованої економіки через централізоване планування оптимального рівня інвестицій у наукові дослідження і розробки [9].

Якщо розглядати право інтелектуальної власності як цивільно-правовий інститут, то у ст. 418 Цивільного кодексу України [20] (далі – ЦК України) під «інтелектуальною власністю» розуміється право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншими законами України. Із цього визначення випливає наступне: по-перше, право інтелектуальної власності визначається державою через закріплення його в законі; по-друге, воно охороняється та захищається у встановленому законом порядку; по-третє, це право пов'язується з відповідними об'єктами, які визначаються законодавством України, у тому числі і міжнародно-правовими актами [3].

У спеціальній юридичній літературі з питань інтелектуальної власності поняття «право інтелектуальної власності» розглядають з позиції права інтелектуальної власності як цивільно-правовий інститут, так і як суб'єктивне право.

Право інтелектуальної власності як цивільно-правовий інститут – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання й охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Зокрема, слід зазначити, наявність інститутів права інтелектуальної власності, які є відносно самостійними і, одночасно, кожен з яких має свої особливості, зумовлені специфікою самих об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ).

До таких інститутів належать:

– інститут права інтелектуальної власності на об'єкти авторського права і суміжних прав;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- інститут патентного права (винаходи, корисні моделі, промислові зразки);
- інститут права інтелектуальної власності на інші результати науково-технічної творчості (наукові відкриття, компоновані інтегральні мікросхеми, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин та комерційні тасмниці);
- інститут права інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації суб'єктів цивільного обороту, товарів, послуг (комерційні найменування, торговельні марки та географічні позначення) [13].

Зміст права інтелектуальної власності становить особисті немайнові права та (або) майнові права інтелектуальної власності (п. 2 ст. 418 ЦК України).

У результаті створення об'єктів права інтелектуальної власності суб'єкт цього права набуває відповідних суб'єктивних прав як особистого немайнового, так і майнового характеру.

Під особистими немайними правами розуміють різновид цивільних прав, які виникають із приводу нематеріальних благ, є невід'ємними від особи та набувають економічного змісту (гл. 15 ЦК України). Під майновими правами розуміють суб'єктивні права, які пов'язані з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, а також із тими матеріальними (майновими) вимогами, які виникають між учасниками правовідносин із приводу використання об'єктів права інтелектуальної власності (наприклад, право авторів і винахідників на винагороду) (ст. 424, 426 ЦК України).

Така класифікація прав, що становлять зміст права інтелектуальної власності, має відповідне практичне значення. Зазначене ґрунтується на тому, що за загальним правилом особисті немайнові права можуть належати лише безпосередньо творцеві об'єктів права інтелектуальної власності. Вони є невідчужуваними від особи творця та, як правило, не можуть передаватися іншим особам. Майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності можуть переходити до інших осіб у спосіб, передбачений законом. Зміст зазначених прав щодо конкретних ОПВ розкривається у відповідних главах ЦК України та спеціальному законодавстві – законах України, які регулюють суспільні відносини щодо правової охорони окремих об'єктів права інтелектуальної власності [3].

У системі економіки інтелектуальної власності інновація розглядається як вже матеріалізований результат трансформації інтелектуальної власності творця (інтелектуальний продукт) з ознакою об'єкта права інтелектуальної власності, який втілений у інноваційний продукт чи інноваційну продукцію, яку виведено на ринок і після її реалізації (комерціалізації) отримується дохід (прибуток) [14].

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів, є підприємництвом, а в умовах інноваційної діяльності – інноваційним підприємництвом. У цьому напрямку діяльності комерціалізація інтелектуальної власності в Україні залишається ще на низькому рівні, що пов'язано з недооцінкою інтелектуальної власності в інноваційній діяльності, як головного важеля оновлення виробництва, технологій, отримання нової за своїми якостями продукції тощо. Це пов'язано з тим, що розроблювачі погано розуміють доміанти ринку, потреби споживача, у них немає досвіду технологічного підприємництва.

Трансформація науково-технічних розробок в інноваційний продукт, придатний для виробництва і ринку, з ймовірністю отримання високого рівня доходу від цього впровадження, є найважчим етапом у ланцюгу, що пов'язує науку зі споживачем [7].

Організаційною основою трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт є побудова і реалізація інноваційного проекту за відповідними стадіями інноваційного проектування, що зображено на рис. 1.

Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності здійснюється на умовах її комерціалізації. В цьому процесі є обов'язковими як мінімум чотири учасники: автор розробки (винаходу, сорту рослин, корисної моделі тощо), стратегічний партнер, менеджер та інвестор.

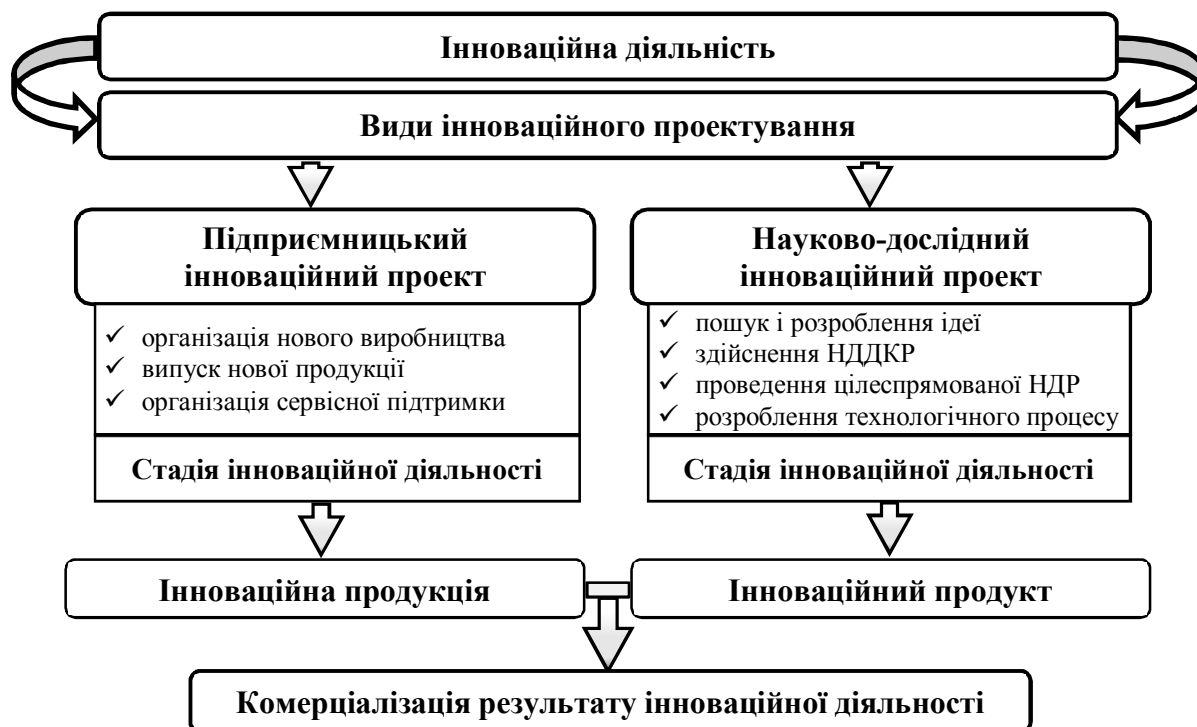

Рис. 1. Інноваційна діяльність за видами інноваційного проектування

Державною службою інтелектуальної власності України у 2011 році було видано патентів на винаходи порівняно з попереднім роком на 4,8 % більше (4061), на 9,4 % більше (10 291) – патентів на корисні моделі, на 6,6 % менше (1337) – патентів на промислові зразки [8]. Однак створити інновацію – це половина шляху, друга половина – досягнення кінцевого результату, просування інновації на ринку, тобто комерціалізація. Факт наявності прав інтелектуальної власності – недостатня умова для отримання власником комерційних результатів. Як стверджують експерти, не більше 1 % запатентованих технічних рішень доходить до етапу введення в господарський обіг [17].

Для промислових підприємств актуальним є питання, пов'язане не стільки з генерацією інноваційних ідей, скільки з використанням інноваційного потенціалу, що знаходиться поза межами комерціалізації.

У сучасних умовах комерціалізація постає як стратегічно значущий процес для економіки України та її суб'єктів господарювання, що забезпечує їх конкурентоспроможність та інтенсивність соціально-економічного розвитку [10].

Комерціалізація також є об'єктивним та історично обумовленим ринковим процесом, який пояснює формування і розвиток нових ринків та інститутів. Ураховуючи принцип історизму, необхідно зазначити, що категорія «комерціалізація» пройшла певний шлях трансформацій. Так, наприклад, Й. Шумпетер, як автор категорії «інновація», визначив її як комерціалізацію всіх нових комбінацій, що ґрунтуються на: застосуванні нових матеріалів і компонентів; упровадженні нових процесів; відкритті нових ринків; запровадженні нових організаційних форм (так звані управлінські інновації) [21].

Згідно із цим визначенням, інновації – це одночасні прояви двох світів, а саме світу техніки і світу бізнесу. Коли зміна відбувається тільки на рівні технології, Й. Шумпетер називає її винаходом. І тільки тоді, коли до змін підключається бізнес, вони стають інноваціями.

У своїй книзі «Теорія економічної історії» (1969 р.) Дж. Хікс вказує на те, що перехід до сучасної фази торгової економіки здійснювався завдяки комерціалізації сільськогосподарства, формуванню ринку праці та промисловій революції [18]. Іншими сло-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вами, комерціалізація за Дж. Хіксом є процесом формування капіталістичних відносин, а однією зі сфер комерціалізації є сільське господарство.

Автори фінансово-економічного словника А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк визначають поняття «комерціалізація» як: 1) широке використання комерційних засад в економіці, зростання кількості комерційних структур; 2) підпорядкування діяльності підприємства виключно меті отримання прибутку [6, с. 271].

В економічній енциклопедії поняття «комерціалізація» трактується як: 1) підпорядкування діяльності підприємства, установи або організації меті отримання прибутку; 2) процес розширення комерційних засад в економіці та збільшення кількості комерційних організацій [5, с. 795].

У сучасному економічному просторі «*комерціалізацію*» визначають як процес, що пов'язаний із практичним використанням результатів наукових досліджень і розробок з метою введення на ринок нових або поліпшених товарів, послуг або процесів з отриманням комерційного ефекту. Вона, як правило, починається там, де наукові дослідження вже в основному завершені та є певний продукт або послуга, які мають властивості та переваги, що є цінними для комерційних споживачів. Комерціалізація закінчується, коли продукт успішно виведено на ринок – у загальному випадку, коли досягнута точка беззбитковості, тобто дохід від продажів перевищує операційні витрати. При цьому комерціалізація може набувати три основні форми: запуск нового бізнес-проекту для комерційного використання технології; продаж ліцензії на використання технології наявного бізнесу; експлуатація технології через надання послуг, включаючи технічне консультування, аналітичні та експертні послуги, а також дослідження за контрактами [1].

У найзагальнішому вигляді комерціалізацію розглядають як підпорядкування діяльності підприємства, установи або організації меті отримання прибутку.

Таким чином, можна зробити висновок, що в первинному значенні категорія «комерціалізація» розглядалася як процес проникнення інтересів бізнесу в нові сфери діяльності, де до цього ринкові відносини не існували, це – процес формування ринків у тих напрямках діяльності людини, які раніше були неприбутковими, а завдяки інноваціям стали ефективними (насамперед, почали приносити прибуток) або утворили нові ринки збуту, нові зони прибутку. На рис. 2 розглянуто суб'єкти комерціалізації інновацій.

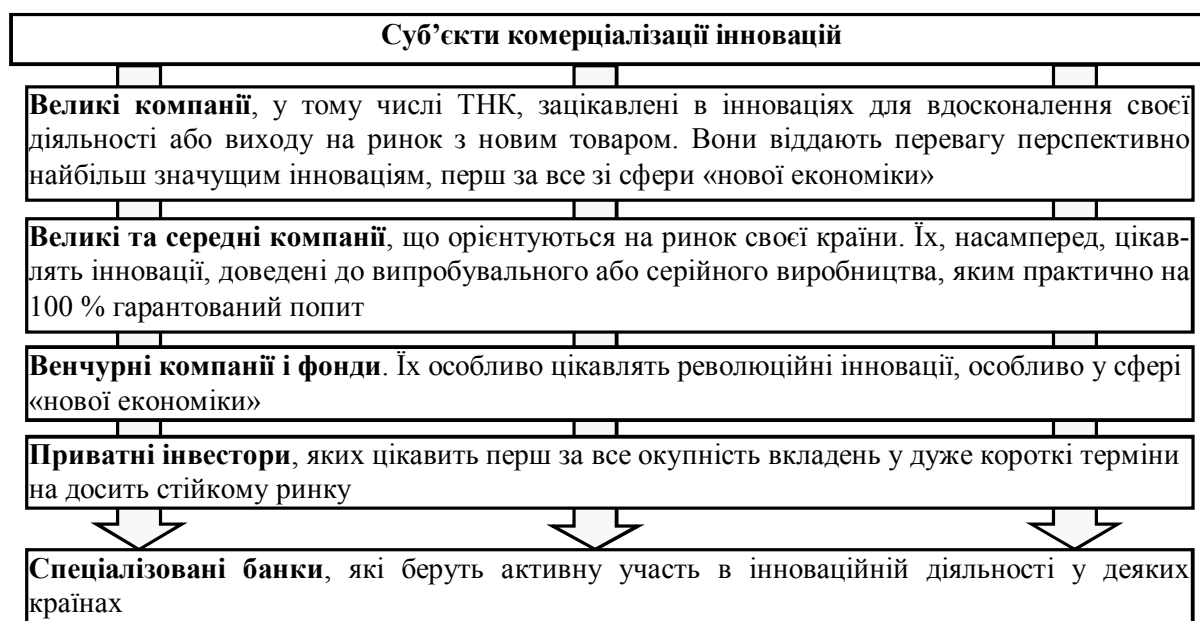

Рис. 2. Суб'єкти комерціалізації інновацій

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Процес комерціалізації наукових досліджень вимагає дотримання базових принципів, які ми, узагальнюючи вітчизняний і зарубіжний досвід, поділили на дві групи: загальноекономічного і спеціального характерів (рис. 3).

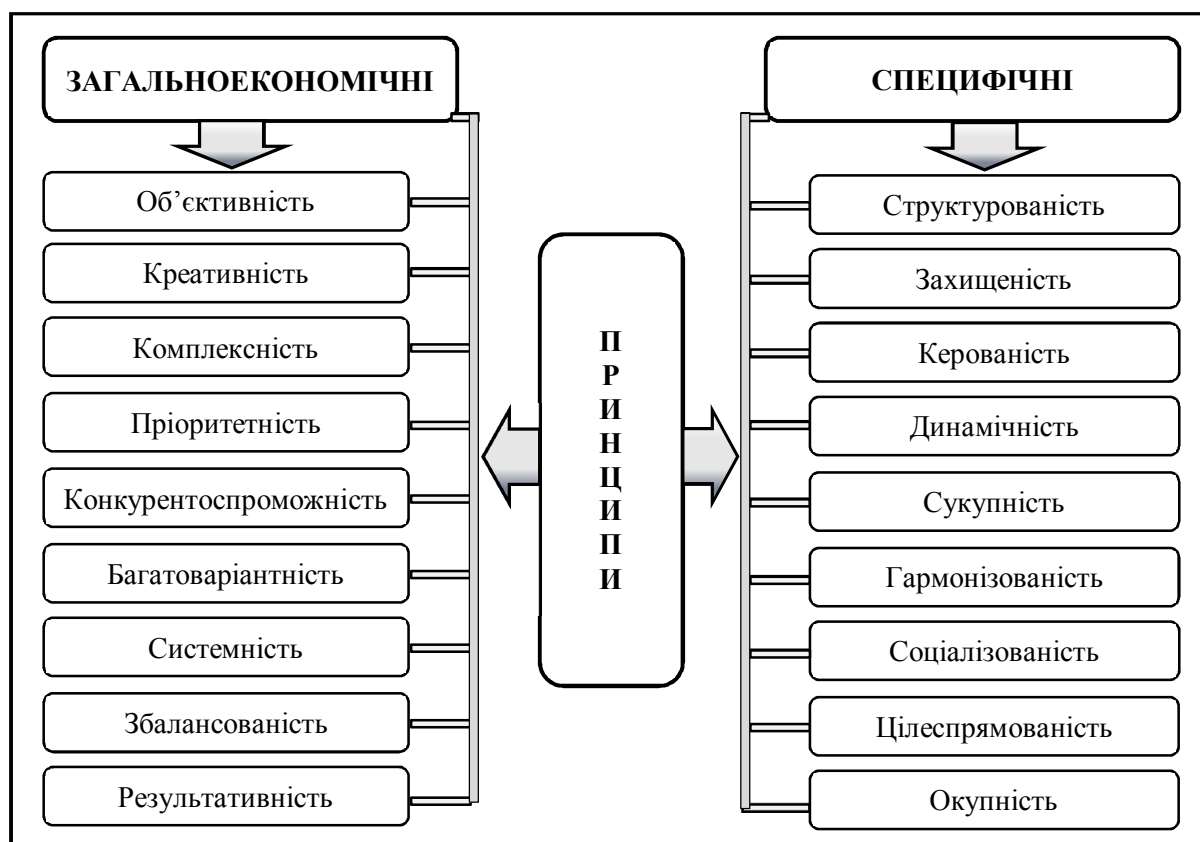

Рис. 3. Система принципів, на яких ґрунтується процес комерціалізації наукових досліджень

Принцип об'єктивності відображає об'єктивну дійсність характеристик об'єкта комерціалізації.

Принцип креативності вимагає новаторства у пошуку шляхів прискорення соціально-економічного розвитку регіону та оцінювання ефективності комерціалізації наукових досліджень.

Принцип комплексності – сукупність етапів розроблення та реалізації процесу комерціалізації наукових досліджень, що охоплює тривалий період часу та послідовність їх опрацювання.

Принцип пріоритетності передбачає визначення важливості інноваційних розробок за показниками вагомості їх для регіонального розвитку.

Принцип конкурентоспроможності обумовлює оцінку результатів впровадження інноваційних розробок з урахуванням конкурентоспроможності на ринку.

Принцип багатоваріантності визначає та ситуативно регулює процес комерціалізації наукових результатів, породжує мотиви і стимули для досягнення максимального ефекту.

Принцип системності є цілісністю регіональної соціально-економічної системи з одночасним взаємозв'язком всіх її підсистем.

Принцип збалансованості вказує на повну узгодженість, правильне співвідношення результатів, отриманих за допомогою сучасних методів управління.

Принцип результативності дає змогу альтернативно оцінити кінцевий результат комерціалізації інноваційних розробок.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Принцип структурованості – досягнення активізації процесу комерціалізації в заданому напрямку задля прискореного розвитку окремих галузей адміністративно-територіальних одиниць.

Принцип захищеності вказує на необхідність захисту процесу комерціалізації від внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть призвести до економічних втрат.

Принцип керованості відображає здатність процесу комерціалізації підпорядковуватися на всіх його етапах управлінському впливу.

Принцип динамічності включає в себе необхідність дотримання технології комерціалізації з урахуванням змін екологічної ситуації на макро-, мезо- та макрорівнях.

Принцип сукупності передбачає необхідність розгляду процесу комерціалізації як єдиного цілого, що потребує зваженого менеджменту та всіх стадіях і у всіх складових.

Принцип гармонізованості вимагає приведення процесу комерціалізації у стан відповідності, злагодженості та синхронності.

Принцип соціалізованості передбачає створення нових (удосконалення вже наявних) товарів та послуг для максимального задоволення потреб споживачів.

Принцип цілеспрямованості – формування чіткої мети комерціалізації результатів наукових напрацювань, неухильне орієнтування на її досягнення.

Принцип окупності орієнтує на обов'язкову окупність всіх витрат, які включені до процесу комерціалізації.

Сучасне розуміння комерціалізації інновацій ґрунтується на використанні багатьох підходів: технічного, інституційного, процесного, ринкового (маркетингового), проектного. Домінування технічного підходу не сприяє розвитку процесів комерціалізації, тому що за пріоритет обираються винахідницькі (науково-технічні), а не ринкові (економічні) цілі.

У межах інституційного підходу існують такі основні інститути: суспільство, держава і бізнес, кожен з яких як повноцінний учасник ринку інновацій створює власні інститути комерціалізації, укладає угоди з іншими інститутами, а разом вони утворюють інституційне середовище для комерціалізації інновацій. У процесі комерціалізації інновацій формуються як ринкові та економічні інститути (нові потреби й моделі поведінки споживачів, нові ринки, нові бізнес-моделі тощо), так і соціальні інститути, що стимулюють комерціалізацію (різні форми об'єднання суб'єктів ринку інновацій).

При використанні процесного підходу комерціалізація постає як сукупність дій, спрямованих на трансформацію досягнень інноваційної діяльності в нові товари (послуги) у ринковому просторі [11]. Процесний підхід до комерціалізації передбачає спільні та чітко послідовні дії, які спрямовані на певний результат – виведення на ринок нових видів товарів і послуг з обов'язковою умовою зростання доходів. Уявлення про комерціалізацію як про процес передбачає не лише трансформацію результатів інноваційної діяльності у відповідні товари та послуги, а й своєчасність цих дій, тобто перспективність їхньої затребуваності суспільством [10].

Комерціалізація має ринкову природу, залежить від кон'юнктури ринку, що в подальшому визначає її маркетинговий зміст. За недостатньої розробленості маркетингового підходу до комерціалізації на практиці відбувається стримування розвитку інноваційних процесів. Тому комерціалізацію потрібно розглядати як спеціалізовану та самостійну сферу маркетингової діяльності суб'єктів ринку інновацій.

Маркетинговий підхід дозволяє конкретизувати зміст маркетингу комерціалізації інновацій, який є парадигмою сучасного мультипарадигмального маркетингу, а також є стратегічною діяльністю з комплексного проектування процесу комерціалізації інновацій, їхнього позиціонування, просування на ринку інновацій, управління життєвим циклом для зниження ризику та невизначеності для суб'єктів, що виступають як із боку

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

попиту, так і з боку пропозиції інновацій. У вузькому значенні слова маркетинг комерціалізації інновацій будемо розглядати як проєктований і керований маркетинговий процес, спрямований на задоволення потреб цільового ринку за допомогою обміну.

Проблема комерціалізації інновацій вирішується за рахунок розроблення методології організації процесу комерціалізації, яка у процесі використання маркетингової концепції дозволяє робити цей процес керованим і проєктованим, а також орієнтованим на задоволення потреб цільового ринку.

Маркетинговий підхід до комерціалізації інновацій поєднується з проєктним підходом, який у сучасній теорії та практиці застосовують для управління бізнес-процесами, тобто проєктами, спрямованими на отримання прямої вигоди. Проєктне управління комерціалізацією також забезпечує методологічну цілісність, теоретичний розвиток та практичну значущість розглянутої проблеми. Методологія проєктного управління дозволяє оптимізувати й підвищити ефективність процесів комерціалізації інновацій.

У межах проєктного підходу комерціалізацію потрібно розглядати як бізнес-проєкт, який має певні особливості: по-перше, ефект від комерціалізації обов'язково повинен бути вимірюваним і очевидним, інакше проєкт не буде розглянуто й прийнято до реалізації; по-друге, такі проєкти мають передбачати вимірюваний і високий прибуток за максимально короткий проміжок часу; по-третє, проєкти спрямовані, зазвичай, на зовнішній ринок і не змінюють внутрішні процеси фірми.

Розроблення та реалізація комплексного маркетингового проєкту комерціалізації інновацій здійснюються за допомогою дотримання послідовності таких етапів: доринкового, ринкового й партнерського. На першому етапі проєктуються не лише сама інновація, а й характеристики позиціонування для цільового ринку, методи та інструменти управління життєвим циклом інновацій. На другому і третьому етапах маркетинговий проєкт комерціалізації інновацій здійснюється через інтеграцію узгоджених між собою трьох проєктувальних елементів (розроблення – позиціонування – управління життєвим циклом). Комплексне проєктування комерціалізації інновацій має передбачати послідовну проєктну роботу, у ході якої базовий варіант проєкту трансформується у варіант проєкту з тестування інновацій із подальшим перетворенням на проєкт виведення на ринок інновацій.

Проєкт позиціонування інновацій визначає формування унікальної і комплексної маркетингової пропозиції інноваційної цінності на цільовому ринку і розвиток партнерських відносин із цільовими аудиторіями. На основі оцінки ступеня відповідності між проєктованою фірмою і сприйнятою споживачами цінністю комерціалізованої інновації можна говорити про досягнення цілей маркетингового проєкту з комерціалізації інновацій.

Проєкт управління життєвим циклом інновації в межах загального маркетингового проєкту комерціалізації припускає планування та розроблення стратегій для кожного етапу життєвого циклу, моніторинг, контроль та прийняття управлінських рішень для забезпечення конкурентоспроможності інновацій, виконання відповідних управлінських, ресурсних, комунікаційних завдань і досягнення планових результатів.

В Україні попит на результати інноваційної діяльності у промисловості відстає від можливостей науково-технічного прогресу, що обумовлено багатьма причинами внутрішнього та зовнішнього характеру. Позитивна динаміка зростання кількості патентів, що видаються на об'єкти інтелектуальної власності в базових галузях промисловості, не супроводжується позитивною динамікою комерціалізації інновацій. Обставинами, які змушують підприємства займатися комерціалізацією інновацій та на їх основі створювати інноваційні товари, є: скорочення життєвого циклу товарів, посилення конкуренції на цільових ринках збуту, виникнення нових ринків (сегментів) при мінливих потребах по-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

купців тощо. Комерціалізація інновацій дозволяє суб'єктам цього процесу збільшити ймовірність успіху на ринку та підвищити свою конкурентоспроможність [10].

Впровадження науково-технічних інновацій призводить до виникнення комплексу соціально-економічних, наукових та технічних ефектів, які є головними стимулами інноваційних процесів на всіх рівнях економічної системи. Нові знання, отримані під час використання розробок, спонукають до розвитку наявних та формування нових наукових напрямів, а способи трансформації теоретичних знань формують комплекси корисних соціально-економічних ефектів. Отже, розробка набуває статусу науково-технічної через виникнення сукупності наукових, технічних та економічних ефектів, вартісний вираз яких є показником ефективності функціонування інноваційної сфери країни [12].

Аналіз комерціалізації науково-технічних розробок дозволив виявити організаційні та економічні складові механізму комерціалізації, що зображено на рис. 4.

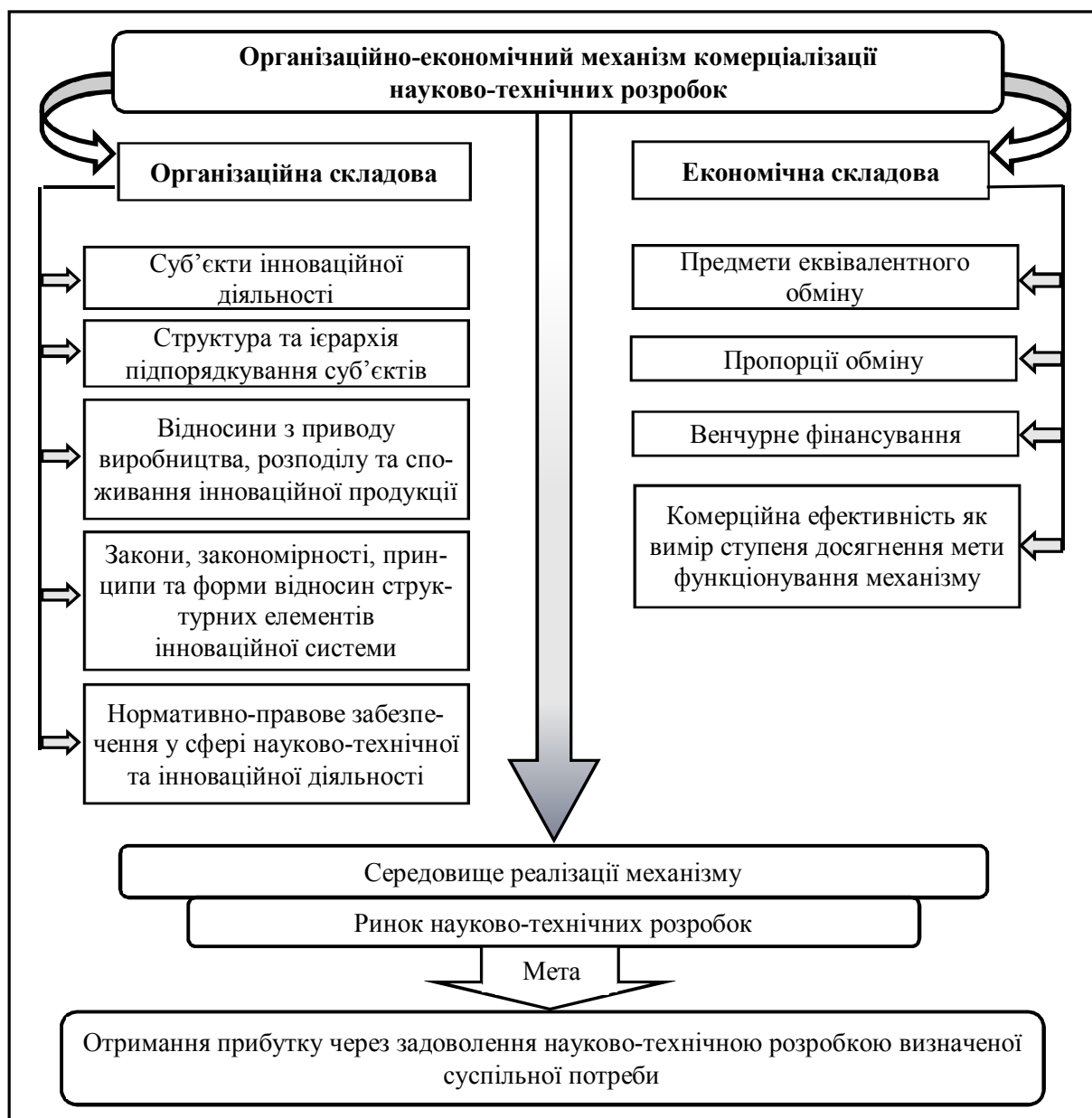

Рис. 4. Організаційно-економічний механізм комерціалізації наукових розробок

Організаційно-економічний механізм комерціалізації науково-технічних розробок розглядається як комплекс законів, закономірностей, факторів, принципів і методів

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

формування та функціонування системи, яка покликана задовольняти чітко визначені суспільні потреби через отримання комерційного ефекту від ринкової реалізації уречевленої форми нового знання, отриманого внаслідок цілеспрямованого наукового пошуку [19].

Для розкриття сутності організаційного механізму аналізу підлягають ті об'єкти процесу комерціалізації, функціонування яких забезпечується відповідною інноваційною інфраструктурою. Відносини між об'єктами в організаційній складовій регулюються нормативно-правовим забезпеченням. Економічна складова розкриває процес комерціалізації розробок при застосуванні різних методів та отримання економічного ефекту [12; 16].

Методи комерціалізації відображають одночасно організаційну та економічну складові процесу ринкової реалізації розробок, що спонукає до аналізу технологічного трансферу. При цьому головним джерелом інновацій є науково-технічна діяльність, яка є сполучною ланкою для впровадження технологій у реальну економіку, так званий трансфер технологій.

Технологічний трансфер – процес надання ширшого доступу до наукових та технологічних розробок зацікавленим сторонам, які можуть вдосконалити та перетворити технології на нові продукти, процеси, форми застосування, матеріали або послуги. Головними стримуючими факторами технологічного трансферу є не організаційні та фінансові проблеми, а втрата вітчизняною наукою провідних позицій у пріоритетних напрямках фундаментальних та прикладних досліджень [19].

Етапи трансферу і комерціалізації науково-технічних розробок та основні фактори, що впливають на успішність комерціалізації розробок, представлено на рис. 5, 6.

Рис. 5. Етапи трансферу і комерціалізації науково-технічних розробок

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

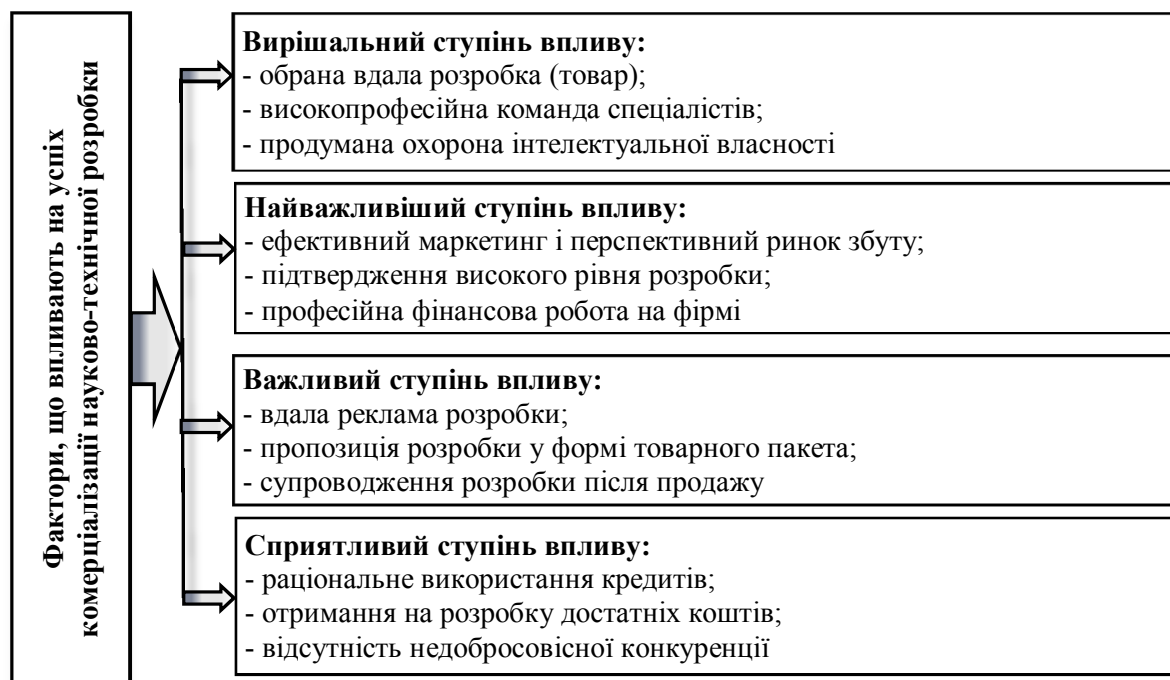

Рис. 6. Фактори, що впливають на успіх комерціалізації науково-технічної розробки

Серед основних труднощів комерціалізації, з якими стикаються університети і наукові установи, великі і малі підприємства, а також приватні особи при комерціалізації науково-технічних розробок, можна виділити:

- перетворення науково-технічних розробок у товар на ринку технологій;
- виявлення, оцінка й охорона інтелектуальної власності;
- розроблення бізнес-плану і пошук партнерів та інвесторів;
- вибір шляхів просування розробок (товарів, послуг) на ринок;
- вибір форми комерціалізації (реалізації) на ринку технологій.

До основних способів комерціалізації інноваційних розробок відносять: використання на власному підприємстві, спільне використання, продаж, передача прав на використання (рис. 7).

Рис. 7. Способи комерціалізації інноваційних розробок

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Нині недосконалість механізму комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок цілком об'єктивно визначена однією з проблем розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, для удосконалення якого передбачено певні заходи, зокрема щодо розвитку та оптимізації інноваційної інфраструктури [15].

Технологічні та наукові парки є ключовими елементами створеної в Україні інноваційної інфраструктури для забезпечення безперервності процесу створення і впровадження у виробництво нововведень та випуску нової інноваційної продукції. При цьому технологічні парки мають сприяти комерціалізації і впровадженню на вітчизняному та закордонному ринках результатів наукових досліджень вітчизняних науково-дослідних структур, а наукові парки – вищих навчальних закладів IV рівня акредитації та наукових установ.

З огляду на сутність технологічних та наукових парків та наявні державні важелі впливу на них, можна здійснювати прямий вплив на такі складові економічної безпеки, як науково-технологічна, інвестиційна, фінансова, зовнішньоекономічна, екологічна, енергетична (рис. 8). Технологічні та наукові парки можуть бути використані для цільового впливу на стан індикаторів окремих складових та інтегральний показник економічної безпеки держави загалом [4].

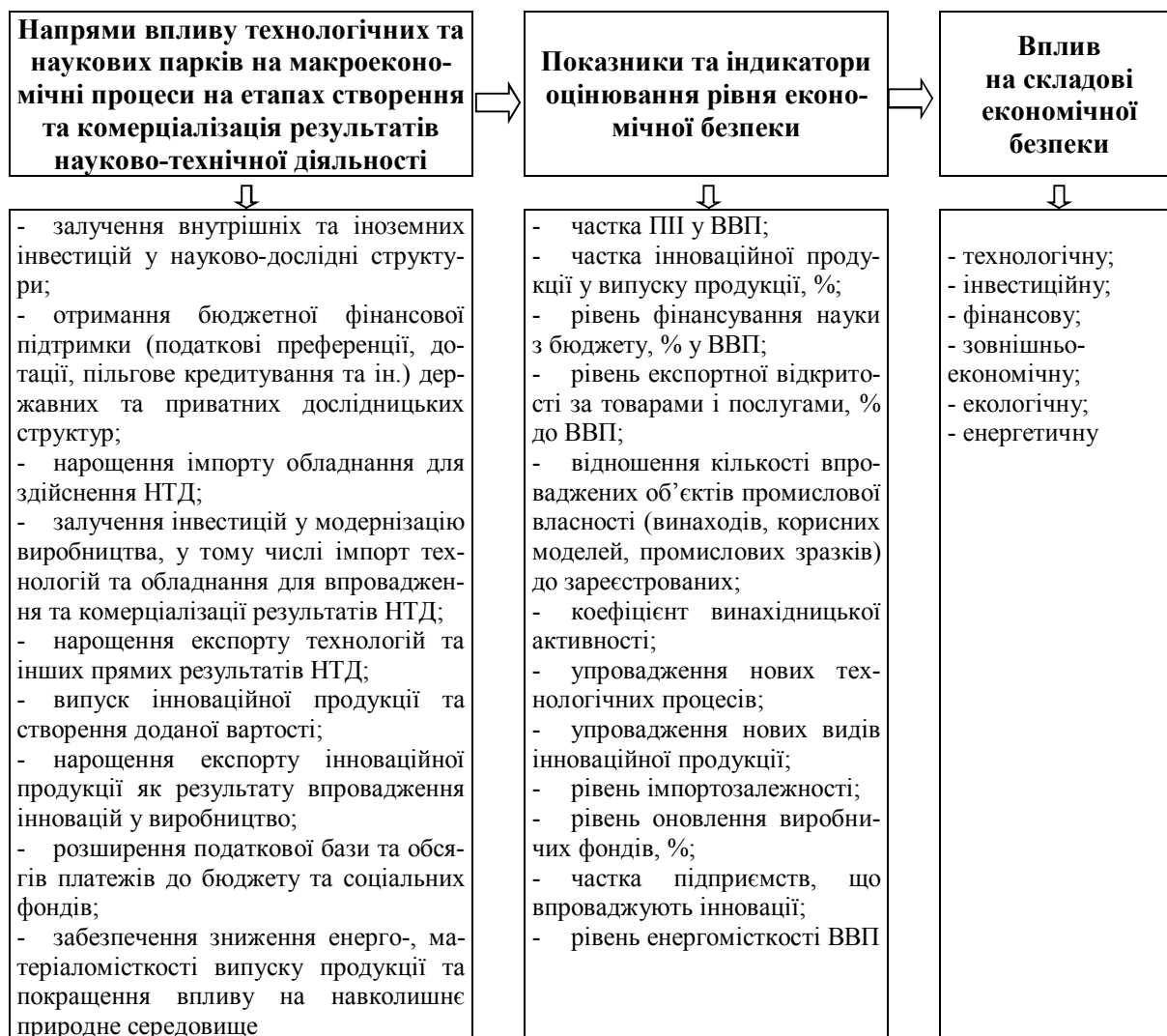

Рис. 8. Вплив технологічних та наукових парків на складові економічної безпеки держави на етапах створення і комерціалізації результатів науково-технічної діяльності

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Для подальшого ефективного функціонування технологічних та наукових парків і забезпечення ними інноваційних зрушень в економіці країни доцільно:

- продовжити для технологічних парків термін дії спеціального режиму інноваційної діяльності;
- розробити додаткові привабливі організаційно-стимулюючі умови їх діяльності;
- забезпечити системне їх створення на базі науково-дослідних структур у кожному регіоні України;
- удосконалити методику моніторингу результатів діяльності технологічних парків та напрацювати відповідну методику для моніторингу діяльності наукових парків (загалом, статистична звітність має працювати таким чином, щоб була змога відстежити вплив будь-якого економічного суб'єкта на стан економіки та економічної безпеки, в т. ч. і функціонуючого у спеціальному режимі економічної діяльності як під час дії такого режиму, так і після його закінчення);
- забезпечити врахування впливу комерціалізації результатів НТД на показники та індикатори оцінювання як окремих складових, так і економічної безпеки загалом.

Висновки і пропозиції. В умовах поглиблення інтеграційних процесів наука та інновації стають ключовими чинниками економічного зростання і соціального благополуччя. Інновації виступають тим контуром, який змушує рухатися всі компоненти економіки знань і приводить у кінцевому підсумку до економічного зростання і змін якості життя, найбільш очевидним з яких є вторгнення технологічних новинок в усі галузі життя людини – від робочого місця до сфери побуту і дозвілля. Інновації, практичне використання нових ідей стають найбільш істотною умовою:

- збереження і розвитку нових робочих місць, що потребують висококваліфікованих, добре навчених кадрів;
- ефективного успішного бізнесу, який створює нові та вдосконалені продукти та послуги;
- застосування нових технологій, що знижують техногенні ефекти попередньої технологічної бази індустріальної економіки.

Переваги нових знань, їх втілення в нових товарах і послугах не проявляються автоматично. Сучасна взаємодія науки і суспільства, високих технологій та бізнесу нелінійна, неоднозначна та існує у складному взаємному переплетінні інтересів, цілей і реальних перспектив.

Список використаних джерел

1. *Акционерное* общество «Национальное агентство по технологическому развитию» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nif.kz/our_activities/commercialization/general_information.
2. *Бутко М. П.* Интеллектуальный капитал как чинник модернізації регіонального економічного простору : монографія / М. П. Бутко, О. В. Попело ; під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.
3. *Бутнік-Сіверський О. Б.* Особливості управління комерціалізацією об'єктів права інтелектуальної власності / О.Б. Бутнік-Сіверський // Матеріали круглого столу «Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності» (м. Київ, 7 червня 2013 р.) / відп. ред. В. С. Шовкалюк. – К. : КНТЕУ, 2013. – С. 5–11.
4. *Давиденко С. В.* Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності в рамках технологічних та наукових парків у контексті впливу на економічну безпеку держави / С. В. Давиденко, О. О. Єгорова // Матеріали круглого столу «Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності» (м. Київ, 7 червня 2013 р.) / відп. ред. В. С. Шовкалюк. – К. : КНТЕУ, 2013. – С. 26–31.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5. *Економічна* енциклопедія : в 3-х т. / гол. ред. ради Б.Д. Гаврилишин. – К. : Академія, 2000. – Т. 1 / Б. Д. Гаврилишин, відп. ред. С. В. Мочерний, заст. відп. ред. О. А. Устенко та ін. – 864 с.
6. *Загородній А. Г.* Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
7. *Зінов В.* Проблеми комерціалізації результатів досліджень і розробок / В. Зінов // Інтелектуальна власність. – 2000. – № 3. – С. 35–42.
8. *Інформаційні ресурси* Державної служби інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sips.gov.ua>.
9. *Каламан О. Б.* Основні напрями інноваційної діяльності на сучасному етапі розвитку України / О. Б. Каламан, Т. В. Дудка // Матеріали круглого столу «Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності» (м. Київ, 7 червня 2013 р.) / відп. ред. В. С. Шовкалюк. – К. : КНТЕУ, 2013. – С. 43–44.
10. *Калиниченко М. П.* Маркетинг комерціалізації результатів інноваційної діяльності в промисловості / М. П. Калиниченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – Суми : Університетська книга, 2012. – № 4. – С. 43–50.
11. *Коммерциализация* результатов инновационной деятельности в социальной сфере [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.rosmedportal.com.
12. *Ляшенко О. М.* Моделі комерціалізації та трансферу технологій в умовах глобального середовища : монографія / О. М. Ляшенко. – Тернопіль, 2007. – 489 с.
13. *Підприємницьке право* / за ред. О.В. Старцева. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Істина, 2005. – 600 с.
14. *Право інтелектуальної власності*: Акад. курс : підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін. ; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – К. : Ін Юре, 2007. – 696 с.
15. *Про затвердження* Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF>.
16. *Рибчак В. І.* Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу / В. І. Рибчак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2006. – Вип. 16.1. – С. 441–446.
17. *Солощук М.* Економічні аспекти комерціалізації інтелектуальної власності / М. Солощук, М. Капінос, Е. Лерантович // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 12. – С. 50–60.
18. *Хикс Дж.* Теория экономической истории : пер. с англ. / Джон Хикс ; общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Нуреева. – М. : НП «Журнал Вопросы экономики», 2003. – 224 с.
19. *Цибинюга М. О.* Організаційний механізм процедури комерціалізації інновацій / М. О. Цибинюга, О. В. Старкова, Л. А. Гнучих // Система обробки інформації : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 2 (92). – С. 273–276.
20. *Цивільний кодекс* України. – К. : Парламентське вид-во, 2003. – 352 с.
21. *Шумпетер Й. А.* Капіталізм, соціалізм и демократія : пер. с англ. / Й. А. Шумпетер ; общ. ред., предисл. В. С. Автономова. – М. : Экономика, 1995. – 541 с.

УДК 334.78

О.І. Зайцева, канд. екон. наук

Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ**Е.И. Зайцева**, канд. экон. наук

Херсонский национальный технический университет, г. Херсон, Украина

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ НА РЫНКЕ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЯ**Olena Zaitseva**, PhD in Economics

Kherson National Technical University, Kherson, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF OPERATION OF ENTERPRISES AT THE MARKET OF CORPORATE CONTROL

Виокремлено основні організаційно-економічні проблеми функціонування підприємств на ринку корпоративного контролю. Визначено сегменти ринку корпоративного контролю. Запропоновано підходи до подолання окреслених проблем.

Ключові слова: організаційно-економічні проблеми, функціонування підприємств, ринок корпоративного контролю.

Выделены основные организационно-экономические проблемы функционирования предприятий на рынке корпоративного контроля. Определены сегменты рынка корпоративного контроля. Предложены подходы к преодолению выделенных проблем.

Ключевые слова: организационно-экономические проблемы, функционирование предприятий, рынка корпоративного контроля.

The article singles out major organizational and economic problems in the functioning of enterprises in the market for corporate control. Certain segments of the market for corporate control. Approaches to overcome these problems.

Key words: organizational and economic problems, of enterprises functioning, market for corporate control.

Постановка проблеми. В умовах інформаціоналізації суспільства й активної самоорганізації підприємств відбуваються серйозні інституціональні трансформації, однією із проявів яких є формування ринку корпоративного контролю. В Україні на корпоративний сектор припадає понад 75 % ВВП, однак, незважаючи на досить тривалий період існування корпоративних відносин, організаційно-економічні проблеми функціонування підприємств на ринку корпоративного контролю донині залишаються невирішеними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теорії управління та розвитку корпоративних відносин зробили такі українські вчені, як Б.М. Андрушків, Л.І. Дмитриченко, А.М. Хімченко, М.П. Калиниченко, Г.В. Назарова, Л.О. Українська, М. Чечетов [1; 2; 3; 4; 7; 10; 12].

Питання формування ринку корпоративного контролю розкриті у працях М.О. Кужелева, А.Б. Педька, А.Є. Черпака, З.Є. Шершньової [5; 8; 9; 11; 13; 14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак шляхи вирішення організаційно-економічних проблем функціонування підприємств на ринку корпоративного контролю у наукових працях названих авторів ще недостатньо повно визначені та розкриті, що є особливо актуальним в умовах теперішньої політичної і соціально-економічної кризи в Україні.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є формування підходів до подолання організаційно-економічних проблем функціонування підприємств на ринку корпоративного контролю.

Виклад основного матеріалу. У науково-термінологічний обіг визначення «ринку корпоративного контролю» вперше введено американським економістом Г. Манні в контексті дослідження проблем підвищення ефективності корпоративного сектору національної економіки. Науковець довів залежність вартості акцій на ринку від ефектив-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ності управління корпорацією. Коли ціна акцій корпорації нижче середньої в аналогічному секторі на ринку, це сигналізує іншим гравцям про падіння її ефективності господарювання, низьку результативність менеджменту, недооціненість активів. У результаті ослаблені корпорації стають об'єктами поглинання більш міцними, які в результаті вигідного придбання збільшують власні активи і досягають синергетичних ефектів [15].

Таким чином, ринок корпоративного контролю — це ринок, на якому здійснюються процеси обігу прав на контроль та управління акціонерними товариствами, він характеризується двома рівноспрямованими процесами: інтеграцією і дезінтеграцією. Ринок корпоративного контролю являє собою сукупність чотирьох сегментів, два з яких побудовані і функціонують на принципах самоорганізації: неорганізований ринок угод та ринок економічних відносин, інші два побудовані і функціонують на принципах керованості та організації: фондовий ринок та ринок державного контролю (приватизація) (рис.).

Рис. Сегменти ринку корпоративного контролю

Згідно з [6] на неорганізованому ринку угод здійснюється обіг як значних пакетів прав власності, якими володіють основні акціонери або група афілійованих акціонерів, що надає їм право переважної участі у статутному капіталі компанії, так і незначні пакети, якими володіють фізичні особи, персонал, колишні працівники. Ринок угод має неорганізовану структуру, попит і пропозиція на ньому носять непередбачений характер, ціни на акції договірні.

Ринок економічних відносин має більш організовану структуру, існує в межах саморегулювання і взаємних зобов'язань, обіг прав контролю на ньому здійснюється з використанням таких інструментів, як кредиторська заборгованість і вплив керуючої компанії. Відзначимо, що використання таких інструментів для набуття контролю над так званими «проблемними» товариствами може мати навмисний характер і не відповідати їх реальному економічному становищу.

Провідним сегментом ринку корпоративного контролю є фондовий ринок – це частина ринку капіталів, де здійснюються емісія, купівля і продаж цінних паперів. Інфраструктура фондового ринку складається з таких систем: регулятивної – системи регулювання ринку цінних паперів, що включає систему правил поведінки учасників ринку і систему методів впорядкування укладених угод; функціональної – системи торгівлі цінними паперами, яка забезпечує процес укладання угод з цінними паперами; технічної – системи розрахунків з укладання угод, збереження й обліку цінних паперів, що включає депозитарну діяльність, діяльність з ведення та збереження реєстру власників цінних паперів і розрахунково-клірингову діяльність; інформаційної – включає інформаційну систему (збір, обробку інформації про емітентів, новий випуск, ціни і місця торгівлі цінними паперами) і систему зв'язку. Фондовий ринок виконує чотири функції: залучення капіталу та забезпечення його ефективного використання; забезпечення переливу капіталу між галузями та сферами економіки; розподіл капіталу корпорацій (АТ), контроль за їхньою діяльністю; забезпечення оперативної інформації про рух індивідуальних капіталів [8].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Іншим організованим сегментом є ринок державного контролю (приватизаційні процеси). Йдеться про придбання фізичними та юридичними особами у приватну власність як державних підприємств, так і прав контролю держави у вигляді часток юридично самостійних підприємств, що виставляється державою на торги.

Підприємствам, які функціонують на ринку корпоративного контролю, властиві деякі специфічні особливості, які за певних обставин можуть стати причиною конфліктів і кризи, а з іншого боку – можуть відігравати роль ключового фактора успіху та стимулу розвитку. Тому для дослідження організаційно-економічних проблем підприємств на цьому ринку необхідно розглянути характеристики його основних гравців. Більшість авторів пропонують класифікувати гравців досліджуваного ринку на підприємство-покупець і підприємство-мету, учасників корпоративної інтеграції вони поділяють на ініціаторів (що придбавають права корпоративного контролю) та ініційованих (що продають права корпоративного контролю). Разом з тим існують такі супутні учасники ринку, як законодавчі органи державного та регіонального рівнів та засоби масової інформації.

У теперішній час ринок корпоративного контролю західних країн активно розвивається і характеризується такими особливостями [11]:

1. Концентрація угод у сфері послуг (у тому числі і фінансових) і високих технологій.
2. Високим рівнем розвитку інфраструктури ринку корпоративного контролю.
3. Високими темпами зростання ринку корпоративної інтеграції і консолідації капіталу за окремими видами економічної діяльності.
4. Акцент сучасних угод зміщується на довготривалу стратегію, а не на швидке фінансове збагачення.
5. Фінансування здійснюється здебільшого власними, а не позиковими коштами, що призвело до появи інтеграцій з меншим борговим навантаженням.
6. Більше значення набувають угоди, які є альтернативними злиттям та поглинанням, – це так звані м'які форми ринкової інтеграції: виробничо-фінансова група, холдинг, концерн, трест, кластер.

Західний ринок корпоративного контролю має розвинуту інфраструктуру, що сприяє успішному розвитку процесів консолідації капіталу. Перетворення в Україні на початку 90-х років також створили базові передумови для аналогічних процесів. Однак інституційний вакуум, який створився на місці руйнації старих господарських механізмів і невідповідність запозичених ринкових важелів до нових умов функціонування, призвели до застосування нецивілізованих, незаконних і напівзаконних методів встановлення контролю над бізнесом і відсутністю ефективних ринкових інтеграційних угод.

На сучасному ринку корпоративного контролю в Україні можна виокремити такі організаційно-економічні проблеми:

1. Купівля-продаж бізнесу і прав на контроль та управління акціонерними товариствами має непрозорий характер; наявність підприємств, розподілених за статусом власників і (не)застосування до них вимог законодавства, у тому числі антимонопольного (зберігання принципу нерівності). Відсутні чіткі стандарти підготовки підприємств до продажу, оцінки їх вартості, є істотні прогалини в чинному законодавстві.
2. Нерозвинуті або відсутні важливі складові ринку корпоративного контролю: банки, що фінансують угоди, кампанії-страхувальники ризиків таких угод, інвестиційні фонди, професійні консультанти. Це гальмує швидкий перелив капіталів у прибуткові сектори економіки, знижує ліквідність активів акціонерних товариств, перешкоджає притоку іноземних та внутрішніх інвестицій у виробництво.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Більшість товариств, одним з акціонерів яких є держава, не хочуть і не здатні створювати ефективні гнучкі структури і результативний бізнес, оскільки не мають зацікавлених власників.

4. Дуже низька питома вага на ринку корпоративного контролю міжнародних угод купівлі-продажу.

Таким чином, сучасний стан ринку корпоративного контролю безпосередньо створює організаційно-економічні проблеми для ефективного функціонування підприємств на ньому і потребує істотних перетворень. Згідно з [11] та доопрацюванням автора, необхідність трансформацій полягають у таких сферах:

1. Детальне доопрацювання визначених організаційних питань на законодавчому рівні, усунення принципу нерівності, зниження тиску держави у процесі консолідації та інтеграції капіталу зі збереженням функцій контролю над дотриманням антимонопольного законодавства.

2. Створення дієвої інфраструктури, необхідної для консолідації капіталу: розвинутого, високоліквідного фондового ринку, незалежних інвестиційних банків, консультантів з інтеграційних угод.

3. Приватизація неефективних державних об'єднань із залученням внутрішніх і зовнішніх інвестицій на прозорих умовах, розроблення стандартів і принципів оцінювання їх вартості та підготовки до продажу.

4. Формування механізму забезпечення публічності та прозорості інтеграційних угод (склад акціонерів, частка участі, річні фінансові звіти, на що розподіляється прибуток, котирування акцій, сума операції, покупець та інша інформація).

5. Державна підтримка й активне стимулювання інтеграційних процесів на ринку корпоративного контролю, особливо, у стратегічних галузях з позиції енергетичної безпеки і в галузях, які мають великий економічний потенціал для України, це, зокрема: сектор послуг (у тому числі і фінансових), сектор інноваційних й інформаційних технологій, сільське господарство, туризм і рекреація.

Висновки і пропозиції. Реалізація запропонованих підходів щодо вирішення організаційно-економічних проблем функціонування підприємств на ринку корпоративного контролю дозволить створити передумови для активізації процесів ринкової самоорганізації і міжфірмової інтеграції, що матиме позитивний вплив на інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність національних виробників і економіки України в цілому.

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. М. Створення цільових промислово-фінансових груп, як засіб становлення галузевих економік на сучасному етапі / Б. М. Андрушків, О. Я. Борик // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 1(11). – С. 3–7.

2. Зайцева О. І. Стратегічні сценарії самоорганізації підприємств в ринковому середовищі / О. І. Зайцева // Технологічний аудит і резерви виробництва. – 2014. – № 6/2 (20). – С. 39–41.

3. Корпоративні відносини: методологія дослідження та механізми функціонування : монографія / Л. І. Дмитриченко, А. М. Хімченко, М. О. Кужелев, М. П. Калиниченко. – Д. : Східний видавничий дім, 2012. – 160 с.

4. Кужелев М. А. Инновационное обеспечение формирования украинской модели корпоративного управления / М. А. Кужелев, Т. В. Татаренко // Materiały VII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI wieka – 2011» (07–15 maja 2011 roku). Ekonomiczne nauki. – Przemysł : Nauka i studia. – Volume 8. – С. 76–80.

5. Кужелев М. О. Корпоративний контроль: методологія дослідження, фінансовий аспект та моделі формування / М. О. Кужелев // Финансы, учет, банки : сборник научных трудов. – 2012. – Вып. № 1 (18). – С. 24–34.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. *Макар'єва В. И.* Анализ финансово-хозяйственной деятельности организации [Электронный ресурс] / В. И. Макар'єва, Л. В. Андреева. – Режим доступа : <http://www.irbis.vogu.ru/gepos/8237/Html/58.htm>.

7. *Назарова Г. В.* Організаційно-структурна розбудова підприємства в системі корпоративного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Г. В. Назарова. – Х., 2005. – 37 с.

8. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.* Відомості про фондовий ринок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/fund/info>.

9. *Педько А. Б.* Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах / А. Б. Педько. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 325 с.

10. *Попов О. Є.* Оцінка якості виконання управлінських функцій акціонерним товариством / О. Є. Попов // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2009. – № 3. – С. 80–86.

11. *Рынок корпоративной интеграции: субъективные, объективные, государственные объединения, рынок корпоративного контроля* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dengifinance.ru/part-xi/rynok-korporativnoy-integracii-gos-obedineniya.html>.

12. *Українська Л. О.* Дослідження економічної природи та особливостей виникнення корпоративних відносин / Л. О. Українська, Н. О. Волошко // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДБА, 2012. – № 55. – С. 274–284.

13. *Черпак А. Є.* Суб'єкти та об'єкти корпоративного контролю в умовах трансформації економіки / А. Є. Черпак // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1. – С. 29–39.

14. *Шершньова З. Є.* Забезпечення належного рівня корпоративного контролю в корпораціях / З. Є. Шершньова, А. Є. Черпак // Ринок цінних паперів України. – 2005. – № 9–10. – С. 13–21.

15. *Manne, Henry G.* Mergers and the Market for Corporate Control // Journal of Political Economy. – 73 (1965): 110.

УДК 332.133.6

Т.С. Шабатура, канд. екон. наук

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА****Т.С. Шабатура**, канд. экон. наук

Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО
ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ****Tetiana Shabatura**, PhD in Economics

Odesa State Agrarian University, Odesa, Ukraine

**THEORETICAL FOUNDATIONS FOR DETERMINING THE ECONOMIC
POTENTIAL OF THE COMPANY**

Розглянуто головні підходи до визначення поняття «економічний потенціал підприємства». Визначено, що основою реалізації економічного потенціалу підприємства є ресурси, а процес їх мобілізації у ході виробництва забезпечується ключовими компетенціями, які генеруються в його конкурентні переваги. Обґрунтовано, що джерелом формування ключових компетенцій підприємства виступає ресурсна концепція, а джерелом реалізації стратегічних напрямків розвитку – вартісна концепція. З огляду на це запропоновано підходити до розуміння поняття «економічний потенціал підприємства» з позиції симбіозу ресурсної та вартісної концепцій і розглядати її як можливість підприємства через використання наявної комбінації ресурсів і ключових компетенцій максимізувати ринкову вартість бізнесу в перспективі.

Ключові слова: потенціал, економічний потенціал підприємства, ресурси, ключові компетенції, ринкова вартість бізнесу.

Рассмотрены основные подходы к определению понятия «экономический потенциал предприятия». Определено, что основой реализации экономического потенциала предприятия являются ресурсы, а процесс их мобилизации в ходе производства обеспечивается ключевыми компетенциями, которые генерируются в его конкурентные преимущества. Обосновано, что источником формирования ключевых компетенций предприятия выступает ресурсная концепция, а источником реализации стратегических направлений развития – стоимостная концепция. Учитывая это, предложено подходить к пониманию понятия «экономический потенциал предприятия» с позиции симбиоза ресурсной и стоимостной концепций и рассматривать ее как возможность предприятия путем использования имеющейся комбинации ресурсов и ключевых компетенций максимизировать рыночную стоимость бизнеса в перспективе.

Ключевые слова: потенциал, экономический потенциал предприятия, ресурсы, ключевые компетенции, рыночная стоимость бизнеса.

The article considers the main approaches to the definition of “economic potential of the enterprise”. Determined that the basis for the realization of the economic potential of the enterprise are the resources and the process of mobilization during the production provided key competencies that are generated in its competitive advantages. It is proved that the source of the core competencies of the enterprise resource supports the concept and implementation of the source of strategic directions of development - cost concept. Given the proposed approach to the understanding of the concept of “economic potential” from the perspective of symbiosis resource and cost concepts and treat it as an opportunity to venture through the use of a combination of existing resources and core competencies to maximize the market value of the business in the long term.

Key words: potential, the economic potential of the enterprise, resources, core competencies, market value of the business.

Постановка проблеми. В умовах нестійкого розвитку вітчизняної економіки, викликаного нестабільністю навколишнього середовища, нераціональним розподілом і неефективним використанням економічних ресурсів, загостренням суперечностей розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, актуалізується проблема адаптації підприємств до зовнішніх змін. Така ситуація зумовлює необхідність прийняття негайних управлінських рішень щодо стратегічного розвитку підприємства, ключовим моментом чого є його економічний потенціал, ефективна реалізація якого дає можливість забезпечити виконання цих стратегічних цілей, а головне – переорієнтуватися відповідно до концепції сталого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність практичної необхідності пошуку більш достовірних методів підвищення результативності діяльності підприємств у перспективі постійно концентрує увагу науковців на дослідженні економічної природи дефініції «економічний потенціал підприємства». Це підтверджується величезною

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

кількістю наукових робіт, опублікованих за зазначеною темою в різний час такими видатними вітчизняними та зарубіжними вченими, як: О.В. Ареф'єва [1], О.Ф. Балацький [2], О.В. Березін [3], І.Ю. Гришова [4], С.І. Дем'яненко [5], І.С. Должанський [6], Н.С. Краснокутська [7], І.О. Крюкова [8], Є.В. Лапін [9], К.А. Мамонов [10], В.В. Россоха [11], В.М. Яценко [12] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри існування явних розбіжностей у підходах дослідження обговорюваного питання, у всіх роботах зазвичай відзначається про складність і багатоаспектність цієї теми. Однак існує підсвідоме уявлення значно більшої прикладної корисності категорії «економічний потенціал підприємства», що могло б проявитися при розгляді означених питань. Таке відчуття виникає з аналізу постійно зростаючої кількості науково-практичних видань, присвячених дослідженню цього питання, що окреслює необхідність детальнішого вивчення зазначеної категорії.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є поглиблення змісту категорії «економічний потенціал підприємства», враховуючи загальнонаукові підходи до визначення цього поняття та опираючись на сучасні економічні погляди.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 1970-х – початку 1980-х років була опублікована велика кількість наукових робіт, присвячених різним аспектам категорії «потенціал», якій з часом стає притаманний абстрактний зміст.

Перші намагання науковців надати визначення терміна «потенціал» були занадто вузькими, адже розглядалися тільки в колі дослідження виробничих сил, що виникають на рівні регіону або країни, і тільки згодом розуміння цієї дефініції вже перемістилося з макrorівня на рівень окремого підприємства та його структурних елементів.

Опираючись на сучасні теоретичні концепції щодо визначення сутності поняття «економічний потенціал підприємства», виокремимо три основні підходи його розуміння, а саме ресурсний, функціональний та результативний.

З позиції ресурсного підходу економічний потенціал підприємства представлений сукупністю його наявних ресурсів, що значно обмежує обшир його розуміння, адже розглядає його лише в контурах ресурсних можливостей підприємства, приховуючи його ключові характеристики, якими є функціональність, результативність і притаманні йому при формуванні та використанні системоутворюючі домінанти [1; 5; 11; 12].

З позиції функціонального підходу економічний потенціал підприємства представлений сукупністю організаційних, виробничих, матеріальних, фінансових та трудових факторів і розглядається як результат виробничих і економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання, що теж позбавлене всебічного розуміння зазначеної категорії [2; 3; 10].

З позиції результативного підходу економічний потенціал підприємства представлений спроможністю його ресурсів, а саме внутрішніх можливостей та ключових компетенцій забезпечувати реалізацію стратегічних пріоритетних інтересів, що визначає його як цілісну систему, до складу якої входять чинники стратегічного розвитку підприємства. З іншого боку, економічний потенціал характеризується максимальною кількістю чинників, що перешкоджає оцінюванню його рівня, оскільки спирається на неозначене поняття «сукупна здатність» [4; 6; 7; 8].

Масовість поглядів до визначення дефініції «економічний потенціал підприємства» свідчить про відкритість та дискусійність цього питання, дослідження еволюційного походження економічної природи якого засвідчує, що уведення зазначеної категорії в коло економічних досліджень більше пов'язано зі спробами вирішити питання комплексного оцінювання ступеня розвитку виробничих сил.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Майже всі визначення економічного потенціалу підприємства так чи інакше, з одного боку, посиляються на сукупність його ресурсів, а з іншого – на реалізацію за їх рахунок стратегічних цілей розвитку.

Не зменшуючи вагомості ресурсів як основи реалізації економічного потенціалу підприємства, слід зазначити, що виконання пріоритетних цілей не гарантується лише їх наявністю, адже процес їх мобілізації у процесі виробництва забезпечується ключовими компетенціями підприємства. При цьому слід зазначити, що джерелом формування ключових компетенцій підприємства виступає ресурсна концепція, оскільки за ресурсним складом суб'єкти господарювання є відмінними один від одного та унікальними.

Провідні головні постулати ресурсного підходу ґрунтуються на неоднорідності підприємств та їх умовній стабільності, що доповнюються такими передумовами: різні результати діяльності підприємств обумовлені саме відмінностями їх ресурсних комбінацій; підприємства прагнуть максимізувати кінцеві результати їх діяльності, а саме максимізувати ринкову вартість бізнесу [4; 5; 8].

У контурах ресурсного підходу ключовими елементами є наявні ресурси та латентні можливості (компетенції) підприємства, між якими прослідковується пряма залежність: ресурси є джерелом створення підприємства, а можливості – джерелом формування його ключових компетенцій. Іншими словами, базовою одиницею аналізу ресурсного підходу є ресурси, характерними ознаками яких є латентні можливості підприємства, що сприяють раціональнішому використанню класичного набору факторів виробництва, створюючи тим самим ключові компетенції. Поряд з цим формування релевантних ключових компетенцій дає можливість підприємству захопити та зміцнити свої ринкові позиції завдяки нарощенню конкурентних переваг, які є недоступними для конкурентів, а тому стратегічно вигідними. Однак формування та розвиток економічного потенціалу підприємства, реалізації якого має бути зорієнтована на максимізацію ринкової вартості бізнесу, вимагає застосування й вартісного підходу.

Очевидною властивістю вартісної концепції є те, що ефективність розвитку економічного потенціалу підприємства детермінується його ринковою вартістю. Так, у короткостроковому вимірі підприємства спроможні застосовувати реальні найкращі комбінації наявних ресурсів, тоді як у довгостроковому – акумулювати стратегічні ресурси й ефективно використовувати ресурсні комбінації. Якщо застосувати цю закономірність для встановлення симбіозу між ресурсним та вартісним підходами до розгляду економічного потенціалу підприємства, то отримаємо таку парадигмальну структуру (рис. 1).

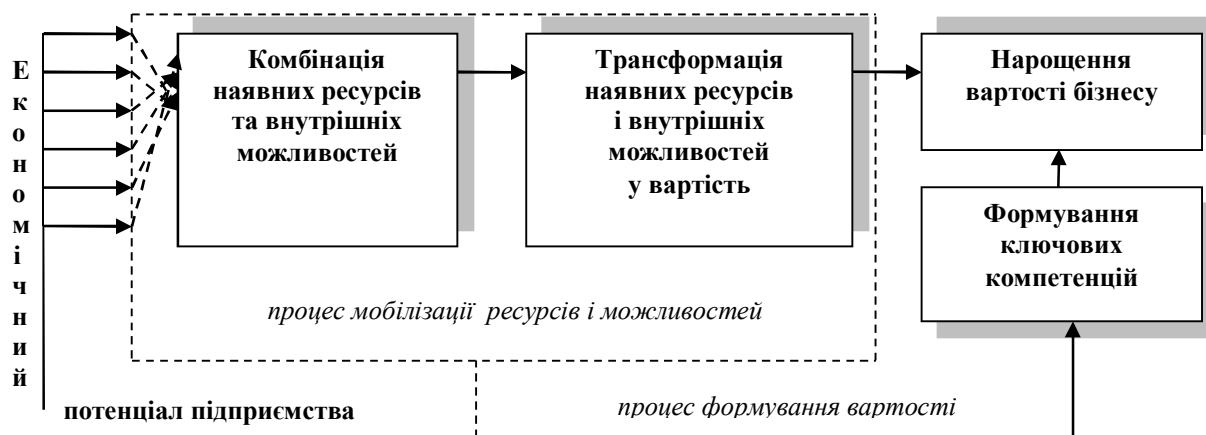

Рис. 1. Взаємозв'язок між ресурсним та вартісним підходами до визначення економічного потенціалу підприємства

Джерело: розроблено автором.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таким чином, розуміння економічного потенціалу підприємства з позиції симбіозу ресурсної та вартісної концепцій зводиться до можливості підприємства через використання наявної комбінації ресурсів і ключових компетенцій нарощувати ринкову вартість бізнесу в перспективі.

Опираючись на зміст наведеної дефініції й на те, що комбінація ресурсів підприємства та його ключових компетенцій, визначаючи можливості, має генерувати його конкурентні переваги на ринку капіталів, окреслимо модель економічного потенціалу підприємства (рис. 2):

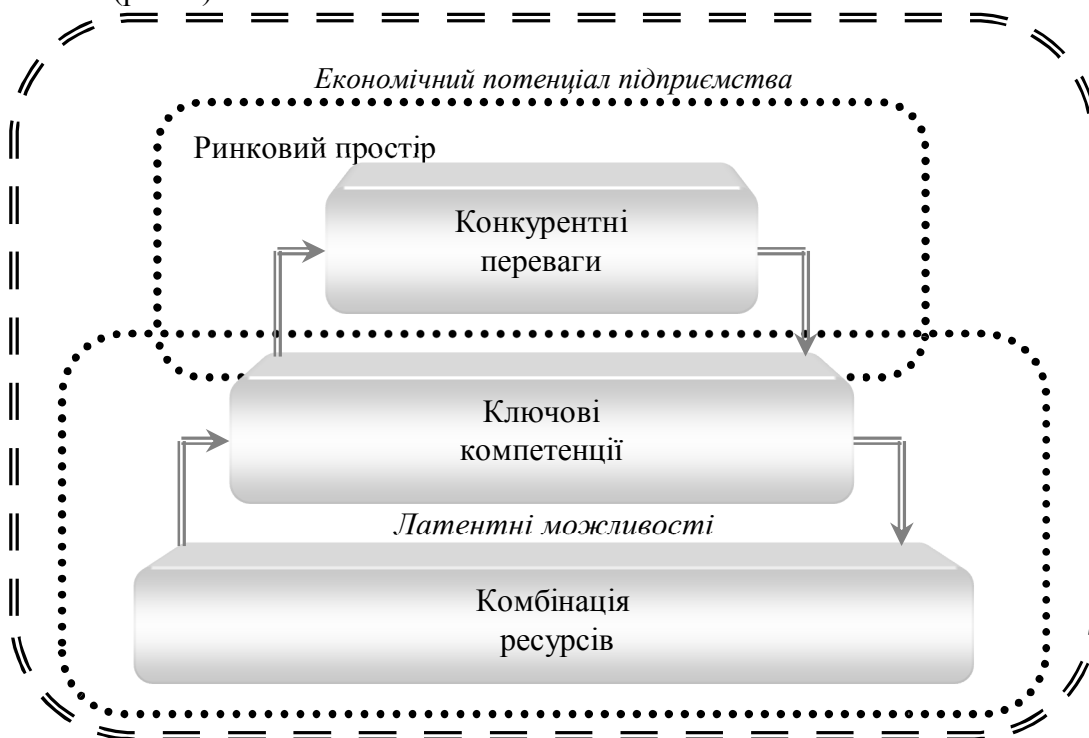

Рис. 2. Модель економічного потенціалу підприємства

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, різноманіття наукових підходів до розкриття змісту економічного потенціалу підприємства є доволі складним і багатоаспектним, сутність якого окреслюється комплексністю його виразів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження еволюційного походження дефініції «економічний потенціал підприємства» засвідчує, що уведення зазначеної категорії в коло економічних досліджень більше пов'язано зі спробами вирішити питання комплексного оцінювання ступеня розвитку виробничих сил. Враховуючи те, що основою реалізації економічного потенціалу підприємства виступають ресурси, а процес їх мобілізації у ході виробництва забезпечується ключовими компетенціями підприємства, нами поглиблено визначення зазначеної дефініції з позиції симбіозу ресурсної та вартісної концепцій. Виходячи з цього, розуміння економічного потенціалу підприємства зводиться до можливості підприємства через використання наявної комбінації ресурсів і ключових компетенцій нарощувати ринкову вартість бізнесу в перспективі. Це зумовлює необхідність проведення подальших наукових досліджень у напрямку методологічних підходів структуризації економічного потенціалу підприємства та теоретико-методичного інструментарію його оцінювання.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О. В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7. – С. 71–76.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. *Балацкий О. Ф.* Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / О. Ф. Балацкий. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 972 с.
3. *Березін О. В.* Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку / О. В. Березін, О. Д. Плотник. – Полтава : Інтер Графіка, 2012. – 221 с.
4. *Гришова І. Ю.* Підходи до формування інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості / І. Ю. Гришова, Т. М. Гнатєва // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 15–18.
5. *Дем'яненко С. І.* Менеджмент аграрних підприємств : навч. посіб. / С. І. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 347 с.
6. *Управління потенціалом підприємства* / І. С. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих, І. М. Герасименко, В. М. Ращупкіна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
7. *Краснокутська Н. С.* Потенціал підприємства: формування та оцінка / Н. С. Краснокутська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
8. *Крюкова І. О.* Ресурсний потенціал аграрних підприємств та комплекс заходів з його відтворення і раціонального використання / І. О. Крюкова // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2007. – № 3. – С. 94–98.
9. *Лапин Е. В.* Оценка экономического потенциала предприятия : монография / Е. В. Лапин. – Сумы : Университетская книга, 2004. – 360 с.
10. *Мамонов К. А.* Економічний потенціал: теоретичні аспекти та лінія трансформації / К. А. Мамонов, О. І. Угоднікова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – № 26. – С. 198–202.
11. *Россоха В. В.* Методологічні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери АПК / В. В. Россоха // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 36–42.
12. *Яценко В. М.* Сучасний стан та формування стратегії розвитку економічного потенціалу підприємств молочного скотарства на регіональному рівні / В. М. Яценко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2010. – Вип. 26, ч. I. – С. 33–38.

UDC 338.49:001.891

Maksym Dubyna, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE SCIENTIFIC APPROACH TO THE IDENTIFICATION OF THE ESSENCE OF THE CATEGORY “INFRASTRUCTURE”**М.В. Дубина**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

НАУКОВИЙ ПІДХІД ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ІНФРАСТРУКТУРА»**М.В. Дубина**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

НАУЧНЫЙ ПОДХОД К ИДЕНТИФИКАЦИИ СУЩНОСТИ КАТЕГОРИИ «ИНФРАСТРУКТУРА»

Basic scientific approaches to the interpretation of the category “infrastructure” have been investigated. Also, an analysis of the existing in the scientific literature definitions of the term has been conducted and taking into account the obtained results, the author interpretation of the essence of the category “infrastructure” has been suggested. The author has considered its essence through the use of the following approaches: system, industry (sector), institutional, functional ones.

Key words: a system, an infrastructure, an approach, market infrastructure, an economic entity.

Розглянуто основні наукові підходи до трактування категорії «інфраструктура». Також проведено аналіз наявних у науковій літературі визначень цього терміна та, з урахуванням отриманих результатів, запропоноване авторське тлумачення сутності категорії «інфраструктура». Розглянуто її сутність через використання таких підходів: системний, галузевий (секторальний), інституціональний, функціональний.

Ключові слова: система, інфраструктура, підхід, ринкова інфраструктура, економічний суб'єкт.

Рассмотрены основные научные подходы к трактовке категории «инфраструктура». Также проведен анализ существующих в научной литературе определений этого термина и, с учетом полученных результатов, предложено авторское толкование сущности категории «инфраструктура». Рассмотрена ее сущность через использование следующих подходов: системный, отраслевой (секторальный), институциональный, функциональный.

Ключевые слова: система, инфраструктура, подход, рыночная инфраструктура, экономический субъект.

Problem. The economic system in its essence and structure are complex objects of study because they contain a large number of elements, components, forming a large array of diverse relationships, some aspects of which are difficult to study, in terms of available modern scientific research methods. The complexity of the economic system as a whole is due to the fact that economics as a science studies the system of relations that arise in the course of business. However, as a result of the evolution of our society these systems have expanded and include today not only „economic subject – economic subject”, „economic entity – economic subject”, but also a large number of diverse, interrelated and complex relationships that emerged in the process of creating conditions for the activation and development of basic economic processes. The set of elements that create such preconditions are generally called infrastructure. The defined category usually refers to economics and is used on the whole to determine the auxiliary fields and sectors of the national economy. These auxiliary fields and sectors of the national economy contribute to the activation and creation of the condition for the development of certain economic targets but they do not participate in the creation of wealth or services directly.

Analysis of recent research and publications. Currently a significant amount of scientific works of different scientific orientation is devoted to the research of infrastructure. It should be noted that the category „infrastructure” is universal from the standpoint of society and is used in many sciences. Among academic economists, we believe, first of all, we should note the following scientists who have made significant contributions to the analysis and understanding of its essence: Baldych N., Belenky P., Brunets B.R., Ivanova N.V., Kovalenko M.E., Rekenenko I.I., Skrynko M.M., Sonko S.P., Stojko O.Y., Timartsev O.Y., Hadzhynov I.V. and others.

Solutions of not resolved before parts the general problem. However, despite of numerous scientific achievements in the field of „infrastructure” essence research of the notion today we can observe the presence of a significant number of approaches to the interpretation of the essence. Taking that into account it is hard to make a logical conclusion about the nature of the defined categories because of its versatility, especially in studying of infrastructure of the specific economic object.

The purpose of the article. The purpose of the article is to analyze the existing scientific study of conceptual approaches to the interpretation of the category „infrastructure”, the author’s determination of its nature.

The body of the article. In general, taking into account the retrospective analysis of the economic system of the world, it should be noted that there existed no need in substantial infrastructure in the early stages of nucleation economic relations in society. It subsequently emerged later in the development of relations in economic activities as a part of the society evolution. However, given the emergence of such traits of infrastructure, we note that today the complexity of its study is, first of all, that the infrastructure has gradually become a separate economic object of study. According to the functioning of market mechanisms in infrastructure there is already its own infrastructure that promotes it. Actually this infrastructure complexity, ambiguity and its presence create essentially different approaches to the study of this category, identifying its elements and the general features and principles of formation and development.

For example, the transport industry has always been regarded as a part of the infrastructure of a market economy. It is true, as this field of the national economy contributes to the process of production, its movement and delivery within the entire national economic system. However, this argument is plausible if we consider market economy or any industry production as the research object. However, the transport industry as a very complex economic system can also perform as a separate object of study. Accordingly, there are certain infrastructure elements that contribute to its development. Among these we can include, for example, government agencies, repair shops, service companies, educational institutions, etc.

It should be noted that in literature today diverse approaches to the interpretation of the category „infrastructure” have been presented. In particular, Ivanova N.V. identifies the following theoretical and methodological approaches to its definition: theoretical, economic, institutional, structural and functional complex [8] defines their essence. Sonko S.P., considering the nature of the infrastructure, identifies the following approaches to determine its nature: chronological, genealogical, structural and functional logic [15, p. 80]. Rekunenko I.I. in the context of scientific and methodological aspects of research „infrastructure” as an economic category offers the following methodological approaches to its interpretation: industrial, industry, institutional, service, complex [14, p. 58].

Quite common in the literature is the study of the nature category „market infrastructure” in the context of which scientists often try to determine the contents of „infrastructure” definition. In particular, Boychyk I.M., exploring category „market infrastructure” identified and deepened understanding of concepts such entities: overhead, institutional, distribution, marketing, logistics [1, p. 36].

Given these quite different to each other the results of research of mentioned scientists concerning the identification of approaches to the study of the nature category „infrastructure” we consider appropriate, taking into account these developments to form the author's position on the basic conceptual approaches, which should be applied in determining of the specific category. However, it is important to clarify the existing in literature interpretations. Table 1 shows a set of interpretations of the essence of category „infrastructure”.

Table 1

Approaches to interpretation of the essence of category „infrastructure”

№ in order	Definition	Source
1	Infrastructure as a part of the economy is a set of entities and specific accumulated in a particular area general-purpose objects that meet physical, spiritual and social needs of people by providing the entire range of services in order to create the general conditions for the effective operation of the process of social reproduction and normal people's livelihood	[15, p. 88]
2	Infrastructure – in Latin – substructure, the structure of the system in the structure but linked to it and belongs it	[4, p. 61]
3	Infrastructure is a required component of any integrated economic system. Thus its most significant feature is its role in creating the preconditions of general reproductive process, general conditions of production and the growth of social progress. Review of industrial relations in terms of property relations in general terms provides insight into the nature of economic infrastructure. In terms of the material and content of the material infrastructure reflects the productive forces, but in terms of social form – industrial relations	[16, p. 62–63]
4	Infrastructure - a set of components of an object that are ancillary and subordinate provide conditions for the normal activities of the facility as a whole	[13, p. 210–211]
5	Infrastructure must be understood as a set of elements (institutions, agencies, organizations, technologies, standards, systems) that provides, regulates and creates conditions for normal, uninterrupted, multi-functioning business relationships and interaction of objects and subjects of market economy and movement of goods cash flow	[14, p. 61]
6	Infrastructure is a sector of the general purpose economy, ie its elements can equally be used by all subjects of market relations, from small businesses to multinational corporations of any industry sector and activity, as well as public institutions	[1, p. 37]
7	In any system infrastructure - is the basis, the foundation, internal structure. The market system is a collection of legal forms, through which the operation and combining into a whole of market relations performs. Consequently, market infrastructure is a general basis of direct implementation of exchange processes, physical location of contact, interaction of market counterparty operators, ie the buyers and sellers	[3, p. 293]
8	Infrastructure is a set of components of an object that are ancillary and subordinate and provide conditions for the normal activities of the object as a whole	[12, p. 455]
9	Infrastructure is a set of industries and activities that serve both productive and non-productive sectors of the economy (transport, communications, utilities, general and vocational education, health, etc.)	[9]
10	Infrastructure includes the field of economics, scientific and technical knowledge, social life, which directly support industrial processes and conditions of society	[17]
11	Infrastructure can be seen as a set of elements that ensure the smooth functioning of the relationships of objects and subjects of the system. This definition shows that a certain infrastructure subsystem to another system is designed to provide activity relationships of the elements own systems, which includes its objects and subjects, and in some way regulates the interaction of all elements of ordering	[10, p. 303]
12	Infrastructure (from Lat. Infra – “below under” and structura – “structure, location”) in theory the market indicates a range of market institutions of the relationship of key macroeconomic flows. In other words, infrastructure - a set of industries that serve the industry	[5, p. 56]
13	The infrastructure should be considered as a single integrated system, laid the foundation of which functions to ensure production and nonproduction spheres of human activity in order to achieve the greatest possible economic benefit, taking into account the moral and spiritual values population health and to ensure the protection and restoration of the environment	[2, p. 377]
14	Infrastructure is a set of industries and activities that serve the city's economy and production	[11, p. 326]
15	Infrastructure is a set of subsystems, services, companies, institutions and auxiliary units that mediate, facilitate and accelerate the implementation and execution of market transactions. Market infrastructure is a system of channels through which the moving material, human and financial resources is their redistribution in the economy	[7, p. 164]

Source: compiled by the author.

Thus, analyzing the available space in the scientific definition of „infrastructure” one can, in our opinion identify the following main approaches to the interpretation of the concept.

1. Systematic – within this approach, scientists consider infrastructure as a system [2; 12; 13; 14; 16]. However, it is worth noting the presence of differences between scientists in the application of this approach. In particular, papers, [12; 13; 16] infrastructure is seen as a part of the overall economic object, the system of relations that occur between individual subjects or subjects and objects during their interactions. Within other scientific works [2, 10; 11; 13] one can come across the assertion that infrastructure is a separate system in relation to the object that it serves. According to the author of the article the whole infrastructure is a separate system, a set of different elements serving nature that contributes to the formation of preconditions for the development and operation of certain economic object.

2. Industrial (Sectoral) – Infrastructure interpretation of individual industries and sectors of the national economy, implementing support function processes of the material and non-material production. This position can be found in [6; 10; 11]. However, as noted in an article in today's world some infrastructure industries and sectors may act as single economic objects, in this case the sectoral approach to the study of the nature of “infrastructure” category can not thoroughly uncover all the specific features of its functioning.

3. Institutional – infrastructure research as an independent Institute for Market Economics, which arose from the need to create objective conditions for the development of basic sectors of the national economy. A supporter of the definition of infrastructure is Gumenyuk A.A., who says: “infrastructure in market theory indicates a range of market institutions which insures the relationship of key macroeconomic flows” [5]. However, we believe infrastructure with defined position not only holds market institutions, but also should include institutions, because without institutional rules and principles of the development of any economic object is not possible. Therefore the formulated approach is not institutional but institutional.

4. Functional – infrastructure research of the nature through basic functions that it performs in the modern economic system of society. This approach can be found in scientific papers [2; 10]. The main functions of the infrastructure are usually considered to be interim, coordination, information and others. In general, currently there is no a single approach to identify the functions of infrastructure.

Of course, we agree with the opinion of scholars on the use of other approaches to the study of the nature of specific category „infrastructure” however, we believe, in any case, the analysis will be reduced to one of the aforementioned approaches. For example, chronological and genealogical approaches in generally basically use identified above approaches, to interpret this category focusing only on the time of occurrence in space science category „infrastructure” and the main areas where the term was first used. However, the determination of its nature is of no significance.

Thus, given the current interpretation of the category „infrastructure” developed conceptual approaches, we consider it appropriate to interpret this definition as follows: infrastructure – a complex, dynamic system, which elements share the goal of which is to build and implement measures to create preconditions operation of certain phenomena, object, process, ie promotion of a system.

Therefore, we have proposed a rather abstract definition of „infrastructure”, which in our opinion is reasonable, given that the specification of the content of this definition only depends on the object of study, according to which infrastructure is considered. For this reason, we emphasize the importance of taking into account the identification of the specific nature of this category of the object of study. The incorporation of object orientation makes it possible to approach closely the creation of a common interpretation of the concept of infrastructure and identify its components. In our opinion, it is an appropriate assertion that

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

infrastructure is a part of economics and economic terms. The consideration of the specific object to which the existence of infrastructure software contributes, is a basic principle of identifying the nature of infrastructure, including a large number of different species. This makes the study of infrastructure as a combination of national economy incorrect, since, for example, considering the company as a separate entity and economic unit, its infrastructure will serve not only individual industries and sectors of the national economy.

For example, generally accepted that the financial institution is a part of the infrastructure to ensure the development of the credit market. However, credit bureaus and collection companies are infrastructure elements as the credit market, but in relation to the banking institution they are also its infrastructure elements, they create preconditions for improving the efficiency of banks as commercial enterprises. That is in fact one and the same economic unit acts as an object of study, and infrastructure elements. Considering the credit bureau history their individual infrastructure elements can be identified.

Therefore, we find it necessary, to consider the following key provision in the interpretation of the category “infrastructure”:

1) infrastructure is a universal concept, characterized by a significant level of multiple interpretations;

2) infrastructure is a complex system, which consists of all areas, links and other elements that contribute to the development of a particular object and not its components;

3) specification „research infrastructure” depends entirely on the specific installation, operation and development of which it provides, it can be considered infrastructural facilities within the economic system as separate elements, which have their own infrastructure.

Thus, we can conclude that the essence of the category „infrastructure” should be viewed as two aspects:

1) fundamental –infrastructure research as a phenomenon, a phenomenon that currently exists in our lives under the pressure of objective preconditions of modern society;

2) applied –infrastructure research in the context of the study of a particular subject. This approach allows to identify infrastructure components as a system. The components quite vary among themselves in the study of various economic infrastructure objects, which makes the impact of the research object on the determination of the infrastructure nature.

Conclusions and suggestions. Thus, the basic scientific approaches to the interpretation of the essence “infrastructure” category, that allowed the author to identify these concepts to the interpretation of the term: systematic, industrial (sectoral), institutional, functional have been considered in the article.

Given the research conducted by applying the authors' definition of the nature category “infrastructure” has been suggested. Infrastructure should be considered as a complex, dynamic system. Its elements share the common goal of which is to build and implement measures which aims in creation of preconditions of functioning of certain phenomenon, object, process, ie promotion of a different system.

References

1. *Бойчик І. М.* Ринкова інфраструктура: сутність та характеристика / І. М. Бойчик // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 34–41.

2. *Брунець Б. Р.* Сутність означення поняття інфраструктура / Б. Р. Брунець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.5. – С. 372–377.

3. *Васильців Т. Г.* Деякі підходи до формування інфраструктури товарного ринку України / Т. Г. Васильців, Р. О. Мамчин // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2000. – № 391. – С. 293–296.

4. *Гудзь О. Є.* Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 59–63.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5. *Гуменюк О. О.* Інфраструктурне забезпечення функціонування агропромислового ринку / О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3. – С. 56–61.

6. *Іваницька О. М.* Концептуальний підхід щодо регулювання розвитку фінансової інфраструктури в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Іваницька // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 1. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/index.html>.

7. *Іванова А. М.* Генезис поняття «Інфраструктура ринку споживчих товарів» / А. М. Іванова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 4 (119). – С. 164–168.

8. *Іванова Н. В.* Генезис економічної категорії “інфраструктура” та її роль у суспільному поділі праці [Електронний ресурс] / Н. В. Іванова // Ефективна економіка. – 2010. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=392>.

9. *Економічна енциклопедія* : у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин ; відп. ред. С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. : А (абандон) – К (концентрація виробництва). – 863 с.

10. *Коваленко М. Є.* Концепція інфраструктури у фінансовому секторі економіки / М. Є. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми, 2006. – Т. 16. – С. 298–306.

11. *Лисяк Н. М.* Технічна інфраструктура та житлове будівництво м. Львова на зламі ХХ–ХХІ ст. / Н. М. Лисяк // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2013. – № 767. – С. 326–336.

12. *Мамчин М. М.* Тенденції розвитку інфраструктури українського села / М. М. Мамчин, І. І. Жагалак, Ю. Я. Добуш // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 594. – С. 455–460.

13. *Морозова Г. С.* Соціальна інфраструктура села та її вплив на сталий розвиток сільськогосподарських підприємств / Г. С. Морозова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 4, т. 1. – С. 210–214.

14. *Рекуненко І. І.* Науково-методичні аспекти дослідження поняття «інфраструктура» як економічної категорії / І. І. Рекуненко // Економіка и управление. – 2012. – № 3. – С. 57–62.

15. *Сонько С. П.* Інфраструктура в умовах транзитивної економіки : монографія / С. П. Сонько, М. М. Скринько. – Х. : Екограф, 2004. – 256 с.

16. *Тімарцев О. Ю.* Методичні аспекти реструктуризації інфраструктури підприємства великого міста промислового регіону / О. Ю. Тімарцев, С. О. Маковецький // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 2 (2). – С. 57–78.

17. *Тлумачний словник Ожегова* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ozhegov.com/words/11180.shtml>.

UDC 338.434

Olena Zelenska, PhD in Economics**Serhii Zelenskyi**, PhD in Economics**Nataliia Alieshuhina**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

MODERN METHODOLOGICAL CONCEPT STUDY ON FOOD SECURITY OF UKRAINE**О.О. Зеленська**, канд. екон. наук**С.М. Зеленський**, канд. екон. наук**Н.О. Алешугіна**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**Е.А. Зеленская**, канд. экон. наук**С.Н. Зеленский**, канд. экон. наук**Н.А. Алешугина**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

We consider appropriate use of modern approaches, particularly synergistic ones, in the study of food security. We substantiate the benefits of synergistic campaign using under the development of non-linear, unstable, non-equilibrium dissipative systems – i.e. modern economic and agro-food systems. The presence of non-equilibrium states of agro-food system is the moment of its transition to a qualitatively new phase where it can obtain a higher level of management and productivity. Disequilibrium allows to make a free choice of the option in prospective development of the system out of the different possible directions. Taking into account this fact, we emphasize the importance of quality management impacts on the system at the bifurcation point, where the food supply system could be approached either progressively or regressively.

Key words: synergistic approach, behavioristic approach, food security system, attractor, bifurcation point, dissipative systems, management system.

Розглянуто доцільність застосування сучасних підходів, зокрема синергетичного, у дослідженні проблем продовольчої безпеки. Обґрунтовано переваги використання синергетичного підходу в умовах розвитку нелінійних, нестійких, нерівноважних, дисипативних систем, якими є сучасні економічні, у тому числі агропродовольчі системи. Наявність нерівноважних станів агропродовольчої системи є моментом її переходу до якісно нового стану, в якому вона може здобути більш високий рівень організації та продуктивності. Нерівновага дає змогу здійснювати вільний вибір варіанта перспективного розвитку системи з цілого спектра можливих напрямків. З огляду на це особливий акцент зроблено на важливості забезпечення якісного управлінського впливу на систему в точці біфуркації, де система продовольчого забезпечення може бути залучена як прогресивним, так і регресивним аттрактором.

Ключові слова: синергетичний підхід, біхевіористичний підхід, продовольча безпека, аттрактор, точка біфуркації, дисипативні системи, управління системою.

Рассмотрена целесообразность применения современных подходов, в частности синергетического, в исследовании проблем продовольственной безопасности. Обоснованы преимущества использования синергетического подхода в условиях развития нелинейных, неустойчивых, неравновесных, диссипативных систем, какими являются современные экономические, в том числе агропродовольственные системы. Наличие неравновесных состояний агропродовольственной системы является моментом ее перехода к качественно новому состоянию, в котором она может получить более высокий уровень организации и производительности. Неравновесие позволяет осуществлять свободный выбор варианта перспективного развития системы из целого спектра возможных направлений. Учитывая это, особый акцент в статье сделан на важности обеспечения качественного управленческого воздействия на систему в точке бифуркации, где система продовольственного обеспечения может быть привлечена как прогрессивным, так и регрессивным аттрактором.

Ключевые слова: синергетический подход, бихевеиористический подход, продовольственная безопасность, аттрактор, точка бифуркации, диссипативные системы, управление системой.

Problem statement. In modern science, synergetic approach has become an important methodological basis for the study and understanding of the mechanisms to ensure food security. Extraordinary actualization synergetic paradigm of scientific knowledge at the present stage is explained by absence of stability and constant unpredictable changes in the conditions of economic systems functioning of different rank.

Analysis of recent research and publications. Such researchers as N. Baranovsky, I. Grabar, V. Zhang, T. Zinchuk, A. Erokhina, S. Kapitza, A. Knyazeva, B. Kuznetsova, S. Kurdyumov, G. Malinetskii, A. Myasnikov, V. Sugakov, H. Haken, E. Hodakovsky, I. Yanul and others made a great contribution into establishment of synergy as the science and application of economic research [1–10]. The use of synergistic approach in the study of food security has not found a proper use for now. Thus, the further development of research in this area is extremely important and relevant.

The purpose of the article is characteristics of food security from the perspective of a synergistic approach, and the importance of ensuring quality management impact on the system at the point of bifurcation.

The main results of the study. Methodology plays an important role in the scientific research that allows to combine scientists' vision of the nature of the object with an array Legacy science knowledge and methods of cognition. Fundamental philosophical method of scientific knowledge is dialectical (law of unity and struggle of opposites, the transformation of quantity into quality, negation of the negation, and so on. d.). Dialectics studies the phenomena and processes in the dynamics of interdependence and interdependence, as well as driving force for the development of any system considering the contradictions.

In the development of new food complex the motor of transformations and changes is the contradiction between the new objectives and priorities of the functioning and the old problem of its formation. So, with the destruction of the foundations of the planned command economy with the state subsidizing the agricultural sector and the transition to the principles of self-financing with the need of flexible respond to market conditions changes at the national and global food markets, agro-food system development objectives significantly transformed.

The study of the problems concerning food security should be based on modern philosophical concepts. We tend to view agro-food system development, as evolutionary. The transition to a post-industrial information society, and it further causes corresponding changes in the agro-food sector. They are manifested in the transformation of branch and territorial structures of the food complex, cause the polarization of its development, define the priority of different types of industrial activity and etc.

Transitional stage between the levels of philosophical methodology and methodology of specific sciences is scientific methodology, which involves the use of interdisciplinary approaches and methods in the study of food security. In order to study well-founded systems we see the use of other ones applying a synergistic approach as well.

The feasibility of a systematic approach has no doubt, as the objects of our study (agro-food system, food market, food security, and so on.) have a systemic nature. Agro-food systems, food security – an open system in a state of dynamic equilibrium, and its stability and integrity is determined by a complex internal and external communication, in a manner of interaction of the constituent elements of the system. Important properties of the mentioned systems are: dynamism, persistence, concurrency, integrity and organization, centralization, hierarchy, the uneven development of the individual subsystems, adaptability, self-organization, conflict, evolution, openness, functionality, and so on. d. [1, p. 68].

Food security is a system formed from certain subsystems. There are functional target (agriculture, consumption, sale, distribution of food and reserve) and supply (management, financial, informational, logistical, technological and scientific support) subsystems. This separation is due to the fact that the components of the first subsystem designed to realize directly the main purpose of the food safety system, and the second – to perform a service function, thereby contributing to the realization of this goal.

The above-mentioned subsystems are characterized by different dynamics, they are characterized by contradictions, for example, between the need to satisfy the country's population

with quality food and the desire of producers to maximize their profits by reducing the cost of food production, between the requirements of the WTO to limit the financial support of the domestic agricultural sector and national interests, is to maintain a strong food complex state, and so on.

Thus, a systematic approach is an important methodological basis for the study of food security, including its mechanism. At the same time, there is a lack of stability and constant unpredictable change in the conditions of economic systems functioning of the different rank. Today there is the reason that a systematic approach is inferior to its relevance in favour of synergetic paradigm of scientific knowledge.

Synergetic (from the Greek “synergetikos” – a joint, coherent, joint action) – is an interdisciplinary science that studies the processes of emergence and self-organization, development and decay of various systems, including economic ones. Thermodynamics of non-equilibrium processes, the theory of stochastic processes, the theory of nonlinear oscillations and waves is the theoretical basis of the scientific approach.

In contrast to the systematic approach, synergetic approach is based on the study of non-linear, unstable, non-equilibrium dissipative systems (including the modern economic system) and makes the main emphasis on the appearance of order from chaos, that is, on the phenomena of self-organization in systems. Under the new conditions of functioning the economic systems run its equilibrium state as an intermediate stage on the trajectories of non-equilibrium self-organization. Disequilibrium is necessary conditions for the emergence of new qualities, properties, organization systems, i.e. their development

The application of the synergetic approach elements in the studying of the food security problems, due to the fact that the development of studied categories does not always fit into the traditional patterns of scientific knowledge, and therefore requires new approaches to their analysis and evaluation. Processes of modern agro-food systems and food markets development, as well as the fiscal policy formation in the agricultural sector are often non-linear, that's why they cannot be studied using linear mathematical methods.

At the same time deterministic logic cannot explain many processes taking place in complex dynamic systems. From the positions of a synergistic approach negative trends and processes in the food complex development are incompatible with the global goal of ensuring food security. They can be interpreted as a result of the loosing of food systems balance, transfer them to the bifurcation, and not adaptive development. Here the various fluctuations (internal and external impacts), such as: failed agrarian reforms, the lack of a clear strategy for the development of the agrarian sector of the country and the region, the shortcomings of resource provision, primarily industrial and financial, imperfect structure of food complex, etc., are responsible for the negative unpredictable consequences [1, p. 71].

Depressive, spontaneity and imbalances in development of agro-food systems may be considered as a type of dissipative (chaotic) process, along with the negative phenomena aggravation of social problems in society (poverty, depopulation, in particular the rural population, etc.). It seems to us that the depth of the crisis in the agro-food systems are often determined not so much by external fluctuations, many features of the construction of the systems themselves.

Evaluating the prospects of agro-food system development in Ukraine one should take into account autocatalytic processes. In these conditions concentrations of certain negative phenomena in the agro-food sector determines the increasing of other similar trends in the future. So, the destruction of the productive capacity of the agrarian sector, systems selection and livestock breeding, melioration system, the destruction of perennial plants, undermining natural soil fertility, migration outflow of the working population from rural areas, the devastation of the settlement network, etc. cast doubt on the possibility of a quick exit from the crisis agribusiness in the near future.

At the same time the chaos and the presence of non-equilibrium states of agro-food system is the moment of its transition to a qualitatively new state. There it can get a higher level of organization and performance. When the economic system loses functional stability, self-organization processes of new efficient structures formation arise.

Disequilibrium allows free choice of a particular variant of long-term development of the system from the whole range of possible directions. However, it should be remembered that at the bifurcation point the food system may be involved by progressive or regressive attractor. Then it is possible to increase or decrease the degree of organization and complexity; transition to a new, higher level of development or destruction.

In such circumstances, the need for quality management impact on the system is actualized. In terms of synergy, the effective management of food safety system is to agree on measures of administrative influence with its own laws of evolution and trends in the agro-food system. Ineffective management system consists in imposing such behavior, which it is not peculiar. Thus, even a slight but consistent influence in the bifurcation points can determine the desired noticeable changing in the trajectory of motion (behavior) of the system.

According to a synergistic approach only open system is able to self-organization, closed system must eventually come to a state of maximum entropy and stop any evolution. Confirmation of this conclusion was the destruction of the AFC of former Soviet Union. On the one hand, in contrast to the open, closed agro-food system is able to protect themselves from adverse external influences such as conjuncture in world food markets, fluctuations in world food production volumes, changes in trade policy by the most prominent players in the international food market, the use of individual countries dumping measures, the dictates of the relevant international organizations on measures and dimensions of state support for the development of agriculture etc., as well as instability. Although with time neutralization of their action requires greater efforts. On the other hand, inevitably a critical moment comes, when the system becomes incapable of such a confrontation, loses his balance and destroyed.

The fact that a closed system is organized from the outside (open - organize themselves), through a totalitarian government. Equilibrium of such a system seeks to achieve through the policy-based planning to ensure balanced development of individual subsystems (agriculture, food processing, agricultural machinery and chemical industry, transportation systems, warehousing, storage, distribution of food, etc.). The growth of entropy, which concluded on environment is difficult, makes it inevitable transformation of a closed system in the open.

In the methodology of economic sciences in the study of food security problems still deserve some attention a number of approaches, concepts and theories. A special place among the scientific methods of cognition takes behavioristic approach. Unlike the previous two, it involves the perception of a certain category (such as agro-food systems, food security, etc.) as the image that is formed in the representation of a person. Behaviorism now widely used in economic research, while, until recently, it was used only in psychology, in particular those of its branches as of the environmental and cognitive psychology.

At the moment, you can define multiple perspective, in our opinion, using behavioristic approach in the study of food security problems:

1. It allows you to select a set of significant problems in the area of food security, together with the use of traditional methods of research, increases the likelihood of their objective identification.

2. It helps to establish the priority of these issues, as well as ranking official indicators of their depth.

3. Comparison of formal defined list of "bottlenecks" in providing food security to their perceptual images, promotes the formation of objective vision of agro-food system prospec-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

tive development and the development of adequate measures within the framework of the relevant state, including fiscal policy.

4. Perceptual portraits of key issues should be used to develop strategies for the development of agro-food systems in order to ensure real food security of the country and regions [1, p. 73].

Conclusions.

– Development of agro-food systems are not always subject to the laws of linearity, which means that its study can not only rely on the use of deterministic logic (analysis of the causes);

– in open systems self-organization processes can be made. Interpretation and analysis of them is beyond the traditional scientific approaches;

– under the influence of various factors, the food system goes to non-equilibrium state, the bifurcation point, offering alternatives for its development;

– agro-food system seeks to achieve a steady state, which is manifested in its movement to the optimal variant of its development (attractor);

– depressive, spontaneously formed and unbalanced agro-food systems can be regarded as a kind of dissipative structures arising in non-equilibrium systems under the influence of various factors;

– explaining the characteristics of the transformation of the structure of agrifood systems may be in the implementation process of self-organization and randomness;

– chaos arising in the food supply is a definite indicator of its “illness”;

– the choice of methods to overcome the negative trends in the development of agro-food systems depends on the degree of randomness [1, p. 72].

References

1. *Baranowski M.* Scientific basis of socio-geographical study of rural depressed areas Ukraine : monograph / M. Baranowski. – Nizhyn : Lysenko, 2009. – 396 p.

2. *Kapitsa S., Kurdyumov S., Malinetskii G.* Synergetics and forecasts the future. – M., 1997.

3. *Myasnikov A.* Synergistic effects in the modern economy: Introducing / A. Myasnikov. – M. : LENAND, 2011. – 160 p.

4. *Synergetics: Methodology effects* : monograph / I. Yanul and others / Zhytomyr National Agroecological University. – Zhytomyr, 2012. – 623 p.

5. *Sugakov W. J.* Basics of synergy. – K. : Oberegy, 2001. – 287 p.

6. *Haken H.* Advanced Synergetics: Instability Hierarchies of Self-Organizing Systems and Devices. – New York : Springer-Verlag, 1993.

7. *Haken H.* Information and Self-Organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems, (3rd enlarged ed.). Springer, 2006. – 262 pages.

8. *Haken H.* Synergetik. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. – New York, 1982.

9. *Niemeier N.* Organisatorischer Wandel aus der Sicht der Synergetik. Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden, 2000.

10. *Zhang V. B.* Synergetic economics. Time and change in nonlinear economic theory. Springer-Verlag, 1999.

УДК 656.1

В.П. Ільчук, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

А.В. Базилюк, д-р екон. наук

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

І.О. Хоменко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

В.П. Ильчук, д-р экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

А.В. Базилюк, д-р экон. наук

Национальный транспортный университет, г. Киев, Украина

И.А. Хоменко, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ГОРОДСКОГО ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА

Valerii Ilchuk, Doctor of Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Antonina Bazyliuk, Doctor of Economics

National Transport University, Kyiv, Ukraine

Inna Khomenko, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF REFORMING PUBLIC PASSENGER TRANSPORT

Розглянуто організаційно-економічні основи розвитку пасажирських перевезень, що дозволить консолідувати зусилля і координувати дії всіх учасників процесу пасажирських перевезень. За результатами дослідження визначено напрямки вдосконалення транспортної системи міста.

Ключові слова: транспортна система, реформування, пасажирські перевезення.

Рассмотрены организационно-экономические основы развития пассажирских перевозок, что позволит консолидировать усилия и координировать действия всех участников процесса пассажирских перевозок. По результатам исследования определены направления совершенствования транспортной системы города.

Ключевые слова: транспортная система, реформирование, пассажирские перевозки.

The article deals with the organizational and economic basis of passenger traffic, which will consolidate efforts and coordinate the actions of all stakeholders passenger traffic. According to the results of research and the direction of improving the city's transport system.

Key words: transport system, reformation, passenger traffic.

Постановка проблеми. Комплексний підхід щодо вирішення транспортних проблем міста й області можна реалізувати за умов урахування концепції розвитку регіону, де належне місце відводиться транспортному забезпеченню життєво важливих об'єктів та населення, раціональній організації пасажиропотоків з огляду на перспективу розширення міської території, створення нових підприємств і т. ін.

Підвищення ефективності управління міським пасажирським транспортом пов'язано з формуванням сучасних організаційних структур на транспортному ринку, раціональним управлінням автомобільним транспортом і організацією дорожнього руху; впровадженням сучасних систем управління рухом міського транспорту, що забезпечують рівні можливості для всіх перевізників.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомий внесок у сучасне розуміння та розвиток організації й управління транспортною діяльністю належить ученим: В.П. Алферьеву, І.Д. Афанасенку, Н.В. Афанасьєвій, Г.Л. Багієву, А.М. Гаджинському, М.П. Гордону, В.А. Гудкову, М.Е. Залмановій, К.В. Інютиній, Е.А. Кравченку,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

О.А. Кроллі, Л.Б. Миротину, Е.Е. Муну, Д.Т. Новикову, О.А. Новикову, Б.К. Плоткину, О.Д. Проценку, А.М. Родникову, В.Г. Санкову, А.І. Семененку, В.И. Сергіїву, А.А. Смєхову, Д.В. Соколову, Р.Г. Соколову, І.В. Спірну, М.М. Третьякову, С.А. Уварову, М.А. Чернишеву, В.В. Щербакову та інші.

Метою і завданням дослідження є розроблення стратегічних орієнтирів для подальшого розвитку пасажирських перевезень, що дозволить забезпечити підвищення якості обслуговування і безпеки перевезень пасажирів, оперативне реагування на зміни пасажиропотоків, а також значно підвищити ефективність функціонування транспортно-дорожнього комплексу міста.

Виклад основного матеріалу. Проведені дослідження показали [4], що транспортна мережа міст є неефективною та не забезпечує задоволення всіх потреб споживачів в умовах зростання вимог до якості транспортних послуг.

Ринкове середовище сприяє найбільш ефективному використанню наявних ресурсів суб'єктами ринку, що знижує собівартість виробництва і підвищує конкурентоспроможність товарів та послуг. Це повною мірою стосується транспортної системи, яка є базовою сферою економіки і задовольняє потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях.

У переважній кількості міст склалася розвинена мережа пасажирських перевезень, що забезпечує транспортну інтеграцію районів в єдину систему. Проте наявність великої кількості перевізників і рухомого складу зумовлює значні труднощі в організації процесу перевезень та оперативному управлінні ним. На окремих маршрутах транспортні засоби розподілені нерівномірно. Недостатнє заповнення рухомого складу, вагома частка пільгових категорій пасажирів, великі експлуатаційні витрати, незадовільні дорожні умови, значні витрати на ремонт застарілого парку транспортних засобів є основними чинниками, що визначають низьку ефективність пасажирських перевезень. У таких умовах громадський транспорт перестає відігравати визначальну роль для перевезення пасажирів у місті.

Під час вивчення транспортної мережі міста досліджувались такі складові, як експлуатаційні витрати рухомого складу, утримання об'єктів транспортної інфраструктури, якість транспортного обслуговування пасажирів та екологічність. Важливо у процесі розроблення оптимальної транспортної мережі знайти таке рішення, яке буде вигідне всім учасникам перевізного процесу. Дуже часто одним з вирішальних чинників удосконалення транспортної мережі є соціальний фактор. Тому перед розробленням нових маршрутів проводилось анкетування, де ставились запитання щодо якості транспортного обслуговування та попиту на пасажирські перевезення у потенційних споживачів, доцільність розміщення нових зупинок і т. ін.

У цілому міська транспортна мережа повинна орієнтуватись на дотримання таких вимог:

- збалансування кількості одиниць тролейбусів, автобусів та маршрутних таксі, що враховує місцеві, соціально-економічні, технічні й екологічні можливості та обмеження;
- забезпечення якості, надійності та безпеки перевезень;
- раціональне використання наявних ресурсів;
- дотримання вимог щодо екологічності транспорту.

Особливістю міських перевезень є прагнення до індивідуальних поїздок, але, все ж таки, попит на громадський транспорт залишається. Виявивши і проаналізувавши причини цього явища, можна сформулювати рекомендації і розробити програми щодо підвищення привабливості для населення громадського пасажирського транспорту і розробити заходи з розвантаження вулично-дорожньої мережі міста від великої кількості приватних транспортних засобів та маршрутних таксі. Ключова причина проблемності

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

громадського транспорту – значні витрати часу на поїздки та низька комфортність перевезень внаслідок його понаднормативного використання і завантаження. Ці завдання можливо вирішити за рахунок системного підходу до створення та розвитку нової сучасної транспортної системи, в основі якої – вдосконалення організації перевезень та формування сучасної транспортної інфраструктури. Транспортна мережа міста включає сукупність усіх видів громадського транспорту, спрямованого на обслуговування населення на основі єдиних вимог за погодженими графіками руху з використанням обумовлених пунктів пересадок [4; 9].

Головними проблемами сучасної транспортної мережі є:

- незадовільний техніко-технологічний стан рухомого складу та об'єктів транспортної інфраструктури міста;
- невідповідність транспортної мережі потребам міста;
- недостатнє забезпечення пріоритетності умов руху громадського пасажирського транспорту;
- низький рівень комфорту в громадському пасажирському транспорті;
- зростання використання власного автотранспорту;
- неефективне використання рухомого складу перевізниками (продуктивність рухомого складу на окремих ділянках мінімальна);
- низька якість перевезень загалом.

На початковому етапі вирішення вказаних проблем необхідно забезпечити пріоритетні умови руху громадського комунального пасажирського транспорту. Одночасно зі збільшенням швидкості перевезень потрібно буде оптимізувати кількість рухомого складу і скоротити інтервали в розкладі руху, замінити мікроавтобуси на автобуси середньої і великої місткості, розробити нові маршрути відповідно до поточних потреб міста.

Система функціонування та розвитку громадського пасажирського транспорту міста (рис.) повинна орієнтуватись на цільові та ресурсні критерії, враховувати складні динамічні зміни та встановлені нормативні вимоги. Сукупність критеріїв та якісна характеристика їх параметрів визначаються такими показниками: наявним рівнем розвитку міста (чисельність населення, рівень реальних доходів на душу населення, особливості мережі міських доріг, кількість пільгових категорій пасажирів, рівень соціальних витрат у бюджеті міста); потенціалом розвитку міста (виробничий потенціал міста, розміщення основних виробничих та торгівельних центрів, тип демографічної структури населення); територіальними розмірами міста [1; 5].

Сукупність визначених цільових показників суттєво впливають на результати якості кінцевого споживання транспортних послуг. Більшість критеріїв, що визначають ефективність роботи транспортної мережі, відображають показники роботи міського пасажирського транспорту. На відміну від галузевих показників (таких як обсяг перевезень пасажирів, середня дальність поїздки, коефіцієнт випуску рухомого складу на лінію, собівартість перевезень), що характеризують роботу безпосередньо міського транспорту, необхідно враховувати показники, які визначають рівень транспортної забезпеченості, нормальні умови життєдіяльності і господарювання в місті, транспортної втомлюваності, що є результатом раціональної організації перевезень [3; 6; 7].

Підвищення якості транспортних послуг включає також і автоматизацію оплати за проїзд, що є черговим етапом розвитку рівня транспортного обслуговування пасажирів та новим підходом до організації пасажирських перевезень. Автоматизація оплати дозволяє перевести розрахунки за проїзд у безготівкову форму, що дозволить мінімізувати корупційну складову транспортного обслуговування.

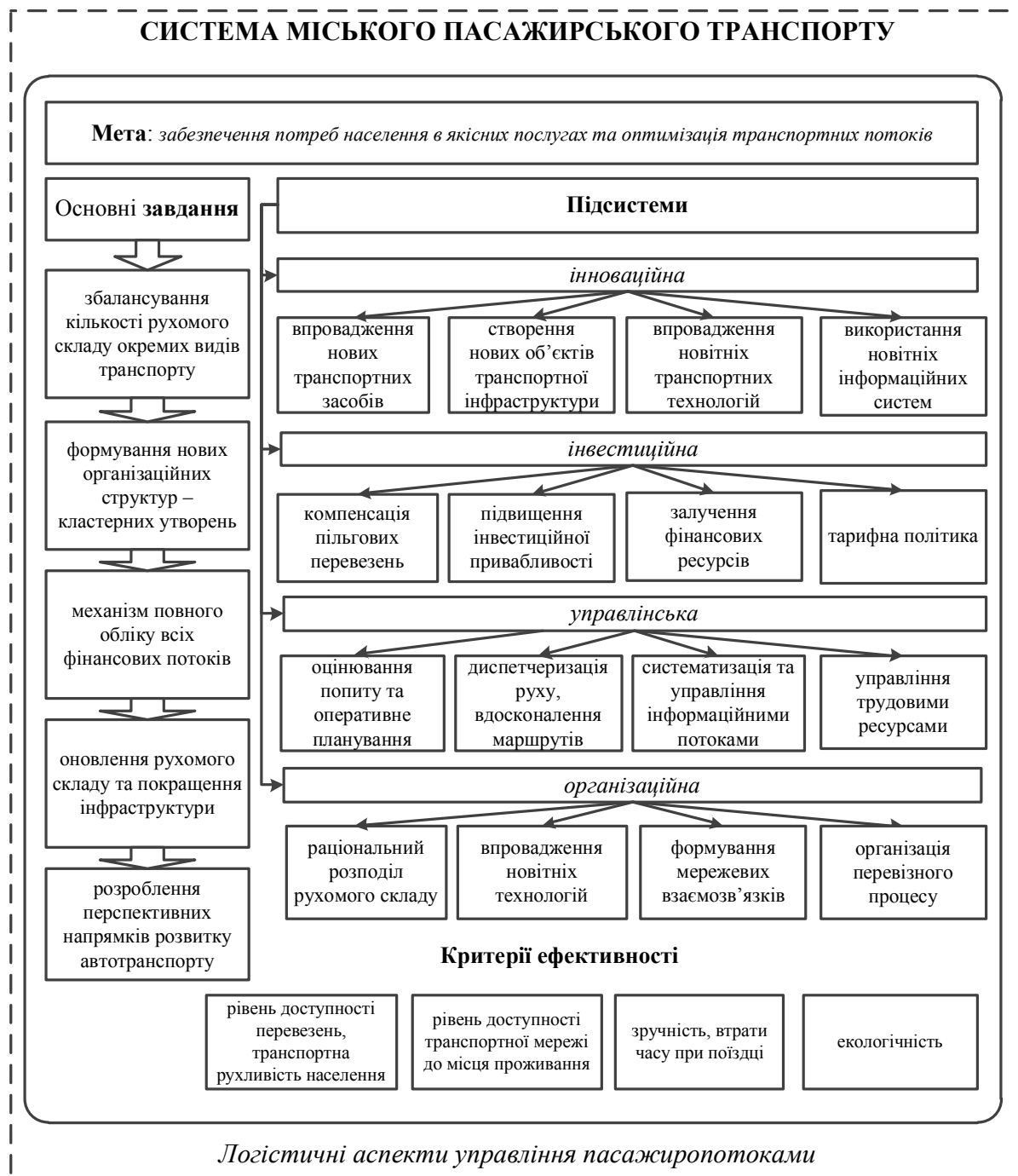

Рис. Система функціонування та розвитку громадського пасажирського автотранспорту міста

Сучасні тенденції розвитку міського пасажирського транспорту характеризуються зростанням завантаженості дорожньої мережі транспортним потоком і дублюванням окремих маршрутів. Без вдосконалення організації процесу перевезень та впровадження нових організаційних форм співпраці транспортних підприємств неможливо досягти підвищення ефективності функціонування транспортної системи.

Для вирішення поставлених завдань необхідно:

– уніфікувати систему звітних статистичних показників транспортної мережі (кількісних і якісних характеристик оптимального стану міського середовища життєдіяльності, залежних від транспортної складової), на основі єдиного термінологічного підходу до цих показників;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- сформувати на ринку пасажирських перевезень транспортні кластери як ефективні форми взаємодії перевізників;
- створити систему показників безпеки руху в містах;
- визначити, які показники транспортного обслуговування населення є обов'язковими (звітними), а які розраховують за допомогою проведення спеціальних обстежень (у останньому випадку має бути визначена періодичність таких обстежень та джерела їх фінансування);
- обґрунтувати мережу маршрутів з урахуванням поточних потреб міста, що дозволить підвищити пропускі спроможності за рахунок оптимізації транспортних потоків;
- вдосконалити систему тарифоутворення;
- стимулювати притік інвестиційних ресурсів у галузь;
- визначити основні центри тяжіння транспортних потоків, що залежать від розміщення промислових підприємств, навчальних закладів, місць проживання населення, торговельних та культурно-побутових об'єктів;
- забезпечити диспетчеризацію та інформатизацію руху;
- автоматизувати систему оплати проїзду.

Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій – це довготривалий стратегічний процес розвитку міської інфраструктури. Складність процесу визначається необхідністю врахування особливостей рухомого складу, попиту, інфраструктури, апаратного і програмного забезпечення.

Іншим напрямком підвищення ефективності функціонування транспортної мережі міста є визначення оптимальної кількості рухомого складу на маршрутах. Нині на маршрутах міста працюють транспортні засоби однакової пасажиромісткості, незважаючи на те, що пасажиропотоки на різних маршрутах коливаються у широкому діапазоні. Для ефективної роботи міського пасажирського транспорту необхідний розподіл транспортних засобів за маршрутами відповідно до пасажиропотоків. Проте в цьому випадку інтереси пасажирів, що не відповідають критеріям формування пасажиропотоків, виявляються обмеженими. Для пасажирів зростає час очікування транспортних засобів і знижується надійність поїздки. Для отримання бажаної частоти руху необхідно використовувати рухомий склад різної пасажиромісткості. Розрахунок кількісних характеристик парку пасажирських перевезень повинен ґрунтуватися на результатах моделювання, що враховують особливості функціонування та технічні, технологічні, організаційні й економічні фактори. Залежно від цілей проведення розрахунків визначення кількості рухомих засобів на маршруті та оптимізацію транспортної мережі можна здійснювати як для міста в цілому, так і для окремого транспортного підприємства.

Для розроблення системи заходів щодо розвитку транспортної мережі міста необхідні вихідні дані за параметрами і характеристиками, що визначають об'єктивну, повну і достовірну інформацію про сучасний стан і тенденції розвитку мережі та дозволяють приймати обґрунтовані рішення [6].

Маршрутна мережа міського пасажирського автомобільного транспорту формується з таких типів маршрутів:

- магістральні (основні) маршрути, які з'єднують великі пасажироутворюючі пункти зі сталим пасажиропотоком і проходять по вулично-дорожній мережі міста, що дозволяє забезпечити безперешкодний рух автобусів великої місткості. Ці маршрути утворюються, якщо пасажиропотік на них (обсяг перевезень пасажирів) є сталим і його величина, встановлена згідно з методикою вивчення попиту населення на пасажирські перевезення, дозволяє використовувати автобуси великої або середньої місткості із забезпеченням рекомендованих інтервалів руху;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– допоміжні (підвізні) маршрути, основним призначенням яких є перевезення пасажирів від пасажироутворюючих пунктів до магістральних (основних) маршрутів та маршрутів електротранспорту з метою забезпечення безперешкодного пересування пасажирів транспортною мережею міста. Ці маршрути здебільшого призначені для з'єднання районів з малою щільністю населення, переважно приватної забудови, з основними маршрутами;

– місцеві маршрути – перевезення пасажирів у межах окремих районів міста;

– маршрути підвищеного комфорту – які з'єднують окремі райони міста переважно з малою щільністю населення (райони приватної забудови) з основними пасажиропотоками транспортної системи міста, культурними, освітніми закладами, закладами охорони здоров'я тощо. Такі маршрути доцільно організовувати на дорогах, які не використовуються для організації основних маршрутів.

Режими руху транспортних засобів за маршрутами пасажирського транспорту встановлюються, ґрунтуючись на даних досліджень з урахуванням критерію ефективності міських пасажирських перевезень:

– магістральний (основний) маршрут – на цих маршрутах найбільш доцільно застосовувати звичайний та експресний режими руху;

– допоміжні (підвізні) маршрути – виходячи з необхідності перевезень пільгових категорій пасажирів та вирішення соціальних завдань доцільно застосовувати звичайний режим руху;

– місцеві маршрути та маршрути підвищеного комфорту – ефективнішим є режим маршрутного таксі.

Згідно з наявними рекомендаціями тип транспортного засобу залежить, передусім, від обсягу перевезень на маршруті та його довжини.

Базуючись на даних досліджень, можна стверджувати, що ефективними транспортними засобами будуть:

– на магістральних та допоміжних маршрутах – автобуси великої та середньої місткості;

– на маршрутах підвищеного комфорту та місцевих маршрутах – автобуси середньої місткості та мікроавтобуси.

Під час вибору й обґрунтування основної мережі міського автобусного сполучення в режимі загального користування слід керуватися такими вимогами: основні пункти транспортного тягіння і масового скупчення пасажирів пов'язуються між собою найкоротшими напрямками; маршрути повинні забезпечувати безпересадочні поїздки пасажирів на основних напрямках проходження.

Вирішення цих завдань пропонується завдяки створенню муніципального пасажирського автотранспортного підприємства, яке взяло б на себе, в першу чергу, перевезення пасажирів на основних та допоміжних маршрутах автобусами великої та середньої місткості.

Міське автобусне сполучення має бути спрямованим на те, щоб із скороченням соціальних, економічних та екологічних витрат задовольняти наявні пасажиропотоки у просторі й часі.

В умовах ринкових відносин, коли в конкурентне суперництво вступають суб'єкти господарювання різних форм власності, важливим є організація транспортного процесу таким чином, коли він відповідатиме вимогам усіх його учасників, тобто щоб він функціонував за концепцією соціально-етичного маркетингу. Згідно з цією концепцією, пасажир зацікавлений в отриманні якісних послуг від автобусного обслуговування, що виявляється у комфорті перевезень, нижчій вартості та мінімальному часі пересування. Одночасно власники автотранспортних підприємств піклуються відносно вищих грошових прибутків, а суспільство, в цілому, завжди стурбоване станом і збереженням навколишнього середовища.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З огляду на значний вплив міжзупинкової відстані на експлуатаційні характеристики роботи транспортних засобів доцільним є встановлення різних режимів їх роботи на маршрутах.

Аналіз показує, що зі збільшенням місткості автобуса, який працює в режимі маршрутного таксі, настає момент, коли його використання погіршує рівень транспортного обслуговування.

У результаті виконаного дослідження встановлено, що в режимі маршрутного таксі доцільно використовувати автобуси загальною місткістю менше 30 пасажирів. Доцільність використання автобусів більшої місткості для таких перевезень вимагає додаткових досліджень у конкретних умовах роботи.

У результаті розроблення та провадження заходів має досягатися ефективне використання місткості автобусів, а також оптимізація розмірів і структури рухомого складу для різних маршрутів. Значна увага в дослідженнях має приділятися розробкам, спрямованим на задоволення вимог екологічної безпеки міста, для того, щоб знизити шкідливі викиди транспортних засобів та покращити організацію їх роботи на маршрутах міста.

З метою підвищення ефективності функціонування міського пасажирського транспорту визначені такі пріоритети його розвитку:

- *техніко-технологічні:*
 - підвищення безпеки дорожнього руху;
 - зниження екологічного забруднення навколишнього природного середовища;
 - оновлення рухомого складу та оптимізація його структури;
 - підвищення пропускної спроможності вулиць і магістралей завдяки оптимізації транспортного потоку;
- *організаційні:*
 - розроблення й затвердження єдиних паспортів окремих маршрутів і маршрутної мережі в цілому;
 - погодження й затвердження розкладу руху автобусів;
 - створення нових організаційних форм співпраці – транспортних кластерів, що забезпечить новий рівень транспортного обслуговування;
 - вивчення пасажиропотоків, обґрунтування доцільності відкриття (закриття) автобусних маршрутів (рейсів);
 - забезпечення організації перевезень мешканців міста та приміських територій до садово-городніх ділянок;
 - формування єдиного координаційно-логістичного центру кластера, який здійснюватиме оперативне управління перевезеннями пасажирів різних видів транспорту і відповідатиме за якість транспортного процесу згідно із затвердженою транспортною мережею міста;
- *економічні:*
 - опрацювання можливості компенсації перевізникам збитків за рахунок запровадження окремої субвенції (дотації) з бюджету під час обслуговування соціально важливих автобусних маршрутів та на міському електротранспорті;
 - встановлення тарифів на перевезення пасажирів і багажу відповідно до реальних витрат;
 - здійснення заходів щодо підвищення рівня фінансового забезпечення розвитку дорожнього господарства;
 - забезпечення поточного збору інформації про пасажирські потоки на маршрутах міста з використанням автоматизованої системи продажу квитків;
- *екологічні:*
 - проектування, виготовлення й установка каталізаторів вихлопних газів на автотранспортні засоби;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– розроблення заходів щодо підвищення відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища продуктами нафтохімії;

– розроблення і впровадження механізму утилізації вузлів і деталей автомобілів, що вичерпали свій ресурс і не підлягають відновленню, створення підприємств, що здійснюють рекуперацію відходів.

Висновки. Узагальнюючи результати досліджень, необхідно відзначити, що під час організації міських пасажирських перевезень можна не враховувати розходження в швидкісних параметрах автобусів, тому що характеристики маршрутів мають у кілька разів більший вплив на значення експлуатаційних показників.

Аналіз показує, що вибір автобуса чи тролейбуса для роботи в місті, за інших рівних умов, доцільно виконувати на основі характеристик паливної економічності. У зв'язку з ефективнішим використанням палива автобусами більшої місткості виникає питання про раціональну структуру міського пасажирського транспорту, яка дозволяла б максимально ефективно використовувати автобуси великої місткості.

Список використаних джерел

1. Доклад о состоянии безопасности дорожного движения в мире. Время действовать / Всемирная организация здравоохранения. – М. : Весь мир, 2009. – 298 с.
2. Кір'янов О. Ф. Система автоматизованого планування розвізних маршрутів / О. Ф. Кір'янов, А. О. Коробов, О. О. Мезенцев // Вісник КДПУ. – 2006. – № 5(40), ч. 1. – С. 94–97.
3. Козлов П. А. Оптимизация структуры транспортных потоков в динамике при приоритете потребителей / П. А. Козлов, С. П. Миловидов // Экономика и математические методы. – 1982. – Т. XVIII, вып. 3. – С. 521–531.
4. Комплексний аналіз транспортної мережі міста: системно-аналітичний підхід : монографія / [Ільчук В. П., Панченко О. І., Шишкіна О. В., Тарасенко А. В. та ін.] ; за наук. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЦНТІ, 2014. – 870 с.
5. Лобанов Е. М. Транспортная планировка городов / Е. М. Лобанов. – М. : Транспорт, 1988. – 264 с.
6. Сафронов Э. А. Транспортные системы городов и регионов : учебное пособие / Э. А. Сафронов. – М., 2005. – 272 с.
7. Транспортні технології в системах логістики / [М. Ф. Дмитриченко, П. Р. Левковець, А. М. Ткаченко та ін.]. – К. : Інформавтодор, 2007. – 676 с.
8. Шинкаренко В. Г. Управление конкурентностью предприятий / В. Г. Шинкаренко, А. С. Бондаренко. – Х. : ХГАДУ, 2003. – 87 с.
9. Шинкаренко В. Г. Управление результатами деятельности автотранспортных предприятий / В. Г. Шинкаренко, О. Н. Криворучко. – Х. : ХГАДУ, 1999. – 312 с.

УДК 33.024:378.091

І.І. Кичко, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ****И.И. Кичко**, д-р экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОГО МЕТОДА
РЕГУЛИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ****Iryna Kychko**, Doctor of Economic Sciences

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**IMPROVING OF PROGRAM-TARGET METHOD OF REGULATING HIGHER
EDUCATION**

Охарактеризовано роль програмно-цільового регулювання у процесі фінансування, розвитку вищої освіти України, формуванні та задоволенні духовно-інтелектуальних та екологічних потреб особистості. Проаналізовано перспективи зміни функцій головних суб'єктів державного регулювання вищої освіти у контексті впровадження програмно-цільового методу регулювання.

Ключові слова: вища освіта, державне регулювання, програмно-цільовий метод, особисті потреби.

Охарактеризована роль програмно-целевого регулирования в процессе финансирования, развития высшего образования Украины, формирования и удовлетворения духовно-интеллектуальных и экологических потребностей личности. Проанализированы перспективы изменения функций главных субъектов государственного регулирования высшего образования в контексте внедрения программно-целевого метода регулирования.

Ключевые слова: высшее образование, государственное регулирование, программно-целевой метод, личные потребности.

The role of the programme and target regulation in the process of financing the development of higher education in Ukraine, forming and satisfying the spiritual and intellectual and ecological needs of the personality is characterized in the article. The perspectives of changing functions of the main subject of the state regulation of higher education in the context of implementation of the programme and targeted method of regulating are analyzed.

Key words: higher education, state regulation, programme and target method, needs.

Постановка проблеми. Поступальний розвиток суспільства при інноваційному напрямі розвитку ґрунтується на інтелекті, досвіді, вміннях працівників, основи яких закладаються у процесі отримання освіти. Відповідно підвищуються вимоги до освітнього рівня конкретного працівника та до якості послуг закладів вищої освіти. Постає необхідність використання у навчальному процесі інформаційних технологій, розроблення механізмів запровадження форм і методів навчання, які б відповідали реальним потребам економіки. Одним із елементів впровадження у всі сфери життєдіяльності суспільства досягнень науково-технічного прогресу, постійного оновлення знань, швидкого реагування на потреби суспільства щодо змісту, якості підготовки кадрів є державне регулювання вищої освіти з використанням програмно-цільового методу, оскільки високі вимоги щодо якості підготовки фахівців нині в Україні реалізуються в умовах постійного браку бюджетних коштів, пошуку диверсифікованих джерел фінансування самими закладами.

Нині система вищої освіти функціонує в умовах дефіциту державного бюджету, відсутності рівноправної можливості отримання освіти, застарілої матеріально-технічної бази закладів освіти. Все це зумовлює необхідність дослідження ресурсів підвищення рівня освіти, інтелекту, духовності українського суспільства, розроблення механізмів їх залучення у практику державного регулювання. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває поєднання стратегічної мети зростання споживчих стандартів, досягнення добробуту індивідів з духовним удосконаленням особистості, суспільства, їх розвитку в контексті досягнення екологічної рівноваги [6, с. 501].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем державного регулювання установ вищої освіти в Україні займаються Л.І. Антошкіна, О.А. Грішнова,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

М.П. Баран, І.С. Каленюк, В.І. Куценко. На сьогодні детально висвітлені питання завдань, структури, функцій, особливостей фінансування вищої освіти тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Що стосується програмно-цільового методу регулювання діяльності установ вищої школи, впливу освіти на духовно-інтелектуальні, екологічні потреби особистості, то ці питання і надалі потребують подальшого розроблення та узагальнення.

У зв'язку з цим **метою статті** є дослідження програмно-цільового методу регулювання вищої освіти, її впливу на формування та задоволення духовно-інтелектуальних, екологічних потреб особистості.

Виклад основного матеріалу. Підвищення рівня освіти у суспільстві важко переоцінити, адже останнє сприяє росту духовності, стимулює інтерес до творів мистецтва, здорового способу життя. Зі зміною рівня освіти змінюється механізм формування потреб, соціальні вимоги працівника, мотиви трудової діяльності. Рівень потреб корелює з рівнем освіти. Підвищення рівня освіти підвищує трудову мотивацію. Чим вищий рівень освіти, тим вищі вимоги до умов праці, побуту, використання вільного часу, екології докільця. Освіта впливає на формування всіх груп потреб. Вона виконує відразу дві функції (соціальну та економічну). По-перше, економічну, коли освіта дає можливість працювати відповідно до отриманої професії, здібностей, кваліфікації. По-друге, соціальна функція. Соціальна функція освіти полягає також у формуванні потреби у духовному розвитку, підвищенні рівня своєї культури та інтелектуального рівня. Соціальну функцію виконує не тільки освіта, але і самі заклади освіти, зокрема університети, інститути, академії тощо. Особливої актуальності виконання ними цієї функції набуває в період економічної кризи. Порушення економічних зв'язків, закриття підприємств, збільшення кількості безробітних створюють та посилюють соціальну напругу в суспільстві, особливо в депресивних регіонах. Заклади вищої освіти, надаючи освітні послуги, тимчасово залучають молодь до суспільно важливого процесу набуття професійних навичок, умінь, а також сприяють формуванню у них разом з компетенціями майбутнього фахівця ще й певного рівня духовно-інтелектуальних, екологічних, інформаційних потреб. Тому вважаємо, що шлях щодо скорочення кількості вищих навчальних закладів є хибним, наслідком якого може бути зростання соціальної напруги в суспільстві, погіршення криміногенної ситуації, зниження мотиваційного чинника освіти взагалі.

Програмно-цільове регулювання діяльності закладів вищої освіти є непрямим методом державного впливу, елементом регулювання економічних процесів за допомогою бюджетних механізмів. Програмно-цільовий метод може проявлятися через один з найбільш ефективних методів розподілу бюджетних коштів – програмно-цільове бюджетування – систему бюджетного планування, що поєднує здійснення витрат з очікуваною віддачею від цих витрат, з їх соціальною та економічною ефективністю [1, с. 142].

Соціально-економічний зміст бюджетного регулювання полягає в участі держави у процесі суспільного відтворення завдяки формуванню та витрачання грошових коштів, призначених для фінансового забезпечення держави та органів місцевого самоврядування, установ соціальної сфери, зокрема, університетів, інститутів, академій тощо. Нині актуальними є і пряме, і непряме бюджетне регулювання. За рахунок прямого бюджетного регулювання доцільно здійснювати: вирівнювання показників розвитку ВНЗ; розвиток їх виробничо-економічної та соціальної баз. Здійснення непрямого бюджетного регулювання соціальних процесів дасть змогу: реалізувати програми підготовки фахівців; адаптувати ринок освітніх послуг до потреб економічного розвитку регіонів; фінансувати науково-дослідні роботи; фінансувати створення нових та розвивати діючі університети, інститути, академії тощо.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Серед основних суб'єктів державного регулювання вищої освіти варто виділити Міністерство освіти і науки України, яке діє відповідно до Положення «Про Міністерство освіти і науки України», затвердженого Указом Президента України від 8 квітня 2011 року № 410/2011. Міністерство освіти і науки України впливає на формування особистих потреб, потенційну структуру системи потреб у процесі виконання таких функцій: інформаційної – під час збору та аналізу інформації про задоволення потреби в освіті, якості освіти, рівня формування освітніми закладами культурних та моральних цінностей, культури споживання та екологічної культури; регулюючої – під час планування та аналізу структури освітніх закладів, планів та освітніх програм, особливо загальноосвітніх; представницької – місцевими органами державної влади під час представлення інтересів громади студентів, школярів, викладачів; контрольної – під час проведення контролю за освітньою діяльністю, використанням фінансових ресурсів, дотриманні норм правових актів [5]. Міністерство освіти і науки України має можливість адаптувати функцію програмно-цільового регулювання до вимог сьогодення, імплементуючи її у вже наявну практику державного регулювання. Міністерство освіти і науки України (МОНУ), забезпечуючи виконання економічної та соціальної функції вищими навчальними закладами, має дотримуватись принципів послідовності, прозорості, обґрунтованості, особливо у частині виконання традиційно притаманних їй функцій, а саме:

- створювати належні умови за місцем проживання для виховання дітей, молоді, яка навчається, розвитку здібностей, задоволення їх інтересів;

- розробляти та затверджувати умови прийому на навчання до навчальних закладів на принципах доступності освіти та рівності всіх верств населення;

- під час ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також ліцензування та атестації професійно-технічних навчальних закладів пріоритет надавати навчальним закладам, навчальні плани та програми яких спрямовані на екологізацію свідомості, підняття престижності освіти, інтелекту, православної духовності. Відповідним чином коригувати підручники, посібники, методичну літературу;

- під час атестації педагогічних, наукових і науково-педагогічних кадрів, пріоритет надавати високоосвіченим, високоморальним кадрам та створювати всі умови для того, щоб зменшити відтік таких кадрів із освітянської галузі. Для цього необхідно здійснювати заходи щодо матеріального та морального стимулювання працівників освіти і науки, інших учасників навчально-виховного процесу та вживати заходів щодо поліпшення матеріальних і житлових умов студентів, учнів, слухачів, вихованців, працівників освіти, науки і спорту, організації їх медичного та побутового обслуговування, затверджувати мінімальні нормативи матеріально-технічного і фінансового забезпечення навчальних закладів;

- забезпечувати організацію та проведення експертизи навчальних програм, підручників і навчальних посібників для навчальних закладів, у тому числі щодо формування впевненості у підрастаючого покоління, можливості та необхідності за їх участі проведення модернізації українського суспільства на принципах екологізації всіх процесів, раціоналізації процесу споживання, престижності здорового способу життя та активної життєвої позиції;

- надавати більш дієву державну підтримку дитячим, молодіжним та іншим громадським організаціям, у тому числі фізкультурно-спортивної спрямованості, залучати їх до виконання державних програм і заходів із питань освіти, науки, молоді, фізичної культури та спорту [2].

Особливо хотілось би акцентувати увагу на такій функції МОНУ, як координація діяльності органів виконавчої влади щодо розроблення державних цільових наукових

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

та науково-технічних програм, наукової складової інших державних цільових програм і контролю їх виконання, зокрема, щодо розроблення програми формування особистих потреб у напрямку раціонального споживання продуктів сфери матеріального виробництва, розвитку духовності та екологічної свідомості. При цьому потрібно врахувати особливу актуальність цього процесу нині, адже рівень духовно-інтелектуальних потреб у суспільстві є досить низьким. Це пов'язано частково з тим, що тотальний характер процесів люмпенізації населення закономірно веде до зниження рівня духовно-інтелектуальних потреб, підвищення агресивності в суспільстві, активізації маргінально-кримінальних верств населення. Духовно-інтелектуальні потреби не задаються біологічно, а формуються і розвиваються у результаті виховання через оволодіння певною системою цінностей. Тому тільки система освіти, зокрема вища освіта, покликана сприяти формуванню та задоволенню цієї групи потреб.

Важливим моментом залишається стимулювання за допомогою державних та ринкових важелів, зокрема, програмно-цільового методу, естетичних, духовних, моральних, інтелектуальних, етичних, пізнавальних потреб особистості з метою підвищення продуктивності праці працюючих та соціальної активності. Дієвими методами впливу при цьому є ліцензування та акредитація освітніх закладів Міністерством освіти та науки України, експертиза навчальних планів та програм освітніх закладів різних рівнів акредитації. Починаючи від початкової школи і закінчуючи вищими навчальними закладами IV рівня акредитації необхідно ввести спецкурси з висвітлення основ духовно-екологічної парадигми розвитку цивілізації. Важливою для підвищення рівня задоволення духовно-інтелектуальних потреб є теза створення умов та забезпечення мотивації на рівні суспільства стосовно безперервної освіти протягом усього життя. Завданням Міністерства освіти і науки України, всіх інститутів освіти є переорієнтація всієї системи освіти на виховання духовності, розвиток духовних здібностей, творчого мислення тощо.

Програмно-цільовий метод дає можливість державним, регіональним, місцевим органам влади та управління ефективно виконувати свої повноваження при оптимальних фінансових затратах. Ця теза особливо актуальна в сучасних умовах функціонування закладів вищої освіти: зменшення набору студентів у результаті демографічної кризи в Україні та стрімкого недоотримання потенційних абітурієнтів за рахунок агресивної конкурентної політики в освітній сфері закладами вищої освіти країн Євросоюзу тощо.

Здійснення бюджетних витрат на фінансування вищої освіти відповідно до програмних принципів має значні переваги у порівнянні з порядком витрачання бюджетних коштів згідно з бюджетними призначеннями: програми формуються відповідно до пріоритетних завдань розвитку освіти; для кожного завдання, мети знаходяться альтернативні способи їх досягнення, вибираються найбільш ефективні; створюються органи управління програмами, які здійснюють моніторинг, аналіз та корегування програм. Програми дають можливість доповнити вже наявні джерела фінансування вищої освіти, пов'язати соціальні, економічні завдання, хід їх виконання з наявним обсягом додатково виділених ресурсів.

Вдале використання програмно-цільового методу дає змогу перемістити акцент з кількісного аспекту державного впливу на якісний, з розміру державного втручання на його ефективність. Вихід бачиться в концентрації державних фінансових ресурсів для реалізації розвитку пріоритетних спеціальностей, напрямів підготовки, використанні коштів підприємств, установ, організацій під час формування та задоволення потреб населення в отриманні послуг з вищої освіти тощо.

Аналіз норм українського законодавства, які регулюють правові основи розроблення та виконання державних цільових програм для реалізації заходів у межах запропонова-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

них автором пропозицій щодо вдосконалення регулювання вищої освіти, показав, що: норми нечисленні; відсутні закони, які чітко прописують повноваження державних органів у процесі формування та задоволення освітніх потреб; наявні лише окремі статті у розрізних нормативних актах. Маємо констатувати, що механізм реалізації програмно-цільового методу регулювання діяльності закладів вищої освіти не розроблений.

Першочерговою для реалізації має бути Програма формування та задоволення духовно-інтелектуальних, екологічних потреб населення у результаті функціонування закладів вищої освіти. Програма може бути виконана, якщо буде розроблений механізм її реалізації. Необхідна державна правова регламентація, зокрема, визнання ідеї необхідності регламентування діяльності закладів вищої освіти з метою формування та задоволення духовно-інтелектуальних, екологічних потреб населення.

Основним нормативним актом, який регламентує інститут державних цільових програм, є Закон України «Про державні цільові програми» [4]. Цей нормативний акт потребує певних доповнень, а саме: під час класифікації державних цільових програм у частині «соціальні програми» має бути прописане положення стосовно створення умов державою для формування особистих потреб населення закладами вищої освіти у напрямі духовно-інтелектуального, екологічного вектора розвитку та більш повного їх задоволення, особливо інформаційних та інституційних. Зауважимо, що формування екологічного світосприйняття у населення України за допомогою реалізації інституту державних соціальних програм може бути як елементом уже прописаних у Законі екологічних програм. У такому випадку це положення необхідно лише конкретизувати. У Законі України «Про державні цільові програми» чітко не прописаний такий важливий елемент, як економічна та соціальна ефективність державних цільових програм, що може бути окремим напрямом для дослідження.

Документом, який регламентує порядок реалізації державних цільових програм, є «Порядок розроблення та виконання державних цільових програм», затверджений постановою КМУ від 31.01.2007 р. № 106 [3]. Відповідно до п. 5 цього Порядку Програма формування та задоволення духовно-інтелектуальних, екологічних потреб населення у результаті функціонування закладів вищої освіти повинна відображати мету програми і містити слова «цільова соціально-екологічна програма». Розроблення та виконання зазначеної програми буде сприяти реалізації державної екологічної політики України на період до 2020 року.

В Україні програмно-цільове регулювання вищої освіти фактично не здійснюється. Коло завдань органів законодавчої та виконавчої влади має розширюватись у напрямку оцінювання, формування та задоволення освітніх потреб закладами вищої освіти. Суттєву роль у цьому процесі могла б виконати комісія (експертна рада) з освітніх потреб при радах усіх рівнів. Основними завданнями цієї комісії могли б стати: визначення основної мети та формування освітніх потреб; моніторинг освітніх потреб, розроблення стратегічних напрямків розвитку вищої освіти, зокрема, програм досягнення мети, визначення конкретних заходів щодо реалізації обраних стратегій, розроблення критеріїв досягнення мети.

Враховуючи важливість впливу держави на особисті потреби в контексті збереження інтелектуального, духовного потенціалу в суспільстві, підтримки екологічної рівноваги, програми формування та задоволення освітніх потреб мають реалізовуватись на державному рівні. Підтвердженням цієї тези є той факт, що на державному рівні можна задіяти більше важелів державного впливу: бюджетне фінансування, компоненти планів, програм освітніх закладів тощо. Але враховуючи те, що державним регулюванням особистих потреб в Україні не займались системно, розпочати можна з рівня області, регіону.

Ініціатором постановки проблеми для вирішення її програмними методами на місцевому, регіональному, державному рівнях мають бути не тільки визначені у Законі

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

України «Про державні цільові програми» Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, Національна академія наук України, обласні, Київська міська ради, обласні, Київська міська державні адміністрації, але і фізичні, юридичні особи, громадські організації. Так, ініціатором розроблення Програми формування та задоволення духовно-інтелектуальних та екологічних потреб у процесі діяльності вищої школи можуть бути громадські організації екологічного спрямування. Робота щодо формування, моніторингу, задоволення освітніх потреб має координуватись з розробленням планів, програм, прогнозів і концепцій соціально-економічного розвитку територій, а також із заходами, які забезпечують фінансування програм. Додатковими джерелами фінансування програм закладів вищої школи можуть бути кошти бюджетів, гранти, спонсорські кошти, кошти фондів та громадських організацій, закордонних інвесторів, зацікавлених у реалізації програм.

На основі проведеного у роботі аналізу доцільності використання програмно-цільового методу у процесі регулювання вищих навчальних закладів, рівня впливу на потреби особистості освітнього потенціалу України, доведено важливість розвитку вищої освіти у контексті формування та задоволення духовно-інтелектуальних, екологічних потреб, підвищення продуктивності праці, трудової мотивації тощо. З метою забезпечення дієвості реалізації державної політики у вищій освіті обґрунтовано доцільність використання програмно-цільового методу регулювання, що дає можливість: здійснювати постійний моніторинг рівня забезпечення особистих потреб за допомогою програмних продуктів, за результатами моніторингу формувати інформаційний ресурс, забезпечувати його відкритість та доступність; створити умови для реалізації програм з формування та задоволення особистих потреб через надання державних матеріальних, інформаційних ресурсів, фінансування науково-дослідних розроблень з цього приводу; підвищити зацікавленість спонсорів у співфінансуванні програм формування та задоволення особистих потреб, розробити механізм перетворення спонсорської допомоги під час реалізації програм формування та задоволення особистих потреб у інвестиційний ресурс; посилити державний контроль за процедурою конкурсу програм з активним використанням експертів у напрямку їх прозорості, відкритості, зменшення проявів лобіювання інтересів великого бізнесу.

Список використаних джерел

1. *Бескровная В. А.* Государственное регулирование сферы физкультурно-спортивных услуг (методологические и организационно-экономические основы) : дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В. А. Бескровная. – СПб., 2008. – 350 с.
2. *Положення про Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України* [Електронний ресурс] : затверджене Указом Президента України від 08.04.2011 року № 410/2011 / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/410/2011>.
3. *Порядок розроблення та виконання державних цільових програм* [Електронний ресурс] : Постанова КМУ від 31.01.2007 р. № 106. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-п>.
4. *Про державні цільові програми* [Електронний ресурс] : Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
5. *Семеняк О. В.* Государственное регулирование рынка образовательных услуг высшей школы как экономической системы : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: теория управления экономическими системами» / О. В. Семеняк. – М., 2007. – 195 с.
6. *Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти* : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 534 с.

УДК 656.2:385

М.М. Андриєнко, канд. екон. наук

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ СЕРВІСНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

М.М. Андриенко, канд. экон. наук

Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КАЧЕСТВА СЕРВИСНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Mariia Andriienko, PhD in Economics

National Aviator University, Kyiv, Ukraine

ECONOMIC NATURE AND CHARACTERICS OF DETERMINING THE QUALITY OF SERVICES AT RAILWAY TRANSPORT

Обґрунтовано систему показників, що об'єктивно характеризує якість транспортного обслуговування, при цьому оцінювання якості може бути у натуральній та вартісній формах, а кількість показників змінюється залежно від масштабу дослідження. Визначено критерії, за якими доцільно визначати якість транспортного обслуговування на залізничному транспорті: співставлення витрат клієнтів та результатів, конкурентоспроможність транспортної продукції, економічний ефект. Крім цього, з'ясовано показники якості, які становлять «коло якості»: швидкість перевезень, збереженість, терміни доставки, екологічність, рівень безпеки, транспортної доступності тощо. Запропоновано завдання щодо перспективного розвитку сервісних послуг для вантажовласників на залізничному транспорті, що сприятимуть залученню додаткових клієнтів.

Ключові слова: якість, перевезення, сервіс, обслуговування, результати, витрати.

Обосновано систему показателей, которая объективно характеризует качество транспортного обслуживания, при этом оценка качества может быть в натуральной и стоимостной формах, а количество показателей изменяется в зависимости от масштаба исследования. Определяются критерии, по которым целесообразно определяют качество транспортного обслуживания на железнодорожном транспорте: сопоставление расходов клиентов и результатов, конкурентоспособность транспортной продукции, экономический эффект. Кроме этого, определяются показатели качества, которые составляют «круг качества»: скорость перевозок, сохранность, сроки доставки, экологичность, уровень безопасности, транспортной доступности и тому подобное. Предложены задачи по перспективному развитию сервисных услуг для грузовладельцев на железнодорожном транспорте, которые будут способствовать привлечению дополнительных клиентов.

Ключевые слова: качество, перевозки, сервис, обслуживание, результаты, затраты.

The system of indicators that objectively characterizes the quality of transport services, and the quality assessment can be in kind and value forms and the number of parameters varies depending on the scope of the study. Identify the criteria by which it is advisable to determine the quality of transport services in railway transport: comparison of costs and customer results, competitive transportation products, economic impact. Moreover defined quality parameters that make up a “ring of money”: speed transportation, preservation, shipping, environmental friendliness, safety, transport accessibility and more. The proposed tasks of perspective development services for cargo in railway transport, which will help attract additional customers.

Key words: quality, transportation, service, maintenance, results, costs.

Постановка проблеми. Залізничний транспорт України – важлива галузь національної економіки, яка значною мірою визначає рівень розвитку економіки в цілому. Такі переваги, як відносно низька собівартість перевезень, масовість, безпека, надійність та екологічність, сприяють підтримці конкурентоспроможності в умовах нестабільної вітчизняної економіки.

Протягом останніх років досягнуто тенденцію росту і стабілізації фінансово-економічного стану промислових підприємств і залізниць. За таких умов зростання доходів залізничного транспорту можна активно використовувати різноманітні ринкові інструменти для збільшення кількості вантажопотоків на залізницях України. Однією з таких складових є підвищення якості транспортного обслуговування за умови стабілізації вітчизняної промисловості, що сприяє розширенню платоспроможного попиту на перевезення вищої якості та наданню додаткових послуг вантажовласникам.

Як відомо, транспортний ринок представляє олігополію, де незначна кількість великих виробників (видів транспорту) надають послуги споживачам з переміщення ванта-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

жив і пасажирів. На практиці поведінка транспортних фірм у країнах з розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що в умовах олігополії конкуренція не має вирішального значення, підприємства-олігополісти прагнуть її уникнути і надають значення неціновим методам, у тому числі якості продукції.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Залізничний транспорт характеризується великими обсягами роботи, показники перевезень останнім часом постійно зростають. Професор А.В. Комаров визначає, що незначне затримання доставки вантажу призводить до омертвіння значних сум, які було вкладено у вантажі, як і наявність невивезеного вантажу; зростання втрат вантажу хоча б на 1 % веде до того, що відповідний відсоток працівників транспорту неефективно працює, результат їх роботи втрачено під час перевезень.

Таким чином, підвищення якості транспортного обслуговування має велике значення для зростання прибутковості та посилення конкурентних переваг не тільки залізничного транспорту, а народного господарства країни загалом.

Залізничний транспорт великою мірою відчуває конкуренцію різних видів транспорту, насамперед, автомобільного, за рахунок переходу значних обсягів контейнеропридатних та цінних вантажів.

Автомобільний транспорт забирає і ті перевезення, які за своєю дальністю є потенційно залізничними. Такі наслідки пов'язані, насамперед, із недостатнім рівнем якості транспортного обслуговування вантажовласників залізницями.

Питанням якості на транспорті присвячено роботи А.П. Абрамова, В.Г. Галабурди, А.К. Комарова, В.А. Персіанова, А.А. Смахова, Н.П. Терьошиної та інших учених та спеціалістів. Найвизначніші роботи А.В. Комарова та М.Ф. Трихункова визначають основу теорії якості транспортного обслуговування. Зокрема, професор М.Ф. Трихунков виділяє чотири категорії показників якості, які дають економічну оцінку транспортній продукції через ефективність її виробництва: показники якості експлуатаційної роботи; показники якості транспортного забезпечення; показники якості перевезень; показники якості транспортного обслуговування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Підвищення конкурентоспроможності транспорту під час формування ринкових відносин великою мірою визначається якістю транспортного обслуговування. Проте аналіз літератури свідчить про те, що ця група показників є найменш дослідженою. Насамперед, необхідно здійснити не тільки вартісне, але і натуральне оцінювання якості, оскільки поняття «якість» за своєю природою натуральне і відносне. На залізничному транспорті не завжди якість продукції можна визначити у вартісній формі, зокрема, комплексність транспортного обслуговування. Натуральні показники якості, відповідно до вимог ринку, найкраще визначають сутність певного поняття, повинні формуватися з урахуванням інтересів клієнтури [4–9].

Мета статті. Ця стаття присвячена питанням економічного оцінювання підвищення якості транспортного обслуговування клієнтури по всій мережі залізничного транспорту України. Значення його зумовлено тим, що якість, рівною мірою як і ціна, є головною характеристикою будь-якої продукції, в тому числі і транспортної, вона визначає її споживчу вартість.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що для кращого якісного обслуговування вантажовласників необхідна не тільки конкуренція, але й співпраця різних видів транспорту, зокрема під час здійснення організації перевезень за схемою «від дверей до дверей».

Серед складових якості транспортного обслуговування виділяють: технічний, економічний, соціологічний, правовий та інші рівні. Нас цікавить економічна складова

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

якості транспортного обслуговування, оскільки вона характеризує якість з погляду її суспільної корисності та ефективності.

У ринкових умовах якість є важливим інструментом, насамперед на олігопольному ринку. В умовах функціонування олігопольного ринку цінові методи майже не використовуються, оскільки зниження їх призведе до значних фінансових втрат усіх конкурентів, а підвищення при стабільному рівні якості – до відтоку покупців. Під час використання цінових методів загострюється конкуренція, рівень якості продукції відображається на ефективності функціонування народного господарства. Тому більш придатним є впровадження ефективних заходів щодо підвищення якості обслуговування. Беручи на озброєння нецінові методи під час надання транспортних послуг, підприємство може тривалий час стабільно існувати на ринку.

Підвищення якості завжди пов'язане зі збільшенням витрат. Підвищення якості буде ефективним доти, поки воно приносить дохід та прибуток. Тому підвищувати якість безмежно неможливо, на певному рівні витрати на обслуговування збільшуватимуться, доходи не зростатимуть і подальше підвищення рівня якості не буде мати сенсу.

Якість продукції транспорту, рівно як і будь-якої іншої, має свою специфіку, яка визначається особливостями транспортної продукції, серед яких: відсутність речових параметрів, за яких відбувається зміна якості на транспорті; величезна кількість початкових вихідних даних, яка існує при розрахунках якісних показників; прогнозованість нового рівня якості, з причини зміни ринкової кон'юнктури, який проходить повільніше за зміни на виробництві; удосконалення фінансово-економічної звітності для спрощення збору вихідних даних при зміні якості.

Під час аналізу якості транспортного обслуговування першочергове значення має визначення її критеріїв, зокрема, співставлення витрат на транспорті з його результатами. Мінімальні транспортні витрати можливі у разі покращання якісних показників використання рухомого складу, що не завжди пов'язані з інтересами клієнтів. Як приклад, підвищення динамічного і статичного навантаження може не відповідати інтересам споживачів. Клієнтам вигідно перевозити масові вантажі, тариф яких знижений, а цінні вантажі, які дають мале за своєю вагою завантаження, перевозяться за підвищеним тарифом.

Наступним критерієм якості є конкурентоспроможність продукції, яка неможлива без обліку якості [11]. Тут можливо використання методів цінової конкуренції: зменшення собівартості і тарифів, які є неприйнятними для олігополії.

Критерії якості, такі як ефективність та прибуток, повинні розглядатися у поєднанні з усіма галузями народного господарства, які потребують врахування витрат і результатів не тільки транспорту, але й клієнтів. Транспорт повинен орієнтуватися не тільки на результат – прибуток, але й на проміжний – зменшення витрат.

Таким чином, проводячи оцінювання якості транспортного обслуговування, слід брати до уваги не тільки прибуток та витрати на транспорті, але й інтереси клієнтів.

Щоб оцінити ефект вантажовласників, необхідно розробити та обґрунтувати систему натуральних показників, які б характеризували рівень якості транспортного обслуговування. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду показує, що переважно визначають такі показники, як: швидкість доставки, збереження вантажу, вартість доставки «від дверей до дверей», своєчасність, контроль за проходженням вантажу, зручність користування системою перевезень та економічність доставки.

Для зручності визначення рівня якості слід використовувати такі дві категорії:

1. Натуральне оцінювання – певні показники, зведені за допомогою питомих витрат до одного узагальненого показника, результат виражається комплексним показником якості, який вимірюється відносною величиною.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Вартісне оцінювання якості – передбачає аналіз співвідношення натурального рівня якості і вартісного показника. Деякі дослідники називають цей показник інтегральним показником якості; фактично це показник технічної ефективності, тобто співвідношення натурального результату до витрат, які пов'язані з цим результатом.

Проаналізувавши ці показники, доцільно зупинитися на системі показників, яку запропонував В. Г. Галабурда [10]: швидкість чи термін доставки вантажів; збереженість перевезеного вантажу; повнота задоволення попиту на перевезення (ЗП); регулярність чи ритмічність доставки вантажів; комплексність транспортного обслуговування; транспортне забезпечення території; транспортна доступність користувачів; безпека перевезень; екологічність транспорту.

Система цих показників визначає «коло якості», яке здійснюється за рахунок суперечності інтересів перевізника і клієнта щодо якості й витрат на його забезпечення.

Таку систему побудовано на принципах, які орієнтовано на задоволення інтересів споживачів, кінцевий та проміжний результати виробничої та збутової діяльності, тобто на виготовлення товарів високої якості, а не на економію на якості продукції.

За відсутності хоча б одного елемента рух «кола якості» може бути уповільненим або неможливим.

Сукупність показників реалізується при системному підході до вимірників якості на транспорті, коли показники створюють стійку систему, елементи якої доповнюють один одного. Досить вилучити хоча б одну складову і неможливо вже говорити про якісне транспортне обслуговування. Показники включено до системи, тому що вони характеризують ті чи інші потреби клієнтури, повністю відображають якість обслуговування.

Таку систему якісних показників можна використовувати залежно від масштабів і термінів реалізації завдань у разі дотримання системного підходу. Так, якщо ми маємо короткострокові завдання, то з цієї системи можна виключити показники транспортного забезпечення території і транспортної доступності користувачів. Використання цих показників необхідне під час оцінювання якості на перспективу, тобто зміна показників пов'язана із змінами у транспортній системі країни.

Показники екологічності і безпеки перевезень не є визначними для конкретного споживача: його не цікавлять шкідливі викиди, а безпеку перевезень він пов'язує зі збереженням вантажу. Тому ці два показники безпеки та екологічності мають велике значення для транспортного господарства в цілому по країні.

Висновки і пропозиції. На основі зроблених узагальнень щодо якості транспортного обслуговування слід визначити перелік завдань на майбутню перспективу, серед них: розроблення теорії якості транспортного обслуговування, яка відображає особливості транспортного виробництва і визначає значною мірою конкурентоспроможність певного виду транспорту; оцінювання якості транспортного обслуговування потребує приділення значної уваги не тільки витратам транспорту, але і його результатам; підпорядкування інтересів транспорту інтересам клієнтури, що є взаємовигідним; підвищення якості транспортного обслуговування за допомогою переходу від гострої і малопродуктивної конкуренції до співпраці кількох видів транспорту; детальне розроблення показників, які б характеризували якість транспортного обслуговування, методів обчислення і методики використання; оцінювання якості транспортного обслуговування як натуральними вимірниками, так і вартісними; якість транспортного обслуговування повинна розглядатися як об'єкт постійного моніторингу й управління з боку залізничного транспорту.

Список використаних джерел

1. *Абгафоров В. А.* Организация контейнерных перевозок / В. А. Абгафоров, Л. Н. Матюшин // Железнодорожный транспорт. – 2000. – № 4. – С. 18–21.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Абгафоров В. А.* Транспортные услуги: стандарты и показатели / В. А. Абгафоров // Железнодорожный транспорт. – 1997. – № 3. – С. 21–25.
3. *Атласов В. Г.* Транспортному обслуживанию – современный уровень / В. Г. Атласов // Железнодорожный транспорт. – 1996. – № 4. – С. 24–31.
4. *Андрієнко М. М.* Комплексність як критерій якості транспортного обслуговування вантажовласників / М. М. Андрієнко // Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем: техніка, технологія, економіка і управління : матеріали I наук.-практ. конф. – К. : КУЕТТ, 2003. – С. 68.
5. *Андрієнко М. М.* Особливості функціонування ринку транспортних послуг / М. М. Андрієнко // Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем: техніка, технологія, економіка і управління : матеріали II наук.-практ. конф. – К. : КУЕТТ, 2004. – С. 68–69.
6. *Андрієнко М. М.* Сервісне обслуговування клієнтури – важливий чинник якості господарської діяльності транспортної фірми / М. М. Андрієнко // Проблеми міжнародних транспортних коридорів та єдиної транспортної системи України : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. – Х. : УкрДАЗТ, 2004. – № 7. – С. 56.
7. *Андрієнко М. М.* Формування ринку транспортно-експедиторських послуг / М. М. Андрієнко // Економіка транспортного комплексу : зб. наук. пр. – 2003. – Вип. № 6. – С. 99–105.
8. *Андрієнко М. М.* Центр «Ліски» в системі комплексного транспортного обслуговування вантажовласників / М. М. Андрієнко // Зб. наук. праць Київського університету економіки і технологій транспорту. Серія «Економіка і управління». – 2003. – Вип. № 3. – С. 67–73.
9. *Андрієнко М. М.* Якість транспортних послуг – критерій ефективного обслуговування споживачів / М. М. Андрієнко // Вісник економіки і промисловості. – Х. : УкрДАЗТ, 2004. – № 8. – С. 210–213.
10. *Галабурда В. Г.* Комплексная оценка качества транспортного обслуживания / В. Г. Галабурда, Ю. И. Соколов // Железнодорожный транспорт. – 1999. – № 5. – С. 60–64.
11. *Галабурда В. Г.* Маркетинг на транспорте : [учеб. пособие] / В. Г. Галабурда. – М. : МИИТ, 1992. – 108 с.
12. *Довідник експедитора* : у 2 кн. Кн. 1 / за ред. Д. В. Зеркалова. – К. : Основа, 2002. – 624 с.
13. *Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах* / под ред. Л. Б. Миротина. – М. : Юристь, 2002. – 512 с.
14. *Транспортная логистика* / под общ. ред. Л. Б. Миротина. – М. : Экзамен, 2002. – 512 с.

УДК 347.763:631.15

Ю.М. Атаманчук, канд. пед. наук

Уманська філія Київського інституту бізнесу і технологій, м. Умань, Україна

**УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО
ВИРОБНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ЛОГІСТИКИ****Ю.Н. Атаманчук**, канд. пед. наук

Уманский филиал Киевского института бизнеса и технологий, г. Умань, Украина

**УПРАВЛЕНИЕ РЕСУРСАМИ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ
АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ ЛОГИСТИКИ****Yurii Atamanchuk**, PhD in Pedagogical Sciences

Uman branch of the Kyiv Institute of Business and Technology, Uman, Ukraine

**RESOURCE MANAGEMENT OF PROCESSING ENTERPRISES OF
AGRICULTURE BASED ON LOGISTICS**

Розглянуто систему управління ресурсами переробних підприємств на засадах логістики. Розкрито поняття фінансової стійкості, визначено фінансові інструменти для застосування в системі управління та цілі управління потоками ресурсів у матеріальній та фінансовій формах. Представлено схему кругообігу фінансових потоків підприємства, визначено аспекти ефективного управління фінансами. Розроблено механізм синхронізації фінансових та матеріальних потоків у логістичних системах.

Ключові слова: логістика, логістична система, фінансова стійкість, управління ресурсами, фінансові потоки, капітал, синхронізація.

Рассмотрена система управления ресурсами перерабатывающих предприятий на основе логистики. Раскрыто понятие финансовой устойчивости, определены финансовые инструменты для применения в системе управления и цели управления потоками ресурсов в материальной и финансовой формах. Представлена схема круговорота финансовых потоков предприятия, определены аспекты эффективного управления финансами. Разработан механизм синхронизации финансовых и материальных потоков в логистических системах.

Ключевые слова: логистика, логистическая система, финансовая устойчивость, управление ресурсами, финансовые потоки, капитал, синхронизация.

The article is devoted to the management of resources processing plants based on logistics. The author reveals the concept of financial stability, determines the financial instruments for use in the management and control flows of resources goals in material and financial forms. The scheme cycle of financial flows of the company, certain aspects of effective financial management. The mechanism of synchronization financial and material flow in logistics systems.

Key words: logistics, logistic system, financial stability, resource management, financial flows, capital, synchronization.

Постановка проблеми. Економічні відносини, що формуються в умовах невизначеності і нестійкості ринкового середовища для переробних підприємств, вимагають застосування сучасних наукових способів і методів управління обмеженими економічними ресурсами з метою нарощення аграрного виробництва та збуту продукції переробних підприємств. Традиційні концепції управління не виправдовують себе під впливом процесів економічних трансформацій і потребують розроблення нових управлінських прийомів, що ґрунтуються на сучасних науково-прикладних методах. Одним із найбільш прогресивних науково-прикладних прийомів при удосконаленні процесів збутової діяльності переробних підприємств є логістика у взаємозв'язку з маркетингом [3; 5; 6]. Саме логістика як дієвий та високоефективних механізми управління діяльністю переробних підприємств спроможна надати відповідний інструментарій, що сприятиме вирішенню питань, які виникають на підприємстві, з практичного, теоретичного та методологічного погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Агротаркетинг як окрема галузь знань широко досліджувалась відомими вченими-аграрниками в контексті підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції та зайняття лідерських позицій вітчизняними підприємствами агропродовольчої сфери на світових ринках: Л.М. Худолій, А.В. Чупісом, І.Ю. Гришовою, В.В. Кужелем, М.Я. Маліком, П.Т. Саблуком, І.О. Крюковою, О.Г. Чирвою, В.С. Негоденко, Т.С. Шабатурою, Х.З. Махмудовим, М.Ю. Щербатою,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

І.І. Савенко, Г.М. Зайкіною та іншими [1–10]. Проте не достатньо дослідженими в умовах сучасних ринкових трансформацій залишаються проблеми якості продукції аграрного виробництва та стимулювання її збуту, що потребує визначення ролі управління ресурсами на засадах логістики.

Метою статті є розгляд системи управління ресурсами переробних підприємств на засадах логістики, її особливостей, фінансових інструментів та механізму синхронізації фінансових та матеріальних потоків у логістичних системах.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною передумовою для цілісного логістичного розгляду механізмів організаційно-економічного управління збутової діяльності переробних підприємств є особлива властивість підприємства як логістичної системи, за якою сума результатів оптимізації структурних частин системи завжди менша від результату однієї цілісної оптимізації.

Основним завданням керування обслуговуванням фінансових процесів матеріально-технічного забезпечення і збуту в межах логістичної діяльності є подолання часового розриву між надходженням і витратою грошових коштів. Щоб визначити потребу у фінансових ресурсах, необхідно, по-перше, знати тривалість планових періодів (вони встановлюються у процесі логістичного бюджетування) і, по-друге, виявити моменти часу, важливі для підтримки неперервності відтворювально-логістичного процесу загалом.

До них відносяться:

- моменти часу, до початку яких всі ресурси виробництва повинні бути закуплені і підготовлені до застосування;
- моменти поставки готової продукції на склад;
- моменти, не пізніше яких продукція або послуги повинні бути продані.

Метою управління потоками ресурсів у матеріальній та фінансовій формах є планування і фінансове управління раціональним використанням коштів і послуг логістичної системи, необхідних для вирішення поставлених перед цією системою завдань. Отримання прибутку – необхідна, але недостатня умова для позитивного руху грошового потоку підприємства в контексті гарантування фінансової стійкості, адже в поняття фінансової стійкості входить:

- оплата поточних зобов'язань (боргів з оплати, заробітної плати і т. ін.);
- здатність погашати майбутні зобов'язання на основі очікуваної виручки;
- грошові кошти для планових вкладень в основні кошти (обладнання, транспорт, нерухомість тощо);
- резервні кошти або можливість отримання кредиту для оплати незапланованих витрат.

На рис. 1 представлена схема кругообігу фінансових потоків.

У процесі планування руху фінансового потоку в логістичних системах необхідно організувати надійну систему отримання платежів від споживачів (замовників) з оплатою рахунків-фактур у встановлені терміни і забезпечити моніторинг і контроль.

Управління фінансовими потоками в логістичних системах дозволяє:

- проводити багатоваріантні сценарні розрахунки розвитку підприємств і на основі цих розрахунків формувати їх стратегію;
- синхронізувати рух фінансових і матеріальних потоків;
- здійснювати постійний аналіз та контроль виконання всіх бюджетів (виробничих, фінансових та ін.) і при значних відхиленнях у стані зовнішнього і внутрішнього середовища проводити відповідні коригування;
- проводити оцінювання поточних та інвестиційних рішень, їх впливу на кінцеві фінансові результати;
- розробляти оптимальний графік податкових платежів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В управлінні фінансами фірми існує класичний набір фінансових інструментів, до яких відносяться: фінансовий аналіз; фінансове планування (що включає розроблення бюджету, балансу, динаміки фінансового потоку); керування залученням позикових коштів (або кредитів), основним і оборотним капіталом, розміщенням вільних коштів, інвестиціями; лізинг; траст; факторинг; страхування тощо [1, с. 118].

В основі фінансового управління, в міжнародній практиці названому бюджетуванням, лежить розроблення бюджету, що включає дохідну і видаткову частини, а також планування динаміки руху фінансового потоку і складання балансу підприємства (з додатками). Реальні умови бізнесу і невизначеність поведінки суб'єктів ринку не дають можливості точно й обгрунтовано планувати, тому розроблені фінансові документи вимагають постійного корегування для гнучкого відображення ринкового впливу.

Основу фінансової системи компанії становлять:

- бізнес-одиниці і центри фінансового управління;
- консолідовані фонди і резерви різних рівнів;
- консолідовані баланси, управління внутрішніми і зовнішніми фінансовими потоками.

У сучасних умовах проблемою залишається механізм синхронізації фінансових та матеріальних потоків у логістичних системах (рис. 2).

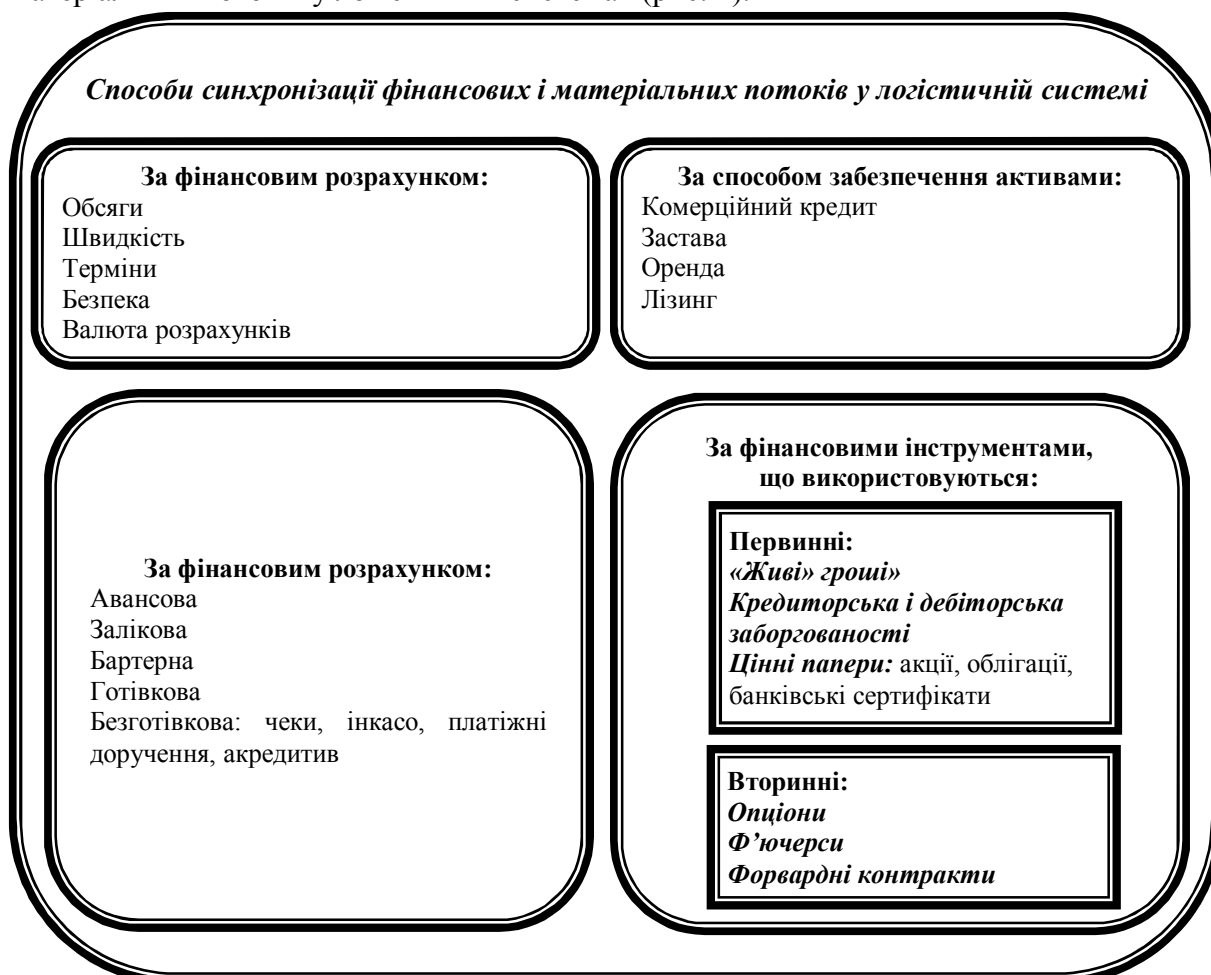

Рис. 2. Класифікація основних способів синхронізації фінансових і матеріальних потоків у логістичній системі

Так, фінансування часто здійснюється у формі надання товарних кредитів. Поставки можуть здійснюватись за схемою в інтересах третьої особи, в цьому випадку вони

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

оплачуються, зазвичай, з кредитних ресурсів, джерело яких часто знаходиться за кордоном. Застосовуються різні системи фінансування у формі надання товарних кредитів (комерційні кредити). Управління комерційними кредитами (авансами і розстрочками) платежів також, по суті, є елементом кредитної діяльності компанії.

Можливі схеми фінансування дочірньої фірми через банк. Для цього материнська фірма розміщує в банку цільової депозит на ім'я дочірньої фірми. І хоча з цього депозиту дочірня фірма може зняти гроші тільки для проведення певної операції, відсоток за вкладом надходить дочірній фірмі. В управлінні ресурсними потоками великих промислових груп і холдингів отримало також використання різних схем вексельного обігу. Воно полягає в тому, що у групі взаємозалежних підприємств вводиться в обіг вексель, що визнається всіма учасниками вексельної схеми. З його допомогою виробляються взаєморозрахунки між підприємствами. Операції з векселями здійснює комерційний банк, що входить до групи, або банк – стратегічний партнер групи. Він здійснює різні види кредитування підприємств групи, проводить всі необхідні операції з векселями, випущеними учасниками групи (облік, авалювання та ін.).

Вексельні механізми здатні поліпшити функціонування платіжного механізму, а схеми вексельного обігу – значно знизити потреби компанії в ліквідних і позикових ресурсах, збільшити її інвестиційний потенціал. З їх допомогою можна реально скоротити частку неплатежів. Важлива особливість векселя полягає в тому, що це конкретний документ, тобто цілком «речовинний» носій ресурсів. У результаті потік платежів стає ніби більш «відчутним» і конкретним, що може бути важливим для організації обліку і контролю. За умови створення ефективної системи управління вексельним обігом вексель успішно справляється з роллю універсального внутрішньофірмового кредитного і платіжного інструменту.

Сфера обігу векселів може бути поширена на взаємини з постачальниками і контрагентами. Векселі можуть впливати і на відкритий ринок. Інвестори і фінансові інститути гостро потребують кредитних інструментів. У зв'язку з цим існує можливість того, що «твердий» вексель буде визнаний відкритим фінансовим ринком.

При організації стратегічного партнерства з комерційним банком можуть мати місце:

- кредитування дочірніх фірм під забезпечення материнської компанії;
- координація фінансових потоків холдингу;
- перехресні інвестиції, участь компанії в капіталі банку.

В основі стратегічних партнерств лежить принцип взаємної вигоди. Банк у результаті такого партнерства отримує значний обсяг залучених ресурсів і ринок банківських послуг. Для підприємства це означає доступ до банківських послуг, можливість застосування нестандартних фінансових схем.

У нього «накопичується» кредитна історія. В принципі може бути поставлене питання про пільгове кредитування. Адже консолідовані залишки на рахунках можуть розглядатися як комерційний фактор.

Можлива й інша схема. Компанія вносить до статутного капіталу банку значний обсяг ресурсів, стає його співвласником. Банк створює в інтересах свого клієнта філію або дочірній банк з обмеженою ліцензією клієнта. Частина або всі повноваження з управління філією передаються стратегічному клієнту (або створюється інший погоджувальний механізм). Такі проекти можуть передбачати цілу систему витрат і противаг. Поряд з цими видами у практиці управління потоками ресурсів у логістичній системі застосовуються різні різновиди внутрішньофірмових контрактів. Серед них – договір на надання різних видів комерційних та виробничих послуг. У цьому випадку відбувається контрактація не поставок, а послуг, при цьому власність на матеріальні ресурси не переходить [10, с. 78].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Договори на постачання матеріальних об'єктів замінюються послугами в галузі операцій з ними (виробництво, зберігання, реалізація). Це надзвичайно зручно для регулювання внутрішньофірмових цін, перерозподілу витрат і управління бюджетами підрозділів.

Контрактація виробничих послуг – оптимальна модель організації взаємодії відділу реалізації, постачальницьких і виробничих підрозділів фірми. Вона дозволяє в організаційно-фінансовому плані відокремити центри прибутку від центрів витрат.

Виробництво нерідко перебуває на внутрішньофірмовому бюджеті. Такий бюджет зручно формувати за рахунок оплати виробничих послуг. Найбільш яскраву форму контрактація виробничих послуг отримала в металургії. Металургійні заводи не продають метал, вони надають послуги з виробництва металу із сировини, яка їм надає замовник (толлінг) [8, с. 72].

Контракувати можуть не тільки виробничі, але і збутові послуги. У великих компаніях центр прибутку не збігається не тільки з виробничими, а й зі збутовими структурами.

У цьому випадку функції збутових ланок обмежуються виключно послугами з продажу продукції. Контрактна модель часто застосовується і в компаніях середнього масштабу. Як збутові ланки, застосовні для великих і малих фірм, нерідко зустрічаються середні компанії, в яких збутові структури «замовляють» виготовлення товару виробничому підрозділу.

Перерозподіл фінансових і матеріальних ресурсів здійснюється і за допомогою договору про спільну діяльність. За договором юридичні особи надають фінансові ресурси з метою організації спільного бізнесу. Управління спільною діяльністю делегується одному з учасників. Бухгалтерський облік спільної діяльності ведеться на базі окремого балансу. Доходи між учасниками розподіляються на підставі договору. Учасники договору про спільну діяльність оподатковуються тільки після перерахування ним доходу. Відомі фірми, що мають десятки таких договорів. Відповідно до поточних завдань ці договори можуть оперативнo переукладатимуться.

Особлива роль належить лізинговим операціям. Лізингові платежі, належні лізинговій фірмі, включаються до складу собівартості. Цим досягається істотне скорочення податкових втрат (у разі створення всередині холдингу лізингової фірми). У світовій практиці на базі лізингу функціонують цілі галузі і ринки (наприклад, цивільна авіація, судна та інші транспортні засоби, багато видів спеціального обладнання). Лізингові операції давно стали важливим елементом фінансових схем банків і підприємств [9, с. 88–89].

Регулювання взаємин з постачальниками, умов поставок і платежів, забезпечення їх ритмічності – все це типові завдання «потокowego» планування в логістичній системі. Організація закупівель і продажів, координування складських операцій і транспортування товарів також є типовими «потокowymi» завданнями.

У кожному окремому випадку створення ділових схем передбачає вибір оптимальних організаційно-правових форм. Нерідко в бізнес-схемах використовуються комбіновані корпоративні конструкції, що включають кілька юридичних осіб різних типів. Велика група схем заснована на включенні в ланцюжок підприємств, що входять до складу логістичної системи, тих, які користуються тими чи іншими податковими пільгами.

Основою управління фінансовими потоками в логістичній системі служить логістичне бюджетування, мета якого – забезпечити оптимальні можливості для успішної виробничо-постачальницько-збутової діяльності, отримати необхідні для цього фінансові кошти і в кінцевому підсумку досягти прибутковості для організації. Інакше кажучи, логістичне бюджетування являє собою процес розроблення сукупності планових (нор-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

мативних) показників для забезпечення розвитку системи необхідними матеріально-фінансовими ресурсами, координації та контролю за ходом реалізації планів і підвищення ефективності виробничо-збутової діяльності в майбутньому періоді.

Висновки і пропозиції. Суть логістичного підходу полягає в організації раціонального управління потоковими процесами в логістичній системі як одного з провідних чинників конкурентоспроможності агропромислового інтегрованого формування. Перспективними напрямками реалізації логістичних принципів управління ресурсним забезпеченням аграріїв можуть бути:

- самокредитування дрібних сільськогосподарських товаровиробників за рахунок створення і розвитку їх регіональних асоціацій;
- розширення і реконструкція наявних регульованих оптових ринків продукції виробничо-технічного призначення;
- впровадження податкових пільг (на перші три роки функціонування) засновникам регіональних регульованих оптових ринків матеріально-технічного забезпечення АПК;
- впровадження заводами-виробниками системи знижок з ціни залежно від набору ціноутворюючих чинників (кількості машин, строків замовлення й оплати, кредитування тощо);
- недопущення необґрунтованого зростання цін на пально-мастильні матеріали, особливо в період найбільшого напруження сільськогосподарських робіт;
- розширення обсягів поставки матеріально-технічних ресурсів на умовах товарного кредиту, зокрема, під заставу майбутнього врожаю;
- розвиток лізингових операцій.

Дотримання логістичних принципів ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання АПК на регіональному рівні на сучасному етапі розвитку є об'єктивною умовою їх успішного функціонування.

Проблема управління ресурсами аграрних підприємств на засадах логістики потребує більш досконалого дослідження у напрямку удосконалення критеріїв ефективності логістичної системи, функціонування якої тісно пов'язане з імовірним отриманням прибутків внаслідок оптимізації ланцюгів поставок в агроформуваннях від виробництва сировини до виготовлення кінцевого продукту. Разом з тим необхідність підвищення рівня ефективності підприємств АПК зумовлює потребу завершення формування та удосконалення управління транспортно-логістичними системами, в межах яких набуває довершеності транспортне забезпечення виробничо-комерційної діяльності підприємств, що вимагає відповідного наукового забезпечення.

Список використаних джерел

1. Гришов В. В. Механізми формування и впровадження інноваційного маркетингу підприємств / В. В. Гришов // Облік і фінанси. – 2012. – № 3. – С. 115–121.
2. Гришова І. Ю. Імплементация принципів соціально-орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 3. – С. 13–22. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>.
3. Гришова І. Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2014. – Вип. 4. – С. 183–187.
4. Зайкіна Г. М. Регуляторні механізми в системі логістики на підприємствах харчової промисловості / Г. М. Зайкіна // Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 5(219). – С. 26–31.
5. Кужель В. В. Методологические основы формирования стратегий повышения конкурентоспособности предприятия / В. В. Кужель // Актуальные проблемы интеграции экономических

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

интересов России и Украины : сборник научных трудов МНПК (Россия, Тольятти, 2014 г.). – Тольятти : Издательство ТГУ, 2014. – С. 228–237.

6. *Кужель В. В.* Удосконалення механізмів логістичних потоків в аграрній сфері / В. В. Кужель // Бізнес-навігатор. – 2014. – № 4(36). – С. 46–51.

7. *Махмудов Х. З.* Специфіка маркетингу в аграрній сфері України / Х. З. Махмудов // Економіка АПК і природокористування. – ХНАУ, 2012. – № 7. – С.109–114.

8. *Негоденко В. С.* Роль збутової діяльності в підвищенні конкурентоспроможності агропродовольчої продукції та ефективності агробізнесу / В. С. Негоденко // Вісник інституту економіки, фінансів і статистики. – Кишинев, 2010. – № 21. – С. 71–76.

9. *Негоденко В. С.* Сутність і особливості розвитку маркетингової діяльності на переробних підприємствах / В. С. Негоденко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – № 3. – С. 88–89.

10. *Щербата М. Ю.* Маркетингове забезпечення молокопереробних підприємств / М. Ю. Щербата // Матеріали IV Междунар. науч.-практ. конф. преподавателей, аспирантов и студентов «Маркетинг на международных рынках товаров и услуг: глобальные аспекты» (Словакия, г. Попрад, 14–15 февраля 2013 г.). – Донецк, 2013. – С. 78–79.

УДК 658.8:615.45(477)

Н.І. Гавриленко, канд. техн. наук

Я.В. Кулич, студент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ

Н.И. Гавриленко, канд. техн. наук

Я.В. Кулич, студент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА

Nelia Havrylenko, PhD in Technical Sciences

Yaroslav Kulych, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

TRENDS AND PROSPECTS OF PHARMACEUTICAL MARKET DEVELOPMENT

Досліджено стан розвитку фармацевтичної галузі та її значення для економіки країни. Визначено провідну роль фармації у світових інноваційних та інвестиційних процесах. Проаналізовано соціальні особливості фармацевтичного ринку.

Ключові слова: фармацевтична галузь, фармацевтичний ринок, інвестиції, соціально-економічна функція.

Исследовано состояние развития фармацевтической отрасли и ее значение для экономики страны. Определена ведущая роль фармации в мировых инновационных и инвестиционных процессах. Проанализированы социальные особенности фармацевтического рынка.

Ключевые слова: фармацевтическая отрасль, фармацевтический рынок, инвестиции, социально-экономическая функция.

We investigate the state of the pharmaceutical industry and its importance to the economy. Determined leading role in global pharmaceutical innovation and investment processes. The social features of the pharmaceutical market.

Key words: pharmaceutical industry, pharmaceutical market, investment, social and economic function.

Постановка проблеми. Фармацевтична галузь відноситься до найбільш високотехнологічного і наукоємного сектору економіки, який включає: фармацевтичну, аерокосмічну галузь, виробництво комп'ютерної та радіоелектронної техніки, сучасних засобів зв'язку, медичних інструментів і т. ін. З погляду технологічного розвитку фармацевтичної галузі належить друге місце за обсягами інвестицій у дослідження і розробки. Частка прибутку від продажу провідних фармацевтичних компаній, яка використовується на фінансування НДДКР, досягає сьогодні 15–20 %. При цьому зростаюча наукоємність фармацевтичного виробництва забезпечує розвиток міжгалузевих зв'язків з багатьма галузями промисловості, такими як нафтохімія, біотехнологія та військово-промисловий комплекс. Фармацевтична галузь є одним з найважливіших секторів світової економіки, який у свою чергу надзвичайно впливає на розвиток охорони здоров'я, страхового бізнесу, фінансової сфери. Актуальність вивчення особливостей розвитку фармацевтичної галузі та її ролі в інноваційних та інвестиційних процесах визначається також тим, що розвиток фармацевтичної промисловості є питанням національної безпеки, адже останніми роками ведеться жорстка боротьба за український фармацевтичний ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні основи функціонування та розвитку фармацевтичної галузі розглянуто в наукових статтях вітчизняних науковців Н.В. Алісова, М. Гетьмана, Н.С. Мироненко, І.О. Радіонової, І.В. Пестуна та ін. Однак чимало проблем фармацевтичного ринку, особливостей його інноваційно-інвестиційного розвитку залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на плідну працю вчених та значний науковий доробок, досі існують неузгоджені та невірішені питання щодо соціально-економічного значення галузі, її особливостей, які

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

об'єктивно відображають дію ринкових механізмів та потребують подальших досліджень і методологічних розробок.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення ролі фармацевтичної промисловості у світових інноваційних та інвестиційних процесах та соціальних особливостей фармацевтичного ринку й обґрунтування перспектив його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Фармацевтична промисловість є одним з небагатьох секторів світової індустрії, що не пережила сильних потрясінь у другій половині ХХ ст., її частка у хімічній промисловості перевищує 20 % за рахунок обсягів та вартості продукції. Безкризовий розвиток та перманентні успіхи фармацевтичної промисловості пояснюються не лише специфічним характером продукції галузі та наявністю постійно відновлювального ринку збуту лікарських препаратів, але і відносною молодістю самої галузі. Обсяг світового фармацевтичного ринку, який акумулює більше 1 трлн дол США, відрізняється високими темпами зростання.

Динаміка світового фармацевтичного ринку згідно з прогнозом IMS Health наведена на рис. 1.

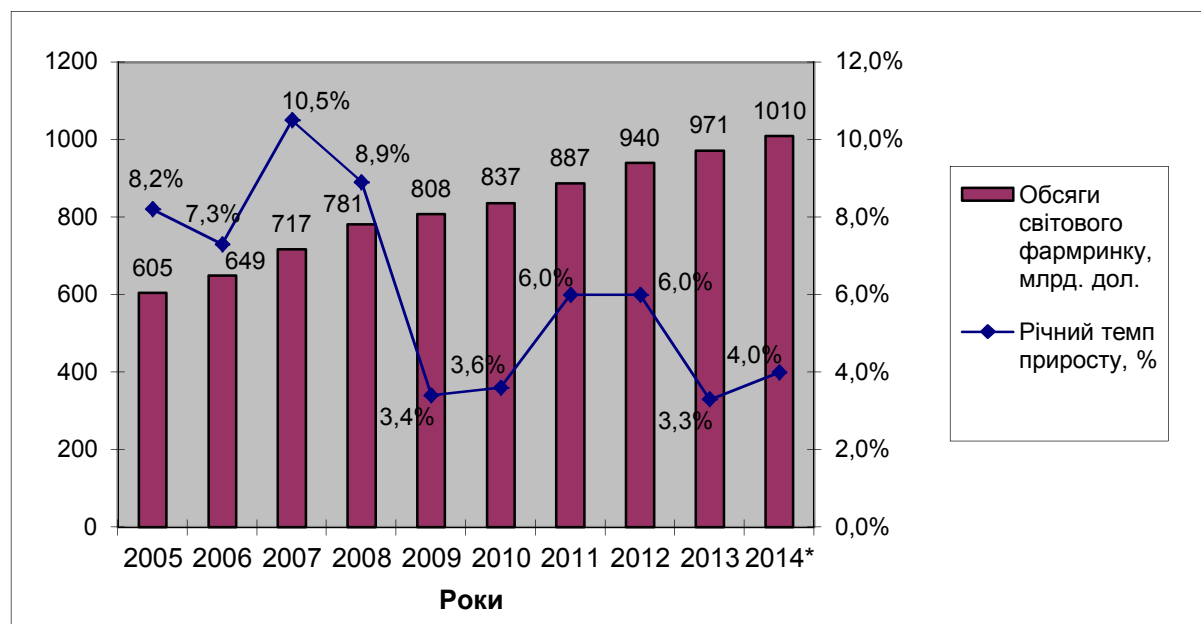

Рис. 1. Динаміка світового фармацевтичного ринку, млрд дол США [1]

Фармацевтичний ринок є складним, багаторівневим, поліфункціональним утворенням зі стабільно високими темпами зростання виробництва, продажу і відповідно показниками рентабельності. Ці причини пов'язані зі специфікою лікарських препаратів як товару, попит на який зростає незалежно від політичних і економічних чинників. На три фармацевтичні регіони планети (США, Європа та Японія) припадає близько 80 % усього обсягу продаж. Незважаючи на суттєвий розвиток Китаю, Індії, Бразилії та Туреччини, фармацевтичний ринок США залишається найбільшим у світі зі щорічним темпом зростання понад 8 % (рис. 2).

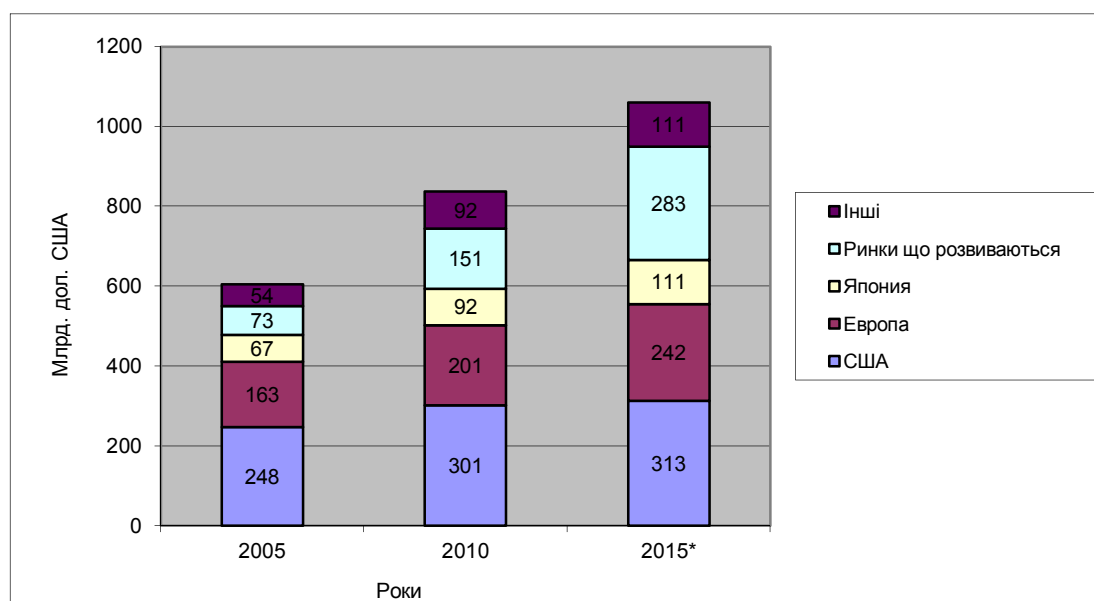

Рис. 2. Географічна структура фармацевтичного ринку: динаміка і прогноз [1]

Річні обсяги продаж найбільш потужних світових корпорацій перевищують десятки мільярдів доларів. Лідерами є американські корпорації. Так, у 2013 році ними виявилися Johnson & Johnson (обсяг продажу – 67,2 млрд дол), Pfizer (близько 59,0 млрд дол). За ними йдуть швейцарські Novartis та Roche (табл.).

Таблиця

Найпотужніші глобальні фармацевтичні компанії в 2013 р.

№ п/п	Компанія	Країна	Обсяги продажу, млрд дол
1.	Johnson & Johnson	США	67,2
2.	Pfizer	США	59,0
3.	Novartis	Швейцарія	57,7
4.	Roche	Швейцарія	49,7
5.	Merck & Co	США	47,3
6.	Sanofi	Франція	46,1
7.	GlaxoSmithKline	Великобританія	43,0
8.	Abbott Laboratories	США	39,9
9.	AstraZeneca	Великобританія	28,6
10.	Eli Lilly	США	22,6

У рейтингу FirstWord Pharma серед найбільш інноваційних фармацевтичних корпорацій світу у 2014 р. стали Johnson & Johnson та Novartis. Цей рейтинг складено на основі показника “freshness index”, він відображає частку продажів лікарських засобів, схвалених регуляторними органами з 2010 р. у сукупному обсязі продажів.

Згідно з прогнозом IMS Health глобальні витрати на ліки в 2015 р. будуть зростати та досягнуть 1 трлн дол, а в 2017 р. – 1,2 трлн дол, що зумовлено швидким зростанням середнього класу в структурі населення розвинутих країн у сукупності з більш сприятливими економічними перспективами [6].

США є найбільшим у світі ринком фармацевтичної продукції (42 % від світового) та найбільшим виробником лікарських засобів, більшість з яких йдуть на задоволення власних потреб країни. США є батьківщиною 11 з 20 найбільших фармацевтичних ТНК у світі, що активно експортують свою продукцію за кордон і мають величезну кількість філій у країнах, що розвиваються. Виробництво лікарських препаратів не є експортно-орієнтованою галуззю США, зовнішньоторговельне сальдо торгівлі ліками тут залиша-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ється від'ємним за рахунок великих обсягів імпорту. Головною особливістю фармацевтичної індустрії США є її орієнтованість на внутрішній ринок (близько 78 % від власного виробництва).

Країни Європи, зокрема Німеччина, Швейцарія та Великобританія є історичними лідерами фарміндустрії, де зосереджені головні офіси провідних фармацевтичних ТНК. Таким чином, вони володіють не лише досвідом і традиціями подібного виробництва, але й є інноваційними центрами світу, де розробляються нові ліки, удосконалюються ті, що вже зарекомендували себе на світовому ринку. Крім того, ці країни є головними експортерами лікарських препаратів в Україну.

Позитивну динаміку зростання власного фармацевтичного ринку демонструють і країни Азії, серед них Японія (Takeda), Китай (Sinopharm), Південна Корея, Ізраїль, Сінгапур тощо.

Найважливіший аспект значення фармації в тому, що ця галузь відноситься до найбільш високотехнологічного і наукоємного сектору економіки. Фармацевтична галузь відрізняється великою кількістю підгалузей, високим рівнем НДДКР та великими капітальними витратами. Витрати на НДДКР у фармацевтичному секторі безперервно зростають починаючи з 70-х років минулого століття (майже в два рази кожні 5 років). Частка прибутку від продажу провідних фармацевтичних компаній, яка йде на фінансування науково-дослідних робіт, становить сьогодні майже 20 %.

За оцінками експертів, щорічне збільшення глобального ринку лікарських засобів на 10 % призводить до пропорційного підвищення витрат на дослідницькі програми фармацевтичної галузі [7].

Фармацевтична галузь, надзвичайно впливає на розвиток охорони здоров'я, страховий бізнес та фінансову сферу загалом. При цьому зростаюча наукоємність фармацевтичного виробництва забезпечує розвиток міжгалузевих зв'язків з багатьма галузями промисловості, такими як нафтохімія, біотехнологія та військово-промисловий комплекс. Актуальність вивчення суспільно-географічних аспектів створення, виробництва та збуту лікарських препаратів визначається також тим, що розвиток фармацевтичної промисловості є питанням національної безпеки, адже останніми роками ведеться жорстка боротьба за український фармацевтичний ринок.

Серед факторів, що найбільш суттєво впливають на розвиток фармацевтичної індустрії, слід виділити: демографічні (темпи зростання населення, рівень народжуваності, смертності та тривалості життя, статеві-вікова структура населення, міграції та ін.); соціальні (рівень розвитку освіти та охорони здоров'я); економічні (рівень соціально-економічного розвитку країн та прибутків населення, рівень розвитку науки та техніки, НДДКР, транспортно-комунікаційних систем та ін.). Досить великий вплив мають і різноманітні політичні події всередині та за межами країн.

Фармацевтична галузь посідає значне місце й в економіці України, тому що становить важливий сегмент національного ринку, багато в чому визначає національну й оборонну безпеку країни, відрізняється великою наукоємністю та розвиненим кооперуванням.

Вітчизняна фармацевтична промисловість виробляє близько 1400 препаратів з 3000, що продаються в Україні.

У структурі вироблених субстанцій 76 найменувань синтетичного походження, а 82 – природного. Субстанції вітчизняного виробництва становлять усього 30 % загальної кількості, усі інші імпортуються з Китаю, Німеччини, Індії, Росії й США [1].

Фармацевтична індустрія України впродовж останніх років демонструє стійку тенденцію до зростання (у середньому на 20–25 % щорічно), а також низький рівень спо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

живання лікарських засобів на душу населення (витрати на медичні препарати займають 4–5-е місце у витратах середньостатистичного українця).

На сьогодні промислове виробництво фармацевтичної продукції в Україні здійснюють близько 120 підприємств. Найбільшими українськими виробниками фармацевтичної продукції є: ПАТ «Фармак», «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод», Корпорація «Артеріум» («Київмедпрепарат», «Галичфарм»), Корпорація «Стірол», «Дарниця», «Здоров'я», «Лекхім» тощо. На частку п'яти основних компаній-виробників припадає більше 50 % виробленої у країні продукції.

Інформацію про динаміку розвитку фармацевтичного ринку України наведено на рис. 3.

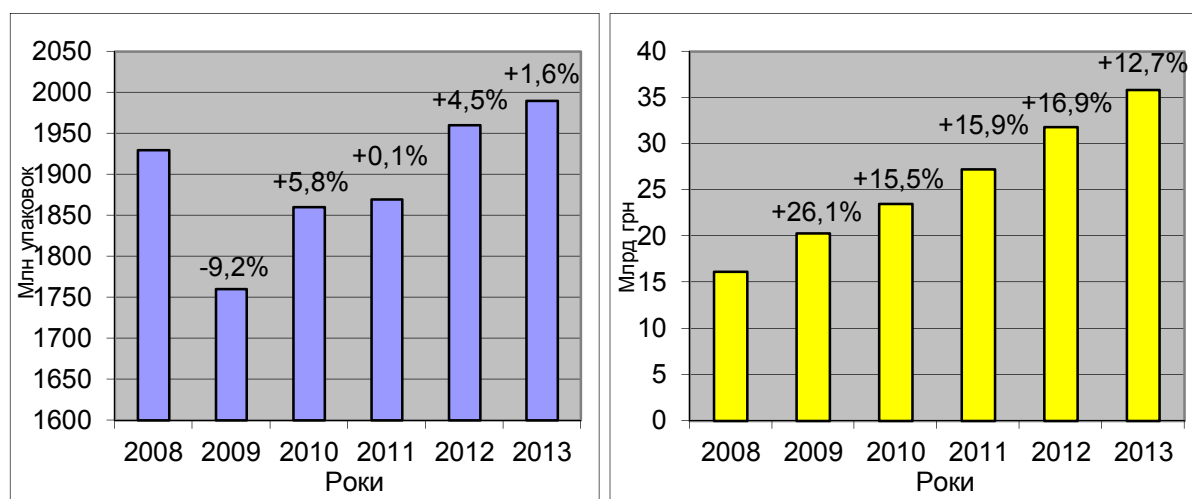

Рис. 3. Динаміка розвитку фармацевтичного ринку України за 2008–2013 рр. (у натуральному та грошовому вимірах)[4]

За результатами 2013 року фармацевтичний ринок України п'ятий рік поспіль продемонстрував зростання (як у натуральних показниках, так і грошових). Проте слід зазначити, що вперше за останні роки спостерігається уповільнення темпів росту. Фармацевтичний ринок України залишається другим за обсягами серед країн СНД після Росії. Український ринок включає в себе виробничі потужності з випуску готових лікарських засобів і виробів медичного призначення; повноцінну логістичну систему; оптовий і роздрібний продаж продукції через аптечні мережі; експорт та імпорт.

У загальному обсязі продажів лікарських препаратів найбільша питома вага за підсумками 2013 року, як і в минулі періоди, приходилась на м. Київ, Донецьку, Дніпропетровську, Харківську області, а також на АР Крим та Одеський регіон.

На низькій та середній сегменти у 2013 році у ціновому сегменті припадало близько 87 % загального обсягу реалізації (у натуральному вимірі), що є характерним для країн із низьким рівнем розвитку медицини.

За підсумками 2014 року найбільшими дистриб'юторами в Україну в сегменті імпорту фармацевтичної продукції, як і у минулі періоді, залишались такі компанії: ТОВ «БадМ», ТОВ СП «Оптима-Фарм» Лтд, ПАТ «Альба Україна», ТОВ «Фра-М», ТОВ «Вента ЛТД» (на п'ять найбільших імпортерів приходилось більше 90 % загального обсягу імпорту).

Основними іноземними компаніями-виробниками, продукція яких представлена на українському ринку, залишаються: «Berlin-Chemie/Menarini Group» (Німеччина), «Takeda» (Японія), «KRKA» (Словенія), «Teva» (Ізраїль), «Actavis Group» (Ісландія), «Sanofi-aventis» (Франція), «Gedeon Richter» (Угорщина), «Sandoz» (Швейцарія), «GlaxoSmithKline» (Великобританія) та інші компанії.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Активізація попиту з боку населення на лікарські засоби українського виробництва і як наслідок збільшення обсягів виробництва було досягнуто частково за рахунок суттєвого збільшення рекламних та маркетингових витрат підприємств-виробників, пов'язаних з просуванням продукції на ринок.

Дослідження рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг» свідчать, що структура сировинної бази українських підприємств-виробників залишається поки що залежною від імпорتنих поставок основної сировини та матеріалів (що прив'язує як структуру собівартості, так і рівень відпускних цін до коливань курсу національної валюти відносно долара та євро). При цьому сировина та матеріали українського виробництва представлені насамперед допоміжними матеріалами.

З основних тенденцій розвитку фармацевтичного ринку України необхідно також відзначити збільшення українськими підприємствами частки у структурі виробництва лікарських засобів, які відносяться до групи препаратів з більшою доданою вартістю (у т. ч. препарати-дженерики), що було зумовлено частковим переміщенням попиту в середній та високий цінові сегменти, що у свою чергу сприяло зростанню середньозваженої вартості однієї упаковки лікарських засобів у 2013 р.

Процеси, що відбуваються на фармацевтичному ринку України сьогодні, знаходяться під впливом таких зовнішніх і внутрішніх чинників, як економіко-політична нестабільність у країні, відсутність реальних реформ у системі охорони здоров'я за останні 20 років, консолідація компаній-виробників, непрозорість системи реєстрації лікарських препаратів, відсутність системних інвестицій у галузь, спроби державних чиновників адмініструвати, а не регулювати процеси, що відбуваються. Ключовими характеристиками фармацевтичного ринку України, які визначають його перспективи нині, є: низьке споживання лікарських препаратів на душу населення (близько 50 дол США на рік); високий рівень конкуренції компаній-виробників лікарських препаратів при відносно невеликому обсязі ринку; дисбаланс у зростанні ринку в грошовому і натуральному вираженні; невисока частка інноваційних препаратів; низька дохідність бізнесу; відсутність державного фінансування; недостатня сертифікація виробництва фармацевтичної продукції відповідно до вимог GMP.

Згідно з оцінками Організації з промислового розвитку ООН (ЮНІДО), для сучасної фармацевтичної індустрії країн з ринковою економікою характерно таке:

1. Фармацевтична галузь складається з двох секторів з принципово різною економікою і бізнес-стратегією. Перший – наукомісткий (інноваційний), для якого характерні використання патентів, торговельних марок, агресивної реклами, і як результат – висока рентабельність (у середньому близько 13 %, в окремих випадках до 40–50 % і вище). Другий – сектор відтворених продуктів, що мало відрізняється від виробництва більшості товарів широкого споживання, відносно низькорентабельний (5–10 %). Критерієм оцінювання ефективності в обох секторах є частка експорту.

2. Конкуренція в інноваційному секторі проявляється, головним чином, не у формі зниження цін, а у формі розробки і випуску нових препаратів, що характеризуються високою ефективністю і безпекою.

3. Створення, виробництво і збут сучасних лікарських засобів здійснюються у приватному секторі (включаючи клінічне випробування нових препаратів). Ці процеси носять міжнародний характер, не лише в межах однієї країни або регіону. Роль державних органів полягає у виробленні вимог до ефективності, безпеки та якості лікарських засобів, що випускаються. У багатьох країнах державні органи також регулюють ціни на лікарські препарати.

4. Міжнародний характер розроблення, дослідження, виробництва і збуту медикаментів проявляється в основному не у вигляді прямого експорту, на який, за деякими

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

даними, припадає всього 16–17 % закордонного збуту, а насамперед у формі інвестицій за кордоном. Важлива роль у міжнародному економічному та науково-технічному співробітництві в галузі належить продажу наукових розробок [2].

Серед ключових проблем українського фармацевтичного ринку слід звернути увагу на такі:

- недосконалість законодавчої бази; створення нерівних умов доступу на ринок лікарських засобів вітчизняного та імпортного виробництва; ускладнення можливостей ефективно боротися з виробництвом та обігом фальсифікованих лікарських засобів, нераціональне використання лікарських засобів, неконтрольованість та необ'єктивність зростання цін на лікарські засоби та медичні вироби, порушення прав інтелектуальної власності;

- необхідність забезпечення обігу лікарських засобів відповідно до кращих світових практик на усіх етапах їх обігу, що сприятиме: допуску на ринок України лише ефективних, безпечних лікарських засобів з гарантованою якістю; створенню мережі національних дистриб'юторів; забезпеченню розвитку роздрібною мережі аптечних закладів, приведенню їх кількості відповідно до реальних потреб населення, зниженню на фармацевтичному ринку України кількості субстандартних та контрафактних лікарських засобів;

- відсутність мотивації для вітчизняних виробників ліків у сфері розроблення та впровадження нових оригінальних препаратів та нарощування експортного потенціалу;

- непрозорість системи державних закупівель;

- значне поширення обігу фальсифікованої фармацевтичної продукції;

- відсутність розвитку фармацевтичної науки для залучення інвестицій;

- проблема підготовки кадрів.

Україна має великий науковий потенціал, необхідний для розвитку фармацевтичної галузі. Розроблення лікарських препаратів здійснює ДНЦЛЗ, Український науково-дослідний інститут фармакології та токсикології, Інститут проблем ендокринної патології ім. В.Я. Данилевського НАМН України, Інститут органічної хімії НАНУ, Інститут мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного НАНУ, Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України, НФаУ та інші заклади.

З урахуванням економічної ситуації в Україні та перспектив світового фармацевтичного ринку основними пріоритетами розвитку національного фармацевтичного ринку можуть бути:

- запровадження дієвого механізму здійснення державного контролю за виробництвом, реалізацією та рекламою фармацевтичної продукції, а також за якістю лікарських препаратів у процесі їх виробництва та ввезення на територію України;

- підвищення конкурентоспроможності фармацевтичної продукції та проведення раціональної фармацевтичної політики;

- удосконалення системи державної реєстрації, зокрема через адаптацію до міжнародних норм у першу чергу європейських країн;

- здійснення комплексу заходів для обґрунтування і забезпечення інформаційних ресурсів фармацевтичного ринку;

- посилення державного регулювання фармацевтичної галузі України та ін.

Висновки і пропозиції. Проведені дослідження показали, що сучасними особливостями та тенденціями розвитку світового фармацевтичного ринку є: насиченість фармацевтичною продукцією; зменшення витрат на державну медицину внаслідок реформи національних систем охорони здоров'я; посилення ролі державного регулювання охорони здоров'я; збільшення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, підвищення ефективності виробництва та оптимізації структури витрат; ство-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

рення стратегічних альянсів та укладання угод між фірмами про спільне створення ліків; розроблення лікарських препаратів з прицільним механізмом дії; широкий розвиток біотехнології, генної інженерії; створення персоналізованих лікарських препаратів; збільшення виробництва та реалізації лікарських препаратів-генериків.

Фармацевтична галузь у розвинених країнах відноситься до числа найдинамічніших і рентабельних, але водночас виступає як особливий сегмент ринку, що регулюється державними органами влади, а також контролюється страховою медициною. Останніми роками фармація починає інтегруватися зі сферою медичних послуг.

На сьогодні головними постачальниками наукоємних фармацевтичних технологій залишаються США, країни Західної Європи та Японія. Швидкими темпами почали діяти корпорації Китаю та Індії, збільшуючи власну частку світового фармацевтичного ринку. В Україні теж спостерігаються позитивні тенденції розвитку фармацевтичної індустрії, а лікарські препарати вітчизняного виробництва претендують на високе місце на власному ринку для підвищення рівня та тривалості життя своїх громадян.

Взагалі, український фармацевтичний ринок, зокрема виробничий сегмент, є привабливим для іноземних інвесторів, що пояснюється відносно низьким рівнем консолідації ринку. Проте стримуючими чинниками, які заважають активізації інвестиційної діяльності, є високі внутрішні ризики, пов'язані з нестабільністю законодавчого регулювання, а також низький рівень уніфікації українських та міжнародних норм виробництва.

У масштабах держави фармацевтична галузь виступає посередником, що реалізує певні соціальні функції, спрямовані на поліпшення якості і тривалості життя населення. Загалом виконання соціальних функцій є важливим аспектом діяльності фармацевтичного сектору індустрії.

Список використаних джерел

1. *Офіційний сайт онлайн-газети «Щотижневик Аптека»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/288827>.
2. *Силивончик А. В.* Де фармація / А. В. Силивончик // Бізнес. – 2012. – № 6. – С. 66–67.
3. *Тищенко А. Н.* Социально-экономическое значение и характерные черты фармации / А. Н. Тищенко, А. В. Доровский // Світова економіка та міжнародні відносини. – 2013. – № 3. – С. 13–20.
4. *Чорноротов О.* Огляд фармацевтичного ринку України за 2013 рік [Електронний ресурс] / О. Чорноротов. – Режим доступу : <http://pharma.net.ua/oglyad-farmaceutichnogo-rinku-ukra%D1%97ni-za-2013-rik>.
5. *Чорноротов О.* Фармацевтичний ринок України [Електронний ресурс] / О. Чорноротов. – Режим доступу : <http://www.credit-rating.ua>.
6. *Dolgin E.* Big pharma moves from “blockbusters” to “nichebusters” // Nat. Med. – 2010. – Vol. 16 (8). – P. 837.
7. *High tech sector in Europe* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tendensesund.org/en/industry/economic-growth-by-industry>.

УДК 001.81:334.2(477)

Н.В. Гунчак, канд. екон. наук

Коледж Львівського університету бізнесу та права, м. Львів, Україна

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Н.В. Гунчак, канд. екон. наук

Колледж Львовского университета бизнеса и права, г. Львов, Украина

РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Nataliia Hunchak, PhD in Economics

Lviv University's College of Business and Law, Lviv, Ukraine

REALITIES AND PROSPECTS OF INTELLECTUAL BUSINESS IN UKRAINE

Узагальнено проблеми розвитку інтелектуального бізнесу в Україні та обґрунтовано ефективні напрями налагодження співпраці в системі інтеграції освіти, науки, бізнесу.

Ключові слова: інтелектуальна творча діяльність, інтелектуальний продукт, інтелектуальний бізнес.

Обобщены проблемы развития интеллектуального бизнеса в Украине, обоснованы эффективные направления налаживания сотрудничества в системе интеграции образования, науки, бизнеса.

Ключевые слова: интеллектуальная творческая деятельность, интеллектуальный продукт, интеллектуальный бизнес.

The development problems of intellectual business in Ukraine are generalized, the effective directions of established cooperation in the integration system of education, science and business are substantiated.

Key words: intellectual creative activity, intellectual product, intellectual business.

Постановка проблеми. Час «розумної» економіки диктує нові «правила гри» на вітчизняному економічному ринку. Дедалі більшої популярності в кулуарах бізнесу набуває людський капітал, який інтегрується в інтелектуальні продукти, що забезпечують створення потужної «фабрики» конкурентних переваг не тільки для індивідуального підприємницького суб'єкта, а й країни загалом. Отже, доцільно з'ясувати особливості формування середовища інтелектуального бізнесу в Україні та його перспективи, адже всі високорозвинені господарства світу акцентують саме на такому стратегічному ресурсі, як інтелект нації, який формує національне багатство та визначає рівень економічної могутності й потенціал подальшого соціально-економічного поступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовне дослідження процесу налагодження відносин у системі «освіта – наука – бізнес» стало привабливим для широкого кола вчених, зокрема, П.С. Бабія, М.П. Бутка, В.М. Гейця, О.С. Марченко, С.Г. Натрошвілі, Л.І. Федулової, Л.Г. Чернюк, А.А. Чухна, С.М. Шкарлета; А. Брукінга, П. Друкера, М.Ф. Рубінштейна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність наукових праць у сфері інтелектуального бізнесу, існує широкий простір для розвитку наукової думки щодо організації «інституційного трикутника» співпраці в системі інтеграції освіти, науки та бізнесу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей формування інтелектуального бізнес-середовища в Україні та наукове обґрунтування напрямів активізації відносин у ланцюзі «освіта – наука – бізнес».

Виклад основного матеріалу. Україна володіє значним духовно-інтелектуальним потенціалом, висококваліфікованими трудовими ресурсами. З наявними інтелектуальними потужностями можна було потрапити до топ-10 країн світу за багатьма міжнародними рейтингами. Проте існує багато стоп-чинників, головними з яких є перманентна політична та економічна криза, брак якісної системи управління багатими інтелектуальними ресурсами, обмежений доступ до міжнародних ринків інформації, інтелектуальних продуктів, недостатнє фінансування науки, революційних фундаментальних і прикладних досліджень, багатьох інноваційних проектів як з боку держави,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

так і з боку корпоративного сектору; нестабільна та суперечлива правова база, звідси – низька інвестиційна привабливість країни для зарубіжних інвесторів [1].

Зауважимо, що сфери науки та бізнесу залишаються досі відокремленими, а перетворення ідей у результат інтелектуальної творчої діяльності та ефективна його імплементація у виробничо-господарський процес й отримання від цього комерційного ефекту є ще складнішими. Доречним тут є висловлювання: «Немає користі від непрочитаної книги, що лежить на полиці, припавши порохом, але серед її сторінок можна знайти те, чого давно прагнемо» (Б. Ферреро). Так, не реалізація на практиці науково-дослідних розробок віддзеркалює нульовий ефект, що у протилежному напрямі забезпечило б значний економічний приріст та, більше того, гарантувало б звання «іміджової» країни.

Науковці П.С. Бабій та С.В. Бабій, досліджуючи соціальну відповідальність інтелектуального бізнесу (Smart Business Social Responsibility), стверджують, що це – стратегічна діяльність, яка ґрунтується на моделі «трьох китів»: бізнес, суспільство, держава. Стратегія повинна враховувати інтереси всіх учасників та кожному із них встановлювати критерії [2]. Це вкотре підтверджує, що вектором формування сприятливого інтелектуального бізнес-середовища в Україні є ефективне поєднання законодавчого забезпечення та відповідних соціально-економічних умов і стимулів.

Україна не стоїть на інноваційних рейках, а робота вчених здебільшого непомітна, бо немає впроваджень. В українській промисловості немає зацікавлення в українському продукті. У країні не налагоджений механізм впровадження, державної підтримки на цьому етапі немає зовсім [3].

Отже, звідси висновок про обґрунтовану доцільність спільної паритетної реалізації НДІДКР та інноваційних програм як державою, так і приватним сектором, що неодноразово ефективно апробовано в економічно розвинених державах.

Як зазначає С. Г. Натрошвілі, можна сформулювати перелік магістральних тенденцій, що значно гальмують зростання вартості компаній унаслідок недостатнього використання ефекту інтеграції в науку й освіту: нерозвинутість перевірених світовим досвідом форм інтеграції науки й бізнесу (зокрема, у сфері венчурного підприємництва); руйнування традиційних інституцій трансферу нових знань у виробництво; непродумана лібералізація діяльності освітніх організацій в умовах ринку; низька мотивація освітніх установ до підвищення якості підготовки випускників; нерозуміння менеджментом багатьох компаній ролі й значення науки та освіти у процесі вартісного керування тощо [4, с. 3].

Разом з тим одним із векторів формування ефективного бізнес-середовища в контексті інтелектуалізації є розвиток підприємницької активності у науково-дослідній сфері, тобто т. зв. «інтеграція вперед», коли науково-дослідні установи, інноваційні та венчурні фірми (що займаються дослідженнями і розробками), приватні дослідники тощо ведуть комерційну господарську діяльність (самостійно чи через споріднені структури), пов'язану з поширенням або продажем результатів науково-дослідної діяльності, наданням послуг тощо.

Такий позитивний досвід використовувався у США (Массачусетський технологічний інститут, Стенфордський та Філадельфійський університети), у країнах ЄС, зокрема, у Франції (Католицький університет у м. Ліон), Англії (Кембридж та Херіот-Ватт), Німеччині (Технічний університет в Берліні, Штутгартський університет, Гірнична академія в Аахені), Швеції (Ландський університет) та Польщі, де широкого поширення набуло т. зв. «академічне підприємництво», коли при спеціалізованих професійно-технічних, а також вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах створювалися центри підприємництва та трансферу технологій, беручи участь в яких студенти або працівники реалізовували свої практичні навички, організовували чи вели управлінську діяльність.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Головними завданнями таких структур є формування серед студентів та працівників позицій, відкритих на підприємництво і самозайнятість, розвиток знань та технологічних і організаційних рішень відповідно до потреб ринку, малих і середніх підприємств, ініціювання партнерства та мережевих відносин з бізнесом [5, с. 7].

Важливим є те, що такі структури попри забезпечення зайнятості і підвищення рівня професійної майстерності фактично слугують елементом інфраструктури інтеграції освіти, науки та підприємницького сектору, формуючи т. зв. «академічний кластер». Бізнес охочіше працевлаштовує випускників таких закладів і, звертаючи на них увагу, співпрацює з такими структурами, все більше розглядає їх не як класичні заклади з підготовки кадрів, а як партнера по бізнесу, що здатний продукувати (у т. ч. на конкретне замовлення) нові (інноваційні) технічні та технологічні рішення, здійснювати підготовку необхідного інтелектуально-кадрового забезпечення. Більше того, сектор, утворений суб'єктами підприємництва, що співпрацюють чи були утворені при університетах, отримав назву інтелектуального підприємництва.

Тут додамо думку російських авторів: «У нових умовах змінилося саме зміст поняття “знання”. Що толку від ерудита, який миттєво видає відповіді на найскладніші питання – тепер будь-яку інформацію протягом хвилини можна знайти в мережі Інтернет і цінність того, що ми називаємо енциклопедичними знаннями, катастрофічно швидко знижується. Нині важливіше творчо переробляти інформацію і формувати якісний інтелектуальний продукт. Для цього потрібно володіти вмінням, яке пропонуємо називати інтелектуальним підприємництвом» [6].

Слід зазначити, що при багатьох вітчизняних навчальних закладах наявні такого роду структури, втім їх діяльність недостатня, у т. ч. через низьку активність, неправильно визначені функції, невідповідність завдань їх діяльності пріоритетам державної політики розвитку інноваційного підприємництва, відсутність відповідної свідомості академічної спільноти та управлінських кадрів.

Додамо, що центри академічного підприємництва та трансферу технологій є лише окремими елементами мережі інституцій інтеграції освітньої, науково-дослідної та підприємницької діяльності. Системна та якісна інтелектуалізація економіки потребує становлення і розвитку й інших суб'єктів, а також істотного підвищення ефективності функціонування елементів її інфраструктури. Йдеться про сучасні науково-технологічні інноваційні комплекси з розроблення і комерціалізації нових технологій, інноваційно-інвестиційні фонди, парки розробки, розвитку та комерціалізації нових технологій, технопарки, інноваційні кластери тощо.

Серед вдалих прикладів функціонування таких структур на території колишнього Радянського Союзу можна виокремити Парк високих технологій (Республіка Білорусь), де створено сприятливі умови для розроблення програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на зміцнення конкурентоспроможності економіки [7]. Ще більш потужні інноваційні об'єднання створюються нині в Росії (Москва-Сколково, Казань); відомими є й інші: Китайсько-Білоруський індустріальний парк, Науково-технологічна асоціація «Інфопарк» (Республіка Білорусь), Наукоград Російської Федерації, Силіконова долина (США), Шосе-128 (США), Софія-Антиполіс (Франція), Силіконова долина (Ізраїль), Техніон (Ізраїль), Кіберджайя (Малайзія) тощо.

Зрозуміло, що це великі національні проекти, які створювалися 10–20 та більше років. Отже, відповідну роботу з проектування та планування центрів трансферу технологій та розроблення інновацій в Україні доцільно починати вже сьогодні. Але попри неї слід актуалізувати діяльність з формування малих та середніх локальних систем інтеграції освіти, науки, досліджень та бізнесу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Крім того, необхідне усунення бар'єрів для трансферу знань. Для цього Міністерству освіти і науки України спільно з провідними навчальними закладами потрібно забезпечити вищий рівень відкритості академічного середовища до підприємництва, можливостей комерціалізації нових знань та інновацій, що створюються навчальним закладом у результаті наукових досліджень.

Потрібно визнати, що в Україні ринок інтелектуальної власності практично відсутній. Про це свідчать: його значна тінізація; вітчизняна практика майже не засвідчує офіційних актів купівлі/продажу об'єктів інтелектуальної власності та відомості щодо сплачених податків і зборів від таких операцій не публікуються взагалі; відсутність спеціалізованих агентств та інформаційних джерел, що відображають пропозицію або попит на результати інтелектуальної творчої діяльності; мала кількість об'єктів інтелектуальної власності, що проходять процедуру правової охорони, і т. ін.

Таким чином, важливо забезпечити цивілізований ринок інтелектуальної власності, що дасть змогу розвивати прозорий інтелектуальний бізнес. Для цього потрібно, по-перше, прийняти Закон України «Про ринок інтелектуальної власності та його регулювання», де чітко інституціалізувати суб'єктів і об'єктів цього ринку, їх функції та права, механізми функціонування, а також принципи, критерії, методи та засоби державного регулювання.

Питання про інтелектуальну власність у державі нині фактично зводиться до наступного: існуватиме Україна як країна з власними повноцінними нематеріальними активами, що створюють високу додану вартість і частку в національному валовому внутрішньому продукті, як це успішно роблять Китай та Індія, або її окремі «шматки» стануть об'єктом зовнішнього управління з боку інших держав (як це відбувається в найвідсталіших країнах Африки і Латинської Америки) [8, с. 149].

По-друге, необхідно значно посилити контроль за порушення прав інтелектуальної власності задля стимулювання таким чином суб'єктів господарювання до більш активного використання переваг у цій сфері і створення та комерціалізації об'єктів інтелектуальної творчої діяльності.

По-третє, важливо спростити процедуру та скоротити терміни розгляду заявок (які становлять від 12 до 17 місяців) на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності як однієї з найбільших перешкод мотивації підприємців до офіційної реєстрації цього елемента власних активів.

По-четверте, слід проводити активну інформаційно-роз'яснювальну кампанію, спрямовану на популяризацію придбання, створення і комерціалізацію суб'єктами господарювання об'єктів інтелектуальної власності. Адже результати багатьох експертних опитувань засвідчують низький рівень обізнаності представників бізнесу щодо доцільності (зокрема, в аспектах капіталізації та оптимізації податкових платежів підприємств – прямих економічних вигод), переваг їх використання, а також механізмів створення, комерціалізації, проходження державної охорони і захисту.

Позитивної оцінки заслуговує розробка Державною службою інтелектуальної власності України спільно зі Всесвітньою організацією інтелектуальної власності проекту Національної Стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року.

Метою цієї Національної стратегії є забезпечення найбільш сприятливих умов для розвитку та консолідації правової, інституціональної та соціальної бази для створення, охорони, захисту, управління та найбільш повного використання інтелектуального потенціалу нації як стратегічного ресурсу в системі формування національного багатства України, прискорення інноваційного розвитку та інтеграції України в міжнародний економічний простір [9]. Вона (НС) генерує чіткі цілі й способи їх реалізації; є мо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дернізаційним проектом, згідно з яким стимулюватиметься ефективне продукування та комерціалізація нововведень радикального характеру, формування нових замовлень та, у свою чергу, посиляться попит на нематеріальні об'єкти представниками вітчизняного бізнесу, і відповідно, просування на зовнішні ринки збуту інтелект-продукту завдяки налагодженню контактів з зарубіжними науково-дослідними організаціями та їх партнерами.

Висновки і пропозиції. З метою зростання попиту бізнесу на результати наукових досліджень і розробок доцільне започаткування співпраці економічних агентів освітньої, науково-технічної, дослідно-конструкторської діяльності та представників реального сектору економіки, що в перспективі підніме інноваційну активність України принаймні до середнього рівня країн ЄС. Відповідно, важливо створити умови та забезпечити реалізацію корисних ініціатив щодо формування та подальшого розвитку прозорого економіко-правового середовища якісно нового виду бізнесу – інтелектуального. Однак робота у цьому ракурсі потребує системного та комплексного підходу, що передбачає чітке визначення напрямів і засобів активізації та спрямування у необхідному руслі сучасної постіндустріальної форми бізнесу за участі інтелекту та креативності.

Список використаних джерел

1. *Інтелектуальне багатство держави в умовах її економічної кризи* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pedpresa.com.ua/blog/109359-intelectualne-bahatstvo-derzhavy-v-umovax-jiji-ekonomichnoji-kryzy.html>.
2. *Бабій П. С.* Соціальна відповідальність інтелектуального бізнесу [Електронний ресурс] / П. С. Бабій, С. В. Бабій. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/24/babiy.php>.
3. *Досенко В.* В Україні чимало вчених, які не відстають, а випереджають світову науку [Електронний ресурс] / В. Досенко. – Режим доступу : <http://reinvent.platform.ma/viktor-dosenko/>.
4. *Наврошвілі С. Г.* Ефективна інтеграція бізнесу, науки і освіти як умова зростання вартості компаній в постіндустріальній економіці / С. Г. Наврошвілі // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 2–9.
5. *Кшиштоф Б. Матусяк.* Академічне підприємництво та побудова нових взаємовідносин наука – економіка / Кшиштоф Б. Матусяк // Вступ до академічного підприємництва. – Лодзь ; Познань ; Львів : Сплайн, 2006. – 64 с.
6. *Константинов Г.* Интеллектуальное предпринимательство, или Принципы обретения конкурентного преимущества в новой экономике [Электронный ресурс] / Г. Константинов, С. Филонович. – Режим доступа : <http://hbr-russia.ru/lichnaya-effektivnost/lichnyekachestva/a9414/#>.
7. *Інтернет-ресурс* організації «Білоруський парк високих технологій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.park.by>.
8. *Жарінова А. Г.* Інтелектуальна власність – основа підйому економіки України в умовах світової економічної кризи / А. Г. Жарінова // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 4. – С. 149–154.
9. *Закон і бізнес.* Оpubліковано Стратегію розвитку інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/98812-opublikovano_strategiyu_rozvitku_sferi_intelektualnoi_vlasno.html.

УДК 658.016:316.334.2

О.В. Митяй, канд. екон. наук

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗЕЙ АПК

О.В. Митяй, канд. экон. наук

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, г. Умань, Украина

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОТРАСЛЕЙ АПК

Oksana Mytiai, PhD in Economics

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

COMPETITIVENESS SCIENTIFIC APPROACHES TO THE FIELD OF AGRICULTURE

Досліджено фактори, що впливають на конкурентоспроможність галузей АПК, окреслено галузеву структуру агропромислового комплексу, наведено основні чинники, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, агропромисловий комплекс, наукові підходи, конкурентні позиції, оцінка, фактори.

Исследованы факторы, которые влияют на конкурентоспособность отраслей АПК, очерченно отраслевую структуру агропромышленного комплекса, приведены основные факторы, которые определяют конкурентные позиции агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: конкурентоспособность, агропромышленный комплекс, научные подходы, конкурентные позиции, оценка, факторы.

Investigational factors which influence on the competitiveness of industries of APK, outlined, basic factors which determine the of a particular branch structure of agroindustrial complex competition positions of agroindustrial complex are resulted.

Key words: competitiveness, agroindustrial complex, scientific approaches, competition positions, estimation, factors.

Постановка проблеми. Основою побудови конкурентоспроможної економіки є широке впровадження інновацій, участь країни в міжнародному розподілі праці. Україна активно веде роботу по розвитку конкурентоспроможної економіки. Послідовно здійснюючи заходи з поглиблення реформ, формування соціально орієнтованого товариства, країна виходить з того факту, що ринкова економіка – це конкурентоспроможна економіка. Майбутнє бачиться в індустріально-інноваційному розвитку, інтеграції у світове господарство. Країна активно бере участь у багатосторонніх міжнародних проєктах співпраці і проводить інноваційну політику в національній економіці.

Як показала практика, більшість українських аграрних підприємств не готова до активного ведення конкурентної боротьби. В результаті аграрний сектор опинився в такому скрутному становищі, що серйозні інновації, пов'язані з посиленням конкурентної позиції підприємств, стали неможливі. Проте вихід із скрутного економічного становища може бути лише у створенні конкурентоспроможного виробництва, орієнтованого на потреби споживачів. І в цьому сенсі конкурентоспроможність є умовою виживання вітчизняних аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню теоретичних питань наукових підходів до конкурентоспроможності галузей АПК присвячені праці вітчизняних учених, зокрема, В. Андрійчука, П. Гайдуцького, І. Гришової, С. Кваши, І. Крюкової, В. Кужеля, М. Дем'яненка, Ю. Коваленка, І. Лукінова, М. Маліка, П. Мостового, В. Нелепа, А. Павленка, Б. Пасхавера, П. Саблука, Л. Сороки, Г. Черевка, А. Шеремети, Ю. Танасійчук, Т. Шабатури, Л. Худолій, В. Юрчишина та інших [1–10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зусиллями науковців створено міцний теоретико-методологічний фундамент дослідження названої проблеми, вирішено багато її методичних та прикладних аспектів. Однак окремі питання цієї багатогранної проблеми досліджені не достатньо. Зокрема, дискусійними залишаються питання конкурентних переваг будь-якого підприємства, які становлять конкурентоспроможність його виробничо-технологічного і фінансового потенціалу, си-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

стеми управління, маркетингової політики, що проводиться. Комплексно не вивчено фактори, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідити фактори, що впливають на конкурентоспроможність галузей агропромислового комплексу, окреслити галузеву структуру агропромислового комплексу, навести основні чинники, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність галузей агропромислового комплексу припускає наявність конкурентних переваг перед аналогічними галузями за кордоном, які виражаються в наявності раціональної галузевої структури; групи високонкурентних підприємств-лідерів; ефективної дослідно-конструкторської і виробничо-технологічної бази, розвиненої галузевої інфраструктури; гнучкої системи науково-технічної, виробничої і матеріально-технічної співпраці як усередині агропромислового комплексу, так і з іншими галузями у країні й за кордоном, ефективної системи розподілу продукції.

М. Портер, оцінюючи конкурентоспроможності галузей АПК, пропонує ґрунтуватися на показниках: частка промисловості у світовому експорті; частка певної агропромислової галузі або кластера в загальному обсязі експорту; частка кластера у світовому експорті [9, с. 97].

Згідно з цією методикою конкурентоспроможність галузей АПК ми визначаємо як експорт продукції. Для України розвиток агропромислового комплексу має першочергове значення з метою забезпечення економічного зростання, зайнятості населення, зниження рівня бідності у країні. Серед галузей агропромислового комплексу в Україні найбільш розвинені сільське господарство, харчова і переробна промисловість, які органічно пов'язані один з одним.

Сучасний стан економічного становища України потребує створення умов, необхідних для забезпечення зростання конкурентоспроможності всіх її сфер, зокрема агропромислового сектору. Адже, чим вищим є рівень конкурентоспроможності суб'єктів аграрного ринку, тим вища їх ефективність господарської діяльності. Тому підвищення конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу має бути пріоритетним завданням агропромислової політики України.

З розвитком ринкових реформ в Україні, посиленням конкуренції між суб'єктами господарювання виникає проблема забезпечення їх конкурентоспроможності, що є основною передумовою підтримання стійких позицій підприємств на внутрішньому та міжнародному ринках. Успіх підприємства в умовах конкурентної боротьби обумовлюється здійсненням постійного моніторингу позицій на ринку, дослідженням сильних і слабких сторін власної господарської діяльності та конкурентів, здатністю пристосовуватись до змін ринкових ситуацій.

Конкурентоспроможність галузей АПК визначається наявністю в них технічних, економічних і організаційних умов для створення виробництва і збуту продукції високої якості, що задовольняє вимогам конкретних груп споживачів.

Конкурентоспроможність на рівні галузей АПК можна також оцінювати, застосовуючи такі показники: продуктивність праці; оплата праці; капіталоемність і наукомісткість; технічний рівень продукції; сукупність знань, необхідних для самостійного освоєння продукції та її відтворення; обсяг технічних, наукових, проектних і конструкторських розробок; ступінь експортної орієнтації або імпоротної залежності галузей АПК; ступінь відповідності рівня розвитку галузей АПК загальному рівню розвитку національного господарства; ступінь використання продукції в різних галузях народного господарства. Цей набір показників може бути змінений або доповнений з урахуванням специфіки галузей.

Конкурентоспроможність конкретної галузі АПК залежить і від здатності вводити нововведення і модернізуватися. В результаті випробовуваного тиску і вимог ринку під-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

приємства збільшують свою перевагу в боротьбі з найсильнішими наявними на світовому ринку конкурентами. В сучасній економічній ситуації, коли конкуренція у світових масштабах неухильно зростає, конкурентна перевага створюється і підтримується через локалізовані процеси. Існують відмінності у структурі конкурентоспроможності для кожної з країн, оскільки жодна держава не може бути конкурентоспроможною в усіх, або хоч би в більшості галузей. Зрештою, країни досягають успіху в певних галузях у зв'язку з тим, що їх внутрішні умови опиняються у відповідних випадках найбільш динамічними і перспективними.

Конкурентоспроможність галузей АПК складається під впливом багатьох факторів, що змінюють свою значущість у мінливих умовах господарювання. При цьому кожен регіон, галузь має в розпорядженні свій «набір» факторів. Відповідно до принципу системності дослідження, аналіз конкурентоспроможності галузей АПК проводиться нами з позиції системного підходу. Фактори конкурентоспроможності галузей АПК аналізуються з урахуванням:

- цілісності, що не зводить всю конкурентоспроможність до суми складових її чинників;
- структурності як можливості аналізу конкурентоспроможності через встановлення структури чинників, їх пріоритетів і обумовленість конкурентоспроможності в цілому структурою і взаємодією складових її елементів;
- взаємозалежності системи і середовища, яке означає, що конкурентоспроможність галузей АПК формується у процесі взаємодії з конкурентним середовищем конкретного регіону, будучи при цьому провідним активним компонентом взаємодії;
- ієрархічності, при цьому кожен чинник конкурентоспроможності агропромислової галузі у свою чергу може розглядатися як система.

Тому для аналізу факторів конкурентоспроможності агропромислової галузі тільки кількісних оцінок недостатньо, потрібні і якісні характеристики, а також інтегральні оцінки. На нашу думку, жодна галузь не може розглядатися ізольовано, без урахування загальної економіко-політичної ситуації у країні і за кордоном. Тому перше місце за значущістю займають фактори державного регулювання. До них відносяться адміністративні й економічні заходи, що проводяться державою: фінансово-кредитна, податкова, амортизаційна, митна політика, система державного страхування, розроблення і реалізація законодавчих актів, стимулюючих розвиток економіки, державна система стандартизації і сертифікації, правовий захист, діяльність політичних партій, рухів, що формують соціально-політичний стан у країні (табл.).

Таблиця

Фактори, що впливають на конкурентоспроможність галузей АПК

Рівні впливу	Фактори, що формують конкурентоспроможність галузей АПК
1. Макрорівень	– державна економічна політика; – національна законодавча база, що формує економіко-правові умови функціонування і захищеність вітчизняного товаровиробника; – зовнішня політична незалежність і безпека; – внутрішня політична і соціальна стабільність
2. Мезорівень	– природно-ресурсний потенціал галузей АПК; – економічний потенціал і економічна політика; – демографічний потенціал; – галузевий споживчий ринок
3. Мікрорівень	– виробничі фонди і розвиненість технологій; – фінансові ресурси; – управлінсько-організаційні ресурси; – маркетингова політика і чинники попиту

Джерело: розроблено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Підвищення конкурентоспроможності будь-якої галузі АПК можливе в умовах економіки, що стійко розвивається, за стабільного соціально-політичного стану країни. Зовнішня і внутрішня стабільність країни підвищує її інвестиційну привабливість, стійкість економічних зв'язків на всіх рівнях, забезпечує оптимальні умови для виробника.

Сукупність галузевих факторів (мезорівень) можна представити у вигляді чотирьох підгруп: природних, економічних, демографічних і ринкових. Ці фактори тісно пов'язані між собою, хоча і відрізняються за своєю суттю.

Значення окремих факторів залежить від специфіки галузі АПК, а іноді і від специфіки підгалузей, тобто фактори, які в одних галузях є ключовими, в інших опиняються другорядними. Більше того, той самий фактор на різних стадіях технологічного процесу в галузі АПК діє з різною інтенсивністю. Співвідношення між факторами, ступінь їх значущості змінюється у міру розвитку науки і техніки.

Об'єктом нашого дослідження виступають галузі агропромислового комплексу. До складу АПК входять три взаємопов'язані сфери:

- сільське господарство, яке формує сировинну базу АПК;
- галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговування АПК;
- галузі зі збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції (рис. 1).

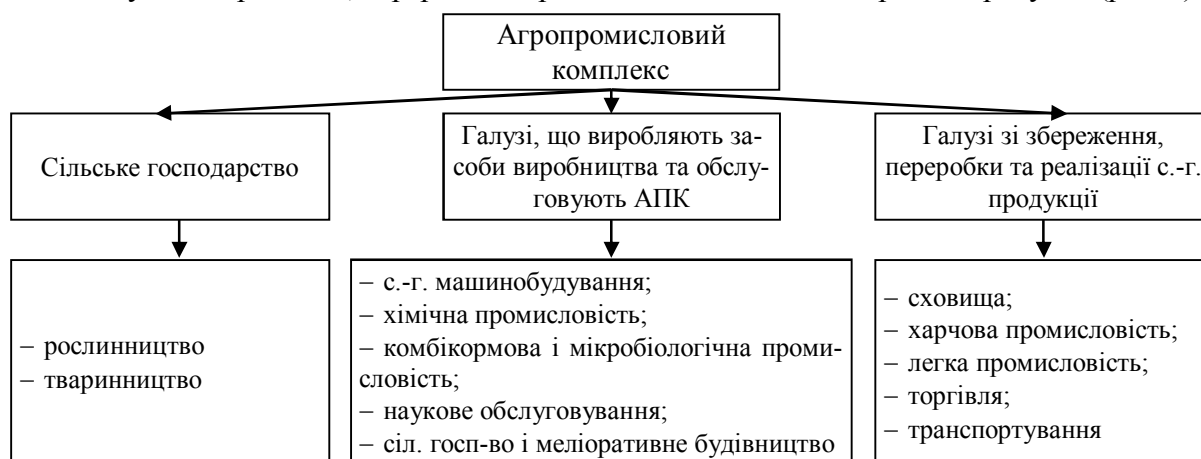

Рис. 1. Галузева структура агропромислового комплексу

Головною ланкою АПК є сільське господарство, яке охоплює рослинництво і тваринництво та створює сировинну базу для переробної промисловості. Другою ланкою є галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК – сільськогосподарське машинобудування (комбайни, трактори, сівалки, зрошувальні системи, обладнання для сховищ, харчової та легкої промисловостей тощо), хімічна промисловість (виробництво засобів захисту рослин, мінеральних добрив, фарбників і консервантів), комбікормова та мікробіологічна промисловість, виробництво тари, спеціального устаткування та приладів для АПК, наукове обслуговування, сільськогосподарське та меліоративне будівництво. Третьою ланкою АПК є галузі, що займаються зберіганням, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції, вони включають підприємства легкої та харчової промисловостей, сховища, транспортні засоби, торгівлю [6–8].

Фактори конкурентоспроможності галузей АПК різноманітні, це сировинні і трудові ресурси, споживчий чинник (умови попиту на продукцію агропромислової галузі) та інші. На конкурентоспроможність галузей АПК у першу чергу впливають споживчий чинник і трудові ресурси. Це пов'язано з тим, що продукція забезпечує задоволення нагальних потреб людей. До того ж транспортування напівфабрикатів у порівнянні з готовою продукцією економічно вигідніше. Тому найбільш раціональним з погляду кон-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

курентоспроможності є розміщення підприємств у районах споживання. Всі підгалузі АПК трудомісткі, вимагають значної кількості кваліфікованих ресурсів.

Конкурентоспроможність агропромислової галузі визначається наявністю конкурентоспроможних підприємств (рис. 2). Основу конкурентних переваг будь-якого підприємства складають конкурентоспроможність його виробничо-технологічного і фінансового потенціалу, системи управління, маркетингова політика, що проводиться. Маркетингова політика підприємства визначається основними характеристиками самого ринку діяльності цього підприємства, його типом і місткістю, наявністю конкурентів.

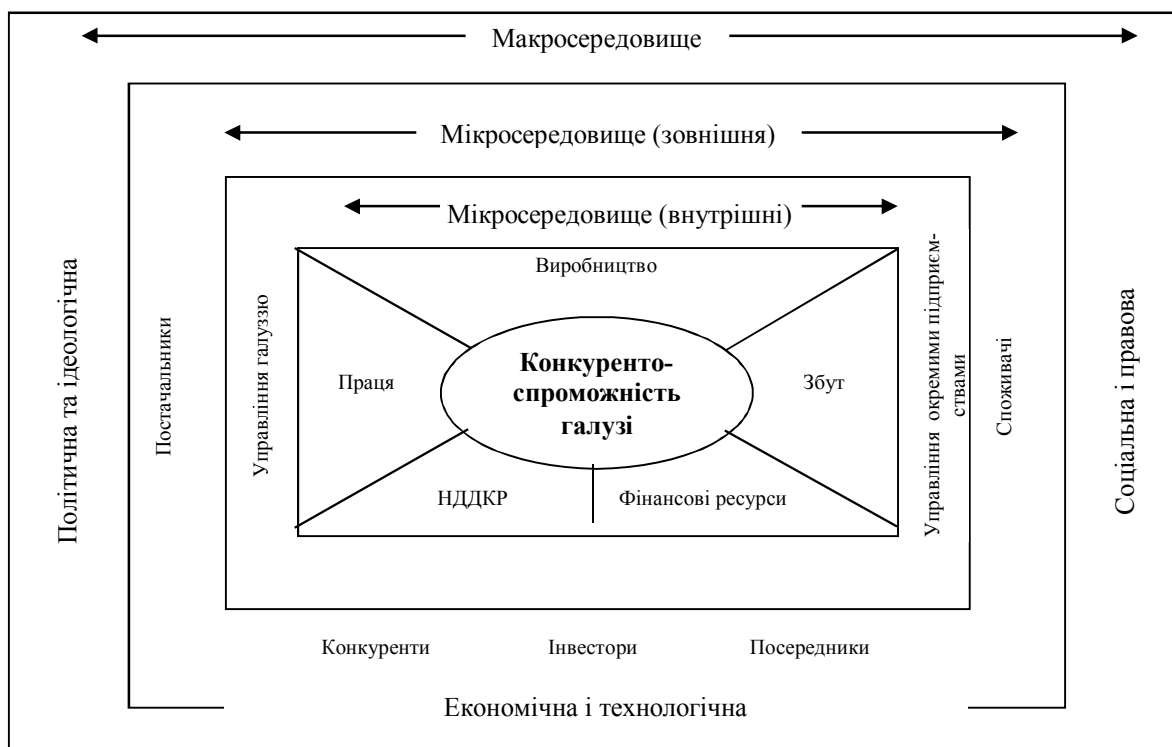

Рис. 2. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу

Джерело: розроблено автором.

Макросередовище агропромислової галузі складають зовнішні сили на загальнодержавному рівні: політичні, соціальні, правові, технологічні й інші.

Зовнішнє мікросередовище характерне для всіх галузей і складається з постачальників, споживачів, конкурентів, посередників, інвесторів.

Внутрішнє середовище – мікросередовище агропромислової галузі, в якій вирішуються проблеми управління як галуззю, так і окремими підприємствами, її складовими. Внутрішні сили, що визначають ядро конкурентоспроможності агропромислової галузі, – це виробництво, збут, кадри, фінансові ресурси і НДДКР.

У кожного регіону є свої особливості (конкурентні недоліки і переваги території), які обумовлюють розвиток певних галузей. Конкурентоспроможність галузей АПК у конкретному регіоні є результатом поєднання унікального соціально-економічного середовища цього регіону з конкурентними перевагами агропромислової галузі. Головне завдання полягає в тому, щоб виявити основи конкурентних переваг конкретного регіону, його складових і втілити їх у дійсність завдяки розвитку галузей. При цьому механізми забезпечення конкурентоспроможності агропромислової галузі в одному регіоні можуть виявитися недієздатними в іншому.

Найбільш важливі, на наш погляд, фактори, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу, представлені на рис. 3.

Рис. 3. Фактори, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу

Джерело: розроблено автором.

1. Економіко-географічне положення будь-якого регіону характеризується певними показниками: доступністю до інших територій країни, а також до інших країн, до сировинних ресурсів, до ринків збуту, транспортних шляхів.

2. Сировинні ресурси характеризуються, головним чином, їх наявністю і можливостями використання. Виділяють мінерально-сировинні, земельні, лісові, водні, фауністичні та ін. ресурси.

3. Демографічні ресурси характеризуються загальною чисельністю населення, статеві-віковим складом, динамікою змін чисельності населення. Трудові ресурси характеризуються наявністю, кваліфікацією і вартістю робочої сили.

4. Виробничий потенціал характеризується наявністю основних виробничих фондів, коефіцієнтами використання виробничих потужностей і виробничих площ, коефіцієнтами вибуття й оновлення основних виробничих фондів, мірою зношення основних фондів, віковою структурою виробничого устаткування, фондо- і електроозброєністю праці.

5. Фінансові ресурси. Однією з головних причин консервації кризових явищ у виробничій і фінансовій сферах є брак обігових коштів. Скорочення вкладень у виробництво обумовлене зниженням державного фінансування інвестиційних програм і обсягів коштів самих підприємств.

Розвиток виробництва і розширення випуску конкурентоспроможної продукції стримується низькими темпами технічного переозброєння. Повільне оновлення активної частини основних фондів викликане дефіцитом амортизаційних засобів, швидшим зростанням цін на засоби праці. Амортизація поглинена лібералізацією цін, інфляцією і в кількісному відношенні просто недостатня для відшкодування вибулих з ладу і морально застарілих основних фондів. Крім цього, джерела формування інвестицій до основних фондів часто використовуються підприємствами для фінансування поточних потреб і на матеріальне стимулювання трудових колективів.

6. Інфраструктура. Конкурентоспроможність галузей АПК багато в чому визначається рівнем розвитку її інфраструктури. Розрізняють виробничу, ринкову та соціальну інфраструктуру.

Під виробничою інфраструктурою галузей АПК розуміють сфери господарської діяльності, що забезпечують загальні умови функціонування виробництва (транспорт, зв'язок, енергосистеми, матеріально-технічне й інформаційне забезпечення). Під ринковою інфраструктурою розуміють систему різних організацій і сфер діяльності, що забезпечує загальні умови для ефективного функціонування виробників і просування товарів від виробників до споживачів. Як зазначає Ю.Д. Шмідт, «ринкова інфраструктура в умовах формування розвинених ринкових відносин в економіці є спеціальною сферою, що не перетинається, змістовний сенс якої полягає в тому, що, з одного боку, ринкова інфраструктура досить сильно впливає на процес виробництва, “змушуючи” його більшою мірою адаптуватися до попиту, що змінюється, а з іншої – створює умови для успішного й ефективного просування виробленого продукту до його споживача» [10].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В умовах стійкого розвитку України інфраструктура є сукупністю умов ефективного функціонування як виробництва галузей АПК, так і галузевого ринку, що забезпечують підвищення життєвого рівня населення. Інфраструктура агропромислової галузі охоплює сфери виробництва, звернення і споживання продукції, зв'язує їх в єдиний ланцюжок, забезпечує ефективне використання потенціалу (виробничого, фінансового, організаційного, кадрового і т. ін.) галузей АПК.

Перехід від одних форм власності до інших, реорганізація виробництва й управління, зміна всіх видів зв'язку у сфері виробництва, кругообіг чинять визначальну дію на інфраструктуру. В умовах розвитку ринкових відносин, формування нових підприємницьких утворень і органів регулювання їх діяльності здійснюється формування нової інфраструктури. І від того, наскільки ефективно це відбувається, багато в чому залежить і вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності галузей АПК. Досягнення високих, «міцних» конкурентних позицій вимагає кардинальних змін у самому виробництві.

Система показників, що характеризують рівень розвитку інфраструктури АПК України, на наш погляд, повинна включати такі показники, як розвиток транспортної мережі; розвиток послуг зв'язку; зростання числа підприємств оптової і роздрібною торгівлі; обсяг побутових послуг, інформаційно-обчислювальне обслуговування, чисельність кредитних організацій.

7. Інноваційні ресурси агропромислової галузі регіону визначаються рівнем і чисельністю науково-виробничого потенціалу, наявністю і діяльністю організацій, що займаються підготовкою і перепідготовкою кадрів, а також характеризуються обсягом інноваційної продукції, витратами на дослідження і розробки.

8. Умови попиту. Попит населення являє собою так звану «пірамідальну ієрархію». Найвищий попит (основа піраміди) на продукти харчування, тютюн, алкоголь. Другий рівень – одяг, взуття, потім – попит на дорогі товари тривалого користування – меблі, автомобілі, нерухомість тощо. Попит на товари легкої промисловості задовольняється тоді, коли залишаються вільні засоби після задоволеного попиту на продукти харчування. В цілому спостерігається зниження платоспроможного попиту населення на продукцію АПК, викликане загальним зниженням рівня життя населення. До показників, що характеризують рівень життя, входять такі, як: показник ВВП і національного доходу з розрахунку на душу населення, загальний фонд споживання населення; реальні доходи населення, реальні доходи на душу населення; середня оплата праці; співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати; вартість мінімального споживчого кошику; прожитковий мінімум; мінімальна пенсія та інші.

На думку І.Ю. Гришової, «...конкурентоспроможність національної економіки є необхідною умовою рівноправної участі держави в міжнародній співпраці» [1]. Тому важливий у методологічному плані розгляд конкурентоспроможності як багаторівневого поняття.

Можна виділити логічний ланцюжок конкурентоспроможності. На рівні держави конкурентоспроможність визначається успішною діяльністю галузей економіки. У свою чергу, конкурентоспроможність галузей АПК має регіональний аспект, обумовлений розмірами території України, відмінностями соціально-економічного розвитку регіонів, особливостями самого комплексу. Далі за ієрархією виділяються підприємства, конкурентоспроможність яких ґрунтується на продукції. В цьому ланцюжку немає другорядної ланки. Всі ланки взаємопов'язані, взаємодіють і взаємообумовлюють конкурентоспроможність національної економіки загалом. Без конкурентоспроможної продукції не може бути ефективною діяльності підприємства, успіх якого багато в чому визначається умовами регіону, де воно розташовується. Облік регіональних відмінностей сприяє придбанню конкурентних переваг на рівні агропромислової галузі.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, розгляд проблем конкурентоспроможності на якому-небудь рівні вимагає обліку впливу всіх вказаних рівнів конкурентних відносин. При цьому кожен рівень конкурентної сфери має властиві йому фактори, або так звані детермінанти конкурентних переваг, особливі критерії, методи оцінювання конкурентоспроможності і стратегію її досягнення. На рис. 4 представлені фактори і критерії конкурентоспроможності залежно від рівня економіки.

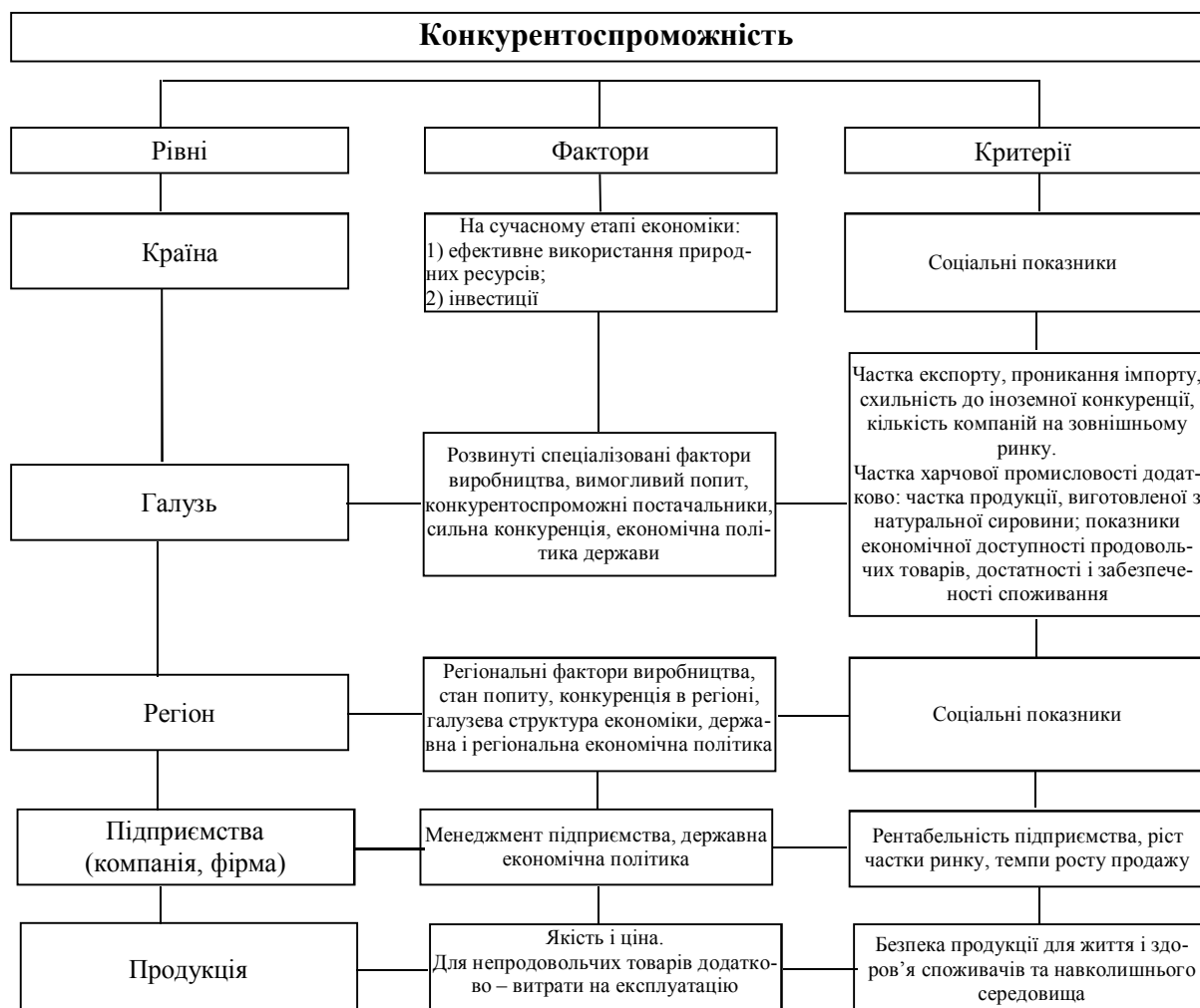

Рис. 4. Рівні, фактори і критерії конкурентоспроможності

Джерело: розроблено автором.

Конкурентоспроможність країни, відповідно до поширеного визначення комісії США з промислової конкурентоспроможності, трактується як «ступінь, з якою нація за вільних і справедливих умов ринку виробляє товари і послуги, що задовольняють вимогам світового ринку, формуючи і збільшуючи при цьому реальні доходи своїх громадян» [1]. В цьому визначенні виділяються три головні вимоги. По-перше, здатність країни виробляти продукцію і послуги, що відповідають міжнародним стандартам за якістю і конкурентоспроможні за ціною. По-друге, наявність вільних і справедливих умов ринку, за яких держави не здійснюють протекціоністську політику щодо національних компаній і не обмежують діяльність іноземних. Дотримання цієї вимоги на практиці викликає суперечки і є джерелом торгових суперечностей між країнами. У зв'язку з цим у Щорічнику світової конкурентоспроможності (Лозанський інститут менеджменту і розвитку) і Доповіді по глобальній конкурентоспроможності (Гарвардський інсти-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тут міжнародного розвитку) виставляється високий рейтинг конкурентоспроможності країни з відкритою економікою.

Висновки і пропозиції. При цьому такі показники дійсної конкурентоспроможності, як частка країни у світовому продукті, зайнятість, якість життя населення та інші, не завжди є вирішальними. Україна як мала відкрита економіка, що відноситься до ринків глобальної системи фінансово-торгових стосунків, які формуються, активно вступає в контакт із суб'єктами цієї системи. Природно, будь-яка країна, яка вступає в контакт із зовнішнім світом, повинна визначити своє місце і намагатися поліпшити свої позиції.

Конкурентоспроможність національної економіки потрібна, тому що вона забезпечує зайнятість населення у глобальній системі потоків капіталу, товарів і послуг і дає конкретній країні можливість реалізувати соціально орієнтовану модель розвитку. Досягнення високого рівня конкурентоспроможності у складі сучасної світової економіки можливо тільки у країні з високим рівнем людського капіталу, а отже, зайнятості і добробуту населення. Розвиток вітчизняного агропромислового комплексу, перетворення його на високоефективний і високоприбутковий сектор економіки є головним чинником забезпечення продовольчої безпеки країни і зачіпає інтереси всієї економічної системи держави.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю. Інноваційна модель розвитку підприємств молокоперерабовуючої галузі / І. Ю. Гришова, І. А. Крюкова // Вектор науки ТГУ. Серія: Економіка і управління. – 2014. – № 1. – С. 20–24.
2. Гришова І. Ю. Стратегічне розвиток підприємств агропродовольственої сфери в контексті соціальної відповідальності бізнесу / І. Ю. Гришова, В. В. Сафонов // Стратегічне планування розвитку міст і регіонів. Памяти першого ректора ТГУ С. Ф. Жилкіна : IV Міжнародна науково-практична конференція (Тольятті, 30 червня 2014 року) : збірник наукових праць : в 2 ч. / отв. ред. Ю. А. Анисимова. – Тольятті : Вид-во ТГУ, 2014. – Ч. 1. – С. 27–32.
3. Язлюк Б. О. Стратегічні напрями модернізації механізму управління економікою регіонів / Б. О. Язлюк, В. І. Топіха // Культура народів Причорномор'я : науч. журнал ТНУ ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2012. – № 240. – С. 190–203.
4. Язлюк Б. О. Стратегія інноваційної безпеки як подолання асиметрії конкурентоспроможності підприємств у міжрегіональному розвитку / Б. О. Язлюк // Наука молода : зб. наук. праць молодих учених. – Тернопіль : Економічна думка, 2012. – Вип. 18. – С. 178–184.
5. Крюкова І. О. Фінансова архітектура інноваційного розвитку підприємства АПК / І. О. Крюкова // Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи : колективна монографія. – Полтава : ТОВ НВП «Укпромторг-сервіс», 2013. – С. 43–52.
6. Портер М. Конкурентне перевага: Як досягти високого результату і забезпечити його стійкість : пер. з англ. / М. Портер. – М. : Альпіна Бізнес Букс, 2005. – 715 с.
7. Кужель В. В. Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Кужель // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 17–22.
8. Кужель В. В. Методологічні основи формування стратегій підвищення конкурентоспроможності підприємств / В. В. Кужель // Стратегічне планування розвитку міст і регіонів : IV Міжнародна науково-практична конференція : збірник наукових праць. – 2014. – Ч. 1. – С. 48–53.
9. Anisimova Iu. (2014) Modern approaches to the construction of financial instruments at markets of electric energy // Czech Journal of Social Sciences, Business and Economics. – 2014. – Т. 3, № 1. – Р. 64–73.
10. Танасійчук Ю. В. Методичні підходи до оцінювання конкурентного потенціалу агросфери регіону / Ю. В. Танасійчук // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 3(75). – С. 158–165.

УДК 338.24:637

В.В. Коновал, аспірант

Хмельницький національний університет, м. Хмельницьк, Україна

**АНАЛІЗ СТАНУ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ****В.В. Коновал**, аспірант

Хмельницький національний університет, г. Хмельницк, Украина

**АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ
ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ****Viktoriia Konoval**, PhD student

Khmelnitskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

**ANALYSIS OF THE STATE LIGHT INDUSTRY IN CONDITIONS
OF TRANSFORMATIONAL ECONOMY UKRAINE**

Досліджено проблеми розвитку галузі легкої промисловості України. Проаналізовано стан легкої промисловості в умовах економічної кризи. Сформовано основні фактори позитивного і негативного впливу на діяльність швейних підприємств України та запропоновано шляхи поліпшення становища підприємств легкої промисловості.

Ключові слова: легка промисловість, розвиток, підприємство, потенціал, зростання обсягів.

Исследованы проблемы развития отрасли легкой промышленности Украины. Проанализировано состояние легкой промышленности в условиях экономического кризиса. Сформированы основные факторы позитивного и негативного влияния на деятельность швейных предприятий Украины и предложены пути улучшения положения предприятий легкой промышленности.

Ключевые слова: легкая промышленность, развитие, предприятие, потенциал, рост объемов.

In the article problems of development of light industry of Ukraine. Analyzes the state of the light industry in economic crisis. Formed the main factors of positive and negative impact on the operations of the sewing enterprises of Ukraine and ways of improving the situation of the enterprises of light industry.

Key words: light industry, development, enterprise, potential, volume growth.

Постановка проблеми. Легка промисловість – найглобалізованіша галузь у світі. У багатьох країнах світу легка промисловість, як галузь, формує бюджет країни та наповнює внутрішній ринок продукцією власного виробництва. В Україні протягом останніх років галузь легкої промисловості постала перед проблемами, які призвели до погіршення показників її діяльності. До основних причин можна віднести фінансову кризу, нерівноправність у системі оподаткування, існування «тіньового» імпорту, що призводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та споживчого попиту, що у свою чергу може призвести до руйнівних наслідків.

Вирішення зазначених проблем потребує комплексного розв'язку як з боку держави, так і самих підприємств. Тому актуальним є питання аналітичної оцінки сучасного стану ринку легкої промисловості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку галузі легкої промисловості досліджуються в роботах багатьох учених, таких як: О.Б. Наумов, А.П. Гречан, В.С. Сніговий, В. Гринчуцький, Ю. Гончаров, А. Заїнчковський, Ю. Звягінцев, О. Євсейцева, С. Ковальчук, О. Лабурцева, О. Луговський, О. Малиш, Г. Савіна, І. Тарасенко, Ю. Черній та інші [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі питання, пов'язані з діяльністю підприємств легкої промисловості за умови економічної кризи, залишаються недостатньо розкритими, тому потребують ретельного дослідження у цій сфері.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження обсягів реалізації та виробництва продукції підприємств легкої промисловості України і формування основних факторів позитивного та негативного впливу на діяльність підприємств легкої промисловості України.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Виклад саноно матеріалу. Легка промисловість України – це одна з найбільш соціально значущих галузей промисловості, яка може надати велику кількість робочих місць для населення. Легка промисловість України могла б вирішити проблему зайнятості населення. Проте, незважаючи на певні проблеми, які склалися в розвитку легкої промисловості України, все ж таки її варто розглядати як перспективну галузь.

Українська легка промисловість з історичних позицій займала провідне місце у виробництві промислових товарів народного господарства. Саме в Україні була сконцентрована значна частка швейної промисловості. Україна була лідером з виготовлення верхнього одягу. Однак з набуттям незалежності України ситуація змінилася: виробництво швейних виробів зменшилось у декілька разів. Це зумовлено такими причинами:

- різким зниженням купівельної спроможності населення;
- неможливістю проведення ефективної реструктуризації підприємств та їх пристосування до діяльності у ринковому середовищі;
- негнучкістю великих швейних підприємств, що унеможлиблює швидку переорієнтацію виробництва на випуск нової модної продукції;
- проблемою застарілого обладнання та технологій, що здебільшого є причиною високої енерго- та матеріаломісткості продукції, неконкурентоспроможності не лише на ринках розвинених країн, але й на ринках країн, що розвиваються;
- неможливістю міжгалузевих зв'язків та втратою сировинної бази.

Обсяги реалізації продукції підприємств легкої промисловості у 2009–2013 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги реалізації продукції підприємств легкої промисловості України в 2009–2013 рр., млн грн

Галузі	2009	2010	2011	2012	2013	Відхилення 2013 р. від	
						2009 р.	2012 р.
Легка промисловість	7511,9	8425,4	9679,3	9867,1	11 064,0	3552,1	1196,9
у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції	0,9	0,8	0,7	0,7	1,0	0,1	0,3
текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	5297,2	6039,1	6986,7	7117,6	8005,7	2708,5	888,1
у % до підсумку	70,5	71,7	72,2	72,1	72,4	1,8	0,2
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	2214,6	2490,6	2692,6	2749,5	3058,3	843,7	308,8
у % до підсумку	29,5	29,6	27,8	27,9	27,6	-1,8	-0,2

Джерело: розраховано автором за [2].

Аналіз даних показує, що після скорочення в 2009 р. у порівнянні з 2008 р. (8301,5 млн грн) обсяги реалізації продукції підприємств легкої промисловості в 2010–2013 рр. щорічно зростали. В 2013 р. вони збільшились на 3552,1 млн грн відносно показника 2009 р. та на 1196,9 млн грн відносно 2012 р. і становили 11 064,0 млн грн. Таке зростання зумовлено більшою мірою зростанням обсягів реалізації продукції текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра на 2708,5 млн грн та 888,1 млн грн відповідно по роках, а також, хоч і в меншому ступені, за рахунок збільшення реалізації виробів зі шкіри та інших матеріалів на 843,7 млн грн та 308,8 млн грн відповідно. Щодо частки реалізованої продукції текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра в загальному обсязі продукції легкої промисловості, то цей показник протягом 2009–2013 рр. збільшився з 70,5 % до 72,4 %. Питома вага реалізованої продукції легкої промисловості в загальному обсязі промислової продукції є незначною, у 2009–2012 рр. вона зменшилась з 0,9 % до 0,7 %, а в 2013 р. зростає до

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1 %. Це є негативним фактом, адже в Україні здійснюються заходи, спрямовані на стабілізацію ситуації та стимулювання розвитку легкої промисловості, підтримку вітчизняного товаровиробника завдяки внесенню законопроектів і нормативних актів, підготовці пропозицій щодо формування ефективної державної промислової політики у галузі, з урахуванням пропозицій галузевих громадських організацій та підприємств.

Динаміку темпів зростання (спаду) обсягів реалізації продукції підприємств легкої промисловості в Україні за 2009–2013 рр. зображено на рис. 1.

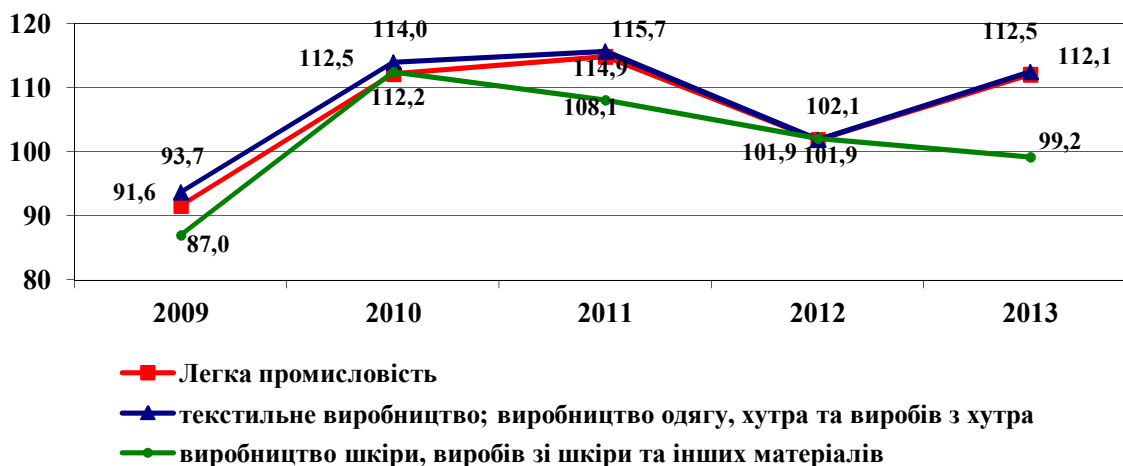

Рис. 1. Динаміка темпів зростання (спаду) обсягів реалізації продукції підприємств легкої промисловості в Україні за 2009–2013 рр., %

Джерело: розраховано автором за [2].

Дані рис. 1 свідчать, що в 2009 р. обсяги реалізації продукції легкої промисловості становили 91,6 % показника 2008 р., реалізація продукції текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра становила 93,7 % від даних попереднього року, а взуття та виробів зі шкіри лише 87,0 %. У 2010–2011 рр. спостерігається зростання більш ніж на 10 % щорічно, в 2012 р. темп зростання уповільнився і становив близько 2,0 %, а в 2013 р. відбулось зростання обсягів реалізації продукції текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра на 12,5 %, але скорочення на 0,8 % реалізації взуття, виробів зі шкіри та інших матеріалів. Загалом темп зростання обсягів реалізації продукції легкої промисловості в 2013 р. становив 112,1 % від показника 2012 р.

Для визначення причин, що спричиняють таку ситуацію, проведемо детальний аналіз виробництва основних видів продукції легкої промисловості в Україні. Обсяги виробництва основних видів продукції легкої промисловості у 2009–2013 рр. наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Обсяги виробництва основних видів продукції легкої промисловості України в 2009–2013 рр.

Види продукції	2009	2010	2011	2012	2013	Відхилення 2013 р. від	
						2009 р.	2012 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Пряжа бавовняна, тис. т	6,7	5,0	1,7	1,8	1,9	-4,8	0,1
Тканини, млн м ²	86,8	88,2	89,0	105,7	93,6	6,8	-12,1
Білизна постільна, млн шт	9,2	11,5	11,2	10,3	9,7	0,5	-0,6
Килими та вироби килимові, млн м ²	4,7	5,9	7,6	8,2	8,5	3,8	0,3
Матеріали неткані і вироби з матеріалів нетканних, тис. т	14,5	16,2	17,8	20,0	19,0	4,5	-1,0

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Полотна трикотажні машинного чи ручного в'язання, тис. т	2,8	3,9	4,8	4,5	5,4	2,6	0,9
Одяг верхній трикотажний, млн шт	3,1	3,9	3,3	3,0	3,0	-0,1	0,0
Пальта, напівпальта, накидки, плащі, плащі та куртки вітрозахисні, куртки теплі, лижні, крім трикотажних, чоловічі та хлопчачі, тис. шт	399	424	547	470	521	122,0	51,0
Костюми, крім трикотажних, чоловічі та хлопчачі, тис. шт	632	515	593	486	418	-214,0	-68,0
Піджаки, блейзери, крім трикотажних, чоловічі та хлопчачі, тис. шт	782	878	806	837	804	22,0	-33,0
Пальта, напівпальта, накидки, плащі, плащі та куртки вітрозахисні, куртки теплі, лижні, крім трикотажних, жіночі та дівчачі, млн шт	1,8	1,9	1,9	1,7	1,5	-0,3	-0,2
Костюми жіночі та дівчачі, тис. шт	318	410	325	300	197	-121,0	-103,0
Жакети, блейзери, крім трикотажних, жіночі та дівчачі, млн шт	2,0	1,8	1,9	1,8	1,3	-0,7	-0,5
Сукні, крім трикотажних, жіночі та дівчачі, млн шт	1,3	1,3	1,7	1,7	1,6	0,3	-0,1
Трикотаж спідній, млн шт	16,8	22,5	29,0	28,2	28,8	12,0	0,6
Вироби панчішно-шкарпеткові трикотажні машинного чи ручного в'язання, млн пар	59,5	76,8	90,0	83,0	76,0	16,5	-7,0
Светри, пуловери, кардигани, жилети та вироби подібні, трикотажні та в'язані, млн шт	1,5	1,7	1,6	1,5	1,2	-0,3	-0,3
Взуття, млн пар	20,4	25,7	28,1	28,3	30,5	10,1	2,2

Джерело: розраховано автором за [2].

Проведений аналіз обсягів виробництва основних видів продукції легкої промисловості України показав, що в 2013 р. порівняно з попереднім роком скоротилось виробництво таких видів продукції: виробництво тканин – з 105,7 млн м² до 93,6 млн м² (на 12,1 млн м²); постільної білизни – на 0,6 млн шт (з 10,3 млн шт до 9,7 млн шт); нетканних матеріалів та виробів з них – з 20 тис. т до 19 тис. т (на 1 тис. т); костюмів чоловічих та хлопчачих – з 486 тис. шт до 418 тис. шт (на 68 тис. шт), а жіночих та дівчачих – на 103 тис. шт (з 300 тис. шт до 197 тис. шт); піджаків та блейзерів чоловічих та хлопчачих – на 33 тис. шт (з 837 тис. шт до 804 тис. шт), а жіночих та дівчачих – на 0,5 тис. шт (з 1,8 тис. шт до 1,3 тис. шт); панчішно-шкарпеткових виробів – з 83 млн пар до 76 млн пар (на 7 млн пар). Проте збільшились обсяги виробництва за такими групами товарів: найбільше зросло виробництво пальт, дошовиків, напівпальт, плащів та курток чоловічих та хлопчачих на 51 тис. шт (з 470 тис. шт до 521 тис. шт), обсяги виробництва взуття зросли з 28,3 млн пар до 30,5 млн пар (на 2,2 млн пар). За весь період дослідження найбільший спад виробництва спостерігався за таким групами товарів: костюми чоловічі та хлопчачі на 214 тис. шт, костюми жіночі та дівчачі – на 121 тис. шт. Натомість зросло виробництво пальт, дошовиків, напівпальт, плащів та курток, а також піджаків і блейзерів чоловічих та хлопчачих на 122 тис. шт та 22 тис. шт відповідно, обсяги виробництва взуття в 2009–2013 рр. зросли на 10,1 млн пар. Динаміку темпів зростання (спаду) обсягів виробництва продукції легкої промисловості України за 2009–2013 рр. зображено на рис. 2.

Аналіз даних показує, що найнижчого значення індекс обсягів виробництва товарів легкої промисловості досяг у 2009 році і становив 74,2 % до попереднього року, причому індекс виробництва продукції текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра становив 72 %, а виробництва взуття та виробів зі шкіри та інших матеріалів 84,1 %. 2010–2011 рр. відзначаються зростання обсягів виробництва і відповідно збільшенням індексів, загалом по легкій промисловості на 108,9 % та 107,6 % ві-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дповідно по роках. Найбільший індекс виробництва спостерігається в 2011 р. текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра на рівні 115,3 %. Але вже в 2012 р. спостерігається спад за всіма показниками галузі, що у 2013 р. призведе до спаду індексів виробництва майже до рівня кризового 2009 р. Так, індекс виробництва взуття та виробів зі шкіри та інших матеріалів у 2013р. становив 87,6 %, текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра – 94,4 %, а загалом по галузі легкої промисловості – 94,2 %.

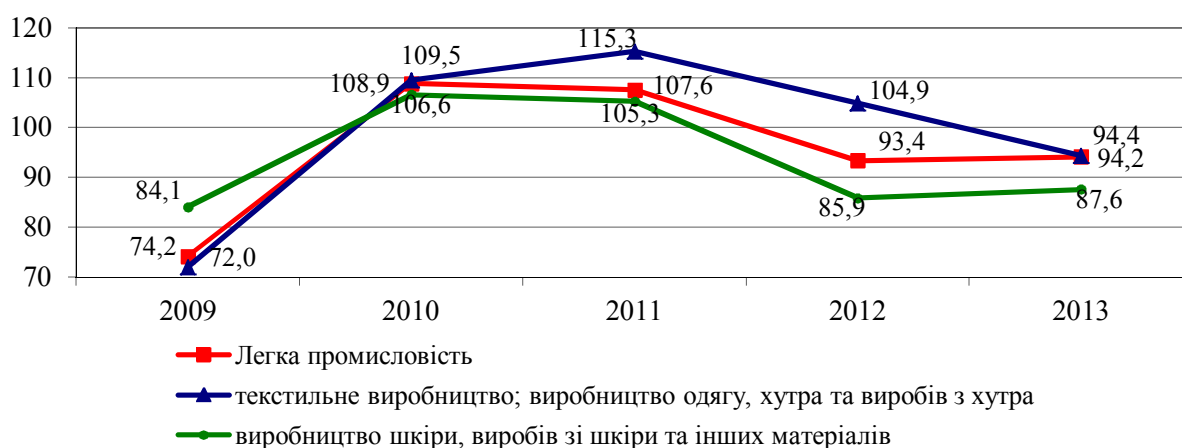

Рис. 2. Індекси виробництва продукції підприємств легкої промисловості в Україні за 2009–2013 рр., %
Джерело: розроблено автором за [2].

Для виходу зі скрутного становища та підвищення ефективності діяльності вітчизняні підприємства-виробники одягу повинні додатково вживати конкретних заходів, щоб набути певних конкурентних переваг. Необхідно визначити стратегічну позицію підприємств, їхні потенційні можливості щодо покращення становища в конкурентній боротьбі, оцінити вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ на їх функціонування та розвиток, що надасть можливість визначити ключові фактори успіху підприємств.

Дослідження дозволило сформулювати основні фактори позитивного і негативного впливу на діяльність підприємств легкої промисловості України (рис. 3).

Зіставлення наведених факторів негативного і позитивного впливу дає змогу виявити перспективи розвитку легкої промисловості з формуванням основних конкурентних переваг підприємств-виробників одягу. Виявлення й усвідомлення факторів негативного впливу на діяльність підприємств легкої промисловості уможливує розроблення стратегічних напрямів подолання слабких сторін виробників та запобігання впливу загроз, за рахунок максимально ефективного використання переваг та можливостей підприємств. Ключовими факторами успіху підприємств, що характеризують сектор пошиття одягу, вважаємо якість швейної продукції та собівартість виробництва. На нашу думку, основними перспективними напрямками розвитку підприємств швейної галузі легкої промисловості України є:

- ефективне управління витратами та зниження собівартості продукції;
- застосування міжнародної сертифікації продукції та стандартизації процесів виробництва як складових управління якістю;
- удосконалення рівня організації виробництва з використанням модернізованого устаткування та новітнього програмного забезпечення;
- впровадження сучасних технологій виробництва та зменшення тривалості виробничого процесу;
- налагодження тісних зв'язків з бізнес-партнерами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

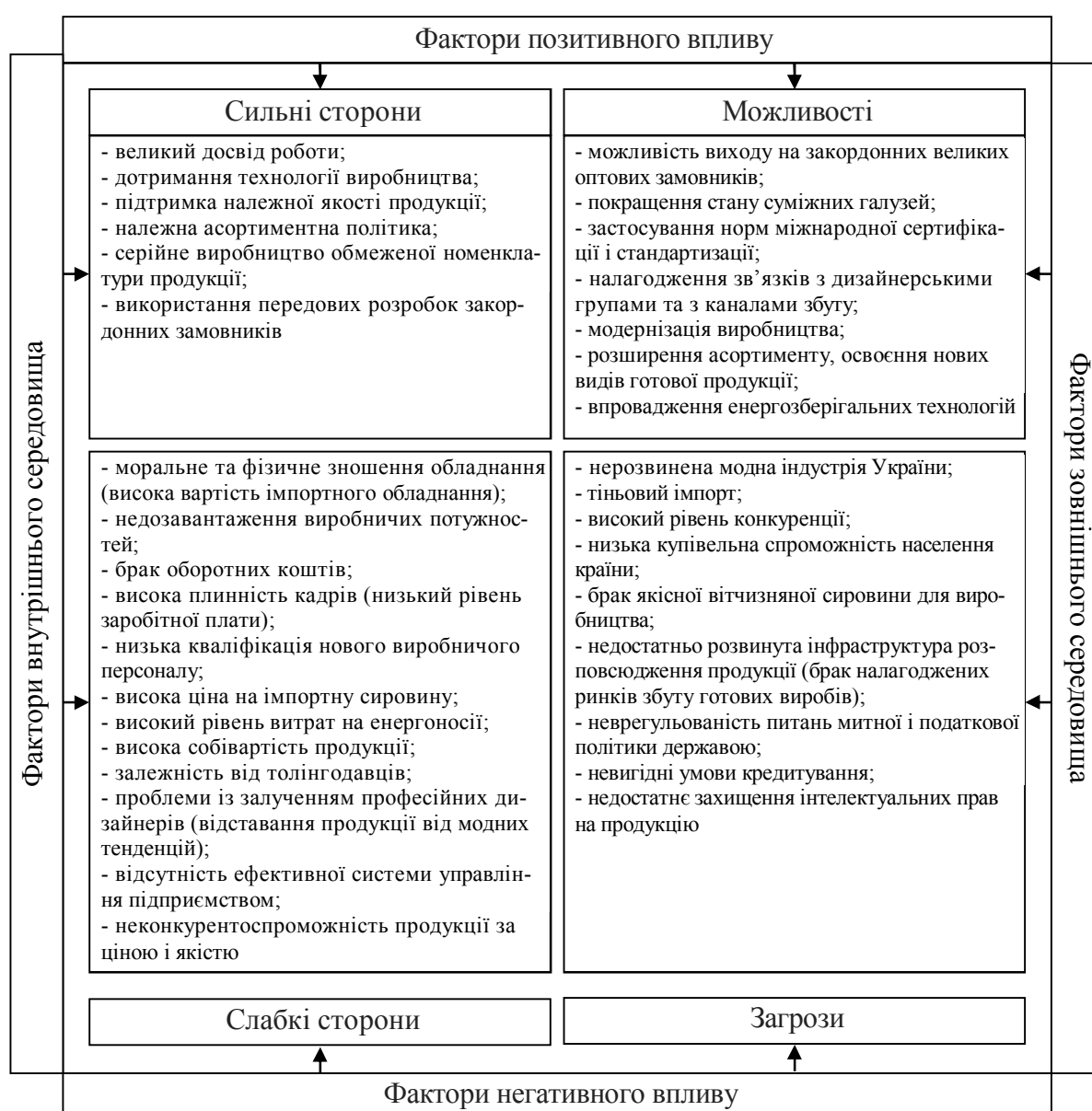

Рис. 3. Основні фактори позитивного і негативного впливу на діяльність підприємств легкої промисловості України

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5; 6; 7].

Здійснення зазначених стратегічно важливих завдань дасть можливість вітчизняним підприємствам легкої промисловості успішніше діяти за умов жорсткої конкуренції.

Узагальнення результатів аналізу дають можливість зробити висновок, що підприємства легкої промисловості потребують реабілітації на макро- і макрорівні.

Задля ефективнішого розвитку легкої промисловості доцільним вважаємо застосування таких заходів:

- забезпечення стабільності господарського, податкового та митного законодавства, що сприятиме залученню інвестицій;
- здійснення жорсткішого контролю під час ввезення виробів для запобігання контрабанді;
- впровадження технічних бар'єрів на шляху ввезення «секонд-хенду», зокрема санітарно-гігієнічних висновків;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- спрямування діяльності підприємств на підвищення якості продукції та розширення асортименту відповідно до вимог ринку;
- зменшення частки виробництва за давальницькою схемою за рахунок випуску продукції відповідної якості на внутрішній ринок;
- сприяння сертифікації підприємств легкої промисловості за міжнародними стандартами.

Висновки і пропозиції. Отже, сучасний стан легкої промисловості України можна охарактеризувати як незадовільний і нестабільний. Внутрішній ринок заповнили іноземні товари, які є нижчими за якістю і дешевшими, а тому витісняють вітчизняну продукцію з українського ринку. Підприємства не можуть ефективно працювати через брак інвестицій і відповідного високотехнологічного обладнання. Легка промисловість потребує великої підтримки з боку держави у вигляді відповідних державних програм. Проаналізувавши цю галузь можна сказати, що головною метою її стратегічного розвитку є створення умов, направлених на підвищення ефективності виробництва сучасних конкурентоспроможних товарів, які будуть задовольняти потреби населення, держави і суб'єктів господарювання, що й забезпечить стабільний розвиток легкої промисловості в перспективі.

Список використаних джерел

1. *Адвокатова Н. О.* Теоретико-методологічні аспекти інноваційної діяльності підприємств / Н. О. Адвокатова // Економічні інновації. – 2011. – № 45. – С. 7–16.
2. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. *Гречан А. П.* Інноваційний розвиток легкої промисловості України / А. П. Гречан. – К. : КНУТД, 2004. – 268 с.
4. *Легка промисловість України: стан, проблеми, перспективи економічного розвитку* : монографія / О. І. Волков та ін. ; за ред. проф., чл.-кор. АПН України О. І. Волкова та проф., акад. Акад. екон. наук Ю. В. Гончарова. – К. : Знання, 2009. – 391 с.
5. *Науменко І. П.* Легка промисловість України: шляхи підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності / І. П. Науменко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 5. – С. 92–96.
6. *Носова Н. І.* Стратегічні напрямки державної підтримки легкої промисловості України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі / Н. І. Носова, І. М. Сараєва // Економічні інновації. – 2010. – № 47. – С. 165–177.
7. *Тарасенко І. О.* Сталий розвиток підприємств легкої промисловості: теорія, методологія, практика : монографія / І. О. Тарасенко. – К. : КНУТД, 2010. – 390 с.

УДК 351:338.43

Т.В. Остапенко, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО АПК У
КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ****Т.В. Остапенко**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПРІОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО
АПК В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ****Tetiana Ostapenko**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**PRIORITIES OF STATE REGULATION OF NATIONAL AGRO-INDUSTRIAL
COMPLEX IN THE CONTEXT OF ECONOMIC MODERNIZATION STRATEGY**

Національний агропромисловий комплекс відіграє провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави. Цим зумовлюється необхідність підвищення його конкурентоспроможності в межах світової економічної системи. Зважаючи на наростання кризових явищ усередині країни та посилення впливу процесів глобалізації, вирішення зазначеної проблеми можливо лише на засадах проведення комплексної економічної модернізації усіх сфер агропромислового виробництва. Проаналізовано зміст поняття «економічна модернізація» та визначено специфіку цього процесу для вітчизняного агропромислового комплексу. Обґрунтована необхідність зміни концептуальних засад державного регулювання економіки для переведення підприємств агросфери на високо-ефективні засади господарювання. Доведена важливість забезпечення першочергової державної підтримки якісних технічних, технологічних, організаційно-управлінських, інституційних та інших зрушень сільськогосподарського виробництва. Виділено пріоритетні напрями державного регулювання економіки, які відповідають стратегічно важливим завданням модернізації АПК України.

Ключові слова: агропромисловий комплекс (АПК), економічна модернізація, стратегія модернізації, державне регулювання економіки, державна політика підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Национальный агропромышленный комплекс играет ведущую роль в обеспечении продовольственной безопасности и продовольственной независимости государства. Этим обуславливается необходимость повышения его конкурентоспособности в рамках мировой экономической системы. Учитывая нарастание кризисных явлений внутри страны и усиление влияния процессов глобализации, решение указанной проблемы возможно только на основе проведения комплексной экономической модернизации всех сфер агропромышленного производства. В статье проанализировано содержание понятия «экономическая модернизация» и определена специфика данного процесса для отечественного агропромышленного комплекса. Обоснована необходимость изменения концептуальных основ государственного регулирования экономики для перевода предприятий агросферы на высокоэффективные принципы хозяйствования. Доказана важность обеспечения первоочередной государственной поддержки качественных технических, технологических, организационно-управленческих, институциональных и других сдвигов сельскохозяйственного производства. Выделены приоритетные направления государственного регулирования экономики, которые соответствуют стратегически важным задачам модернизации АПК Украины.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс (АПК), экономическая модернизация, стратегия модернизации, государственное регулирование экономики, государственная политика поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей.

National agro-industrial complex plays a key role in ensuring food security and food self-sufficiency of the state. This makes it necessary to increase its competitiveness in the global economic system. Given the growth of the crisis in the country and the growing of influence of globalization, the solution of this problem is possible only on the basis of a comprehensive economic modernization in all spheres of agricultural production. The article considered the content of the concept of "economic modernization" and the specificity of this process for the domestic agricultural sector. The necessity of changing the conceptual foundations of state regulation of the economy for translation of companies of agrarian sphere on high principles of management is justified. Proved the importance of the primary state support of high-quality technical, technological, organizational, managerial, institutional and other changes in agricultural production. Priority directions of state regulation of the economy, which correspond to strategic goal of modernization of agro-industrial complex of Ukraine, are distinguished.

Key words: agro-industrial complex (AIC), economic modernization, the strategy of modernization, state regulation of the economy, public policy of supporting of agricultural producers.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних викликів та наростання кризових явищ однією з умов подолання рецесійних тенденцій є реалізація стратегії модернізації у різних галузях економіки. Особливо гостро це питання постає для вітчизняного агропромислового комплексу (АПК), від ефективності функціонування якого залежить продовольча безпека та продовольча незалежність країни. Незважаючи на наявність державної під-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тримки аграрних товаровиробників, ефективність сільськогосподарського виробництва залишається невисокою, що потребує зміщення пріоритетів державного регулювання на користь створення самодостатнього конкурентоспроможного інноваційного АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в економічній науці з'явилась значна кількість досліджень, присвячених питанням якісного оновлення агропромислової сфери України. Зокрема, інноваційні напрями аграрного розвитку набули детального висвітлення у працях таких науковців, як Л.М. Березіна [1], В.В. Россоха, О.М. Гусак [15], Н.М. Сіренко [16], В.Б. Смолінський [17], Л.О. Тригуб [18], О.І. Шкуратов [19]. Техніко-технологічні аспекти розвитку товаровиробників різних сфер агропромислового комплексу розглянуто Л.М. Закревською [4], В.М. Петровим [13]. Інституційна компонента прогресивних структурних зрушень у АПК є предметом досліджень О.В. Гончаренко [3], П.В. Ковалю [5], О.Ю. Лузан [7] та ін. Необхідність та напрями соціо-економічного оновлення аграрного сектору обґрунтовані О.М. Бородіною [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Потрібно визнати, що вітчизняними науковцями сформовано потужний науковий доробок, присвячений різноманітним аспектам розвитку та реформування вітчизняного агропромислового виробництва. Однак цілісного бачення пріоритетних напрямів державного регулювання модернізаційних зрушень в АПК України в науковій літературі допоки не сформовано. Це зумовлює важливість подальшого вивчення специфіки економічної модернізації та уточнення її змісту у сфері агропромислового виробництва.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення найважливіших напрямів державного регулювання економіки, що відповідають стратегічно важливим завданням модернізації АПК України.

Виклад основного матеріалу. В умовах постіндустріального суспільства модернізаційні перетворення є об'єктивно необхідними та внутрішньо властивими цьому етапу цивілізаційного розвитку процесами. Усвідомлення їх важливості для забезпечення техніко-технологічного прогресу, сталого розвитку та соціального добробуту відбулось у розвинених країнах ще в середині ХХ ст. Натомість в Україні необхідність проведення економічної модернізації була визнана на загальнодержавному рівні тільки з 2009 р., коли стала зрозумілою безперспективність використання традиційних пріоритетів, критеріїв, орієнтирів, методів для подолання відставання від передових країн світу.

Той факт, що структура української економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень на користь високотехнологічних виробництв з високою доданою вартістю, є загальновизнаним у наукових колах. Однак серед економістів відсутня концептуальна єдність стосовно розуміння змісту економічної модернізації, що є негативним чинником при виробленні напрямів державного регулювання.

Наприклад, Й.М. Петрович та Н.С. Лушак під модернізацією економіки розуміють «такий стан її функціонування, який передбачає нарощування економічного потенціалу країни, створення умов для розвитку окремих суб'єктів господарювання, оновлення їх матеріально-технічної бази, впровадження новітніх виробничих технологій, бізнес-процесів для можливості впровадження інноваційної продукції, конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках; розвиток наукоємних галузей виробництва та стимулювання інвестиційного процесу» [14, с. 203–204].

О.М. Левковець та О.О. Мамалуй дотримуються думки, що модернізація економіки означає структурні, технологічні, інституціональні зміни в національній економіці, спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі [6, с. 4; 8, с. 28].

Заслуговує на увагу таке визначення: «у суто змістовному плані соціально-економічна модернізація означає вирішення трьох взаємопов'язаних проблем, а саме:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

модернізація державної економічної політики, модернізація виробничо-технологічної бази економіки, модернізація системи соціального захисту населення у широкому розумінні цього слова. ... Кінцевим якісним результатом економічної модернізації має стати реальне скорочення розриву між Україною та країнами з розвинутою ринковою економікою. Показником успішності такого процесу має стати скорочення відставання України за рівнем доходу (ВВП) на душу населення від розвинутих країн та зростання індексу людського розвитку» [9, с. 34–35]. З нього випливає, що економічна модернізація є комплексним процесом реформування, що включає технічну, технологічну, організаційно-управлінську, інституційну та інші складові, кожна з яких формує підґрунтя для досягнення зразкових показників соціально-економічного розвитку. Вважаємо, що таке визначення є найбільш повним, оскільки враховує динамічний характер, багатокмponentність та цільову спрямованість цього процесу.

Достатньо змістовним слід вважати визначення модернізації аграрного сектору, запропоноване О.В. Шубравською та К.О. Прокопенко, оскільки воно не тільки розкриває сутність, але й враховує мету та основні ризики цього процесу в сільськогосподарському виробництві. Зокрема, автори вважають, що модернізація аграрного сектору являє собою процес його техніко-технологічного та ресурсного оновлення, досягнення високого рівня конкурентоспроможності і стійких темпів розвитку на основі впровадження агроновацій з дотриманням принципів екологічної прийнятності та соціальної спрямованості результатів сільськогосподарської діяльності. Головними підсумками такого процесу повинні стати забезпечення національної продовольчої безпеки в розрізі всіх її складових і зміцнення позицій країни на глобальному продовольчому ринку [20, с. 65].

Напрями державного регулювання, вочевидь, будуть відрізнятися від сфери реалізації економічної модернізації з урахуванням вихідних умов, поточних проблем та перспектив розвитку.

В Україні функціонування агропромислового комплексу спирається на дотаційний підхід, який орієнтований на самозабезпечення і збільшення виробництва. Наявна система податкових пільг у поєднанні з непрозорою бюджетною підтримкою нездатні стимулювати перехід більшості агропідприємств на високоефективні методи господарювання на основі сучасної техніки і технологій, що забезпечують високий рівень продуктивності використання всіх видів ресурсів на засадах сталого розвитку. При цьому суттєвий дисбаланс між податковими надходженнями від підприємств агропромислової сфери та бюджетними видатками (як прямими, у формі дотацій, так і непрямыми, у вигляді недоотримання податкових надходжень) на користь останніх, призводять до перенесення податкового тягаря на інші сфери національної економіки та порушують економічний порядок [9, с. 49–50]. Для порівняння можна навести окремі кількісні показники державної підтримки сільського господарства та надходження до бюджету від фіксованого сільськогосподарського податку. Дані табл. показують, що протягом 2009–2013 рр. доходи бюджету від надходжень у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку зросли з 122,9 млн грн до 130,3 млн грн (або на 6 %), тоді як загальний обсяг державної підтримки сільськогосподарського виробництва збільшився з 2775,2 млн грн до 6781,6 млн грн, тобто в 2,44 рази.

Інвестиційна привабливість вітчизняного АПК є низькою не тільки з погляду природної ризикованості його сільськогосподарської ланки, але й через відсутність щонайменше середньострокової стратегії планування, непостійного, нерівномірного та неефективного розподілу бюджетних видатків. Так, динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство протягом 2011–2013 рр. набула негативного характеру. Якщо у 2011 р. індекс капітальних інвестицій становив 134,1 % до порівняно з 2010 р., то у 2013 р. цей показник знизився до 99,6 %. Незначною залишалась і частка прямих іноземних інвестицій в агросферу – 1,4 %, або 839,3 млн дол США станом на 31 грудня 2013 р. [12].

Таблиця

Показники витрат та доходів бюджету, пов'язаних з проведенням державної політики підтримки сільськогосподарських товаровиробників

Показники	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій, млн грн	666,7	1316,0	729,3	742,0	343,8
Отримано коштів за рахунок податку на додану вартість, млн грн	2108,5	3292,0	3598,6	6232,1	6437,8
Доходи бюджету від фіксованого сільськогосподарського податку, млн грн	122,9	124,9	121,8	131,0	130,3

Джерело: складено за даними [11; 12].

У цілому стан вітчизняного АПК все більше контрастує зі змінами, що притаманні для розвинених країн світу, де сільське господарство впевнено перетворюється з традиційно дотаційної галузі на самодостатню потужну галузь, яка виступає однією із рушійних сил соціально-економічного зростання, першочергову сферу застосування досягнень науково-технічного прогресу. Це підтверджує, що заходи державного регулювання, які реалізуються в агропромисловій сфері України, залишаються недостатньо ефективними і потребують перегляду в контексті найважливіших напрямів модернізації економіки.

Хоча для досягнення цільових орієнтирів модернізації якісні зрушення повинні відбуватись одночасно за всіма сферами АПК (сільське господарство, переробна промисловість, виробнича і соціальна інфраструктура), найбільшої уваги з позицій держави потребує первинна ланка, тобто сільськогосподарське виробництво як найбільш уразливе до неочікуваного негативного впливу природних факторів.

Модернізація аграрного виробництва в Україні вимагає вирішення державою комплексу взаємопов'язаних завдань інституційного, організаційно-управлінського, інноваційно-інвестиційного та соціального спрямування.

Інституційний напрям включає:

- законодавче затвердження принципів та засад (експертної) грошової оцінки земельних ділянок, врегулювання всіх можливих способів набуття власності на земельні ділянки, визначення умов для придбання земельних ділянок іноземними громадянами, встановлення відповідальності за порушення законодавства у питаннях купівлі-продажу земельних ділянок, регулювання питань, що стосуються зміни цільового призначення земель тощо;

- впровадження нормативно-правового регулювання орендних відносин, особливо в тій частині, що стосується стану та родючості землі до та після її оренди (з відповідними санкціями), визначення механізмів та засад визначення орендної плати та відповідних розрахунків між орендарем та орендодавцем [9, с. 50];

- створення нормативно-правової бази для розвитку екологічного землеробства та системи його сертифікації [20, с. 75].

До завдань держави у сфері модернізації, які мають *організаційно-управлінський* характер, відносяться:

- створення повноцінного ринку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. В основу його функціонування повинен бути покладений системний підхід до формування кадастрів та реєстрів, що дозволить знизити транзакційні витрати, пов'язані з пошуком інформації щодо земельних ресурсів, з переходом майнових прав від одного власника до іншого, а також дотриманням та захистом прав власності;

- удосконалення системи прямої державної підтримки аграрного сектору через підвищення прозорості та ефективності використання державних коштів, посилення відповідальності за їх нецільове використання;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– сприяння становленню ефективної системи кредитування сільгоспвиробників та страхування відповідних ризиків, наприклад, за рахунок часткового державного субсидування відсоткових ставок за кредитами тощо;

– усунення бюрократичних перепон у системі тестування та документального оформлення відповідності продукції критеріям якості та безпеки, а також гармонізація внутрішнього законодавства з вимогами ЄС у сфері харчових продуктів та кормів, санітарних і фітосанітарних стандартів [9, с. 50].

Ефективна модернізація сільськогосподарського виробництва неможлива без *інноваційно-інвестиційної* підтримки з боку держави, а саме:

– забезпечення бюджетної підтримки розвитку довгострокового кредитування впровадження агровиробниками прогресивних технічних засобів та технологій за рахунок здешевлення процентної ставки кредитів банкам та розвитку системи фінансового лізингу, часткової компенсації виробникам вартості придбання складної сільськогосподарської техніки та племінної худоби;

– податкове стимулювання розвитку високоефективних еколого-безпечних виробництв;

– бюджетне фінансування заходів з розвитку селекції та насінництва, захисту рослин і тварин, нарощування генетичного потенціалу продуктивності тваринництва, прискореного створення відповідної кормової бази, покращення родючості ґрунтів, розвитку меліорації земель сільськогосподарського призначення;

– розширення доступності для аграрних товаровиробників, що володіють реальним інноваційним потенціалом, інформаційних ресурсів через сприяння їх співробітництву з державними академічними та галузевими науково-дослідними інститутами [20, с. 72–74].

Ключовим напрямом державного регулювання процесів економічної модернізації АПК має стати *соціальний*, що передбачає формування ефективного механізму управління людським капіталом в умовах інноваційного розвитку аграрного сектору. Слід погодитись із О.М. Бородіною, що осучаснення аграрного сектору поряд з оновленням матеріально-речових елементів повинно включати гармонізацію розподільчих відносин і супроводжуватись реалізацією та нарощуванням творчого потенціалу людей, які беруть участь у сільськогосподарському виробництві, завдяки чому збільшується його загальна результативність. Кінцевою метою такої модернізації має стати забезпечення доступу всіх верств сільського населення до економічних вигід від зростання в аграрному секторі та диверсифікації сільської економіки через сприяння сільським громадам у реалізації прагнень до імплементації в національну та міжнародну ринкову систему на основі нових інституційних механізмів [2]. При цьому регулюючий вплив держави повинен спрямовуватись за такими сферами:

– забезпечення високої якості життя сільського населення за рахунок створення умов для ефективного фермерського та присадибного виробництва, активного розвитку інфраструктури у сільській місцевості [9, с. 51];

– введення обов'язкового нормативу на розвиток кадрового потенціалу при розподілі коштів державної підтримки сільськогосподарських підприємств;

– впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності великими аграрними компаніями.

Висновки і пропозиції. Економічна модернізація агропромислового комплексу являє собою складний процес реалізації якісних зрушень технічного, технологічного, організаційно-управлінського, інституційного та соціального характеру, метою яких є не лише досягнення еталонних показників соціально-економічного розвитку передових країн світу, а й забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності. Зважаючи на незадовільні з погляду прогресивних зрушень тенденції розвитку вітчизняного АПК, державна підтримка у цій сфері є неефективною та потребує ко-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ригування. Особлива увага держави повинна зосередитись на забезпеченні підтримки модернізаційних зрушень сільськогосподарського виробництва, яка повинна надаватись у формі заходів прямого та непрямого впливу одночасно за інституційним, організаційно-управлінським, інноваційно-інвестиційним та соціальним напрямками.

Список використаних джерел

1. *Березіна Л. М.* Інноваційна політика підприємств АПК: тактичні та стратегічні аспекти / Л. М. Березіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 122–132.
2. *Бородіна О. М.* Необхідність і напрями соціально-економічної модернізації аграрного сектору [Електронний ресурс] / О. М. Бородіна. – Режим доступу : http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/12054.023.pdf.
3. *Гончаренко О. В.* Інноваційний розвиток аграрних підприємств: інституційні передумови та стратегічні імперативи / О. В. Гончаренко // Наук. вісн. Львівського НУБМБГ ім. С.З. Гжицького. – 2012. – Вип. 140. – С. 49–64.
4. *Закревська Л. М.* Новітні технології підприємств агропромислового комплексу / Л. М. Закревська, Д. С. Бобко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2011. – № 41. – С. 36–40.
5. *Коваль П. В.* Інституційні перспективи розвитку АПК України в умовах глобальних викликів / П. В. Коваль // Агросвіт. – 2012. – № 10. – С. 2–5.
6. *Левковець О. М.* Модернізація економіки України: зміст, умови, ризики / О. М. Левковець // БізнесІнформ. – 2011. – № 10. – С. 4–9.
7. *Лузан О. Ю.* До питання формування механізму інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного підприємництва / О. Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 106–111.
8. *Мамалуй О. О.* Про зміст механізму модернізації української економіки / О. О. Мамалуй // Вісник Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого. – 2010. – № 3. – С. 27–35.
9. *Модернізація України: соціально-економічний вимір* / І. Бураковський [та ін.] // Модернізація України: визначення пріоритетів реформ : проект до обговорення / Міжнародний фонд «Відродження» [та ін. ; відп. ред. : І. Коліушко, І. Бураковський, О. Сушко та ін.]. – К. : [б. в.], 2009. – Ч. II. – С. 34–55.
10. *Науменко І. В.* Державне регулювання технічного оновлення аграрних підприємств / І. В. Науменко // Агроінком. – 2013. – № 7–9. – С. 40–43.
11. *Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.
12. *Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. *Петров В. М.* Технічне забезпечення інноваційних технологій у рослинництві / В. М. Петров // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 100–104.
14. *Петрович Й. М.* Сутнісна характеристика поняття модернізації підприємства в системі економічних категорій / Й. М. Петрович, Н. С. Лушак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 748: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 199–206.
15. *Россоха В. В.* Формування інноваційно-інвестиційної політики в аграрній сфері економіки : монографія / В. В. Россоха, О. М. Гусак. – К. : ННЦ «Ін-т аграрної економіки», 2011. – 240 с.
16. *Сіренко Н. М.* Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України : монографія / Н. М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
17. *Смолінський В. Б.* Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки / В. Б. Смолінський // Науковий НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21, ч. 2. – С. 286–290.
18. *Тригуб Л. А.* Инновационный путь развития АПК Украины: современное состояние, проблемы и перспективы / Л. А. Тригуб // Вісник Сумського НАУ. – 2011. – Вип. 5/2. – С. 130–134.
19. *Шкуратов О. І.* Інноваційні аспекти розвитку підприємств аграрного сервісу / О. І. Шкуратов // Агросвіт. – 2012. – № 10. – С. 6–8.
20. *Шубравская Е. В.* Перспективы модернизации аграрного сектора Украины / Е. В. Шубравская, Е. А. Прокопенко // Экономика Украины. – 2013. – № 8(613). – С. 64–76.

УДК 332.122:330.34

С.В. Повна, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ
ГЛОБАЛЬНИХ СИСТЕМНИХ ЗМІН****С.В. Повная**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**СТРУКТУРНЫЕ СДВИГИ В ЭКОНОМИКЕ РЕГИОНА В КОНТЕКСТЕ
ГЛОБАЛЬНЫХ СИСТЕМНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ****Svitlana Povna**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**STRUCTURAL CHANGES IN THE ECONOMY OF THE REGION UNDER THE
GLOBAL SYSTEM CHANGES**

Проаналізовано структурні зрушення за секторами економіки Чернігівської області та з'ясовано, що в довгостроковому періоді тенденції змін схожі на світові, але з 2010 р. з'являється тенденція посилення аграрного сектору. Тому вважаємо, що місцева влада має активізуватися з метою розвитку економічного напрямку, адже за роки незалежності найбільші видатки були направлені у соціальну сферу при нехтуванні економічними питаннями. Пропонуємо не менше 25 % бюджету витратити на цілі економічного розвитку.

Ключові слова: системні кризи, структурні зрушення, сектор економіки, регіон, соціальні видатки, економічний розвиток.

Проанализированы структурные сдвиги по секторам экономики Черниговской области и определено, что в долгосрочном периоде тенденции изменений соответствуют мировым, но с 2010 г. появляется тенденция усиления аграрного сектора. Поэтому считаем, что местная власть должна активизироваться с целью развития экономического направления, поскольку за годы независимости наибольшие затраты были направлены в социальную сферу при невнимании к экономическим вопросам. Предлагаем не меньше 25 % бюджета тратить на цели экономического развития.

Ключевые слова: системные кризисы, структурные сдвиги, сектор экономики, регион, социальные затраты, экономическое развитие.

Structural changes were analyzed by the economic sector of Chernihiv region and determined that the long-term trend changes correspond to the world, but since 2010 there have been a tendency strengthening the agricultural sector. Therefore, we believe that local authorities should be activated in order to develop the economic dimension, since the years of independence the highest costs were sent to the social sphere, lack of attention to economic issues. We offer not less than 25 % of the budget spending for economic development.

Key words: systemic crises, structural changes, economic sector, region, social costs, economic development.

Постановка проблеми. Трансформація структури економіки відбувається як у світовому масштабі, так і в масштабах країни та регіону. Звичайно, що процеси, які відбуваються в регіоні, зазнають впливу світових та національних тенденцій. Однією з причин глибоких структурних зрушень регіональної економіки є так звана «третя хвиля» (що відображає поступ економіки знань), для якої характерне зростання за всіма показниками сервісного сектору, при цьому зростання обсягів продуктів аграрного та індустріального сектору супроводжується зниженням їх частки у ВВП. У статті досліджено, наскільки регіональні структурні зрушення відповідають світовим, та на основі цього вироблено деякі рекомендації щодо подальших рішень місцевої влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема структурних зрушень в економіці присвячено багато публікацій, серед яких можна виокремити таких авторів: Д. Белл, О.О. Беляєв, Л.П. Бортнікова, М.П. Бутко, С.С. Гасанов, К.М. Гудим, А.М. Гуменюк, В.І. Кириленко, В.О. Сизоненко, Е. Тоффлер та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінка впливу світових та національних трансформацій на економіку регіону дозволяє виявити тенденції, що характерні для більших систем, та проаналізувати ступінь відповідності структурних зрушень у регіоні цим більш глобальним тенденціям, відповідно надати рекомендації щодо бажаного подальшого вектора розвитку, що є актуальним, вказує на можливі напрями подальшого розвитку регіону і потребує відповідних досліджень.

Мета статті. Метою статті є оцінювання впливу світових та національних трансформаційних процесів на структурні зрушення в економіці регіону та пошук подальших управлінських рішень щодо розподілу наявних бюджетних коштів для реалізації напрямів бажаних трансформацій у регіоні.

Виклад основного матеріалу. Зміни та супутня їм нестабільність є атрибутом будь-якої економічної системи. Нерівновага є необхідною умовою розвитку, тобто появи нової організації чи нового порядку. У нерівноважних станах системи стають більш уразливими та починають сприймати ті фактори впливу, які вони б не сприйняли у стабільному стані. Крім того, у кризових умовах погодженість поведінки елементів звичайно зростає задля посилення системи та її самозбереження. Тому, щоб змінитися, система має пройти через кризу.

Але вихід із кризи не завжди пов'язаний з позитивними наслідками: так, перехід через кризу будь-якого суб'єкта звичайно має два напрями – або його ліквідація, або його оновлення та посилення. За визначенням, кризи – це складний загострений стан, різкий перелом або занепад; це точка переходу від одного стану до іншого: до кращого або до гіршого [1]. Кризовими називають ситуації, позначені високою небезпекою, станом непевності, відчуттям невідкладності. Криза змінює тенденції життєдіяльності системи, тобто порушує її стійкість, але й свідчить про радикальну необхідність її оновлення, що дає простір новому етапу її розвитку. Економічні системи у кризові періоди звичайно проводять заходи з ресурсозбереження, позбавляються зайвих активів, тому очисна сила кризи є інколи не менш корисною, ніж стабільний стан.

Причиною докорінних змін в економіці є так звані системні кризи, причини яких шукають в цивілізаційних чи формаційних змінах [2]. До системних криз, згідно з формаційним підходом, належать кризи, пов'язані з переходом колишніх соціалістичних країн до капіталістичного господарства. Перехід від адміністративно-командної системи до ринкової (ліберально-демократичної) пов'язаний з тим, що державний сектор економіки перестає бути домінуючим, йому на зміну приходить домінування приватної форми власності; у зв'язку з цим адміністративні засоби впливу на економіку поступаються місцем економічним засобам.

Іншою причиною епохальної трансформації суспільства у сучасному світі є зміна індустріальної світової цивілізації постіндустріальною, що трапляється лише раз у кілька сторіч і викликає глибокі потрясіння [1]. Зміна цивілізацій та супутня цьому боротьба описана Е. Тоффлером [3]. Криза сучасного суспільства пояснюється переходом до нової цивілізації третьої хвилі (перша – аграрна цивілізація, друга – індустріальна). Він констатує відмирання таких принципів індустріального суспільства, як стандартизація, синхронізація у часі, концентрація, централізація та перехід до повністю протилежних, таких як гнучкі графіки роботи, демасифікація, використання відновлюваної енергії, децентралізація, соціальне різноманіття, індивідуальність тощо. Нова цивілізація – це новий спосіб суспільних відносин, нова економіка, які засновані на використанні нових технологій та великої кількості інформації.

Звичайно, ці глибинні зміни мають відобразитися у структурі економіки. Існують різні пропозиції щодо обліку цих змін. Так, згідно з Д. Беллом [4], основним критерієм постіндустріального суспільства є структура зайнятості, коли більшість працюючого населення не зайнято безпосередньо виробництвом продуктів харчування, одягу, житла, автомобілів та інших матеріальних благ (тобто зайнято у сфері послуг).

О.О. Беляєв, Л.П. Бортнікова, В.І. Кириленко та ін. [5] вважають, що економічне зростання країн Західної Європи та Південно-Східної Азії великою мірою визначається глибокими структурними змінами, які забезпечили впровадження досягнень НТП, економію та раціональне використання ресурсів та інші позитивні зрушення. Важливим

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

складником трансформаційних процесів в Україні також є структурна перебудова суспільного виробництва, завдяки якій мають змінитися пропорції між галузями національного господарства, проміжним і кінцевим продуктами, державним і приватним секторами, різними регіонами України. У ролі базового показника співвідношень між різними складниками вони пропонують використовувати валовий продукт або експорт (результат), структуру зайнятості та інвестицій (тобто розподілу ресурсів). Також відповідно до специфіки виробництва, розподілу та перерозподілу виробничих благ виділяють виробничу та невиробничу сфери. До виробничої сфери належать всі галузі, які виробляють матеріальний продукт, а до невиробничої – всі галузі, що надають невиробничі послуги. Виробничі галузі залежно від використання матеріального продукту та специфіки його створення поділяються на промисловість, сільське господарство та будівництво.

Сучасна економіка характеризується такими структурними змінами: падінням частки реального сектору економіки в зайнятості та ВВП; зменшенням часток видобувної промисловості та сільського господарства; зміною уявлення про реальний сектор економіки завдяки інформатизації суспільства, розвитку телекомунікацій, програмного забезпечення. Науково-технічна революція суттєво впливає на галузеві структурні зрушення. Сьогодні у світі домінує п'ятий технологічний уклад, представлений мікроелектронікою, телекомунікаціями, гнучкою автоматизацією тощо. При цьому зростання обсягів діяльності у сільському господарстві та промисловості супроводжується зниженням їх частки у ВВП.

Разом з тим структурна перебудова відбиває як глобальні процеси, так і національні особливості: так, зростання частки галузей переробної промисловості притаманне всім країнам світу, але в кожній країні існують власні пріоритетні підгалузі. Структура національного господарства залежить від суспільного поділу праці та виникає на основі історичних традицій і територіальної специфіки [5]. М.П. Бутко [6] вважає, що успішне проведення структурних перетворень територіальної соціально-економічної системи залежить від правильності вибору пріоритетних напрямків. Вибір пріоритетів при трансформації економіки окремих регіонів повинен відповідати таким вимогам, як: врахування економічних, екологічних, соціально-демографічних умов і факторів території; найбільш повне та ефективне використання наявної в регіоні ресурсної бази; впровадження технологій, що відповідають сучасним світовим стандартам; розширення економічної самостійності регіону; формування конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та ринкових механізмів саморегулювання економічних процесів; формування та накопичення інвестиційного потенціалу.

Він виділяє такі групи показників, що комплексно характеризують рівень економічного розвитку регіонів і зрушення регіональної структури економіки: 1) наявність природних і людських ресурсів – чисельність населення, його статеві-вікова структура та щільність заселення території; чисельність та структура трудових ресурсів; показники забезпечення мінеральними, водними, земельними, лісовими, рекреаційними та іншими природними ресурсами; 2) функціональну структуру природно-ресурсного й економічного потенціалу – співвідношення ресурсів міждержавного, державного, районного та місцевого значення; 3) галузеві структурні пропорції – співвідношення між виробничою і невиробничою сферами; структурне співвідношення між окремими галузями промислового комплексу за показниками обсягів виробництва, чисельності працюючих, наявності основних фондів; обсягів капіталовкладень; 4) узагальнюючі показники економіко-ресурсного потенціалу регіонів – показники вартісної оцінки природно-економічного потенціалу та структурні співвідношення їх окремих елементів; 5) економічну ефективність господарського комплексу регіонів – валова додана вартість та її галузева структура,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

продуктивність праці, рентабельність, фінансові результати діяльності (прибуток), стан ринку праці, ефективність інвестицій, використання основних фондів і потужностей.

Для аналізу структурних зрушень у регіоні ми вибрали такі показники, як частка секторів економіки у випуску регіону, у валовій доданій вартості, у зайнятості, в інвестиціях (табл. 1). При цьому до аграрного сектору ми включили сільське господарство, мисливство та рибництво; до індустріального – промисловість та будівництво, усе інше – до сервісного сектору.

Таблиця 1

Структурні зрушення за секторами економіки в Чернігівській області, %

Сектор економіки	Роки						
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013
<i>Випуск</i>							
Аграрний	26,9	24,7	19,8	19,0	19,5	22,9	–
Індустріальний	47,4	46,3	46,5	43,1	39,4	39,0	–
Сервісний	25,7	29,0	33,7	37,9	41,1	38,1	–
<i>Валова додана вартість</i>							
Аграрний	28,3	25,8	18,7	18,3	18,3	20,8	–
Індустріальний	30,7	29,1	31,5	27,2	23,6	26,2	–
Сервісний	41,0	45,1	49,8	54,5	58,1	53,0	–
<i>Зайнятість</i>							
Аграрний	43,1	31,0	27,0	23,2	23,2	26,0	26,5
Індустріальний	17,4	19,3	18,9	18,9	16,5	15,2	15,1
Сервісний	39,5	49,7	54,1	57,9	60,3	58,8	58,4
<i>Інвестиції в основний капітал</i>							
Аграрний	7,3	10,3	10,0	18,3	18,8	–	–
Індустріальний	60,3	45,4	42,5	37,6	32,1	–	–
Сервісний	32,4	44,3	47,5	44,1	49,1	–	–
<i>Капітальні інвестиції</i>							
Аграрний	–	–	–	–	27,8	34,3	38,4
Індустріальний	–	–	–	–	48,0	45,3	44,5
Сервісний	–	–	–	–	24,2	20,4	17,0

Загалом динаміка показників до 2010 р. відповідає світовим тенденціям щодо посилення сервісного сектору: так, за 2002–2010 рр. його частка у випуску регіону зростає з 25,7 % до 41,1%; у валовій доданій вартості – з 41 % до 58,1 %; у зайнятості – з 39,5 % до 58,1 %; у інвестиціях в основний капітал – з 32,4 % до 49,1 %.

Відповідно за 2002–2010 рр. частка аграрного сектору у випуску регіону зменшилась з 26,9 % до 19,5 %; у валовій доданій вартості – з 28,3 % до 18,3 %; у зайнятості – з 43,1 % до 23,2 %; натомість у інвестиціях в основний капітал його частка за цей період постійно зростає.

Але починаючи з 2010 р. аграрний сектор в Чернігівській області посилюється за всіма показниками при зменшенні цих показників у сервісному секторі.

Деякі інші пропорції має структура економіки таких країн, як США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Греція, Швеція, Португалія, Іспанія [7]. Так, для них у 2012 р. були характерні такі показники за секторами економіки: сільське господарство – 0,7–3,3 % від ВВП; промисловість – 17,9–28,6 %; послуги – 70,6–79,6 %. Отже, для Чернігівського регіону характерна надмірна частка аграрного сектору з його випереджаючим розвитком останніми роками.

Тобто в регіоні закріплюється аграрна сировинна спеціалізація, що є свідченням недостатньої націленості на прогресивні структурні зрушення в регіональних управлінських рішеннях. Заходами з поліпшення ситуації має бути, насамперед, поліпшення умов

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ведення бізнесу, а також заходи фінансової підтримки економіки регіону. Адже багато років влада у регіоні основну частину наявних ресурсів витратила на соціальні заходи, нехтуючи економічним напрямом [8]. Свідченням цього також є структура видатків місцевого бюджету (табл. 2).

Таблиця 2

Структура видатків бюджету Чернігівської області, %

Напрями видатків	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013
На будівництво, транспорт, сільське господарство	44,6	8,5	5,5	6,8	2,9	2,8	2,4
На соціально-культурні заходи	40,5	64,3	54,1	61,1	64,8	63,9	64,2
На соціальний захист населення	0	19,6	13,5	14,8	23,6	23,7	26,1
На управління	2,6	4,9	4,1	4,3	5,1	4,3	4,5
Цільові фонди	0	0	10,1	12,7	0,4	0,2	0,2
Вилучення до державного бюджету	0	0	1,7	0,2	0	0	0

У порівнянні з 1990 р. у наступні роки спостерігається значне зменшення видатків на економічний розвиток та підвищення на соціальні заходи. Як справедливо вважає А.М. Гуменюк [9], варіанти вирішення проблеми співвідношення цілей ефективності та соціальної збалансованості структурної політики залежать від наявної соціально-економічної ситуації. Високий рівень добробуту визначає менші потреби в державній соціальній політиці, низький – актуалізує її, принаймні в межах забезпечення доступності основних соціальних благ. Проблема структурної політики набуває форми конфлікту між двома тенденціями: до прискорення структурної перебудови для зростання ефективності, чи до сповільнення структурної перебудови для забезпечення соціальної збалансованості.

Як бачимо за табл. 2, високий економічний розвиток у 1990 р. призвів до повної відсутності витрат на соціальний захист населення. Разом з тим пріоритет нагромадження капіталу у виробничій сфері економіки того періоду, коли галузі невиробничої сфери були другорядними, теж вважається недосконалим. Так, у 1990 р. частка виробничої сфери у ВВП України становила 79,7 %, в інвестиціях – 60 %, а в США відповідно – 50 %, в інвестиціях – 40 %. Головною відмінністю було те, що в капіталістичних країнах інвестиції в людину (охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, страхування, наука), інфраструктуру, у сферу послуг оцінювалися як пріоритетні, оскільки без їх розвитку неможливо активізувати людські резерви економічного росту і перейти на новий рівень ефективності в матеріально-виробничій сфері. Нестача основного капіталу в невиробничій сфері визнається головним фактором низької ефективності виробництва. Звичайно, інвестиції в людський капітал (які включають освіту, охорону здоров'я та мобільність) дозволяють підвищувати кваліфікацію та здібності людини, що в подальшому націлені на підвищення продуктивності праці та економічне зростання. Отже, соціальні видатки продуктивні і виражаються в розвитку сектору послуг, частка якого зростає в розвинених країнах.

Пріоритетність бюджетного фінансування соціальної сфери у розвинутих країнах характеризує співвідношення соціальних видатків та видатків, що спрямовуються на розвиток економіки. Так, витрати на економічні цілі становлять 25–27 % державних видатків [10]. Натомість Чернігівська область витратила на економічні питання за час незалежності 2,4–8,5 %, у чому можна знайти причину нинішньої кризової ситуації в регіоні. Тому можна рекомендувати взяти відповідне співвідношення за основу і не забувати, що для фінансування невиробничого сектору необхідно мати достатній економічний розвиток. Бо інакше виникає замкнене коло: недостатність економічного розви-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

тку тягне за собою зменшення доходів і погіршення людського капіталу, як результат – подальше погіршення стану економіки.

У країнах із низьким рівнем якості життя неможливо уникнути вирішення структурних завдань на основі державних інвестицій, бо лише ринкові інструменти не можуть забезпечити ефективне інвестування у них. При реалізації владою структурної політики відбувається руйнація структурної спадковості та отримується нова більш ефективна структура. Тому дуже гарним принципом є поділ державного бюджету на поточний та бюджет розвитку. На думку О.О. Молдована [11], поточні видатки держави мають відповідати її постійним доходам, що виражає збалансованість поточного бюджету. Інакше дефіцит поточного бюджету може перерости у хронічний, оскільки поточні видатки, зазвичай, не приводять до прямої фінансової віддачі до бюджету. Залучення нерегулярних надходжень (доходи від приватизації, кредити тощо) для покриття видатків поточного бюджету – фактично безпідставна витрата коштів майбутніх періодів. На відміну від поточного бюджету, бюджет розвитку створить додаткові надходження завдяки реалізації інвестиційних проектів, які матимуть певну інвестиційну віддачу. Отже, для фінансування національних проектів розвитку є раціональним залучення нерегулярних надходжень. Це забезпечить певний фінансовий результат, який допоможе не лише покрити витрати, а й збільшити активи держави. Також варто пам'ятати, що бюджетні інвестиції потрібні, щоб сприяти розвитку економіки, а не утримувати їх окремі сектори і галузі, оскільки це не дає можливості розвиватися та вдосконалюватися реальному сектору економіки, тим більше за інноваційно-інвестиційною моделлю [12].

Зміна економічної структури господарського механізму передбачає значні фінансові інвестиції в довгострокові проекти, а в умовах обмежених можливостей також треба стимулювати цей процес через сприяння підвищення активності в інноваційній сфері малого й середнього бізнесу, створення фіскальних стимулів для підприємств для фінансування інноваційної діяльності, спрямованої на зниження енерго-, матеріало- й ресурсоемності виробництва, розвиток високотехнічних галузей [13]. Метою структурної політики держави є кількісне зростання обсягів виробництва, гармонізація структури ВВП, що зміцнить економіку в цілому. Має зрости частка товарів тривалого користування, високоякісної продукції, сучасних послуг, особливо фінансових та інформаційно-технологічних. Головними завданнями структурної політики є забезпечення економічної безпеки держави, технологічної перебудови промисловості, розвитку імпортозаміщення, випуску нової машинобудівної продукції [9].

Система господарств в Україні все ще має достатньо старих неефективних структур, проте спостерігається нестача нових інвестицій. Інвестиційний процес напевне набуде нерівномірного, стрибкоподібного характеру, а концентрування інвестиційних ресурсів у вигідних сегментах економічного росту дозволить збільшити ВВП, оскільки нині здебільшого виробляється неконкурентоспроможна та неякісна продукція, неприваблива для споживачів. Завдяки бюджетним інвестиціям у першу чергу потрібно позбутися деформованої галузевої структури та її високої ресурсомісткості, що стримує високотехнологічне виробництво. Також необхідно шукати такі форми підтримки структурної перебудови економіки, які не спотворюють конкуренції і використовуються в розвинених капіталістичних країнах. А перелік таких заходів досить вагомий, тому варто з урахуванням наявних ресурсів відібрати ті, які можна профінансувати.

Структурна перебудова економіки має позитивну спрямованість лише в тому випадку, коли вона здійснюється на новій науково-технологічній основі. Разом з тим інновації стають основною конкурентною перевагою, тільки починаючи приблизно з 17–20 тис. дол на душу населення на рік. Адже комерціалізація інновацій відбувається лише за умов критичної маси суб'єктів підприємницької діяльності, здатних формувати

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

попит на технологічні інновації, та платоспроможності населення, його готовності купувати інноваційні продукти. Аналіз наявності цих умов у поєднанні з прогнозом світових тенденцій науково-технічного розвитку дасть змогу визначити стратегічні орієнтири підвищення конкурентоспроможності української економіки.

Висновки і пропозиції. За проведеним аналізом структурних зрушень в економіці Чернігівського регіону з'ясовано, що в довгостроковому періоді для них характерна світова динаміка збільшення частки сфери послуг, але з 2010 р. спостерігається зростання частки аграрного сектору, що не є позитивною динамікою. Для бажаних структурних зрушень необхідно використовувати як державні інвестиції, так і активізацію підприємницького сектору, причому в структурі державних витрат не менше 25 % направляти на цілі економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Іванюта С. М.* Антикризове управління : навчальний посібник / С. М. Іванюта. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 288 с.
2. *Базилевич В. Д.* Макроекономіка : підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2007. – 703 с.
3. *Тоффлер Э.* Третья волна [Электронный ресурс] / Элвин Тоффлер. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toffler/_Index.php.
4. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество [Электронный ресурс] / Д. Белл. – Режим доступа : http://modernlib.ru/books/bell_daniel/gryaduschee_postindustrialnoe_obschestvo/.
5. *Соціально-економічна безпека* : навч. посіб. / [О. О. Беляєв, Л. П. Бортнікова, В. І. Кириленко та ін.] ; за заг. ред. О. О. Беляєва. – К. : КНЕУ, 2010. – 316 с.
6. *Бутко М. П.* Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.
7. *Гудим К. М.* Пріоритетні форми та напрями функціонування сучасного міжнародного бізнесу / К. М. Гудим // Економіка України. – 2014. – № 6. – С. 77–84.
8. *Олійченко І. М.* Системність регіональної економічної політики в контексті сталого розвитку / І. М. Олійченко, С. В. Повна // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 2(66). – С. 158–163.
9. *Гуменюк А. М.* Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія / А. М. Гуменюк. – К. : НІСД, 2014. – 468 с.
10. *Надрага В. І.* Соціальні видатки в контексті фінансової стабільності України / В. І. Надрага // Фінанси України. – 2014. – № 9. – С. 43–51.
11. *Молдован О. О.* Новий етап реформи державних фінансів України: ключові пріоритети та завдання / О. О. Молдован // Фінанси України. – 2014. – № 8. – С. 57–69.
12. *Радіонов Ю. Д.* Бюджетні кошти як інвестиційний ресурс України / Ю. Д. Радіонов // Економіка України. – 2014. – № 9. – С. 35–53.
13. *Гасанов С. С.* Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації / С. С. Гасанов, В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2014. – № 5. – С. 20–28.

УДК 379.85:94(477.51)

Б.Ф. Атрошенко, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПОДІЙНИЙ ТУРИЗМ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ
МІСТА ЧЕРНІГОВА****Б.Ф. Атрошенко**, аспірант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**СОБЫТИЙНЫЙ ТУРИЗМ – ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНДУСТРИИ
ГОСТЕПРИИМСТВА ГОРОДА ЧЕРНИГОВА****Borys Atroshchenko**, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**EVENT TOURISM – AN IMPORTANT PART OF THE HOSPITALITY INDUSTRY
OF CHERNIHIV**

Визначено сутність поняття «подійний туризм», під яким розуміється вид туризму, орієнтований на відвідування місцевості у певний час і пов'язаний з певною подією. Досліджено процес виникнення подійного туризму. Розглянуто класифікацію видів подійного туризму за тематикою та масштабом події, серед яких: громадські, мистецькі, спортивні, культурно-історичні, економічні, політичні та релігійні. Наведено приклади яскравих туристичних подій міста.

Ключові слова: туризм, подійний туризм, туристичний потенціал, туристичний ресурс, туристична індустрія.

Определена сущность понятия «событийный туризм», под которым понимается вид туризма, ориентированный на посещение местности в определенное время и связан с определенным событием. Исследован процесс возникновения событийного туризма. Рассмотрена классификация видов событийного туризма по тематике и масштабу события, среди которых: общественные, творческие, спортивные, культурно-исторические, экономические, политические и религиозные. Приведены примеры ярких туристических событий города.

Ключевые слова: туризм, событийный туризм, туристический потенциал, туристический ресурс, туристическая индустрия.

The article defines the essence of the concept "event tourism", which refers to the type of tourism that focuses on visiting the area at a particular time associated with an event. The process of occurrence of event tourism has been determined. The classification of event tourism on the subject and scope of the event has been considered. Includes: social, artistic, sporting, cultural, historical, economic, political and religious. Examples vibrant tourist events city have been presented.

Key words: tourism, event tourism, tourism potential, tourism resources, tourism industry.

Постановка проблеми. У контексті побудови соціально орієнтованої моделі економіки України до національних пріоритетів належить розвиток туристичної галузі. Першочерговим завданням є пріоритет розвитку соціально орієнтованих сфер діяльності, до якої належить туристична галузь. Вона характеризується високою прибутковістю, швидкою окупністю інвестицій та соціальною спрямованістю. Але державний підхід до цієї галузі як до сектору сфери послуг та неефективне використання наявного туристичного потенціалу регіонів України призводить до втрати можливостей розвитку цієї галузі. Тому постає необхідність комплексного оцінювання наявного потенціалу туристичної індустрії регіонів України та розроблення напрямів щодо його нарощування та активізації використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретико-практичних аспектів організації й розвитку подієвого туризму присвятили свої праці такі відомі вчені: А. Александрова, А. Бабкін, М. Біржаков, Ю. Блохіна, Е. Богданова, Ю. Волков, Д. Ісмаєв, М. Кабушкін, Г. Карпова, В. Квартальнов, А. Кирилов, О. Костюк, Ю. Кузнецова, М. Ліндстром, Р. Олльє, Х. Прінгл, І. Смаль, І. Шаповалова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значного наукового доробку, пов'язаного з подійним туризмом, це питання має більше агітаційний характер і знаходиться на стадії обговорення і пошуку шляхів його активізації.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів поняття «подійний туризм».

Виклад основного матеріалу. Туристичний потенціал регіону складається з [1]:

- інвестиційних ресурсів;

- історико-культурної спадщини;
- інфраструктурної облаштованості галузі;
- інформаційного супроводу;
- інтелектуального капіталу;
- подій та іміджевих заходів.

Подійний туризм – молодий і надзвичайно цікавий напрям. Унікальні тури, які поєднують у собі традиційний відпочинок та участь у видовищних заходах планети або всередині країни, певного регіону, поступово завойовують все більшу популярність серед різних груп відпочиваючих.

Походження подійного туризму стало сферою серйозних наукових досліджень порівняно недавно. Незважаючи на те, що цей різновид відпочинку існує з найдавніших часів, в особливу галузь туристичної індустрії він трансформувався в післявоєнні роки, а особливою популярністю став користуватися у 1970-х роках.

Саме в цей час стали очевидними потенційні можливості різноманітних подій, що сприяли розвитку економіки, суспільства, культури, міжнародних відносин та екології.

Частково популярності подієвого туризму сприяв і розвиток такої сфери діяльності, як івент-менеджмент. Міжнародні семінари та конференції, Олімпійські ігри та яскраві фестивалі характерні тільки для певної місцевості – все це невід’ємні складові подійного туризму.

Подійний туризм – це вид туризму, орієнтований на відвідування місцевості в певний час, пов’язаний з якою-небудь подією. Під подією слід розуміти сукупність явищ, що виділяються своєю неповторністю, значущістю для цієї спільноти чи людства в цілому, для малих груп або індивідуумів. Вона може мати вид разового незабутнього явища або періодичного, такого, що проводиться щорічно або в певні періоди [2].

Туристичний бізнес завжди активно використовує події для формування туристичного продукту і залучення туристів саме на подію. Якщо в житті туристичного об’єкта немає події сформованої історично як традиції, існує практика створення нових цікавих проєктів, фестивалів, виставок тощо. Отже, має місце проведення кампанії по просуванню туристичного продукту, орієнтованого на подію, залучення маси відвідувачів, а отже, отримання доходу від туристів, охочих відвідати місцевість не тільки з метою огляду визначних пам’яток, отримання відпочинкових та оздоровчих послуг, але й з метою взяти участь у святкуванні разом з місцевими жителями і розділити їх емоції. Головна особливість подійного туризму – безліч яскравих неповторних моментів [3].

Подія, як туристичний ресурс, має яскраво виражений мультиплікаційний ефект – вона «змушує» розвиватися різні сектори туристичної індустрії країни для ефективнішого використання її власного потенціалу.

Готелі і транспортні компанії, заклади харчування і спортивні споруди, сувенірні крамнички та музеї – далеко невичерпний перелік складових, що обслуговують подійний туризм. Виразним прикладом є проведення в Україні та Польщі фінальної частини чемпіонату Європи з футболу в 2012 році. Аналіз кількісних характеристик туристичного сезону 2012 року як у всеукраїнському, так і в регіональному вимірі показує, що він був найбільш вдалим.

В українській туристичній індустрії поступово формується культура відродження, створення, накопичення і використання подійних ресурсів. Це впливає на формування тимчасових туристичних потоків та їх просторову організацію, урізноманітнює національний туристичний продукт, стимулює розвиток обслуговуючих супутніх виробництв.

Класифікувати подійний туризм можна за тематикою та масштабом події. Існує кілька тематичних видів подійного туризму:

1. Громадські (гастрономічні фестивалі, фестивалі та виставки квітів).

Приклади:

- Октоберфест, Мюнхен (Німеччина);

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- Всеукраїнський фестиваль сиру та вина, Львів;
- Гастрономічно-мистецький фестиваль «40 УХ», Чернігів.

2. Мистецькі (музичні та театральні фестивали і конкурси, кінофестивали, фольклорні обряди, свята і фестивали).

Приклади:

- Каннський фестиваль, Канни (Франція);
- Кінофестиваль «Молодість», Одеса;
- Кінофестиваль «Хлопушка», Чернігів.

3. Спортивні (спортивні змагання, фестивали, ралі, перегони і регати).

Приклади:

- Олімпіади та міжнародні змагання;
- Чемпіонат України з футболу;
- Відкриті міські змагання на кубок президента федерації веслування на човнах «Дракон», Чернігів.

4. Культурно-історичні (театралізовані шоу, національні фестивали і свята, карнавали).

Приклади:

- Карнавал у Венеції;
- Міжнародний фестиваль традиційної слов'янської культури «Київська Русь», Київська область;
- Міський фестиваль козацької культури «Чернігів – місто козацької слави».

5. Економічні і політичні (аукціони, покази мод, ярмарки і виставки, автомобільні й авіаційні салони, політичні та економічні форуми).

Приклади:

- Аукціони Сотбі;
- «Сорочинський ярмарок», с. Великі Сорочинці;
- Чернігівський інвестиційний форум.

6. Релігійні (релігійні свята і події).

Приклади:

- Святкування Рош Ха-шану (Нового року) іудеями – хасидами на могилі одного з засновників хасидизму падики Нахмана, м. Умань, біля 30 тис. паломників;
- Святкування ікони Почаївської Божої Матері (5 серпня), Тернопільська область;
- День пам'яті святителя Феодосія – архієпископа Чернігівського (22 вересня).

Переконаливо свідчить про це і такий історичний факт, як відкриття мощів святителя Феодосія та його прославлення як святого. З 5 по 10 вересня 1896 року місто Чернігів відвідало тоді близько 150 тис. паломників. Щоб зрозуміти масштаби події для міста, зазначимо, що кількість гостей приблизно в п'ять разів перевищувала чисельність тогочасного його населення.

При організації «карнавальних» турів слід враховувати багато вимог туристів:

- місце розташування готелю – поруч з місцем, де проходять карнавальні заходи;
- наявність ресторанів і якісного харчування;
- архітектура готелю – старовинний стиль;
- інтер'єр номерів і колірна гама;
- кількість обслуговуючого персоналу;
- наявність магазинів або пунктів прокату карнавальних костюмів.

Історія подійного туризму в нашій країні тільки зароджується, а от у країнах Заходу він вже давно і міцно закріпився у списках найбільш перспективних і рентабельних видів бізнесу.

Звичайно, цю сферу важко віднести до типового виду швидкоокупного бізнесу з невеликими вкладеннями. Тут доведеться зачекати прибутку деякий час після старту.

Але, враховуючи перспективи розвитку подійного туризму в нашій країні, яка являє собою унікальний комплекс історичних, культурних та мистецьких пам'яток, традицій, подій, можна припустити, що зовсім скоро ця, вільна на сьогодні, ніша ведення бізнесу стане відмінним джерелом доходу і підніме туристичну індустрію України.

Розвиток подійного туризму є важливою складовою Програми розвитку туристичної галузі й міжнародних відносин міста Чернігова та сприяння залученню інвестицій, що розробляється що два роки згідно зі Стратегією розвитку міста Чернігова на 2007–2015 роки.

Екскурсійний (історичний), подійний (фестивальний), водний – одні з основних видів туризму для нашого міста. Щорічно створюється **календар подій міста** з визначенням масштабних і цікавих іміджевих заходів.

Управління стратегічного розвитку міста та туризму Чернігівської міської ради в кінці кожного року узагальнює інформацію, надану структурними підрозділами міської ради, обласної державної адміністрації, громадських організацій, творчих спілок, культурно-національних товариств щодо подій, запланованих на наступний рік. Здійснюється переклад англійською та російською мовами. Творча група підбирає відповідні фотографії, що ілюструють фестивалі, концерти, змагання та інше. В календарі є вітання Чернігівського міського голови та запрошення відвідати місто Чернігів. Обов'язковим для такого видання є наявність інформаційного блоку – контакти туристично-інформаційного центру міста Чернігова, адреса туристичного сайту. Календар розповсюджується на різних виставках та ярмарках, надається членам іноземних делегацій, є у вільному доступі на туристичному сайті.

Вже традиційним та знаковим для міста стало **відкриття туристичного сезону**.

У межах заходу 4 квітня 2014 року в міському палаці культури пройшов конкурс «Міс туризм – Чернігів 2014». У конкурсі взяли участь 27 учасниць. Загалом конкурсна програма складалась з 4 виходів: під час першого – учасниці представляли себе 27 мовами світу, другий вихід показав їх обізнаність про плюси та мінуси розвитку туристичної сфери міста, третій вихід у купальниках, під час якого учасниці танцювали сальсу, визначив переможницю в номінації «Міс бікіні», у межах четвертого – учасниці демонстрували вечірні сукні. Розважальну частину конкурсу забезпечували ансамбль пісні і танцю «Сіверські клейноди» Чернігівського обласного філармонійного центру, художній керівник та головний диригент заслужений діяч мистецтв України Сергій Вовк, колектив «Конфеті», танцювальні колективи «Парадокс», «Еліт», «Інсайт» та інші. Після завершення конкурсної та концертної програм були визначені «Міс туризм – Чернігів 2014», яка отримала путівку до Європи, та «Міс спорттуризм – Чернігів 2014», яка здобула путівку до мовного табору на Чорному морі. Загалом, жодна з учасниць не залишилась без подарунка.

5 квітня в межах відкриття туристичного сезону проходило багато заходів в усіх туристично привабливих частинах міста. На Алеї героїв діяла туристична виставка, на якій були представлені всі учасники туристичної індустрії, виробники народних майстрів та умільців, починаючи з картин, гончарних виробів, різноманітної сувенірної продукції та закінчуючи великим тортом 1,2 метра у діаметрі та вагою 26 кг у формі ромашки. Також для учасників та відвідувачів виставки проходила розважальна програма: виступи творчих колективів та конкурсів.

У сквері Богдана Хмельницького відбулося урочисте відкриття скульптури із дуба билинного богатиря Іллі Муромця висотою 2,4 метри.

Пізніше на Валі проходило костюмоване історико-фольклорне дійство, під час якого, завдяки виступам фольклорних та музичних колективів, мешканці та гості міста мали змогу поринути в атмосферу Чернігова за часів давньоруської та козацької доби. Крім того, вже другий рік поспіль відкриття туристичного сезону супроводжується «пострілом 13-ї гармати».

Всі ці урочистості супроводжувалися пильною увагою представників засобів масової інформації, що взяли участь у інформаційному прес-турі. Загалом їх було 30 осіб, серед яких 20 представляли всеукраїнські газети, журнали та інтернет-портали та 10 місцеві.

Вже третій рік поспіль Чернігівська міська рада підтримує культурологічний проект «Зелена сцена», який працює протягом активного туристичного сезону. Ініціатором цього проекту є творча агенція «Че студія», «Чернігівська Медіа група», активні представники творчого середовища міста. Дуже важливо, що цей захід проводиться щоп'ятниці і на нього прибувають гості на вихідні. За результатами цьогорічного сезону від небайдужих громадян зібрано кошти на нове виставкове обладнання. Варто відзначити цьогорічне зростання кількості учасників заходу, розширення тематичної палітри, збільшення кількості гостей, на часі встановлення нового сучасного сценічного майданчика.

Потужним заходом цієї творчої спільноти є проведення міжнародного фестивалю «Чернігів Джаз Опен». Серед почесних гостей фестивалю в цьому році був Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Україні, численні гості з-за кордону та шанувальники джазу з інших міст України. Зацікавлені особи стали учасниками форуму видавців та ознайомились з туристичною інфраструктурою обласного центру.

Заслуговує на увагу масова акція, присвячена міжнародному велодню, за участю понад 1600 мешканців та гостей. Під час проведення акції, присвяченої Міжнародному велодню у минулому році, був зафіксований **новий рекорд** України «Найбільший “живий” велосипед». Цікаво, що цей захід згадувався близько п'ятисот разів у різноманітних медіа-ресурсах.

У 2014 році було зареєстровано ще **два рекорди** України: на наймасовіше прочитання вірша Т. Г. Шевченка (брали участь майже 1500 осіб). І найбільша кількість голубів, що піднялися в небо на День захисту дітей (156). Подійний туризм займає важливе місце у формуванні та зміцненні позитивного туристичного іміджу міста.

Загалом протягом 2012–2014 років під час проведення масових заходів у Чернігові встановлено сім національних рекордів України. Це дає потужний інформаційний привід для електронних та друкованих ЗМІ щодо згадуваності міста в різних медійних ресурсах.

Ресторанне господарство міста розвивається швидкими темпами, враховуючи при цьому основні світові тенденції та активно використовуючи новітні технології у сфері виробництва, організації обслуговування та споживання, маркетингу та менеджменту. Розвиток відкритої мережі ресторанного господарства простежується за двома напрямками: перший – розвиток підприємств швидкого харчування («Чашка», «Chicken Hut», «Пітт Стоп», піцерії «Челентано» та «Базис», «Мак Дональдз»); другий – розвиток ресторанів середнього рівня.

Нині ресторанне господарство міста Чернігова нараховує 377 об'єктів ресторанного господарства на 22,7 тис. посадкових місць, у тому числі за минулий рік збільшилось на 8 закладів. Найбільші з відкритих об'єктів ресторанного господарства – кафе швидкого харчування “Chicken Hut” по просп. Миру, 194, кафе «Альфонсо» по вул. О. Молодчого, 12/1, та кафе «Лісова сторожка» по вул. О. Молодчого, 3.

Привабливу «візитку» міста представляє ресторан «Градецький» по просп. Миру, 68, ресторан «Океанія» по просп. Миру, 20, кафе «Кардинал» по вул. Чернишевського, 3, кафе «Сенатор» по вул. Магістратська, 1, кафе «Альфонсо» по просп. Миру, 76, кафе «Хряк» по вул. Київська, 12, де до послуг відвідувачів постає вишуканий дизайн, бездоганний сервіс, багате меню з фірмовими стравами та висока культура обслуговування. Кулінари кафе «Калиба» по вул. Воїнів Інтернаціоналістів, 1, кафе «Варенична» по просп. Миру, 21, «Лісова сторожка» по вул. Молодчого, 3, кафе «Трактир у печки» по вул. Горького, 49, повертаючись до українських традицій, смачно готують різноманітні страви в українській печі та радо зустрічають своїх відвідувачів.

З кожним роком більше підприємств європейського рівня, які приваблюють відвідувачів сучасним дизайном, вишуканою українською кухнею та високою культурою обслуговування. У цих підприємствах усі технологічні процеси модернізовано, обладнано енергозберігаючим устаткуванням, по-сучасному укомплектовано обідні та банкетні зали.

Господарюючі суб'єкти у сфері ресторанного бізнесу активно використовують подійний туризм для залучення більшої кількості чернігівців та гостей міста до своїх закладів. Ресторан «Градецький» організовує покази мод, тематичні вечірки, конкурси краси. ПАБ «КЕШ» щотижня проводить різнопланові музичні заходи. Екоготель «Шишкін» проводить фестиваль «Літо в Шишкіні» та навіть свій «Октоберфест». Ресторан національної кухні «Колиба» організовує заходи у стилі фолк. У ресторанному комплексі «Золотий берег» влітку відбуваються різножанрові музичні вечори.

Вагоме місце в організації знакових для Чернігова подій займають культурно-національні товариства та громадські організації. Відкритий міський фестиваль німецької культури імені Германа Пфайфера, яскравим проявом досягнень об'єднань громадян різних національностей є проведення фестивалю національних культур «Поліське коло».

Місто Чернігів позиціонується на туристичному ринку як місце для проведення уїкенду. Практика показує, що під час травневих свят, Дня Незалежності, Дня міста кількість гостей Чернігова значно зростає. Відповідно, до Дня Незалежності, крім традиційного свята «Щастя краси», громадською організацією «Пласт-арт» ініційовано проведення гастрономічного фестивалю «40 УХ».

Аналіз розвитку туристичної галузі міста Чернігова свідчить про дієвість та результативність спільних зусиль влади, господарюючих суб'єктів та громадських фондів. Динаміка надходжень до бюджету від готельних господарств, кількість відвідувачів музеїв свідчать про збільшення туристичних потоків до міста Чернігова. Так, надходження від готельних господарств до бюджету в 2011 році становили 793 тис. грн, а у 2013 році – 2 млн 294 тис. грн, туристичний збір з готельних закладів у 2011 році становив 73 тис. грн, у 2013 році – 114 тис. грн. За останні роки місто стало більш відомим на туристичному ринку України та близького зарубіжжя.

Висновки і пропозиції. Подійний туризм є унікальним видом туризму, оскільки він невичерпний за змістом. Експерти вважають, що в найближчому майбутньому кількість учасників подійних турів значно перевищить кількість учасників екскурсійних турів.

У 2015 році буде розроблятися Стратегія розвитку міста Чернігова на 2016–2020 роки. Основні засади та підходи в розробленні цього документа будуть кореспондуватися зі «Стратегією 2020», представленою Президентом України Петром Порошенком.

Вже сьогодні ведеться робота щодо аналізу регіональних Стратегій, зокрема Вінницької, Львівської, Чернівецької. Туристична складова є важливою частиною сталого розвитку територій, а подійний туризм стає важливим чинником у напрямі збільшення обсягів реалізованих туристичних послуг високої якості.

Список використаних джерел

1. *Александрова А. Ю.* Экономика и территориальная организация международного туризма / А. Ю. Александрова. – М., 1996. – 105 с.
2. *Александрова А. Ю.* Международный туризм / А. Ю. Александрова. – М., 2001. – 464 с.
3. *Волков Ю. Ф.* Введение в гостиничный и туристический бизнес / Ю. Ф. Волков. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 352 с.
4. *Экономика и организация туризма: международный туризм* / под ред. И. А. Рябовой, Ю. В. Забаева, Е. Л. Драчовой. – М. : КНОРУС, 2005. – 300 с.
5. *Парфіненко А. Ю.* Туристичне країнознавство / А. Ю. Парфіненко. – Х., 2009. – 288 с.
6. *Сенин В. С.* Организация международного туризма : учебник / В. С. Сенин. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 400 с.
7. *Соколова М. В.* История туризма / М. В. Соколова. – М., 2004. – 352 с.

УДК 336.1

М.М. Забаштанський, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**М.Н. Забаштанский**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОНЦЕССИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ**Maksym Zabashtanskyi**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF CONCESSION ACTIVITY IN UKRAINE

Побудовано систему показників оцінювання ефективності концесійної діяльності. Досліджено процес оцінювання ефективності концесійної діяльності та визначено ключові принципи його реалізації. На основі визначення ключових показників оцінювання ефективності концесійної діяльності, що впливають безпосередньо на прийняття рішення щодо її організації, визначено проблеми та перспективи її поширення на території України.

Ключові слова: концесія, концесійна діяльність, ефективність концесійної діяльності, показники оцінки ефективності концесійної діяльності.

Построена система показателей оценки эффективности организации концессионной деятельности. Исследован процесс оценки эффективности концессионной деятельности и определены ключевые принципы его реализации. На основе определения ключевых показателей оценки эффективности концессионной деятельности, влияющих непосредственно на принятие решения по ее организации, определены проблемы и перспективы ее использования на территории Украины.

Ключевые слова: концессия, концессионная деятельность, эффективность концессионной деятельности, показатели оценки эффективности концессионной деятельности.

This article provides the structure of indicators to measure the effectiveness of concession. The process of evaluating the effectiveness of concession and defines the key principles for its implementation. Based on the identification of key indicators to measure the effectiveness of concession activities that directly affect the decision on its organization, identified the problems and prospects of its distribution in Ukraine.

Key words: concession, concession activity, efficiency concession, indicators for evaluating the effectiveness of the concession.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку економіки країни та результативного функціонування державного сектору економіки залишаються одними з пріоритетних завдань, на вирішення яких спрямовані зусилля всіх рівнів влади. Проте через обмеженість бюджетного фінансування, фінансове забезпечення державного сектору економіки здійснюється не в повному обсязі, що спричиняє погіршення результативності його функціонування, негативно впливає на якість товарів, робіт та послуг, створює умови для призупинення функціонування окремих суб'єктів господарювання. Разом з тим соціальна значущість та життєва суспільна необхідність їх функціонування унеможливають ліквідацію таких об'єктів інфраструктури, що спричиняє необхідність запровадження сучасних підходів до управління ними. Саме таким підходом до управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки є концесія. Однак відсутність методичних підходів до комплексного оцінювання ефективності концесійної діяльності є додатковим фактором, який стримує розвиток концесійної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджують питання ефективності функціонування суб'єктів державного сектору економіки, слід відзначити Є. Балацького, М. Білик [1], Є. Гайко [2], О. Длугопольського [3], Л. Коваленко, О. Кухаря, І. Маляя [4], С. Онишко [5], В. Савченко, Л. Якобсона.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність істотних досліджень у сфері державного регулювання та оцінки ефективності фун-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

кціонування державного сектору економіки України, формуванню методичних аспектів оцінювання ефективності управління суб'єктами господарювання державної форми власності, які перебувають у концесії приділяється недостатньо уваги. З огляду на це актуальним залишається завдання формування системи показників, принципів та методів, застосування яких дозволить здійснити комплексне оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності.

Мета статті. Метою статті є розроблення методичних підходів до оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності та рекомендацій щодо її покращення.

Виклад основного матеріалу. В сучасній економічній літературі існують різні підходи до трактування дефініції ефективність. В узагальненому вигляді ефективність розглядають як співвідношення між результатами і витратами. Враховуючи те, що реалізація концесійної діяльності переважно спрямована на об'єкти державного сектору економіки, то під ефективністю концесійної діяльності слід розуміти отримання концесіонером запланованого результату здійснення фінансово-господарської діяльності, що супроводжується повним виконанням учасниками концесійної угоди взятих на себе зобов'язань.

Оцінювання ефективності концесійної діяльності має ґрунтуватись на певних принципах, які можна поділити на дві групи:

1) методологічні принципи – принципи, спрямовані на узагальнення істотних ознак оцінки ефективності реалізації концесійного проекту та не виокремлюють особливостей реалізації кожного окремого проекту;

2) методичні принципи — принципи, які описують специфіку реалізації кожного окремого проекту та безпосередньо з ним пов'язані.

Серед основних методологічних принципів оцінювання ефективності концесійних проектів слід виділити такі:

- постійного контролю та нагляду – оцінювання та аналіз концесійного проекту протягом усього строку тривалості його життєвого циклу, з урахуванням часу на вивчення особливостей функціонування потенційного концесійного об'єкта;

- синхронізації грошових потоків – планування надходження та витрачання грошових коштів протягом загального терміну реалізації концесійного проекту з метою забезпечення ліквідності функціонування концесійного об'єкта;

- заощадження ресурсів – діяльність концесійного об'єкта має бути спрямована на раціональне використання всіх видів ресурсів, необхідних для його ефективного та безперебійного функціонування;

- синергетичного впливу – організація концесійної діяльності має здійснюватись з урахуванням її системного впливу не лише на функціонування окремої галузі, але і на соціально-економічне становище країни в цілому, тому при її реалізації можуть виникати внутрішні і зовнішні ефекти;

- альтернативного вибору – укладанню концесійної угоди має передувати оцінювання латентних можливостей організації концесійної діяльності в інших сферах та на інших об'єктах;

- забезпечення результативності функціонування – головною метою реалізації концесійної діяльності є економічна ефективність її здійснення з метою забезпечення формування необхідного фінансового потенціалу для безперебійного функціонування концесійного об'єкта, незалежно від виконання ним функцій щодо життєзабезпечення суспільства або соціального захисту населення;

- поляризованої оцінки – оцінюванню доцільності впровадження та виконання концесійного проекту має передувати комплексний аналіз всіх його складових елементів, безпосередньо пов'язаних з його реалізацією;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- урахування фактора часу – оцінювання ефективності концесійної діяльності повинно здійснюватись з урахуванням чинника часу, а також фактора інфляції.

До основних методичних принципів оцінювання ефективності концесійної діяльності слід віднести такі:

- принцип унікальності проекту – встановлює можливість застосування додаткових показників оцінювання ефективності концесійної діяльності окремого концесійного проекту в разі наявності специфічних особливостей організаційно-економічного механізму його виконання;

- принцип невідповідності інтересів – необхідність максимального врахування інтересів всіх учасників концесійної угоди та створення можливості оцінювання ефективності концесійної діяльності зі сторони кожного з її учасників;

- динамічної оцінки – притаманна чутливість концесійних проектів до впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, вимагає необхідності оцінювання ефективності його реалізації протягом всіх етапів життєвого циклу проекту;

- принцип злагодженості – у процесі оцінювання ефективності реалізації концесійного проекту використані для аналізу аналітичні, статистичні та експертні показники повинні бути узгоджені між собою за певними факторами (часом, структурою, призначенням);

- принцип латентних ризиків – обумовлює необхідність врахування фактора прихованих ризиків при реалізації концесійного проекту під час оцінювання ефективності його реалізації.

У процесі здійснення оцінювання ефективності концесійної діяльності необхідно застосовувати комплексний підхід, який дозволить врахувати всі аспекти її реалізації, а також враховувати інтереси всіх учасників концесійної угоди. З цією метою нами виділено групи показників оцінювання концесійної діяльності: показники оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності, показники оцінки економічної ефективності концесійної діяльності, показники оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності, показники оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності (табл.).

Наявність значної питомої ваги фізичного та морального зносу основних засобів у переважній більшості суб'єктів господарювання комунальної та державної форм власності, які потенційно можуть бути передані у концесію, спричиняє гостру потребу в їх оновленні та модернізації завдяки впровадженню передових технологій.

Група показників оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності спрямована на оцінювання дійсного обсягу виготовлених товарів, робіт та наданих послуг, визначення фактичного стану основних засобів концесійного об'єкта, а також динамічної оцінки коефіцієнта оновлення основних засобів. За результатами фактичних значень цих показників учасники концесійної угоди можуть зробити висновок не лише про стан основних засобів, але і про хід виконання концесіонером програми технічної модернізації концесійного об'єкта.

Проте найбільша увага концесіонера зосереджена на групі показників оцінки економічної ефективності концесійної діяльності, оскільки саме ці показники обґрунтовують доцільність реалізації концесійного проекту, його прибутковість, тривалість, обсяг обов'язкових концесійних платежів, а також структуру капіталу та рівень фінансового забезпечення концесійного об'єкта.

Важливою складовою реалізації концесійної діяльності є наявність соціальної відповідальності концесіонера, що обумовлено виконанням переважною частиною концесійних об'єктів функції щодо життєзабезпечення суспільства. У зв'язку з цим виокремлення групи показників оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності є обґрунтованим та необхідним. Найважливішими серед таких показників є показники доступності, якості та достатності товарів, робіт та послуг концесійного об'єкта. При

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цьому необхідно зазначити доцільність комплексного аналізу наведених вище показників, оскільки ці показники доповнюють один одного. При цьому сукупність властивостей концесійних товарів, робіт та послуг має задовольняти вимогам споживачів. Крім того, у процесі реалізації концесійного проекту доцільно здійснювати постійний моніторинг посилення або послаблення позитивних та негативних тенденцій під час надання послуг (виготовлення товарів, виконання робіт) споживачам. Ефективність функціонування концесійного об'єкта безпосередньо впливає на можливість реалізації окремих, або участі у колективних соціальних проектах.

Таблиця

Сукупність показників оцінки ефективності концесійної діяльності

Група показників	Назва показника	Шкала важливості показника		
		Концесіонер	Органи державної влади та місцевого самоврядування	Споживачі послуг
Показники оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності	Обсяг виготовлених товарів, робіт та наданих послуг концесіонером	***	***	***
	Рівень зносу основних засобів концесійного об'єкта	***	***	***
	Коефіцієнт оновлення основних засобів концесійного об'єкта	***	***	***
	Загальна тривалість концесійного проекту	***	**	*
Показники оцінки економічної ефективності концесійної діяльності	Загальна рентабельність концесійного проекту	***	**	*
	Термін окупності концесійного проекту	***	**	*
	Обсяг коштів концесіонера, залучених у результаті концесійної діяльності	***	**	*
	Рівень фінансового забезпечення концесійного проекту	***	**	*
	Оцінка регіональної ефективності концесійної діяльності	**	***	**
	Оцінка галузевої ефективності концесійної діяльності	**	***	**
Показники оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності	Доступність товарів, робіт та послуг концесійного об'єкта	***	***	***
	Забезпеченість споживачів необхідними обсягами товарів, робіт та послуг об'єктом концесії	***	***	***
	Якість виготовлених товарів, робіт та наданих послуг	***	**	***
	Обсяг коштів вкладених концесіонером у соціальні проекти	***	**	***
Показники оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності	Податкоспроможність концесійного об'єкта	**	***	**
	Коефіцієнт економії бюджетних коштів	**	***	**
	Коефіцієнт економічної ефективності використання бюджетних коштів	***	***	***
	Коефіцієнт соціальної результативності концесійної діяльності	**	***	***

*** – дуже важливо;

** – важливо;

* – ступінь важливості незначний.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Соціальна відповідальність концесіонера має бути відображена у концесійній угоді, а її рівень має визначатись для кожного окремого концесійного об'єкта органами державної влади та місцевого самоврядування. Разом з тим встановлена органами державної влади та місцевого самоврядування соціальна відповідальність не повинна перешкоджати виконанню концесіонерами основної діяльності, а повинна створювати умови для покращення соціального сприйняття концесійної діяльності територіальною громадою. Саме тому реалізація всіх соціальних проектів концесіонером має здійснюватись виключно в межах наявної територіальної громади.

Значним фактором до активізації концесійної діяльності та забезпечення сталих умов її розвитку є державна зацікавленість у її реалізації, що певним чином може бути підтверджено бюджетним спільним фінансуванням її здійснення. Саме тому, зважаючи на значну обмеженість бюджетних коштів та необхідність їх цільового використання, значна увага у процесі здійснення концесійної діяльності приділяється показникам оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності. У процесі оцінювання бюджетної ефективності концесійної діяльності ключовими показниками слід виділити: коефіцієнт економії бюджетних коштів, коефіцієнт економічної ефективності використання бюджетних коштів, коефіцієнт соціальної результативності концесійної діяльності.

Значне місце серед показників оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності належить показнику податкоспроможності концесійного об'єкта, оскільки саме за допомогою фіскального механізму може бути сформовані необхідні обсяги фінансових ресурсів у бюджеті відповідного рівня та забезпечене органами державної влади та місцевого самоврядування виконання соціальних гарантій. Тому зацікавленість у ефективному функціонуванні концесійного об'єкта залишається у площині не лише концесіонера, а також і концесіодавця та споживачів його товарів, робіт та послуг.

З метою оцінювання виконання концесіонером взятих на себе зобов'язань, визначених у концесійній угоді, доцільно визначити групи результативних показників її виконання:

1) показники витрат, що визначають обсяги та структуру ресурсів, які залучені для збалансування фінансового забезпечення концесійної діяльності, а також характеризують структуру витрат концесійного проекту;

2) показники продукту, призначені для оцінки досягнення поставленої мети (обсяг виробленої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт, кількість споживачів та ін.) відповідно до концесійної угоди;

3) показники якості характеризують сукупність властивостей, досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача, відповідно до його призначення, а також відображають послаблення негативних або посилення позитивних тенденцій у процесі надання товарів, робіт та послуг споживачам за рахунок реалізації концесійної угоди.

Процес оцінювання ефективності концесійної діяльності умовно можна поділити на два етапи: попереднє загальне оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності, фактичне оцінювання ефективності реалізації концесійної діяльності (рис.).

На першому етапі відбувається загальне оцінювання доцільності здійснення концесійної діяльності з урахуванням всіх факторів внутрішнього (потреба у капіталі, прогнозний термін окупності, наявність альтернативних пропозицій та ін.) та зовнішнього впливу (бюджетне фінансування, розмір концесійних платежів, суспільна значущість проекту, стан концесійного об'єкта та ін.).

Метою проведення першого етапу оцінювання ефективності концесійної діяльності є прийняття загального рішення щодо доцільності здійснення концесійної діяльності. Якщо на першому етапі оцінювання концесійний проект загалом визнаний ефективним,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

то здійснюється його реалізація, що супроводжується переходом до другого етапу оцінювання – перевірки фактичної ефективності проекту.

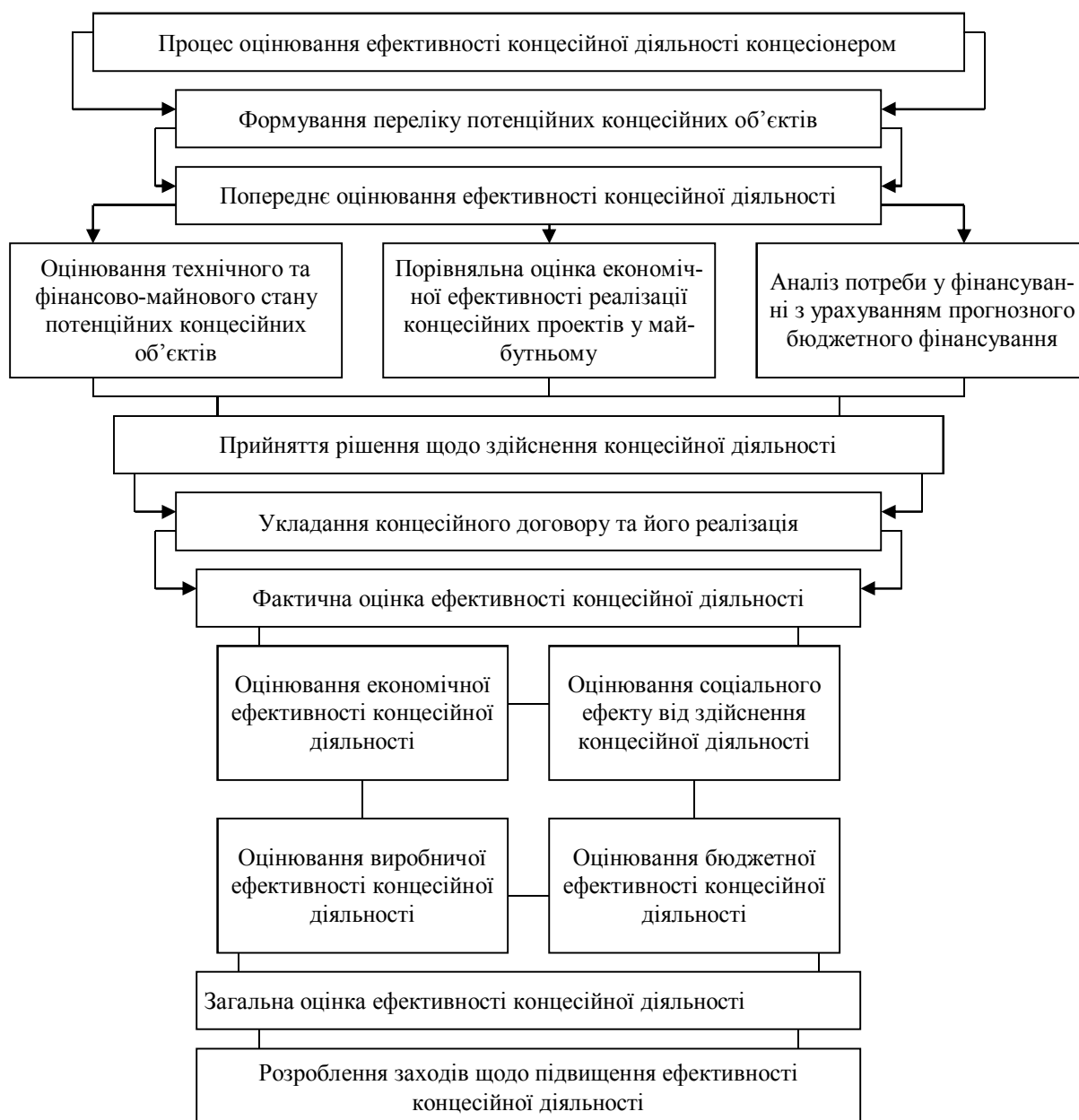

Рис. Процес оцінювання ефективності концесійної діяльності концесіонером

Разом з тим запропонована методика оцінювання ефективності концесійної діяльності має враховувати специфіку реалізації кожного окремого концесійного проекту і може бути доповнена додатковими показниками. В узагальненому вигляді оцінювання ефективності концесійної діяльності можна представити у вигляді інтегрального показника таким чином:

$$Eka = \sqrt[4]{Epe \cdot Eee \cdot Esf \cdot Ebf}, \quad (1)$$

де Eka – загальний інтегральний показник оцінки ефективності концесійної діяльності;
 Epe – інтегральний показник оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності;
 Eee – інтегральний показник оцінки економічної ефективності концесійної діяльності;
 Esf – інтегральний показник оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності;
 Ebf – інтегральний показник оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Узагальнення складових фактичної оцінки концесійної діяльності дозволяє здійснити загальне оцінювання ефективності концесійної діяльності, а також є підґрунтям для формування комплексу заходів щодо підвищення її ефективності.

Висновки і пропозиції. Функціонування будь-якого суб'єкта господарювання має на меті отримання заплановано результату, який визначається його специфічними ознаками. Разом з тим відповідно до офіційних статистичних даних значна частина суб'єктів господарювання різних форм власності протягом останніх років працює зі збитками, що спричиняє суттєве погіршення стану та структури їх фінансового забезпечення, унеможливорює здійснення процесу розширеного відтворення, значно впливає на якість його товарів, робіт та послуг. Особливо гостро питання ефективності функціонування постають перед суб'єктами господарювання державного сектору економіки, оскільки більшість з них відповідають за дотримання соціальних гарантій та життєзабезпечення суспільства. Систематичне недофінансування державного сектору економіки спричинило погіршення стану основних засобів його суб'єктів господарювання, що початково відобразилось на погіршенні якості, товарів, робіт та послуг, а в подальшому загострило питання їх подальшого функціонування. Саме тому запровадження концесії як пріоритетної форми управління цими суб'єктами господарювання виявилось дієвою альтернативою. Наявність значних перешкод на шляху широкого запровадження концесійної діяльності призупинило її застосування. Однією з таких перешкод залишається відсутність методичних підходів до комплексного оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності.

Запровадження запропонованої методики оцінювання ефективності концесійної діяльності сприятиме не лише подальшому поширенню концесійних відносин, але і дозволить виявляти можливі внутрішні та зовнішні загрози її здійснення, а отже, вчасно застосовувати комплекс заходів щодо їх нівелювання.

Список використаних джерел

1. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств / М. Д. Білик. – К. : Знання, 1999. – 312 с.
2. Гайко Є. Ю. Комплексна методика оцінки економічної ефективності концесійних проєктів у сфері комунальної інфраструктури / Є. Ю. Гайко // Коммунальное хозяйство городов. Серия: Экономические науки. – 2007. – Вип. 78. – С. 54–63.
3. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектора : навч. посіб. / О. В. Длугопольський. – К. : Професіонал, 2007. – 592 с.
4. Малий І. Й. Економіка державного сектора : навч. посіб. / І. Й. Малий, М. К. Галабурда. – К. : КНЕУ, 2007. – 280 с.
5. Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України : монографія / [С. В. Онишко та ін.] ; за заг. ред. С. В. Онишко, В. П. Унінець-Ходаківської. – Ірпінь : [б. в.], 2013. – 604 с.

УДК 336:336.7

Ю.М. Коваленко, канд. екон. наук

Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь, Україна

**ЗАКОНИ ТЕРМОДИНАМІКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСІВ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ****Ю.М. Коваленко**, канд. экон. наук

Национальный университет государственной налоговой службы Украины, г. Ирпень, Украина

**ЗАКОНЫ ТЕРМОДИНАМИКИ В ИССЛЕДОВАНИИ ПРОЦЕССОВ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ****Yuliia Kovalenko**, PhD in Economics

National University of the State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

**THE LAWS OF THERMODYNAMICS IN THE STUDY OF FUNCTIONING OF THE
FINANCIAL SECTOR OF ECONOMY**

Розглянуто питання використання різних наукових напрямів на суміжжі природничих наук, що пояснюється прагненням дати характеристику сучасним процесам, що відбуваються на ринках капіталу. Досліджено можливості успішного застосування методу аналогій у фінансових процесах. Адаптовано закони термодинаміки до функціонування фінансового сектору економіки. Проаналізовано нагромадження та фінансові зобов'язання в економіці України та її інституційних секторах. Розкрито сутність фінансової турбулентності. Доведено необхідність включення до парадигми дослідження сучасного фінансового сектору інституційної теорії, що дозволить забезпечити подальше взаємопроникнення наук і сприяти подальшому розвитку фінансового сектору в умовах глобальних зрушень.

Ключові слова: фінансовий сектор, термодинаміка, фінансові активи, фінансові зобов'язання, нагромадження, турбулентність.

Рассмотрены вопросы использования различных научных направлений на стыке естественных наук, что объясняется стремлением дать характеристику современным процессам, которые происходят на рынках капитала. Исследованы возможности успешного применения метода аналогий в финансовых процессах. Адаптированы законы термодинамики к функционированию финансового сектора экономики. Проанализированы накопление и финансовые обязательства в экономике Украины и ее институциональных секторах. Раскрыта сущность финансовой турбулентности. Доказана необходимость включения в парадигму исследования современного финансового сектора институциональной теории, что позволит обеспечить дальнейшее взаимопроникновение наук и способствовать дальнейшему развитию финансового сектора в условиях глобальных сдвигов.

Ключевые слова: финансовый сектор, термодинамика, финансовые активы, финансовые обязательства, накопление, турбулентность.

The question of the use of different scientific fields at the intersection of science, because of the desire to characterize the contemporary processes taking place in the capital markets. Possibilities successful application of the method of analogies in financial processes. Adapted laws of thermodynamics to the functioning of the financial sector. Analyzed accumulation and financial obligations of Ukraine's economic and its institutional sectors. The essence of financial turbulence. The necessity of inclusion in the research paradigm of modern financial sector institutional theory, which will provide further interpenetration of sciences and promote the further development of the financial sector in terms of global changes.

Key words: financial sector, thermodynamics, financial assets, financial liabilities, accumulation, turbulence.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку фінансового сектору набуває свого подальшого поширення використання різних наукових напрямів на суміжжі природничих наук, що можна пояснити прагненням зрозуміти закономірності сучасних складних процесів, що відбуваються на ринках капіталу.

Популярний журналіст з Wall Street Journal Д. Вессел [12] головними винуватцями останніх негативних подій на ринках капіталу називає три «R»: rocket scientists (ракетники – винахідники структурованих фінансових інструментів і технологій сек'юритизації, які замість перерозподілу кредитного ризику спричинили ще більшу боргову яму для інвесторів), regulators (регулятори) і rating agencies (рейтингові агенції). Що стосується перших, то сьогодні ставляться під сумнів фінансові теорії, за які свого часу було отримано десятки нобелівських премій з економіки. І лише 2009 р. став роком їх переосмислення, а початок поклав нобелівський лауреат П. Кругман (2008), який поставив під сумнів базові економічні теорії, а також абстрактні моделі зі складним математичним апаратом, підкреслив і шкідливість деяких з них [8]. За цих обставин американські вчені Б. Мандельброт і Р. Хадсон [5] доводять, що майбутнє за ін-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

струментарієм, що використовується для пояснення явищ у живій природі. Передусім це стосується гомеостазу (від др.-греч. $\mu\omicron\upsilon\sigma\tau\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$ від $\mu\omicron\upsilon\sigma$ – однаковий, подібний і $\sigma\tau\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$ – стояння, нерухомість) – саморегуляції, здатності відкритої системи зберігати стійкість свого внутрішнього стану за допомогою скоординованих реакцій, спрямованих на підтримку динамічної рівноваги, долати опір зовнішнього середовища.

З одного боку, фінансовий сектор економіки є соціальною (антропогенною) системою, яка розвивається за певними закономірностями. З іншого – він є екосистемою, тобто комплексом, що утворений живими організмами й середовищем їх проживання. Як слушно пише Н. Талеб у своїй праці «Антикрихкість. Як отримати вигоду з хаосу»: «У складних системах важливою є взаємозалежність. Тут варто мислити у термінах екології: якщо знищити конкретний вид тварин, харчовий ланцюг порушиться... Так само якщо ви закриєте банк у Нью-Йорку, наслідки проявляться повсюди, від Ісландії до Монголії» [11, с. 41].

Нині акцентується увага на «золотому правилі» інвестування з прагненням не «зберігати усі яйця в одному кошику»: якщо подивитись на тенденцію в масштабі системи, то стає зрозумілим, що подібні дії призвели до зворотного результату: яєць ставало все більше, а кошик швидко зношувався, крім цього, зростала кількість тухлих яєць. Математики-екологи передбачили б ці процеси, якби розуміли процеси у фінансовому секторі, адже їм відомо, що тропічні ліси більше за прості екосистеми пустель і лісів підпадають під зовнішні потрясіння. Фінансові продукти стають надзвичайно складними, адже, щоб розібратись у складниках забезпеченого боргового зобов'язання у квадраті (CDO²), інвестору потрібно прочитати 1,125 млрд сторінок.

Щодо хедж-фондів, то вони вистояли через те, що були представлені здебільшого дрібними спеціалізованими гравцями як надійною структурою диверсифікованої екосистеми. Зі свого боку, Е. Ло застосовує до них дарвінівську теорію еволюції і природний відбір. Він вбачає паралелі між процесом еволюції і змінами у фінансовому секторі, а свою ідею називає гіпотезою адаптивного ринку. «Коли дивишся на хедж-фонди, то бачиш стрімке оновлення, інтенсивну конкуренцію, високий темп адаптації, зародження і відмирання, тобто всю сукупність атрибутів еволюції... Хедж-фонди – це галапагозькі острови фінансів... Коли ми думаємо про біологію, мало в кого виникають асоціації з економікою, однак на практиці економічні операції... це значною мірою результат еволюційного процесу, на кшталт діям шимпанзе, який навчився «виживати» термітів з гнилого дерева за допомогою соломинки» [9, с. 21].

Отже, міждисциплінарний підхід знаходить свій прояв у сучасних фінансах, оскільки практично будь-яка серйозна наукова проблема є комплексною та вимагає залучення спеціалістів з багатьох сфер. При цьому останні роки зростає кількість робіт, що ґрунтуються на використанні методів термодинаміки. Вони є актуальними і сьогодні, проте модифікуються і, на нашу думку, можуть бути використані у дослідженні фінансового сектору та його ролі в економічних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У середині ХХ ст. математичні принципи термодинаміки було застосовано нобелівським лауреатом з економіки П. Самуельсоном (1970). Як вважають швейцарські економісти А. Краузе і Р. Райхлін [4], подібність макроекономіки й термодинаміки вражає. Перспектива використання досягнень останньої у дослідженнях з економіки є багатообіцяючою. Успіху застосування термодинаміки в інших галузях, що знаходяться за межами фізики, таких як теорія інформації або біологія, можна досягти за умови чіткого визначення її базових понять. Особливо викликає інтерес застосування у фінансових процесах законів термодинаміки, що не знайшло поширення на пострадянському просторі. Винятком є

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

робота М. Кузнецова, К. Кочмоли, Ю. Євлахової та Н. Кошель [7], які через призму фінансової термодинаміки пропонують нові підходи у дослідженні фінансової системи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визнаючи цінність наукових досягнень зарубіжних і вітчизняних учених та їх вагомий внесок у розвиток фінансового сектору, сучасний стан наукової розробки цієї проблем не можна вважати завершеним. Це пов'язано не лише з новітніми явищами, які зумовлені глобалізацією, фінансіалізацією економічних процесів, загостренням кризових явищ і пошуком способів їх подолання, а й певною фрагментарністю у концептуальних підходах до розуміння сутності та місця фінансового сектору в економіці, неоднозначними поглядами на його функціонування і подальший розвиток. Це призводить до поглиблення науково-методологічних і методичних проблем, що безпосередньо відображаються у практичній діяльності фінансових корпорацій і негативно впливають на сучасний стан фінансового ринку.

Метою статті є дослідження функціонування фінансового сектору економіки з використанням основ термодинаміки.

Виклад основного матеріалу. У фізиці існує велика кількість прикладів успішного застосування методу аналогій. У контексті фінансової науки та її зв'язку з термодинамікою це дає можливість не лише описувати та глибоко розуміти економічні процеси та рух фінансових ресурсів, але й отримувати для них кількісні залежності. Дамо пояснення основним законам термодинаміки в їх зв'язку з фінансовою діяльністю.

Перший закон термодинаміки: сума чистого тепла, що постачається у мережу, і чистої роботи системи дорівнює нулю. Наводячи аналогію з фінансовим сектором, будемо мати фінансові установи, які спроможні поглинати фінансові ресурси без їх відбиття. «Завдання державного регулювання – не допустити розвитку фінансових інститутів – “абсолютно чорних тіл”, які, немов “гарячі ножі”, розрізають фінансовий “пиріг” на свою користь» [7, с. 4].

Другий закон термодинаміки: тепло не може перейти від холодного тіла до гарячого без будь-яких інших змін у системі (тобто без нагрівання холодного тіла). У фінансовому секторі зменшуватимуться трансакційні витрати корпорацій. Зазначимо лише, що Україна має великий розмір цих витрат, що пов'язано з низьким рівнем інституційного розвитку.

Взаємозв'язок між заощадженнями і нагромадженнями полягає в наступному: створений протягом певного періоду дохід розподіляється між сектором загального державного управління, секторами нефінансових і фінансових корпорацій, сектором домогосподарств. Ці сектори отримують профіцит (дефіцит) бюджету, чистий прибуток і чисті заощадження відповідно. Приріст джерел фінансування капіталу (валові заощадження) реінвестується у секторі нефінансових корпорацій і домогосподарств, вилучається з обігу як експорт капіталу або придбання валюти, спрямовується у сектор фінансових корпорацій [3, с. 281].

Для оцінювання нагромадження капіталу в Україні скористаємось Зведеними національними рахунками Державної служби статистики України¹. Важливим показником є валове нагромадження капіталу (далі – ВНК) – приріст капіталу як активу, що вимірюється як загальна вартість валового нагромадження основного капіталу, приросту запасів і придбання інших цінностей [10]. Частка ВНК відносно ВВП показує інвестиційний потенціал країни: за 2000–2007 рр. можна спостерігати тенденцію до зростання цього показника з 19,6 до 28,2 % ВВП з подальшим зменшенням до 18,1 % у 2010 р. і поступовим збільшенням на 1,3 % у 2012 р., що пояснюється подоланням кризових явищ в

¹ На початок 2015 р. Зведені національні рахунки Державної служби статистики не представлені даними 2013–2014 рр., що пояснюється продовженнями методологічної роботи щодо приведення вітчизняної статистичної інформації до міжнародних стандартів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

економіці. При цьому обсяги ВНК у 2000–2005 рр. були меншими за валові заощадження (рис. 1), тобто не вся сума чистих заощаджень та амортизаційних відрахувань спрямовувалась на фінансування оборотних і необоротних активів. Основною причиною такого дисбалансу стало чисте кредитування, за якого обсяги вивезення капіталу перевищували обсяги ввезення у країну. Це виникає через активне нагромадження НБУ валютних резервів, що є, по суті, вилученням частини заощаджень із господарського кругообігу, а також надлишкову ліквідність банківської системи, коли акумульовані ресурси не використовуються у секторах економіки, а нагромаджуються в НБУ на рахунках банків і в банках-нерезидентах. З 2006 р. ВНК починає перевищувати заощадження відносно ВВП (проте у 2010 р. практично зрівнялись), а різниця – покриватись за рахунок зовнішніх запозичень. Якщо у 2006–2009 рр. останні забезпечували значну частину у фінансуванні нагромадження капіталу, то за весь період вони були незначними. Це означає, що розвиток української економіки забезпечувався за рахунок внутрішніх джерел. Якщо аналізувати прийняття фінансових зобов'язань і придбання фінансових активів в економіці України, то отримаємо таку картину (рис. 2–3).

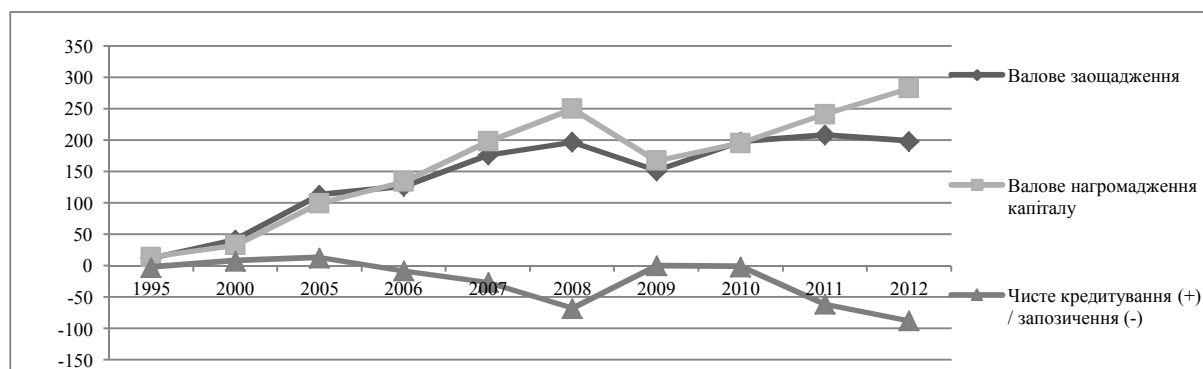

Рис. 1. Валове нагромадження капіталу в Україні у 1995–2012 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [2].

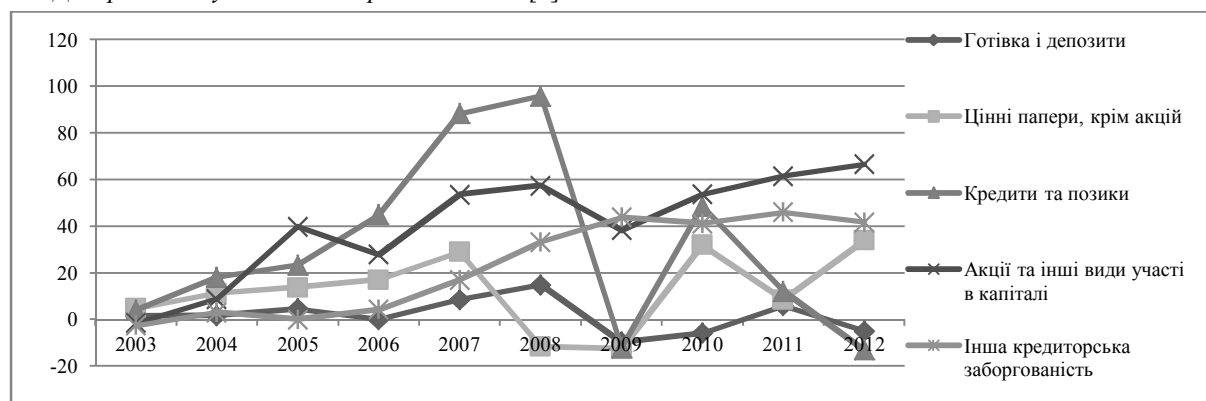

Рис. 2. Чисте прийняття фінансових зобов'язань в економіці України у 2003–2012 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [2].

Найбільшу заборгованість з 2006 до 2008 р. становили кредити та позики, проте їх обсяг суттєво скоротився у 2009 р., і у 2012 р. залишився практично без змін. Натомість має тенденцію збільшення зобов'язань у вигляді акцій. Щодо придбання фінансових активів, то готівка та депозити показують зростаючий тренд, проте у 2012 р. їх обсяги зрівнялись з показниками 2000 і 2006 рр. Цікаво, що знижується чисте придбання фінансових активів у вигляді цінних паперів, крім акцій (з 7,8 млрд грн у 2008 р. до 21,8 у 2009 р. і 21,1 млрд грн у 2012 р.). Натомість зростає придбання акцій та інших видів участі у капіталі за 2008–2012 рр. з 1,6 до 9,8 млрд грн. Отже, можна зробити висновок, що ринок цінних паперів в Україні не є активним, а всі його інструменти привабливими.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

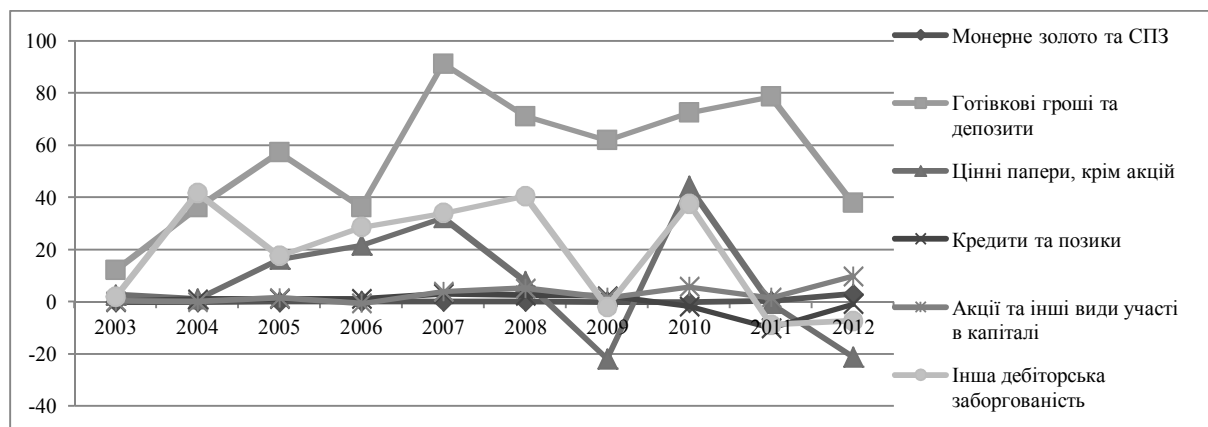

Рис. 3. Чисте придбання фінансових активів в економіці України у 2003–2012 рр., млрд грн
Джерело: побудовано автором на основі [2].

Щодо формування капіталу інституційних секторів економіки України, то фінансові активи у загальному прирості джерел фінансування мали спершу тенденцію до зростання з 366,5 млрд грн у 2005 р. до 1 238,5 млрд грн у 2008 р., а у 2012 р. знизились практично втричі і становили 451,5 млрд грн.

Основна частина приросту капіталу фінансувалася за рахунок міжсекторного нарощування боргів і коштів фінансових корпорацій. На рис. 4 і 5 показано тенденції у формуванні джерел фінансування капіталу сектору нефінансових і фінансових корпорацій у 2005–2012 рр., з яких випливає, що залишається дуже високою частка кредиторської заборгованості нефінансових корпорацій у цих джерелах. Зокрема, її частка у 2005 р. становила 23,4 % приросту активів і досягла свого максимуму в 2009 р. (70,6 %) зі зниженням до 48,4 % у 2012 р. Кредити і позики як боргові джерела фінансування мали позитивну динаміку до 2006 р. (37,2 %) і суттєве зниження до 2,7 % у 2009 р. зі збільшенням до 18,5 % у 2012 р. Що стосується пайового фінансування (акції та інші форми участі в капіталі), то тут відбувається незначне його відновлення: за 2005–2007 рр. воно знизилось з 36,4 до 10,4 %, а 2012 р. вже становило 23,1 %. Емісія інших цінних паперів за всі роки становила в середньому 7 % від усіх джерел фінансування нефінансових корпорацій.

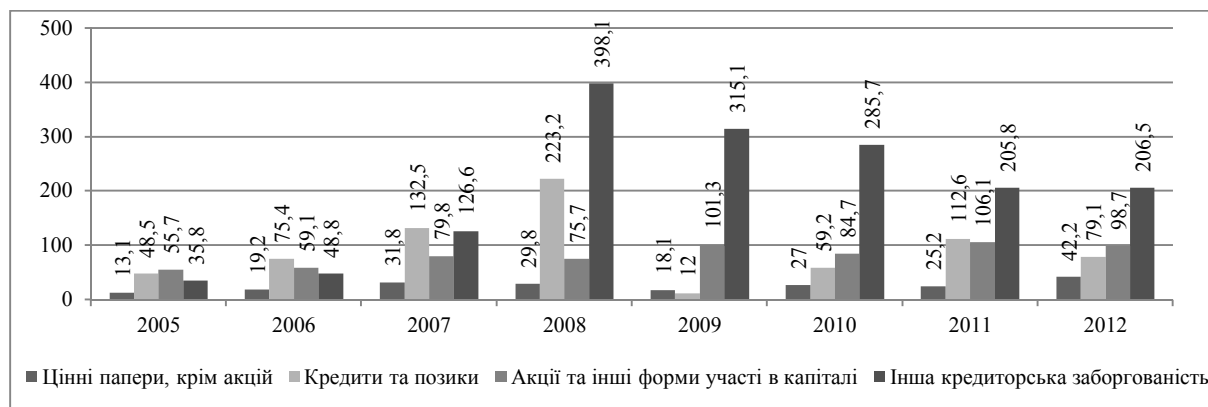

Рис. 4. Чисте прийняття фінансових зобов'язань сектором нефінансових корпорацій у 2005–2012 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [2].

Фінансові корпорації фінансуються здебільшого за рахунок готівки і депозитів (81,1 % у 2005 р., 30,9 % у 2008 р. і 91,6 % у 2011 р.), пайового капіталу (18,4 % у 2012 р.) й іншої кредиторської заборгованості (16,1 %). При цьому приріст капіталу сектору фінансових корпорацій у 1 620,5 млрд грн за період 2005–2012 рр. не включався до складу продуктивного капіталу через подвійний підрахунок: його активи є водночас

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

фінансовими зобов'язаннями інших секторів, які враховуються у зовнішніх джерелах фінансування капіталу.

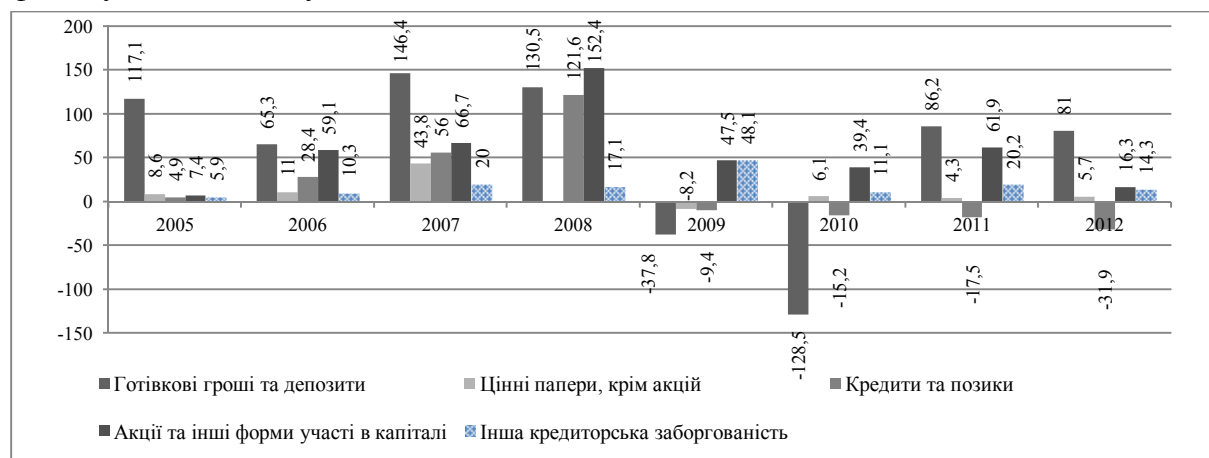

Рис. 5. Чисте прийняття фінансових зобов'язань сектором фінансових корпорацій у 2005–2012 рр., млрд грн
Джерело: побудовано автором на основі [2].

Беззаперечним є той факт, що основним джерелом ресурсів для економіки і фінансового сектору зокрема є сектор домогосподарств, де основними активами є необоротні активи (земля та житло) і заощадження. Чисте придбання фінансових активів домогосподарств у 2012 р. становило 136,7 млрд грн, у т. ч. 95,2 % – готівкові гроші та депозити, акції та інші форми участі в капіталі – 2,7 % (рис. 6). При цьому основним джерелом нагромадження коштів стали кредити, позики та інша кредиторська заборгованість. Загалом простежується тенденція скорочення обсягу коштів домогосподарств, що трансформуються через непряме інвестування у фінансовому секторі або в продуктивний капітал секторів нефінансових корпорацій і загальнодержавного управління.

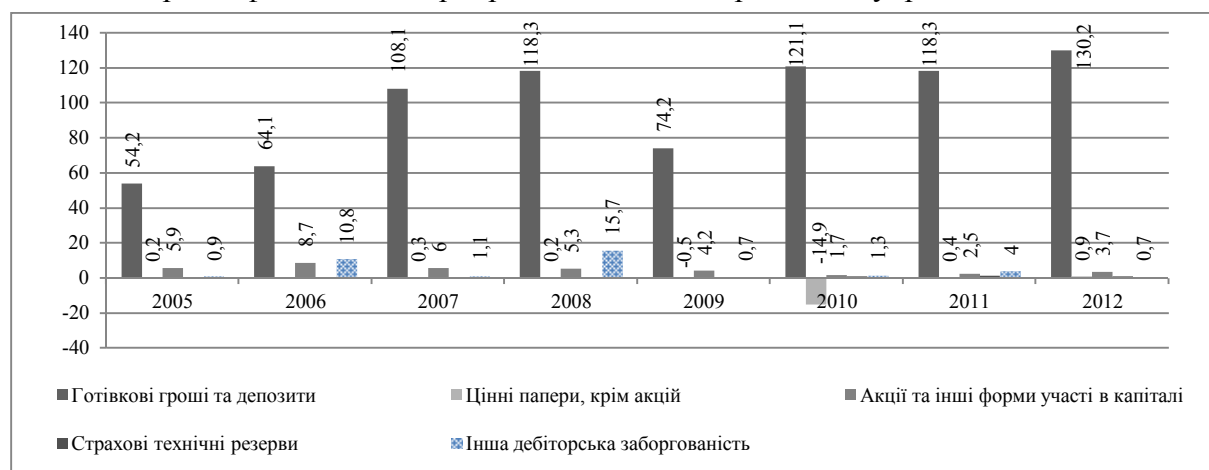

Рис. 6. Чисте придбання фінансових активів сектором домогосподарств у 2005–2012 рр., млрд грн
Джерело: побудовано автором на основі [2].

Отже, в Україні роль фінансового сектору посилюється. Високий рівень норми валового накопичення капіталу і випереджальні темпи зростання продуктивного капіталу в 2005–2008 рр. порівняно з нормою нагромадження були обумовлені впливом зростання інтенсивності залучення коштів через фінансові корпорації і монетизації ВВП. Проте у підсумку не було сформовано надійного підґрунтя у вигляді внутрішніх ресурсів (заощаджень).

Збільшуються і валові заощадження інституційних одиниць секторів економіки України. Частка сектору нефінансових корпорацій у цих заощадженнях суттєво зростає

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

у 2007 р. до 43,6 % з подальшим зниженням до 14 % у 2012 р., що було спричинене високим рівнем податкового і кредитного навантаження. У 2009 р. фінансові корпорації практично досягли показників нефінансових корпорацій, а надалі й перевищили. Основною тенденцією 2009–2012 рр. стало стрімке зростання валових заощаджень домогосподарств з 27,1 % у 2008 р. до 88,2 % у 2012 р. (рис. 7). Якщо оцінювати частку валових заощаджень секторів у ВВП України, то у секторі фінансових корпорацій до 2010 р. вони мали тенденцію до зростання, що можна пояснити високим рівнем процентних ставок за кредитами і маржею, проте за 2010–2012 рр. вони знизилися з 6,2 до 1,1 % ВВП (у 2011 р. – 3,2 %). Загалом у цих секторах валова додана вартість поступово зростала і становила у 2012 р. 86,5 % ВВП, що можна вважати передумовою формування ринкоцентричної фінансової системи.

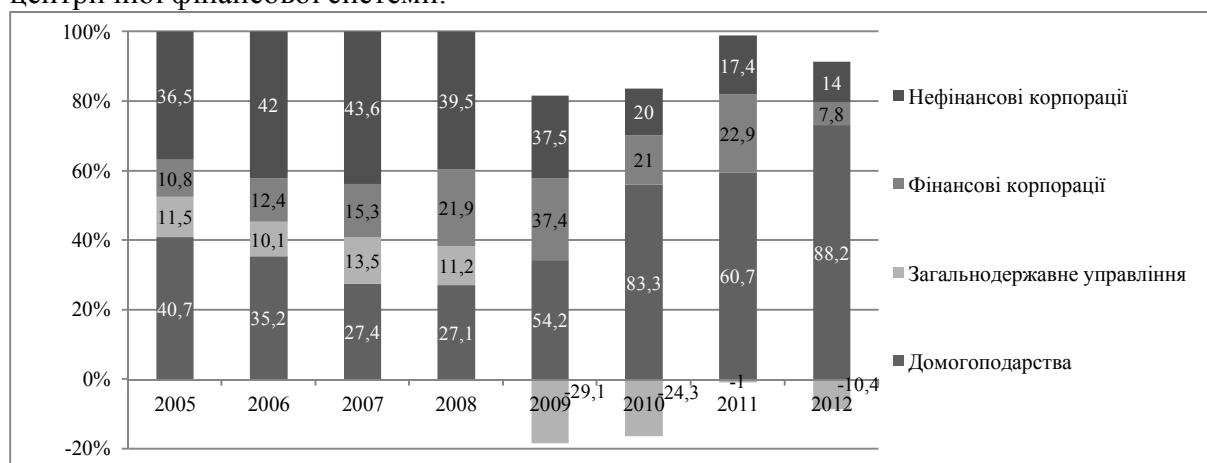

Рис. 7. Питома вага інституційних секторів у валовому заощадженні у 2005–2012 рр., %
Джерело: побудовано автором на основі [2].

I, нарешті, третій закон термодинаміки: за прямування температури до абсолютного нуля ентропія (міра безпорядку) системи наближається до постійного мінімуму. Стосовно фінансового сектору це може означати, що держава може створити такі умови його розвитку, за яких ентропія зводиться до нуля. Останнім часом в економіці став використовуватись термін «турбулентність», під якою у природничих науках розуміють рух у суцільному середовищі, за якого спостерігається формування вихорів у результаті пульсації швидкостей в окремих локальних областях [6]. Якщо у фізиці турбулентність визначається енерготехнологічними процесами, то в економіці – транспортно-кінетичними фінансовими процесами. Як вважає Є. Горбунов [1], в основі останніх лежить безрозмірний комплекс

$$L = -A \cdot \Phi \cdot T / (A \cdot \Phi^2 + T), \quad (1)$$

а також гносеологічний початок: потік ймовірності прямо пропорційний градієнту щільності ймовірності. Турбулентність у наведеному комплексі (у світовій економіці) визначається параметром T ,

$$T = Re + 1. \quad (2)$$

Фізичний (фінансовий сенс) параметра T зводиться до відношення двох фінансових потоків: повного фінансового потоку (з інвестиційними та іншими стимулюючими компонентами) до потоку, який визначається лише природними економічними процесами всередині суб'єкта (країни, Єврозони тощо). Тоді у нашому дослідженні фінансова турбулентність являтиме відношення повного фінансового потоку з інвестиційними компонентами до потоку, який визначається економічними процесами усередині фінансового сектору.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З іншого боку, сучасні теорії довгих хвиль розкривають механізм переходу економіки від режиму зростання у режим фінансової турбулентності, яка виникає, коли наявний технологічний уклад досягає свого піку, зростають ціни на енергоносії, а також інші монопольні товари. У підсумку знижуються показники розвитку реального сектору, а фінансові ресурси спрямовуються на обладнання у фінансовому секторі через підвищення ролі ринку цінних паперів і його інститутів зі спекулятивними стратегіями, а також зростання швидкості укладання угод. Як доведено у багатьох дослідженнях, вихід на нову хвилю економічного зростання після фінансового колапсу виникає після формування передумов для нового технологічного укладу. Природно, цей процес супроводжується глобальною конкуренцією, збільшенням інвестицій, а також посиленням державного регулювання.

Висновки і пропозиції. Отже, існує велика кількість прикладів взаємопроникнення наук на суміжжі «фінанси – біологія», «фінанси – епідеміологія», «фінанси – екологія», «фінанси – фізика» тощо. Проте, якщо ґрунтовно досліджувати трансформаційні процеси у фінансовому секторі, то вони мають визначатись також й інституційними чинниками, які у підсумку формують його стан, напрями та динаміку розвитку. Це викликано насамперед тим, що інституційна економічна теорія має порівняльні переваги перед мейнстрімом (класичним лібералізмом) у дослідженні економік країн СНД, оскільки дозволяє комплексно проаналізувати процеси трансформації інституційних структур на пострадянському просторі. Ці питання й стануть предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Горбунов Е. А. Теоретические основы финансовых транспортно-кинетических процессов а экономике : [монографія] / Е. А. Горбунов. – Калуга : Манускрипт, 2005. – 126 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку : [монографія] / В. В. Зимовець. – К. : НАН України, Ін-т екон. та прогноз., 2010. – 356 с.
4. Краузе А. Экономика как необратимая (нереверсивная) термодинамическая система [Электронный ресурс] / А. Краузе, Р. Райхлин. – Режим доступа : <http://raikhlin.co.il/myrusbook/chapter14/Krause.htm>.
5. Мандельброт Б. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах / Б. Мандельброт, Р. Л. Хадсон ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2006. – 400 с.
6. Мантенья Р. Введение в эконофизику: корреляция и сложность в финансах / Р. Мантенья, Г. Стенли ; пер. с англ. – М. : Либроком, 2009. – 195 с.
7. Финансовая термодинамика: новые подходы к исследованию мировой финансовой системы / Н. Г. Кузнецов, К. В. Кочмола, Ю. С. Евлахова, Н. В. Кошель // Финансовые исследования. – 2010. – № 3. – С. 3–9.
8. Krugman P. How Did Economists Get It So Wrong [Електронний ресурс] / P. Krugman. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?pagewanted=all>.
9. Lo E. Risk Management for Hedge Funds: Introduction and Overview / E. Lo // Financial Analysts Journal. – 2005. – November-December. – P. 16–33.
10. System of National Accounts 2008–2008 SNA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>.
11. Taleb N. N. Antifragile: Things That Gain from Disorder / N. N. Taleb. – New York : Random House, 2012. – 713 p.
12. Wessel D. Lessons Frothed Housing Bubble [Електронний ресурс] / D. Wessel // Wall Street Journal. – 2008. – May, 28. – Режим доступу : <http://online.wsj.com/article/capital.html>.

УДК 330.211

П.І. Мельник, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВА

П.И. Мельник, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Pavlo Melnyk, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

INFORMATION SUPPORT OF FINANCE OF THE ENTERPRISE

Досліджено роль, значення та особливості інформаційного забезпечення фінансів підприємства, подано пропозиції щодо конкретизації цієї діяльності при застосуванні нових інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційна система, інформаційні технології, фінансово-господарські операції, фінансові результати, фінансове планування.

Исследованы роль, значение и особенности информационного обеспечения финансов предприятия, представлены предложения по конкретизации этой деятельности при применении новых информационных технологий.

Ключевые слова: информационная система, информационные технологии, финансово-хозяйственные операции, финансовые результаты, финансовое планирование.

The role, value and features of information support of finance of the enterprise are investigated; offers on a specification of this activity at application of new information technologies are submitted.

Key words: information system, information technologies, financial and economic activities, financial results, financial planning.

Постановка проблеми. Сьогодні важливе значення має своєчасна й об'єктивна інформованість керівників підприємства і його різноманітних служб щодо стану та результатів фінансової діяльності створення інформаційного сервісу для осіб, які розробляють і приймають управлінські рішення. Велика кількість інформації потребує застосування нових інформаційних технологій, які поєднують у собі можливості сучасної обчислювальної техніки, засобів зв'язку, інформатики. На кожному підприємстві має бути створена сучасна автоматизована інформаційна система, яка дозволяє швидко й ефективно вирішувати питання управління фінансово-господарською діяльністю. При створенні такої системи досить складним є завдання побудувати інформаційну підсистему фінансів підприємства, як одну з найважливіших її складових частин. Вирішенню цього завдання потрібно приділяти більше уваги на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційні системи і технології в економіці і фінансах висвітлені в наукових роботах В.С. Пономаренка, І.Ф. Рогача, С.Л. Ємельянова, О.С. Олексюка, Л.Г. Хоменка та інших авторів, які зробили вагомий внесок у розвиток понятійного апарату фінансової науки, теорію та практику інформаційного забезпечення фінансів підприємств.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в наукових працях недостатньо розкрито роль, значення та особливості інформаційного забезпечення фінансів підприємства.

Мета статті. Метою статті є висвітлення ролі, значення й особливостей інформаційного забезпечення фінансів підприємства.

Виклад основного матеріалу. Для управління фінансово-господарською діяльністю підприємства необхідна така інформація:

- стан ринкової кон'юнктури і маркетингові пропозиції;
- розрахунки планових показників;
- хід виконання державних замовлень і господарських угод (контрактів);
- нова науково-технічна інформація;
- інші відомості.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Інформаційна система підприємства покликана надавати необхідну інформацію про його стан (технічний, економічний, фінансовий, соціальний), взаємодію його підрозділів і служб. Ця інформація має бути достатньою для прийняття якісних управлінських рішень.

Автоматизована інформаційна система побудована на функціональному підході до управління підприємством. Внутрішні система управління передбачає виконання таких основних функцій:

- управління маркетинговою діяльністю;
- управління технічною підготовкою виробництва;
- техніко-економічне і бізнес-планування;
- управління фінансами;
- управління трудовими ресурсами і соціальним розвитком;
- оперативне управління основним виробництвом;
- управління допоміжним виробництвом;
- управління якістю продукції;
- логістика;
- реалізація і збут продукції;
- бухгалтерський облік та звітність;
- аналіз фінансово-господарської діяльності;
- контроль виконавської дисципліни;
- інші функції.

Перелічені функції властиві будь-якому підприємству. Для реалізації кожної з них можуть бути побудовані функціональні підсистеми автоматизованої інформаційної системи підприємства. Загальна функціональна схема автоматизованої інформаційної системи підприємства показана на рис. 1.

Рис. 1. Загальна функціональна схема автоматизованої інформаційної системи підприємства

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Об'єктами управління кожної підсистеми є певні види ресурсів, процеси виробництва, види продукції, її якість тощо. Відповідно визначається перелік і зміст завдань, вирішуваних кожною підсистемою.

При створенні автоматизованої інформаційної системи підприємства передбачається певний розподіл функціональних обов'язків між управлінським персоналом і розробляється система автоматизованих робочих місць (АРМів) та їх інформаційне поєднання в мережі, що забезпечує синхронну діяльність управлінських працівників різних служб підприємства. В кожному АРМі здійснюється вирішення певного класу завдань, передбачених технологією оброблення інформації.

Підсистема «Фінанси» є важливою функціональною складовою автоматизованої інформаційної системи підприємства. Її роль у ринковій економіці значно зростає. Управління фінансами та інвестиціями є обов'язковим видом управлінської діяльності (менеджменту) на підприємстві. Фінансовий менеджмент є процесом виявлення, реєстрації, накопичення, зберігання та оброблення інформації про фінанси та інвестиції підприємства, проведення її аналізу і розроблення необхідних управлінських рішень.

Існують певні групи зовнішніх користувачів інформації про фінанси та інвестиції підприємства: акціонери, інвестори, кредитори, постачальники, клієнти, покупці, інспектори податкової служби, аудитори, ревізори. Внутрішнім користувачем інформації про фінанси й інвестиції є управлінський апарат підприємства – керівники різних підрозділів і вище керівництво підприємства.

Вся внутрішня фінансова інформація поділяється на дві частини: внутрішньогосподарська, побудована на даних бухгалтерського обліку, і власне фінансова.

Внутрішньогосподарська фінансова інформація – це оброблена облікова інформація, необхідна для надання звітності і прийняття управлінських рішень. Вона включає в себе витрати та прибутки підприємства, фінансові результати, згруповані в різних розрізах.

Власне фінансова інформація – це інформація про загальні результати фінансово-господарської діяльності підприємства та його фінансове становище. Вона необхідна, у першу чергу, для вищого керівництва підприємства.

В умовах автоматизованої інформаційної системи підприємства підсистема «Фінанси» включає комплекси задач з усіх її розділів. Ця підсистема у процесі свого функціонування здійснює інформаційні зв'язки з іншими підсистемами та інформаційною базою автоматизованої інформаційної системи підприємства.

Характеристика функціональної підсистеми «Фінанси» наведена в табл.

Таблиця

Характеристика функціональної підсистеми «Фінанси»

Найменування підсистеми	Основна мета функціонування	Вид керованих ресурсів	Характер показників	Підрозділи, що здійснюють функції управління
Фінанси	Забезпечення і розподіл коштів, необхідних для досягнення запланованих техніко-економічних показників, зокрема прибутку на 1 грн вкладених ресурсів	Грошові ресурси, фондові засоби	Вартісні	Фінансовий і фондовий відділи

Основні елементи автоматизованої підсистеми «Фінанси» розвинені в АРМах.

При застосуванні ПЕОМ та АРМ створюється нова форма фінансів та інвестицій підприємства – діалогова автоматизована (людино-машина). Значною мірою вона споріднена із підсистемою бухгалтерського обліку і ґрунтується на тих самих принципах:

- автоматизація документування фінансово-господарських операцій;
- організація файлової системи;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- використання сеансів активного діалогового режиму й автоматичного режиму при формуванні вихідної інформації.

Технологія інформаційного забезпечення фінансів підприємства на ПЕОМ включає такі етапи:

- збирання інформаційних даних і введення їх у ПЕОМ;
- створення інформаційної бази;
- оброблення інформації на ПЕОМ;
- видача результативної інформації;
- зберігання інформації;
- використання інформації для підготовки варіантів управлінських рішень.

Організація автоматизованої підсистеми «Фінанси» з використанням АРМів має передбачити:

- автоматизоване оброблення первинних даних безпосередньо на робочих місцях фінансових спеціалістів;
- взаємодію кожного фінансового спеціаліста в діалоговому режимі;
- підготовку первинних документів на носіях, що читаються машиною;
- побудову системи фінансових показників у пам'яті ПЕОМ, формування і видачу результативної інформації в необхідному обсязі;
- підготовку з допомогою ПЕОМ управлінських рішень з фінансових питань.

АРМ фінансового спеціаліста в системі управління підприємством розглядається як робоче місце, оснащене ПЕОМ, яке дає змогу автоматизувати одержання, оброблення та передачу фінансової інформації, залишаючи за фінансовим спеціалістом функції управління і контролю за процесом формування фінансової інформації, підготовки управлінських рішень. При цьому фінансовий спеціаліст виступає в новій для нього ролі кінцевого користувача АРМу.

Впровадження АРМів підсистеми «Фінанси» одночасно з організацією децентралізованої інформаційної системи підприємства передбачає інтеграцію фінансової інформації в єдиній базі даних.

Інформаційна технологія на ПЕОМ реалізується мережею АРМів, які створюються в місцях виникнення та використання інформації, охоплюючи не тільки фінансову інформацію, а й виробничо-оперативну інформацію.

На рис. 2 зображено організацію мережі АРМів підсистеми «Фінанси», яка враховує основні складові елементи фінансів підприємства. В ній передбачено доступ до всієї звітної бухгалтерської інформації, без якої зведена фінансова інформація на підприємстві була б неповною.

Мережа АРМів може організовуватися на основі одно-, дво- і багаторівневої структури. За цим принципом для підсистеми «Фінанси» їх можна класифікувати на три групи: АРМи низового, загальногосподарського рівня та рівня зведеної інформації.

АРМи низового рівня передбачають створення первинної фінансової інформації на основі даних первинного обліку господарських операцій. АРМи низового рівня мають функціонувати в режимі реального часу і здійснювати передачу первинних документів і звітів на загальногосподарський рівень. На низовому рівні передбачається поточний контроль і оперативне управління.

АРМи загальногосподарського рівня забезпечують формування власної інформації, а також введення і контроль інформації АРМів низового рівня та фінансової інформації, яка надається різними службами підприємства, її оброблення і використання для підготовки управлінських рішень. На цьому рівні здійснюється підготовка всієї необхідної фінансової інформації для передачі на верхній рівень.

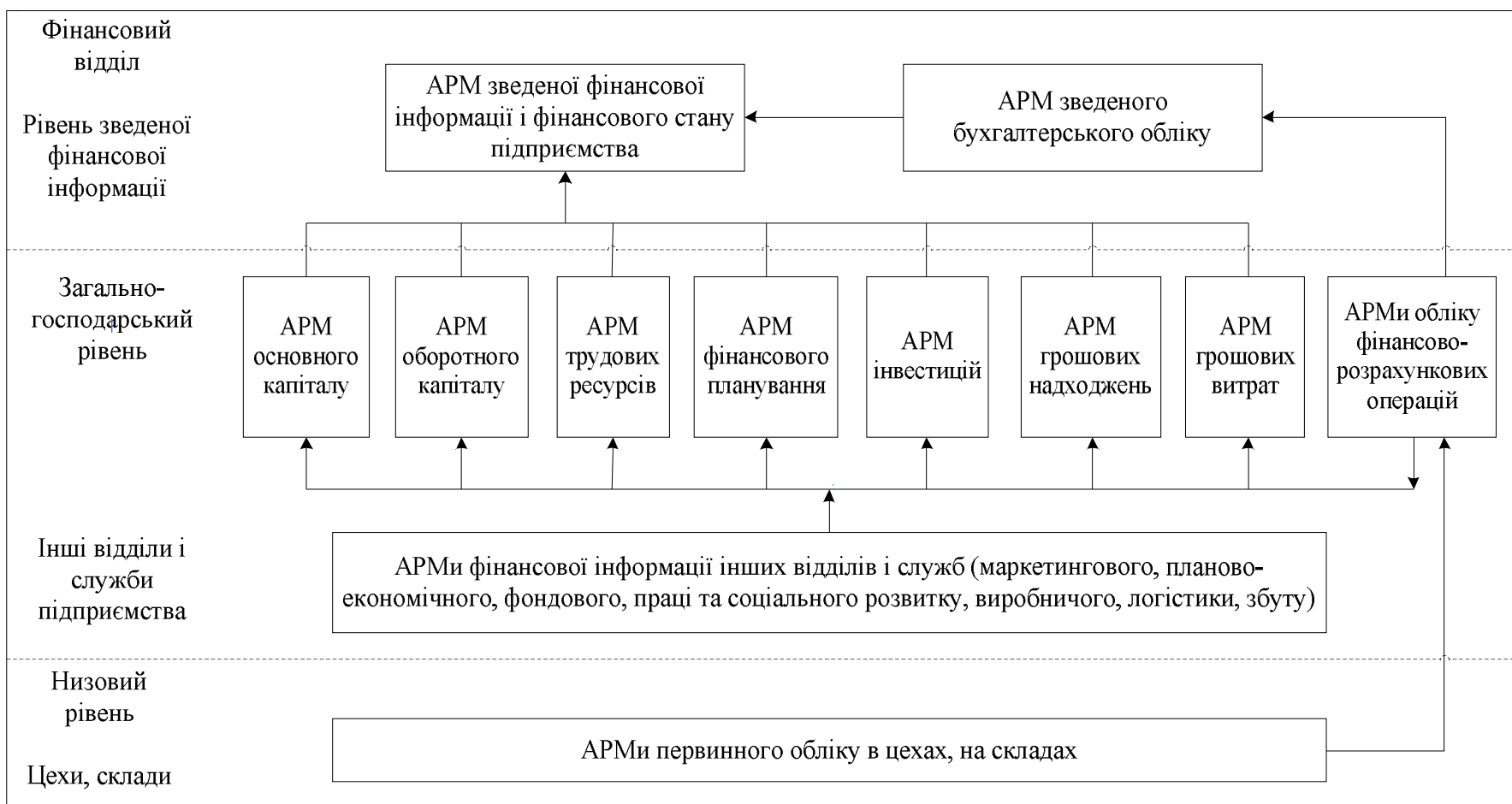

Рис. 2. Організація мережі АРМів підсистеми «Фінанси»

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На верхньому рівні здійснюється введення і контроль інформації загальногосподарського рівня, використання обробленої бухгалтерської інформації, видача зведеної фінансової інформації, формування і відображення даних для складання звітності, використання повної інформації для підготовки управлінських рішень з фінансових питань.

Автоматизована фінансова підсистема дозволяє автоматизувати основні частини фінансової роботи на підприємстві: формування фінансових планів, виконання плану надходжень грошових коштів і плану витрат, підготовку звітності, аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства. Виконання цих завдань повинно супроводжуватись постійним удосконаленням системи фінансових показників, методів і засобів їх розрахунку, поліпшенням методології фінансового планування і фінансових розрахунків.

Основна мета системи управління фінансами підприємства визначає таку функціональну діяльність фінансової служби, яка спрямована на максимальну мобілізацію фінансових ресурсів і їх раціональне використання протягом року, щоквартально і щомісячно. До прямих окремих цілей системи управління фінансами підприємства належить виявлення резервів асигнувань, власних оборотних засобів підприємства, запасів невідновленого обладнання тощо.

Методи, засоби й організація процесу управління фінансами підприємства зумовлюються такими чинниками:

- єдністю фінансової системи країни;
- структурою фінансових органів країни;
- діючими законодавчими і нормативними документами;
- структурою фінансової служби підприємства;
- класифікацією прибутків та інших фінансових надходжень підприємства;
- класифікацією витрат підприємства;
- методичними вказівками з фінансового прогнозування, планування, контролю, аналізу й оцінки результатів діяльності підприємства.

Критерії оцінювання якості управління і планування фінансів підприємства можна визначити так.

Для процесу планування і мобілізації фінансових ресурсів – досягнення максимально можливих обсягів надходжень із всіх наявних джерел фінансових ресурсів; досягнення оптимального співвідношення фінансових ресурсів, отриманих із різних джерел; повне і вчасне виконання планів прибутків та інших фінансових надходжень.

Для процесу використання фінансових ресурсів – правильна організація фінансування всіх передбачених планом заходів на підприємстві, раціональний розподіл фінансових ресурсів, контроль виконання фінансових планів, аналіз результатів фінансово-господарської діяльності підприємства.

Автоматизована фінансова підсистема має своє цільове призначення і в ній здійснюється управлінський цикл, що реалізує в певній послідовності такі функції управління: прогнозування і планування фінансів, аналіз виконання плану, внесення змін до плану, облік, контроль і складання звітності.

Отже, управління фінансами підприємства – складний комплекс розрахункових, облікових, контрольних, аналітичних та організаційних процедур, спрямованих на реалізацію управлінських функцій.

Процес управління фінансами є насамперед інформаційним процесом. На першому його етапі здійснюють збирання й накопичення інформації про стан підприємства та зовнішнє середовище, на другому – її перероблення для прийняття управлінських рішень. При цьому використовуються задані критерії і цілі. Сукупність логічних і обчислювальних дій для вироблення потрібних рішень називають алгоритмом управління.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Третій етап процесу управління передбачає видачу і доведення до керівництва фінансового відділу розпоряджень (команд). Викладене зображено на рис. 3.

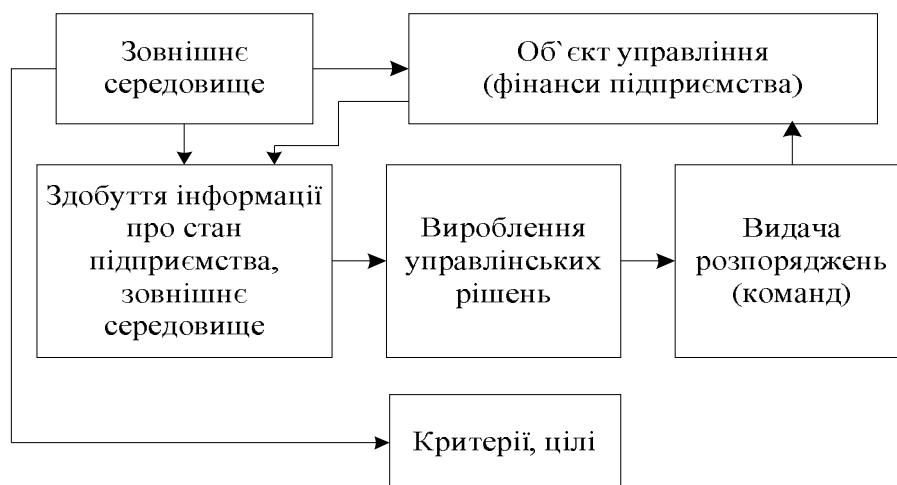

Рис. 3. Технологія управління фінансами підприємства

Менеджмент тісно пов'язаний із збиранням, опрацюванням інформації та доведенням прийнятих рішень до керівництва. Технологія прийняття рішень завжди мала інформаційну основу. Із застосуванням засобів обчислювальної техніки в менеджменті з'явився термін «інформаційна технологія» (ІТ).

Поняття ІТ охоплює як методи оброблення інформації, так і організаційно-управлінські концепції її формування та споживання, а також сукупність різноманітних видів інформаційної техніки. ІТ – це поєднання процедур, що реалізують функції збирання, накопичення, зберігання, оброблення і передачі даних із застосуванням технічних засобів. Тому ІТ невід'ємно пов'язана із технічним і програмним середовищем, в якому її реалізовано.

Основу технології оброблення даних складають процеси перетворення вхідної інформації на результативну. Кожна ІТ закінчується створенням інформаційного продукту.

Автоматизована фінансова підсистема за допомогою інформаційної технології здійснює вирішення функціональних завдань управління фінансами.

Особливості фінансової підсистеми необхідно враховувати при визначенні вимог до системи показників, засобів вирішення окремих завдань, складу необхідних технічних засобів для обробки фінансово-економічної інформації і підготовки варіантів управлінських рішень.

Організаційно автоматизована фінансова підсистема являє собою сукупність взаємопов'язаних ланок. Основні з них такі:

- організаційно-економічне забезпечення;
- інформаційне забезпечення;
- програмне забезпечення;
- технічне забезпечення;
- технологічне забезпечення;
- організаційно-правове забезпечення;
- кадрове забезпечення.

Організаційно-економічне забезпечення являє собою сукупність засобів з удосконалення механізму і структури управління фінансами на основі застосування обчислювальної техніки, економіко-математичних методів і моделей.

Інформаційне забезпечення передбачає:

- систему показників;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- засоби формалізованого опису даних;
- систему документації;
- інформаційний фонд;
- систему ведення.

Сукупність взаємопов'язаних показників, що використовується у процесі реалізації основних функцій фінансової системи, слугує методологічною основою, на якій будуються засоби формалізованого опису даних, інформаційний фонд, уніфікована система документації.

Програмне забезпечення являє собою комплекс програм і засобів програмування, а також відповідну технічну документацію, яка дозволяє виконувати на ЕОМ всі процедури технології обробки даних.

Технічне забезпечення передбачає необхідні обчислювальні засоби, а також засоби зв'язку і передавання даних.

Технологічне забезпечення являє собою сукупність правил і засобів, які регламентують порядок, послідовність і строки виконання етапів технологічного процесу обробки даних.

Організаційно-правове забезпечення являє собою сукупність нормативно-правових актів, інструкцій і положень, що регламентують правові стосунки в діяльності фінансових та інших органів управління в умовах функціонування автоматизованих інформаційних систем.

Кадрове забезпечення визначає функції працівників, структуру спеціальностей і посад, необхідних для розроблення, експлуатації та вдосконалення автоматизованих інформаційних систем.

Розглянемо основні функціональні процедури, виконувані на кожному АРМі автоматизованої інформаційної фінансової підсистеми.

На АРМах низового рівня формуються первинні машинні записи, що відображають господарські операції в натуральних розмірах, здійснюється ведення облікових регістрів з поточного контролю та оперативного управління.

Найбільший обсяг функціональних процедур здійснюється на загальногосподарському рівні, де функціонують АРМи фінансового відділу та інших відділів і служб підприємства.

На АРМі основного капіталу збирається та обробляється інформація і розв'язуються задачі формування оптимальних розмірів і структури основного капіталу забезпечення науково обґрунтованих термінів оновлення основних засобів виробництва, визначення строків своєчасного проведення відповідних заходів (реконструкції підприємства, технічного переозброєння виробництва, заміни або модернізації устаткування тощо). Розглядаються пропозиції щодо трансформації основних фондів і розмірів основного капіталу відповідно до маркетингових вимог своєчасного оновлення номенклатури і асортименту продукції й послуг підприємства.

На АРМі оборотного капіталу розв'язуються задачі визначення оптимальних обсягів і структури оборотного капіталу, нормування основних його частин, своєчасний перегляд встановлених норм і нормативів з метою економії оборотних коштів, збереження оборотного капіталу, дотримання мінімально необхідних розмірів виробничих запасів, розроблення заходів, спрямованих на прискорення обороту цього капіталу і вивільнення його коштів.

На АРМі трудових ресурсів розв'язуються задачі формування оптимальних розмірів і структури трудових ресурсів, їх трансформації в умовах науково-технічного прогресу, своєчасного оновлення трудового потенціалу за рахунок залучення на підприємство сучасних фахівців і підвищення кваліфікації наявних кадрів, застосування прогресивних форм і систем оплати праці, стимулюючих підвищення продуктивності праці і по-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ліпшення якості продукції, розроблення заходів, спрямованих на соціальний розвиток трудового колективу (оздоровлення працівників, культурний відпочинок тощо).

На АРМі фінансового планування здійснюється розроблення зведеного фінансового прогнозу і плану, аналіз виконання за джерелами надходження коштів і напрямками їх витрачання, внесення необхідних змін до плану, облік, контроль і звітність. Можливі показники фінансового прогнозу і плану ґрунтуються на прогнозі технічного і соціально-економічного розвитку підприємства. Послідовно розв'язуються задачі варіантних розрахунків показників фінансового прогнозу і плану під час їх розроблення, визначення оптимальних значень показників фінансових ресурсів на заданий обсяг виробництва в кожному періоді, залучення всіх можливих джерел фінансових ресурсів і забезпечення оптимального співвідношення коштів, отриманих із різних джерел, раціональний розподіл фінансових ресурсів, розроблення заходів щодо економії грошових коштів, особливо на тих ділянках виробництва і реалізації продукції, де спостерігаються найбільші фондо-, матеріало-, енерго- та трудозатрати, а також мають місце недопустимі витрати (від виробництва неякісної продукції, неналежного зберігання матеріальних цінностей тощо).

На АРМі інвестицій розв'язуються задачі формування необхідних обсягів і структури інвестицій на прогнозний і плановий періоди, вибір джерел їх отримання, залучення, в першу чергу, самих дешевих інвестицій, надання переваги прямим інвестиціям для реалізації інвестиційних проектів «під ключ». Визначаються оптимальні розміри довгострокових і короткострокових кредитів за напрямками їх використання. Враховуючи високу вартість кредитів на сучасному етапі, передбачається залучати і використовувати їх для реалізації найбільш ефективних заходів (освоєння конкурентоспроможних видів продукції, сучасних технологій і новітнього устаткування тощо). Визначаються можливі шляхи й обсяги залучення акціонерного капіталу у випадках проведення широкомасштабних заходів щодо оновлення виробництва.

На АРМі грошових надходжень розв'язуються задачі забезпечення необхідних обсягів грошових надходжень для безперебійного функціонування виробництва, своєчасного відшкодування витрат виробництва й обороту, виконання фінансових зобов'язань перед державою, банками та іншими господарюючими суб'єктами, формування доходів і прибутку підприємства. Інформація про грошові надходження збирається і класифікується залежно від видів і напрямків господарської діяльності підприємства. За видами діяльності грошові надходження класифікуються так:

- надходження від операційної діяльності і надходження від покупців (замовників), інші операційні надходження;
- надходження від інвестиційної діяльності: продаж необоротних активів, продаж фінансових інвестицій, надходження від позичальників і емітентів;
- надходження від фінансової діяльності: випуск (емісія) акцій; продаж викуплених акцій власної емісії, отримання позичок.

Крім доходів від звичайної діяльності, враховуються також надходження у випадках відшкодування збитків від надзвичайних подій (землетрусу, повені, зсуву ґрунту, пожежі та ін.).

Грошові надходження підприємств значно перевищують отримувані ним доходи від різних видів діяльності. Згідно з положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (П(С)БО) не визнаються доходами грошові надходження від інших осіб:

- сума податку на додану вартість, акцизів, інших податків і обов'язкових платежів, що підлягають переказуванню до бюджету і позабюджетних фондів;
- сума попередньої оплати продукції, робіт, послуг;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- інші надходження, які не змінюють розміри активів і зобов'язань підприємства.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На АРМі грошових витрат розв'язуються задачі оптимального розподілу і витрачання грошових коштів за видами і напрямками діяльності підприємства. За видами діяльності сплата грошових коштів класифікується так:

- платежі, пов'язані з операційною діяльністю: платежі постачальникам, виплати працівникам, оплата інших операційних витрат;
- платежі, пов'язані з інвестиційною діяльністю: придбання необоротних активів, придбання цінних паперів тощо;
- платежі, пов'язані з фінансовою діяльністю: погашення позичок, виплата дивідендів, викуп акцій власної емісії, інші платежі.

Крім названих платежів, необхідно враховувати обов'язкові платежі, які передбачені для кожного виду діяльності підприємства і переказуються до бюджету держави, а також до цільових державних фондів. Вони здійснюються в таких формах: податки, плата за ресурси, цільові відрахування. Згідно з чинним законодавством підприємства сплачують загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

На АРМах фінансової інформації інших відділів і служб (маркетингового, планово-економічного, фондового, праці та соціального розвитку, виробничого, логістики, збуту та ін.) збирається й обробляється фінансова інформація і вирішуються завдання, які безпосередньо пов'язані з функціональною діяльністю цих підрозділів.

На АРМах обліку фінансово-розрахункових операцій забезпечується введення і контроль інформації АРМів низового рівня, ведення хронологічних та систематичних електронно-облікових реєстрів (комплексу задач) на дільницях обліку, регламентне відображення їх на екрані дисплея або друк і виведення за запитом. Здійснюється формування стандартних уніфікованих машинних бухгалтерських проведень за групами синтетичних рахунків і передача цих даних на АРМ зведеного бухгалтерського обліку.

На АРМі зведеного бухгалтерського обліку здійснюють введення і контроль машинних носіїв АРМів дільниць обліку, введення електронних облікових реєстрів аналітичного обліку за синтетичними рахунками, регламентне або за запитом відображення облікових даних, формування і відображення даних для складання звітності.

На АРМі зведеної фінансової інформації і фінансового стану підприємства розв'язуються задачі підготовки зведених показників за звітний період, систематичного й об'єктивного аналізу та оцінювання фінансового стану підприємства, його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості.

Метою аналізу й оцінювання фінансового стану підприємства є виявлення резервів збільшення прибутку, підвищення рентабельності виробництва і зміцнення комерційного розрахунку на підприємстві. З цією метою визначається вплив різних факторів на фінансовий стан підприємства. Фінансовий стан підприємства залежить від результатів виробничої, комерційної та фінансової діяльності.

Для аналізу й оцінювання фінансового стану підприємства застосовують систему показників, які відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

У процесі фінансового аналізу вирішуються такі основні завдання:

- дослідження ефективності використання капіталу підприємства, забезпечення його оборотними коштами;
- аналіз й оцінювання ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства;
- аналіз й оцінювання показників прибутку і рентабельності, ділової активності підприємства та його становища на ринку;
- аналіз ефективності використання власних і залучених фінансових ресурсів та комплексне оцінювання фінансового стану підприємства.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для виконання цих завдань використовують різні методи, прийоми і методики аналізу. Основні з них такі:

- горизонтальний аналіз – порівняння кожного звітного показника з відповідним показником за попередній період;
- вертикальний аналіз – визначення структури фінансових показників й оцінка впливу на них різних факторів;
- трендовий аналіз – аналіз динаміки фінансових показників за кілька попередніх періодів;
- аналіз відносних показників (коефіцієнтів);
- порівняльний аналіз показників звітності цього підприємства та його дочірніх підприємств, або у співставленні з показниками конкурентів тощо;

- факторний аналіз – визначення впливу окремих факторів на досліджуваний показник.

Інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства є дані його бухгалтерської та фінансової звітності й оперативні дані. Основні з них такі дані:

- балансу (форма № 1);
- звіту про фінансові результати (форма № 2);
- звіту грошових коштів (форма № 3);
- звіту про власний капітал (форма № 4);
- дані статистичної звітності – оперативні та звітні дані, отримані з АРМів фінансової підсистеми та інших джерел.

Автоматизована фінансова підсистема завдяки створенню інтегрованої бази даних дозволяє поширити сферу автоматизації, охоплюючи поряд з функціями фінансових розрахунків також функції обліку, оперативного аналізу і регулювання, контролю та формування звітності. Це дає можливість моделювати процес формування і використання фінансових результатів підприємства.

Завдяки автоматизації удосконалюється фінансова робота на підприємстві: зростає швидкість обробки і передачі у мережі фінансової інформації, з'являється можливість розв'язувати задачі з більшими обсягами вхідних даних, накопичувати і зберігати великі масиви інформації, швидко відшукувати і видавати необхідні дані. Сучасні засоби зв'язку та телеобробки, використання нових комп'ютерів і терміналів дозволяють на якісно новому рівні управляти фінансами підприємства.

Фінансові працівники, звільнившись від виконання простих обчислювальних операцій, технічної роботи зі збору та обробки інформації, накопичення й аналізу показників форм звітності, значно більше залучатимуться до прийняття рішень щодо результатів розрахунків на ЕОМ, виконуватимуть лише творчу частину роботи (вибір програми обробки вхідних даних, режиму виконання розрахунків, форми видачі результатів, формування завдань обчислювальному центру, прийняття рішень за результатами розрахунків). Завдяки цьому зростає роль фахівців високої кваліфікації, які й прийматимуть оперативні управлінські рішення, спрямовані на поліпшення діяльності фінансової служби, зменшення навантаження на працівників і скорочення їх чисельності.

Висновки і пропозиції. З вищенаведеного можна зробити такі висновки і пропозиції:

- створення на підприємстві автоматизованої інформаційної системи передбачає застосування сучасних інформаційних технологій і спрямоване на підвищення якості управління і скорочення чисельності управлінського персоналу;
- для впровадження сучасних інформаційних технологій необхідно передбачати застосування сучасної обчислювальної техніки, засобів зв'язку, інформатики;
- при побудові автоматизованої інформаційної системи підприємства передбачають виконання нею всіх необхідних управлінських функцій, у тому числі таких найважливіших, як управління маркетинговою діяльністю й управління фінансами;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- роль і значення підсистеми «Фінанси» як складової частини автоматизованої інформаційної системи підприємства в ринковій економіці значно зростають. Інформація про фінанси та інвестиції підприємства необхідна не тільки різним фахівцям підприємства, але і багатьом зовнішнім користувачам: акціонерам, інвесторам, кредиторам, постачальникам, клієнтам, покупцям, інспекторам податкової служби, аудиторам, ревізорам;

- в умовах автоматизованої інформаційної системи підприємства фінансова підсистема здійснює управлінський цикл, що реалізує в певній послідовності такі функції управління: прогнозування і планування фінансів, аналіз виконання плану, внесення змін до плану, облік, контроль і складання звітності;

- при застосуванні ПЕОМ та АРМ створюється нова форма фінансів та інвестицій підприємства – діалогова автоматизована. Вона має можливість здійснювати зв'язки з іншими підсистемами та загальною інформаційною базою;

- організація мережі АРМів підсистеми «Фінанси» враховує основні складові елементи фінансів підприємства. Мережа АРМів може організовуватися на основі одно-, дво- і багаторівневої структури управління;

- автоматизована фінансова підсистема дозволяє автоматизувати основні частини фінансової роботи на підприємстві: формування фінансових планів, хід виконання плану надходжень грошових коштів і плану витрат, підготовку звітності, аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства;

- автоматизована фінансова підсистема дає можливість максимально мобілізувати фінансові ресурси підприємства і їх раціонально використовувати протягом року, щоквартально і щомісячно, виявляти резерви асигнувань, власних оборотних засобів підприємства, запасів невстановленого обладнання тощо.

Список використаних джерел

1. *Алексеев А. А.* Фінансово-економічні експертні системи : навч. посіб. / А. А. Алексеев. – К. : Скарби, 2004. – 208 с.
2. *Асеев Г. Г.* Электронный документооборот / Г. Г. Асеев. – К. : Кондор, 2007. – 498 с.
3. *Грайворонський М. В.* Безпека інформаційно-комунікаційних систем / М. В. Грайворонський. – К. : ВНУ, 2009. – 607 с.
4. *Емельянов С. Л.* Информатика и информационные технологии / С. Л. Емельянов. – Х. : Бурун Книга, 2007. – 357 с.
5. *Информатика.* Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології. – К. : Каравела, 2007. – 639 с.
6. *Інформаційні системи і технології в економіці :* посібник / за ред. В. С. Пономаренка. – К. : Академія, 2002. – 544 с.
7. *Олексюк О. С.* Методи і системи прийняття фінансових рішень : підручник / О. С. Олексюк. – Тернопіль : ДП ТВПК «Збруч», 2001. – 353 с.
8. *Рогач І. Ф.* Інформаційні системи у фінансово-кредитних установах : навч. посіб. / І. Ф. Рогач, М. А. Сендзюк, В. А. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2001. – 240 с.
9. *Хоменко Л. Г.* Електронна інформаційна цивілізація: досвід розбудови в Україні / Л. Г. Хоменко. – К. : БІЗОН, 2004. – 201 с.
10. *Kalloniatis Christos.* Modern Information Systems. – N.Y. : In Tech, 2012. – 166 p.
11. *Dener, Cem; Watkins, Joanna; William.* Financials Management Information Systems. – Washington : World Bank, cop. 2011. – 153 p.

УДК 336.71

В.Ю. Прокопенко, канд. екон. наук

Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРИВАТИЗАЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

В.Ю. Прокопенко, канд. екон. наук

Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина

ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРИВАТИЗАЦИОННЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В СФЕРЕ НЕДВИЖИМОСТИ

Valeriia Prokopenko, PhD in Economics

Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

NATIONAL PRACTICE OF PRIVATIZATION INSTRUMENTS USAGE IN REAL ESTATE INDUSTRY

Висвітлено питання застосування приватизаційних інструментів у межах приватизаційних процесів у сфері нерухомості. Проаналізовано особливості, проблеми, наслідки приватизаційних процесів у сфері нерухомості, визначено негативні їх сторони. Дано оцінку застосування приватизаційних інструментів у сегментах житлової та комерційної нерухомості ринку нерухомості.

Ключові слова: приватизаційні інструменти, нерухомість, житлова нерухомість, ринок нерухомості, приватизаційні процеси.

Освещены вопросы применения приватизационных инструментов в пределах приватизационных процессов в сфере недвижимости. Проанализированы особенности, проблемы, последствия приватизационных процессов в сфере недвижимости, определены негативные их стороны. Дана оценка применению приватизационных инструментов в сегментах жилой и коммерческой недвижимости на рынке недвижимости.

Ключевые слова: приватизационные инструменты, недвижимость, жилая недвижимость, рынок недвижимости, приватизационные процессы.

This paper is devoted to the use of instruments within the privatization processes in real estate. Peculiarities, Problems and consequences of privatization processes in real estate, by their negative sides. The evaluation of the use of instruments of privatization in the segments of residential and commercial real estate market.

Key words: privatization instruments, real estate, residential real estate, real estate market, privatization.

Постановка проблеми. Нерухомість – це унікальне благо, яке постає базисом у всій системі життєдіяльності людини: вона не має заміників та становить велику цінність як для окремої людини, так і для суспільства та держави в цілому. Системний аналіз дослідження категорії нерухомість дозволив розглядати її в різних площинах суспільного виміру: соціальної, економічної, правовій, фізичній, й визначає її як особливий об'єкт суспільних відносин, що включає до свого складу земельну і створену нерухомість та систему прав на них, а також як капітал/фінансовий актив у матеріальній формі чи дохід (минулих та майбутніх періодів) [1, с. 30–31].

Водночас, вивчення та вдосконалення потребують механізми та процеси, що пов'язані з функціонуванням ринку нерухомості, для цього необхідно розглянути практику застосування приватизаційних інструментів на ринку нерухомості.

Метою дослідження є оцінювання вітчизняної практики застосування приватизаційних інструментів у сфері нерухомості з метою розкриття її особливостей, визначення проблем та недоліків для можливостей прогнозування трендів розвитку ринку нерухомості у посткризові часи.

Виклад основного матеріалу. На початку 90-х років ХХ століття в незалежній Україні через застосування приватизаційних інструментів (приватизаційних паперів) у межах всдержавної приватизаційної акції з'являються приватні об'єкти нерухомості з вільним ринковим обігом.

Хоча емісія приватизаційних паперів характерна для процесів роздержавлення у всіх постсоціалістичних країнах, однак підхід до неї був різний. Так, у Росії, Україні, Чехії, Словаччині емісія проводилась із самого початку приватизації, а у таких країнах, як По-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

льща та Болгарія, приватизаційні папери були емітовані лише на пізніх її етапах. Зокрема, у Польщі емісія таких паперів розпочалася у кінці 1994 року. Відповідно до польської програми приватизації було визначено 512 дрібних та середніх державних підприємств, активи яких були передані під управління 15 національних інвестиційних фондів (НІФ). Серед населення були поширені загальні пайові сертифікати (*Powszechnie Świadectwo Udziałowe*), які могли бути або продані, або конвертовані в акції одного з 15 НІФ.

В Україні приватизаційні папери почали використовуватись вже на першому етапі приватизації. Станом на 1998 рік приватизаційні сертифікати отримали 45 704 тис. чоловік. Особливістю приватизації стало те, що на початку процесу приватизації держава не виділяла нерухомість в окрему категорію об'єктів державної власності, відповідно, її вартість обліковувалася за балансовою вартістю з урахуванням зональних коефіцієнтів.

Використання приватизаційних сертифікатів вплинуло, насамперед, на сегмент комерційної та виробничої нерухомості. Тут приватизація відбувалася через викуп орендованої у держави нерухомості, за рахунок того, що придбання об'єктів здійснювалось, у тому числі, в обмін на приватизаційні сертифікати. У зв'язку з тим, що ринкова вартість останніх ніколи не піднімалася вище 10 % номінальної, спостерігалось розходження між номінальною та реальною грошовою вартістю приватизованих об'єктів. Хоча, на відміну від Польщі, приватизаційні сертифікати не могли відчужуватися завдяки купівлі-продажу, однак ця норма часто або не виконувалась, або обходила (наприклад, через створення інвестиційних фондів).

У більшості постсоціалістичних країн приватизаційні папери використовувались для приватизації підприємств як цілісних комплексів, а не об'єктів нерухомості. Однак в умовах «вимивання» оборотних коштів зі структури капіталу підприємств приватизація часто була спрямована саме на придбання нерухомості. У таких умовах з 1995 року починає запроваджуватись система експертного оцінювання вартості об'єктів нерухомості. Нерухомість виводиться в окрему категорію державного майна і для неї встановлюється власний порядок приватизації. На думку О. Гриценко, саме це й визначає другий етап розвитку ринку нерухомості, у ході якого відбувається активне формування первинного ринку і поява перших паростків вторинного ринку нежитлової нерухомості. При цьому підкреслюється, що характерною рисою формування ринку нежитлової нерухомості був неринковий характер наповнення ринку [2, с. 117].

З цього часу вплив інвестиційних сертифікатів на ринок нерухомості значно знизився.

Отримання населенням протягом 1993–1997 рр. приватизаційних майнових сертифікатів характеризується нерівномірною динамікою, яку можна побачити на рис.

Рис. Динаміка отримання населенням приватизаційних майнових сертифікатів
Джерело: складено автором за [3, с. 114].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Приватизаційні папери використовувались і для приватизації житлової нерухомості. В Україні такі цінні папери емітувались у вигляді житлових чеків. Їх емісія здійснювалась на підставі Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду». Випуск житлових чеків відбувся у вигляді приватизаційних депозитних рахунків. Порядок використання житлових чеків визначався як аналогічний порядку використання приватизаційних майнових сертифікатів. Таким чином, на житлові чеки поширювались усі обмеження, встановлені для зазначеного виду цінних паперів. Початково термін дії житлових чеків був обмежений 1 січня 1995 року, згодом він був продовжений до 31 грудня 2008 року. Однак Постанова Верховної Ради України «Про визнання такою, що втратила чинність, Постанови Верховної Ради України „Про продовження терміну використання житлових чеків для приватизації державного житлового фонду”» зняла часові обмеження обігу таких цінних паперів. Слід зазначити, що в цілому досвід використання житлових чеків більш позитивний, ніж досвід використання приватизаційних сертифікатів. Так, за період 1992–1997 рр. було приватизовано 4 028,8 тис. квартир загальною площею 200,7 млн м² [3, с. 114].

Незважаючи на схожість приватизаційних сертифікатів та житлових чеків, їх вплив на ринок нерухомості був різним. Спільною рисою ефекту їх використання стало первинне наповнення ринку об'єктами приватної власності – комерційної та промислової нерухомості у випадку приватизаційних сертифікатів та житлової і, частково, комерційної нерухомості – у випадку житлових чеків. Разом з цим приватизаційні сертифікати, на відміну від житлових чеків, не мали спеціалізованого призначення. В Україні, як і в більшості постсоціалістичних країн, приватизаційні сертифікати використовувались для приватизації підприємств як цілісних майнових комплексів, приватизація ж нерухомості, що перебувала у складі таких комплексів, на початку приватизаційних процесів не враховувала її економічних особливостей.

Однак при цьому в деяких випадках приватизація підприємств була спрямована саме на придбання нерухомості, що відносилась до них, часто зі зміною цільового призначення (з виробничої на комерційну).

Приватизація житла, при всіх її суперечливих моментах, сприяла наповненню ринку житлової нерухомості. Вона також призвела до значного відсотка приватної житлової нерухомості порівняно з економічно розвиненими державами. Враховуючи значний розрив між доходами населення та цінами на житло, це є негативним фактором, адже у розвинених країнах саме ринок орендного житла дозволяє пом'якшити такий розрив. Така особливість ринку нерухомості постсоціалістичних країн деякими фахівцями оцінюється негативно. Зокрема, Р. Страйк зазначає, що результатом таких процесів стала ситуація, коли отримання нового житла у майбутньому можливе в основному через його придбання [4].

На думку К. Швабія, приватизація де-факто стала процесом нагромадження первісного капіталу в економіці, та виявилася одним із основних факторів стратифікації населення за доходами [4, с. 188].

Визначені наслідки приватизації: поява приватних об'єктів нерухомості неринкового походження призвела до економічної та інституційної деформації відносин у суспільстві, що обумовлена руйнацією економічної природи нерухомості приватизаційними процесами. Для отримання нерухомості в ринкових умовах необхідно мати еквівалентний капітал (грошовий/матеріальний) вартості нерухомості для її обміну, купівлі-продажу тощо. Приватизація стала процесом нагромадження первісного капіталу в економіці та виявилася одним із основних факторів стратифікації населення за доходами. Тобто в основі сучасного майнового розшарування в Україні лежить не відмінність праці одних стосовно праці інших, а перерозподіл реальних активів на користь окремих

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

економічних агентів, що призвело до збагачення одних та збідніння інших; недоотримання великих обсягів фінансових ресурсів державним бюджетом через приватизацію житлової, комерційної, виробничої, промислової, земельної нерухомості за недооціненою вартістю нерухомості (як правило, це 10 % від ринкової вартості); через опортуністичну поведінку посадових осіб, що брали участь у приватизаційних процесах, внаслідок чого не завжди приватизація надавала можливість здобути ефективного власника об'єкта нерухомості.

Встановлено, що в Україні запровадження приватизаційних інструментів на ринку нерухомості реалізовано суперечливо і непослідовно. За цих умов вони не перетворилися на ефективні важелі, хоча й породили приватні об'єкти нерухомості з вільним ринковим обігом. Значною мірою недосконалість інституційної структури ринку нерухомості відобразилась у незначній дієвості формальних і неформальних інститутів регулювання переходів форм власності на об'єкти нерухомості, наслідками якої є: виникнення великої кількості приватних об'єктів нерухомості неринкового походження, що призвело, обумовленою руйнацією економічної природи нерухомості, до економічної та інституційної деформації відносин у суспільстві; нагромадження первісного капіталу в економіці; стратифікації населення за доходами.

Список використаних джерел

1. *Прокопенко В. Ю.* Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: теорія та практика : монографія / Валерія Юріївна Прокопенко. – Х. : Контраст, 2012. – 416 с.
2. *Божанова В. Ю.* Организационно-экономический механизм повышения доступности жилья для населения / В. Ю. Божанова. – Днепропетровск : Наука и образование, 2007. – 392 с.
3. *Гриценко Е. А.* Рынок недвижимости: закономерности становления и функционирования (вопросы теории и методологии) / Е. А. Гриценко. – Х. : Бизнес-Информ, 2002. – 284 с.
4. *Raymond J. Struyk (ed.)* Home Ownership and Housing Finance Policy in the Former Soviet Bloc: Costly Populism. – Washington, DC : Urban Institute, 2000. – 233 p.
5. *Швабій К. І.* Оподаткування доходів населення: проблеми науки і практики : монографія / К. І. Швабій. – Ірпінь : НУДПС України, 2009. – 296 с.

УДК 368.01

Hanna Kravchuk, Doctor of Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Larysa Sokil, assistant

Ukrainian Institute of Stock Market Development, Kyiv, Ukraine

MOTOR INSURANCE FRAUD AND ITS IMPACT ON THE INSURER'S FINANCIAL SECURITY

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

Л.М. Сокіл, асистент

Український інститут розвитку фондового ринку, м. Київ, Україна

ШАХРАЙСТВО В АВТОТРАНСПОРТНОМУ СТРАХУВАННІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВИКА

А.В. Кравчук, д-р экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

Л.Н. Сокил, ассистент

Украинский институт развития фондового рынка, г. Киев, Украина

МОШЕННИЧЕСТВО В АВТОТРАНСПОРТНОМ СТРАХОВАНИИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА УРОВЕНЬ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАХОВЩИКА

The article is devoted to the formation of a systematic approach to identification of sources and possible fraudulent practices of insurers in motor insurance, which lead to the decrease of the level of financial security and financial stability. The research conducted indicates an increase in mistrust of policyholders towards insurers' activity because of improper insurance indemnities.

Key words: insurance, insurer, insured, fraud, motor insurance, insurance policy, outsourcing, risk, security.

Сформовано системний підхід до визначення джерел та напрямків ймовірних шахрайських дій страховиків у автотранспортному страхуванні, які призводять до зниження рівня фінансової безпеки і втрати фінансової стійкості. Проведене дослідження свідчить про збільшення рівня недовіри страхувальників до дій страховиків через неякісне здійснення страхових виплат.

Ключові слова: страхування, страховик, страхувальник, шахрайство, автотранспортне страхування, страховий поліс, аутсорсинг, ризик, безпека.

Сформирован системный подход к определению источников и направлений вероятных мошеннических действий страховщиков в автотранспортном страховании, которые приводят к снижению уровня финансовой безопасности и финансовой устойчивости. Проведенное исследование свидетельствует об увеличении уровня недоверия страхователей к действиям страховщиков из-за некачественного осуществления страховых выплат.

Ключевые слова: страхование, страховщик, страхователь, мошенничество, автотранспортное страхование, страховой полис, аутсорсинг, риск, безопасность.

Introduction. In terms of financial and economic instability, slow process of all the constituent elements of financial system, insurance is one of the strategic economic activities of the state. Despite its functioning even under such unfavourable conditions, Ukrainian insurance market has preserved the ability to accumulate and redistribute financial resources among market participants.

Motor insurance in Ukraine is one of the most common types of insurance among the population and it prevails in activity base of most insurers. Therefore, problems of motor insurance market are the quintessential of the problems of the insurance market in general. The necessity to study the problems of fraud on the insurance market is due to the increasing number of cases where fraud is committed by insurers, insurance agents, claims adjusters and law enforcement officials. Consequently, this causes the need for systematization of possible areas of insurance fraud and assessment of its implications for the security of the insurer.

The studies of theoretical and practical issues of insurance fraud have been conducted by the following researchers as S. Osadets, H. Kozoriz, V. Plastun, A. Zaycha, A. Pervushkina, O. Zhabynets, T. Voytsenkovych, V. Bazylevych, A. Baranovsky, N. Vnukova, J. Shumelda.

The article is a synthesis of existing types of insurance fraud and it determines the level of its impact on the financial security of insurers.

The main material research. Exploring the algorithm of motor insurance in all its multi-phase implementation, two most important and dangerous phases of the probability of fraud implementation can be singled out. The first phase is the process of concluding insurance contract that recognizes the basic relationship of the insurer and the insured. Second phase is connected with insurance payments. The quality of software control for these phases depends on the level of the insurer's financial security because violations that may occur in these phases, lead to excessive costs or even losses for insurer.

Thus, a significant issue while concluding insurance contracts, in addition to the information concept, is the control of the use of forms of insurance contracts. The issues concerning inventory and usage of insurance forms are extremely important in motor insurance market. According to Motor (Transport) Insurance Bureau of Ukraine (MTIBU), about 160 thousand of forms of insurance policies of Compulsory Motor Third Party Liability Insurance (CMTPL) had been lost in the years of 2005-2010. During the first half of 2012 7194 forms of CMTPL insurance policies have been lost, including 1338 forms of insurance policies of 18 analyzed insurers¹ that equal to 18,6 % of insurance policies lost overall. These lost forms of insurance policies constitute 0,07 % of the concluded CMTPL insurance contracts in the analyzed insurance companies in the first half of 2012. Most of the lost forms of insurance policies belong to PJSC Insurance Group "TAS" in the amount of 555, PJSC "Ukrainian insurance company "Garant-Auto" in the amount of 500, PJSC Ukrainian Joint Stock Insurance Company "ASKA" in the amount of 153, representing respectively 0,21 %, 0,8 %, 0,15 % of concluded insurance contracts. Overall, this is the problem of total auto insurance market, not just the consequence of gaps in the internal control system of a single insurer. For example, 8 out of 17 insurers that lost membership at MTIBU in 2012 did not return forms of insurance policies of CMTPL to MTIBU. This means that the policyholder can purchase insurance product, concluding void insurance contract.

The relevance of this issue is that there is threat for insurance consumers of being not registered in insurer's database even having purchased an insurance policy. Insurance agent may either provide an invalid form of insurance policy that is not registered in insurer's database, or do not transfer data concerning purchase of insurance product to insurer. Accordingly, the insurance premiums received for the insurance policy are taken by an insurance agent. Since the responsibility for the activities of insurance agents is held by the insurer, it is the insurer who actually takes insurance liabilities before himself. This redounds financial load not only on insurer, but additionally on MTIBU, because insurance reserves for this insurance contract have not been formed. According to the League of Insurance Organizations of Ukraine, insurance companies incur losses from the actions of fraudsters in 10–15 % of collected insurance premiums in motor insurance and for some types of insurance up to 25 %. That is why the algorithm of "inventory of forms of insurance policies – registration of insurance contracts - the formation and preservation of the integrity of the clients' database" is necessary for information security of insurer.

The problem of falsification of insurance contracts of motor insurance is an ongoing issue. However, most expert practitioners in insurance consider it as one of the options of insurance fraud, committed by either insured or insured in agreement with insurance agent. This is a unilateral vision, because it does not take into account the possibility of insured becoming a victim of purchase of fraudulent insurance products from insurer and its agents.

¹ PJSC "NSIC "Oranta", PJST "Providna", PJSC "Insurance Group "TAS", PJSC "Knyazha Vienna Insurance Group", PJSC "Garant-Auto", PJSC "Ingo Ukraine", PJSC "Prosto-Insurance", PJSC "Insurance Company "Ukrainian Insurance Group", PJSC "Unika", PJSC "Universalna", PJSC "ASKA", PJSC "PZU Ukraine", PJSC "AXA Insurance", PJSC "Illichivske", PJSC "Globus", PJSC "UPSK", PJSC "Alfa Insurance", PJSC "Alfa-Garant".

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

The total number of insurance claims by Ukrainian insurance product “Green Card” is increasing annually. In 2013 5149 insurance claims were registered which exceeds the amount registered in year 2004 by three times. At that time most reports on road traffic accidents on the territory of member countries of the system “Green Card”, in which false Ukrainian insurance contracts were presented, were recorded in years 2007–2009, including 156 false insurance policies in 2008. According to MTIBU, the number of road accidents with falsified insurance contracts of "Green Card" increased almost four times in 2008 compared to 2004, while the total number of inurants contracts for the same period decreased by 16 %. The amount of forgone insurance premiums for insurance contracts of international CMTPL “Green Card” due to fraud agreements was 13 million UAH in 2008 or 8,4 % of total gross premiums, collected for this type of insurance. There were positive trends to reduce this phenomenon on the market in years 2009–2010. In 2010–2011 the number of lost forms of insurance policies “Green Card” increased by 10 times from 4,3 thousand in 2010 to 43,9 thousand in 2011.

The main factors that predetermined the fraud processes of insurance contracts and forms were improper control of insurers over the accuracy of concluded insurance contracts and the activities of insurance agents. The solution to the problem depends on internal and external factors. External factors include the presence of a single centralized database of contracts, cooperation of insurance companies with traffic police and MTIBU. Internal control of insurer at this stage lies in inventory of insurance policies. For this purpose the following control procedures should be applied:

1. Accounting of forms of insurance policies delivered to insurance agents, concluded insurance agreements and formsheets that remain in agent over a certain reference period.
2. Periodic sampling audit of the actual availability of forms of insurance policies in insurance agent comparing to data of insurer’s analytical records.
3. Timely delivery of concluded insurance contracts to insurer and evaluation of compliance with their execution in accordance with internal rules and regulations of insurer.
4. The correct application of insurance rate and discounts on insurance agreements.
5. Timely data entry about concluded insurance agreement to the information base of insurer and centralized database of MTIBU for CMTPL’ contracts.
6. The number of lost or damaged forms of insurance contracts by certain insurance agent, their frequency and appeal of the victim with the requirement of insurance payments under such insurance contract.

According to the study of audit company “Ernst & Young”, quarter of Ukrainian companies faced with the facts of corporate fraud in 2009 that increased during the crisis in Ukraine. This number is bigger than in Russia, where the indicator equaled 10 %, and Central and Eastern Europe, where level of fraud equaled 14 %. However, it is estimatated that internal audit and control reduce the risk of fraud by 64 % in Ukraine and 74 % worldwide. To reduce the risk of fraud on the stage of concluding an insurance contract, the following measures should be adhered to:

- 1) to disclose registration series and number of damaged, lost or invalid insurance contracts on insurer’ official website;
- 2) to provide for an insurant access to the information system of insurer and centralized database of MTIBU in order to check the status of the insurance contract on a certain date;
- 3) maintain a register of insurance agents by insurer, freely accessible to the consumer of insurance services;
- 4) provide access mode of insurance consumers to information systems of MTIBU, including the register of insurance agents deprived of the right to agency work in CMTPL.

The purpose of fraudulent practices in distribution of insurance products is to obtain illegal income from policyholders in the form of insurance payment by using damaged, invalid or

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

forged forms of insurance policies. Internal control procedures of insurer should aim to ensure the receipts of premiums by all concluded insurance agreements on behalf of insurer. For this purpose the insurance payment under the concluded insurance contract outside the insurer's office should be accomplished only within the payment system. The receipt confirming payment of the insurance premium along with the copy of signed insurance contract should be delivered to the insured. This document must contain a registered series and number of the concluded insurance contract, the insurer's name and date of payment. It will confirm the insurance payment by the insurance contract for insured, while for insurer the receipts of insurance payment to form insurance reserves would be provided. The proposed recommendation should also help to reduce the number of cases related to the activities of pseudo agents in insurance services market. These agents do not have signed agency agreement with an insurance company, however they sell insurance products on behalf of insurer, but do not transfer accumulated insurance premiums. In the event of occurrence of insurance case under the insurance contract, determined by insurer as lost, and the insurance payment is not received by insurer, it is advisable to take recourse upon insurance agent or staff member who delivered to insured such a form of insurance policy.

Fraud of insurance intermediary occurs in the process of concluding of insurance contract, however the probability of their exposure is during contract support. If fraud is exposed when the insurance contract is in force, it is due to improperly concluded insurance contract or error. According to certain scientists' view, the problem is also the fact that the insurance agent may remain unpunished for misconduct. Even in case of penalty the loss to the insurance agent or employee of insurance company is no more than the profit from fraudulent behavior in case of its exposure, while for insurer the loss is bigger. It leads to worsening of company's image, loss of insurers, losses due to underpayment from operating activity, court cases with employees, excessive redistribution of funds on staff issues by reducing the financing of other activities of insurer. The consequences of insurer's fraudulent actions for insurance services consumer are terminating an insurance contract or failure of payment of insurance indemnities that means the loss of insurance coverage. That's why the comparability of information is important during the insurance contract supply.

It is difficult to define availability and impact of corporate fraud on efficiency of cross-checking of claims settlements because of corporate secret of insurer. The activity of PJSC Insurance Company "Ukrainian Insurance Group", PJSC Insurance Company "AXA Insurance" and PJSC Insurance Company "Garant-Auto" has been analyzed. Amount of insurance indemnities has been settled in special department at PJSC Insurance Company "Ukrainian Insurance Group", while PJSC Insurance Company "AXA Insurance" has cooperated with vehicle service stations in that issue and PJSC Insurance Company "Garant-Auto" has involved assisting company. According to estimation, the number of complaints of policyholders received by PJSC Insurance Company "Ukrainian Insurance Group" in 2013 is twice as big as ones reported to PJSC Insurance Company "AXA Insurance". However, due to the significant number of complaints reported to PJSC Insurance Company "Garant-Auto" in 2011-2013, the option of involving an assisting company has more likelihood of biased assessment of insurance loss or delay of payment of insurance indemnities. Violation of procedures and terms of settlement of insurance losses were the main issues in policyholder's complaints. The problem is in insurer's control over the procedures of insurance losses adjustment by assisting company.

Insurance claim settlements on the terms of outsourcing contains increased risk for fulfillment of insurance liabilities due to the lack of direct control of insurer over the procedures for its implementation. There is a probability of unfair assessment of amount of indemnity (operational risk), violation of terms of claim settlement (risk of violation of the law), unqua-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

lified and low-level service provided to insurant and victim of insured accident (risk of qualified personnel, reputational risk). Firstly, these risks are the source of complaints on insurers reported by insured. Secondly, dissatisfaction with the results of claims settlement causes the failure to cooperate with that insurer in future.

According to experts of Russian motor insurance market, every fifth insured meets with such practice. Hence, there is a necessity of information access to the loss adjustment procedures of outsourcing company in order to monitor its compliance with insurer's policy and objective estimation of the size of insured loss (table 1).

Table 1

Control procedures of the application outsourcing

Internal Control	
of insurer	of insurer over the company that provides outsourcing services
<ul style="list-style-type: none"> • monitoring compliance methodologies, standards and ethics at the stage of loss adjustment; • monitoring the accuracy of loss adjustment and assessing its level 	<ul style="list-style-type: none"> • compliance with the insurer's policies and decisions; • registration of reported claims; • compliance with the insurance legislation during claim settlement; • timely claims handling; • correct estimation of the value of loss; • timely delivering of information on insured event to insurer

In order to estimate the proper amount of insurance indemnity, it is advisable to exercise control, firstly, over the insurance contracts from which it was revealed reduced insurance payment or fraudulent activities of insurance agents during distribution of insurance product. Secondly, the control over insurance contracts for which the amount of insurance indemnity is higher or lower than average level of insurance benefits for this type of insurance in insurance company for a specified period of time. Thirdly, the control over insurance contracts governed by claims adjuster, if the ratio of the number of settled insurance claims to the amount of insurance indemnities set to payment is beyond the level of insurance indemnities estimated by other claims adjusters (fig.).

Insurance reimbursement	extra large					
	large					
	medium					
	low					
	very low					
		very small	small	middle	high	very high
		Number of insurance claims settled by loss adjuster				
Legend						
	risk of unadequate insurance indemnities is small and does not contain threats to financial state of insurer					
	fraud is likely present in adjustment of unadequate amount of indemnities. The feasibility of selective control over such insurance contracts					
	High risk of fraud of loss adjuster and incorrect estimation of amount of insurance indemnities. Continuous monitoring of high-risk category of insurance contracts and loss adjusters					

Fig. Fraud Risk in Adjustment of Insurance Claims

Such insurance contracts as well as insurance claims settled by loss adjusters require additional monitoring to verify the accuracy of the data.

Taking into consideration the experience of Polish insurance company "Warta" (TUiR Warta SA), the main control measures for fraud risk reduction in insurance loss adjustment is based on crossed control of insurer's departments over reliability of assessment data for claim

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

settlements and exchange of information between insurers on insurance cases (table 2). As a result, the insurer can approve payment or refuse the insurance indemnity.

Table 2

Internal Control over Fraudulent Actions in Insurance Loss Adjustment

Methods	Analytical basis	Procedures
Manual	insurance act; procedure data of insurance loss adjustment; database of traffic police	analysis of information in insurance acts; comparison of experts' opinions on insured event; evaluation of photographic documentation for insurance claims; analysis of claims of victims or insured to traffic police and decisions of traffic police on the claims; comparison of witnesses' testimony on insurance claims; check the submitted documents (invoice on the purchase of materials and spare parts, repairs)
Automatic	information database of insurer	analysis of insurance history of policyholder on available accidents in recent years, their frequency and loss, frequency of complaints regarding the insured event, the number of complaints; network analysis of linked insurance cases or linked insurance claims
Automatic	MTIBU database	access to the database of MTIBU on the number of insurance claims towards which there are decisions on insurance indemnities
Selective manual	information database of other insurers	requests to other insurers to confirm the absence of claim of injured or policyholder on insured event

The amount of insurance indemnity could be readjusted if the policyholder does not agree with the result of insurance claim settlement under the insurance contract and makes complaint against unfair claim practice. According to the data of MTIBU on insurers' performance indicators in 2011, published in accordance with the Decision of the Presidium of MTIBU dated 15.03.2012, about one third of insurers that are members of MTIBU have problems with the settlement of insurance claims. Half of the members of MTIBU have satisfactory and unsatisfactory level of administration and settlement of complaints of policyholders. Most of insurers have substantial revenues.

Conclusion. The correct estimation of the adequate level of insurance indemnities, similar to its efficiency is an important aspect of the stage of settlement of insurance losses. If the amount of insurance reimbursement is higher or lower comparing to the set amount of indemnities on similar insurance cases of other claims adjusters, there is probability of bias in estimation. One of the reasons for unfair claim practice is corporate fraud in insurance company. It results in increasing of inadequacy of insurance reserves and insolvency of insurer. When the amount of insurance indemnities is undervalued in comparison to the objective value of insurance loss, insurers are not interested in implementation of additional control to ensure the accuracy of data because it improves the results of their operational activity and has no risk to fulfillment of insurance liabilities. However, such kind of insurer's policy is incorrect because failure to fulfill insurance liabilities in whole under an insurance contract causes the complaints of policyholders and injured as well as increase of court and legal expenses.

References

1. *Автомобільне страхування в системі безпеки дорожнього руху* : кол. моногр. / О. М. Залетов, О. В. Кнейслер, В. М. Стецюк, О. Ю. Толстенко та ін. ; наук. ред. та кер. кол. авт. канд. екон. наук О. М. Залетов. – К. : Міжнародна агенція "BeeZone", 2012. – 508 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Візирів Б. Проблеми обов'язкового автостраховання та стратегічні напрямки розвитку ринку [Електронний ресурс] / Б. Візирів // Презентація на Загальних зборах членів МТСБУ. – К., 2012. – Режим доступу : www.mtsbu.kiev.ua.

3. Недоризанюк Т. Уровень корпоративного мошенничества в Украине – один из самых высоких в мире [Электронный ресурс] / Т. Недоризанюк // Дело. – 2010. – 20 мая (№ 80). – Режим доступа : <http://delo.ua/business/uroven-korporativnogo-moshenni-140598/>.

4. Салайчук О. Шахрайство та протидія йому в автострахованні [Електронний ресурс] / О. Салайчук. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat.

5. Тищенко Д. Шахрайство на страховому ринку / Д. Тищенко // Страхова справа. – 2012. – № 2 (46). – С. 46–47.

6. Жабинець О. Боротьба з шахрайством у страховій діяльності: стан, досвід, перспективи / О. Жабинець // Інтеграція країн з перехідною економікою у світовий економічний простір: стан і перспективи : матеріали Міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції (Львів, 13–14 травня 2005 р.). – Львів, 2005. – С. 112–113.

7. Андрущенко Л. В. Страхове шахрайство при здійсненні експортно-імпортних операцій / Л. В. Андрущенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 16. – С. 251–257.

8. *Insurance cheats feel the heat – value of fraudulent claims uncovered by insurers hits record level* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.abi.org.uk/News/News-releases/2014/05/Insurance>.

9. *Motor Insurance Fraud – All Circuits* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chambersandpartners.com>.

10. *Protection Against Auto Insurance Fraud* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dmv.org/insurance/protection-against-auto-insurance-fraud.php>.

11. *Insurance fraud affects 'everyone'* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://articles.baltimoresun.com>.

УДК 657.6:331.2

М.О. Никонович, канд. екон. наук

Н.С. Барабаш, канд. екон. наук

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

АУДИТ ОПЕРАЦІЙ З ОПЛАТИ ПРАЦІ

М.А. Никонович, канд. экон. наук

Н.С. Барабаш, канд. экон. наук

Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев, Украина

АУДИТ ОПЕРАЦИЙ ПО ОПЛАТЕ ТРУДА

Maryna Nykonovych, PhD in Economics

Nataliia Varabash, PhD in Economics

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

AUDIT OF OPERATIONS ON WAGES

Досліджено окремі питання процедурного забезпечення аудиту розрахунків з оплати праці, які належать до зон підвищеного контрольного ризику, визначений зв'язок між цілями аудиту, системою внутрішнього контролю клієнта й аудиторськими процедурами, наведено приклади процедур, які можуть бути використані для виявлення ознак шахрайства при здійсненні операцій з оплати праці.

Ключові слова: аудит, оплата праці, цілі аудиту, процедури контролю, процедури перевірки по суті, типи шахрайства.

Исследованы отдельные вопросы процедурного обеспечения аудита расчетов по оплате труда, принадлежащих к зонам повышенного контрольного риска, определена связь между целями аудита, системой внутреннего контроля клиента и аудиторскими процедурами, приведены примеры процедур, которые могут быть использованы для определения признаков мошенничества при осуществлении операций по оплате труда.

Ключевые слова: аудит, оплата труда, цели аудита, процедуры контроля, процедуры проверки по существу, типы мошенничества.

The studied some procedural matters to ensure audit calculations on payment, belonging to zones of increased market control, correlation between the objectives of the audit, internal control system of the client and audit procedures, examples of procedures that can be used be used to identify indicators of fraud in transactions payroll.

Key words: audit, compensation, audit objectives, control procedures, substantive procedures, types of fraud.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий європейський простір вимагає запровадження принципово нового організаційно-економічного механізму регулювання праці та її оплати. Оплата праці – найважливіше і найсуперечливіше поняття у системі умов праці, оскільки саме в ньому відбиваються різносторонні інтереси сторін суспільно-трудова відносин, усі їхні досягнення і прорахунки. Оплата праці характеризує рівень економічного та соціального стану суспільства.

Виходячи з цього, цілком закономірною є потреба у своєчасній, об'єктивній і достовірній інформації про операції з оплати праці з погляду кожної зі сторін соціально-трудова відносин – держави, роботодавця, працівника. У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження теоретичних і прикладних аспектів аудиту операцій з оплати праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення теорії, методології аудиту операцій з оплати праці зробили такі відомі вітчизняні науковці, як П.Й. Атамас, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Г.М. Давидов, М.В. Кужельний, Ю.А. Кузьмінський, О.А. Петрик, В.В. Сопко, Б.В. Усач, Ю.С. Цал-Цалко та інші. Серед зарубіжних учених, яким належить значний внесок у розробленні цієї проблеми, слід виділити В.А. Андреева, М. Армстронга, Х. Андерсона, С.М. Бичкову, Я.В. Соколова, Г.В. Савицьку, В.В. Скобару, В.П. Суйца, А.Д. Шеремета та інших.

Однак окремі аспекти теорії і практики аудиту операцій з оплати праці у сучасних умовах розвитку національної економіки залишаються дискусійними, потребують подальших наукових досліджень і розробок у напрямі їх удосконалення. Насамперед, це

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

стосується питань розроблення методичних підходів до здійснення аудиту операцій з оплати праці.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення та обґрунтування ключових методичних векторів аудиту операцій з оплати праці.

Виклад основного матеріалу. Операції з оплати праці включають не тільки операції, пов'язані з нарахуванням і виплатою заробітної плати, а й операції, що відображають утримання у вигляді податку на дохід, утримання ЄСВ, у вигляді відшкодування матеріальних збитків, за виконавчими листами, утримання за товари, продані в кредит, особисте та майнове страхування тощо. Такі розрахунки належать до накопичених зобов'язань, що являють собою угоди по витратах, які не підлягають негайній оплаті, оскільки звітний період і договірний (або період погашення зобов'язань) не збігаються. Нарахування, зазвичай, потребують розрахунків, які здійснюються клієнтом, вони не можуть бути підтверджені у теперішній час або на більш пізню дату, наприклад, рахунком кредитора, як у випадку виставлення рахунків до сплати. Тому розрахунки з оплати праці відносяться аудитором до зон з підвищеним контрольним ризиком, а їх перевірку приділяється суттєва увага.

Метою аудиту розрахунків з оплати праці є формування думки про достовірність фінансової звітності в частині показників, що відображають стан цих розрахунків, та відповідності методики обліку й оподаткування операцій з оплати праці діючим нормативним документам.

Визначення цілей аудиту операцій з оплати праці ґрунтується на твердженнях фінансової звітності щодо конкретних залишків на рахунках або груп операцій. Як правило, цілі аудиту формулюються таким чином:

– наявність (існування). Відображенням зобов'язань та операцій з оплати праці є суми, нараховані/виплачені за фактично надані працівниками підприємства послуги. При цьому важливо зазначити, що зобов'язання повинні бути нараховані дійсним працівникам підприємства (тобто не «мертвим душам»);

– повнота. Всі наявні операції з оплати праці обліковані;

– оцінка вартості (точність). Відображені зобов'язання й операції з оплати праці оцінені відповідно до встановлених вимог, тобто правильно розраховані на основі фактично відпрацьованого часу і відповідних ставок заробітної плати, а утримання із заробітної плати належним чином розраховані;

– відсічення. Операції з оплати праці обліковані у відповідному періоді, тобто тоді, коли були отримані послуги, а не здійснені виплати;

– подання і розкриття. Операції з оплати праці належним чином класифіковані, тобто віднесені на відповідні рахунки витрат. Статті фінансової звітності, які стосуються операцій з оплати праці, адекватно відображені і розкриті у фінансовій звітності відповідно до встановлених вимог.

Аудитору необхідно зіставити відповідні аудиторські процедури та ідентифіковані вище цілі, щоб провести ефективний аудит операцій з оплати праці. Програма аудиту може бути складена залежно від обставин, що виникають у процесі проведення конкретного аудиту. Деякі процедури можуть бути виключені і, навпаки, може виникнути необхідність у проведенні додаткових процедур. Рішення про включення або виключення тих чи інших процедур приймається аудитором на основі професійного судження.

Аудитору необхідне розуміння операцій і функцій для оцінювання прийнятності структури й ефективності функціонування системи внутрішнього контролю.

Оцінюючи внутрішній контроль операцій з оплати праці, аудитор повинен зрозуміти відповідні процедури контролю. Вони слугують досягненню цілей внутрішнього контролю і являють собою дії, спрямовані на попередження, виявлення й виправлення по-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

рушень та викривлень, що можуть виникнути в системі бухгалтерського обліку господарських операцій.

До цілей контролю операцій з оплати праці належать: реальність; санкціонування; точність; класифікація; періодизація.

В аудиті операцій з оплати праці найбільший ризик пов'язаний з досягненням реальності. Виходячи з цього, основним недоліком контролю операцій з оплати праці є неадекватний розподіл обов'язків.

Для досягнення найкращого розуміння структури внутрішнього контролю, політики і процедур, які застосовуються в межах систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, слід уважно прослідкувати рух документів у системі, а також заповнити і проаналізувати опитувальник внутрішнього контролю.

Оброблення даних про заробітну плату зазвичай комп'ютеризоване, оскільки в основному цей процес однаковий для всіх видів діяльності. Аудитор може обрати як неавтоматизовані методи, так і технічні прийоми аудиту для перевірки адекватності внутрішнього контролю операцій з оплати праці та відповідний підхід до аудиту.

У багатьох клієнтів впроваджені автоматизовані системи обліку часу, щоб полегшити облік аналітичних даних про відпрацьований час. Службовці використовують електронні картки й особові ідентифікаційні номери для введення в систему даних про відпрацьований час і виконану роботу. Застосування відповідного аудиторського підходу залежить від конкретних процедур контролю, встановлених клієнтом.

Під час використання подібних систем необхідним є моніторинг процедур контролю. Наприклад, потенційний управлінський контроль полягає у щоденному роздрукуванні даних (звітів) про відпрацьований час усіх службовців за підрозділами для перевірки й аналізу керівниками підрозділів. Якщо передбачити, що керівники є знаючими і добросовісними працівниками, така процедура контролю є ефективною для досягнення того, що службовцям оплачуються тільки санкціоновані відпрацьовані години. Наявність доказів ефективності такої форми контролю може бути достатньою для оцінювання ризику контролю як низького. Процедури тестування контролю можуть включати випадковий відбір звітів і встановлення факту контролю керівництвом підрозділу. Необхідно направити запит співробітникам відділу заробітної плати щодо перевірки і регулярності виявлення проблем. Контроль вважається «сильним», якщо звіти про відпрацьований час перевіряються керівником відділу заробітної плати і розслідуються випадки непередбаченого збільшення витрат.

Перед визначенням процедур по суті, які здійснюються під час аудиту операцій з оплати праці, важливо встановити зв'язок між цілями аудиту, системою внутрішнього контролю клієнта й аудиторськими процедурами. У загальному вигляді цей взаємозв'язок наведений у табл. 1.

Основними процедурами по суті при аудиті операцій з оплати праці є аналітичні процедури та процедури детального тестування операцій і залишків на рахунках бухгалтерського обліку.

До аналітичних процедур належать:

- зіставлення залишків за рахунками зобов'язань з оплати праці з відповідними показниками за попередні періоди (при цьому необхідно зробити коригування на збільшення ставок оплати праці);
- зіставлення витрат на оплату праці з відповідними показниками за попередні періоди і/або з бюджетними показниками;
- зіставлення нарахованих зобов'язань з податку на дохід з фізичних осіб з відповідними показниками за попередні періоди (з урахуванням коригувань на зміну ставок податку на дохід).

Таблиця 1

Узагальнення цілей аудиту операцій з оплати праці, ключових процедур контролю, процедур тестування внутрішнього контролю і процедур по суті

Цілі аудиту	Ключові процедури внутрішнього контролю	Приклади процедур тестування внутрішнього контролю	Приклади процедур тестування по суті
Обліковані суми нарахувань/виплат заробітної плати були здійснені за фактично виконані роботи дійсними працівниками підприємства, тобто немає фіктивних або дублюючих записів (наявність, існування)	Затвердження табелів обліку робочого часу керівниками підрозділів. Діюча система обліку відпрацьованого часу. Адекватне ведення картошки обліку кадрів. Санкціонування робіт, у т. ч. позаурочних. Розподіл обов'язків. Контроль у комп'ютерних системах обліку операцій з оплати праці. Санкціонування виплат грошових коштів	Затвердження табелів обліку робочого часу на предмет їх затвердження. Вивчення способу обліку робочого часу. Аналіз кадрової політики. Вивчення картотек кадрів. Вивчення організаційної структури, обговорення з працівниками й аналіз виконаних обов'язків. Вивчення роздруковки операцій, відхилених комп'ютерною системою. Вивчення платіжних відомостей на предмет затвердження	Вивчення даних по журналам-ордерам, по Головній книзі і по особових картках обліку доходів на предмет великих або незвичайних сум*. Порівняння прізвища і дати звільнених працівників з розрахунковою відомістю. Вивчення відображення в обліку кадрів даних про прийнятих на роботу і звільнених працівників
Обліковані операції з оплати праці розраховані на основі фактично відпрацьованого часу і відповідних ставок заробітної плати. Утримання належним чином розраховані (оцінювання вартості, точність)	Внутрішня перевірка розрахунків і сум. Звірка сум по розрахункових відомостях з даними по підрозділах. Затвердження ставок заробітної плати, тарифів або винагороди. Затвердження утримань	Вивчення доказів проведення внутрішньої перевірки і звірок. Вивчення платіжних відомостей на предмет внутрішньої перевірки. Вивчення особових карток працівників	Перерахунок відпрацьованого часу, вказаного в табелях обліку робочого часу. Підтвердження ставок заробітної плати на основі відповідної документації. Перерахунок заробітної плати до вирахувань. Перевірка відповідності утримань нормативним вимогам. Перерахунок чистої заробітної плати
Операції з оплати праці належним чином класифіковані (класифікація)	Адекватний аналітичний облік операцій. Внутрішня перевірка класифікації	Вивчення аналітичного обліку операцій. Вивчення доказів проведення внутрішньої перевірки	Аналіз відповідності класифікації аналітичному обліку
Операції з оплати праці обліковані у відповідному звітному періоді (відсічення)	Існування процедур, що забезпечують регулярний облік операцій (наприклад, як можна скоріше після виплати заробітної плати). Внутрішня перевірка	Вивчення внутрішніх інструкцій для з'ясування регулярності відображення операцій в обліку. Вивчення доказів проведення внутрішньої перевірки	Порівняння дати табелів обліку робочого часу з датами у розрахункових відомостях і датами виплат грошових коштів
Статті, що стосуються операцій з оплати праці, належним чином відображені і розкриті у фінансовій звітності (подання і розкриття)	Порівняння підсумків у документах по нарахуванню заробітної плати з Головною книгою. Внутрішня перевірка комп'ютерних файлів, які містять дані про оплату праці	Вивчення документів (наприклад, журнали-ордери) на предмет існування доказів зіставлення з Головною книгою. Вивчення доказів здійснення внутрішньої перевірки	Перевірка арифметичної точності шляхом підведення підсумків у журналах-ордерах по операціях із заробітною платою і відслідковування переносів у Головну книгу

*Примітка: * – ця аналітична процедура також може застосовуватись до інших завдань, включаючи повноту, оцінювання і точність, а також відсічення.*

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Процедурами детального тестування операцій і залишків є:

- вибір вихідних документів (наприклад, табелів обліку робочого часу) і відслідковування процесу генерування кінцевої суми до сплати (наскрізна перевірка операцій);
- проведення документального підтвердження вибірки операцій по виплаті заробітної плати, відображених в обліку (тобто відслідковування вибраних операцій до вихідних документів, наприклад, табелів обліку робочого часу або інших відповідних носіїв інформації);
- застосування технічних прийомів аудиту з використанням комп'ютерів, наприклад, введення і відслідковування операцій, введених аудитором, або використання комп'ютерних аудиторських програм комплексного тестування.

За допомогою виконаних аудиторських процедур можна виявити ознаки шахрайства під час здійснення операцій з оплати праці. У табл. 2 наведено декілька прикладів процедур, які можуть бути використані для розкриття певних типів шахрайства.

Таблиця 2

Аудиторські процедури, які використовуються для виявлення фактів шахрайства по операціях з оплати праці

Тип шахрайства	Аудиторські процедури
Фіктивні працівники – «мертві душі»	<ul style="list-style-type: none"> – присутність аудитора під час видачі заробітної плати; – вивчення особових справ персоналу; – перевірка чисельності працівників відповідно до особового номера, зареєстрованого у відділі кадрів; – підтвердження існування працівників; – вивчення відомості щодо видачі заробітної плати; – засвідчення і відслідковування; – перевірка минулого працівників, які підозрюються у шахрайстві
Схема переплати	<ul style="list-style-type: none"> – вивчення відомості щодо видачі заробітної плати; – документальна перевірка та відслідковування
Виправлення сум нарахування заробітної плати або податків	<ul style="list-style-type: none"> – вивчення відомості щодо видачі заробітної плати; – документальна перевірка та відслідковування
Працівники, які записують додаткові суми на видачу заробітної плати самим собі	<ul style="list-style-type: none"> – вивчення відомості щодо видачі заробітної плати; – зіставлення санкціонованих ставок оплати праці зі ставками, відображеними у відомості; – документальна перевірка та відслідковування
Збереження заробітної плати колишніх працівників	<ul style="list-style-type: none"> – вивчення особових справ персоналу; – засвідчення і відслідковування; – вивчення відомості щодо видачі заробітної плати
Система «подяка» за прийняття на роботу, підвищення по службі тощо	<ul style="list-style-type: none"> – документальна перевірка та відслідковування; – перевірка контрактів і замовлень; – вивчення особових справ персоналу; – перевірка даних по працівниках, що підозрюються; – аналіз записів виплат
Крадіжка грошових коштів	<ul style="list-style-type: none"> – інвентаризація грошових коштів; – вивчення журнальних проведення; – перевірка звірок банківських рахунків

Крім вищезазначених процедур, аудитор може застосувати опитування персоналу клієнта по аспектах, які є, на думку аудитора, найбільш ризикованими з погляду шахрайства, а також здійснити тестування процедур контролю, спрямованих на виявлення шахрайства.

Ризик шахрайства може існувати у багатьох організаціях. Однак аудитор не несе відповідальності за попередження помилок і шахрайства. Отже, він не повинен автоматично виконувати додаткові процедури тільки тому, що ризик шахрайства дійсно існує. Аудитор повинен розробити відповідні аудиторські дії тільки для встановлення ризику

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

суттєвого викривлення фінансової звітності в результаті шахрайства. Якщо аудитор передбачає, що шахрайство здійснено або виконується розслідування шахрайських дій, він повинен розробити більш чисельні процедури виявлення шахрайства.

Кількість і види аудиторських процедур, які необхідно виконати, аудитор визначає самостійно, враховуючи те, що доречна послідовність їх застосування під час проведення аудиту операцій з оплати праці дозволить забезпечити ефективність і якість аудиторської перевірки.

Висновки. Запропоновані методичні підходи до аудиту операцій з оплати праці, що ґрунтуються на узгодженні його цілей і процедур, забезпечать формування професійного судження аудитора про достовірність фінансової звітності в частині відображення стану цих операцій, що сприятиме вдосконаленню організаційно-економічного механізму регулювання праці та її оплати за вимогами інтеграції України до світового європейського простору.

Список використаних джерел

1. *Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг* / [пер. з англ. О. Л. Ольховікова, О. В. Селезньов, Т. Ц. Шарашидзе]. – К. : МФБ, АПУ, 2012. – Ч. 1. – 1017 с. ; Ч. 2. – 364 с.

2. *Проскуріна Н. М.* Процедурне забезпечення аудиту. Теорія та практика : монографія / Н. М. Проскуріна. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2011. – 739 с.

УДК 657.01:657.37:001.4

В.С. Лень, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

БУХГАЛТЕРСЬКІ ПРОЦЕДУРИ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ**В.С. Лень**, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

БУХГАЛТЕРСКИЕ ПРОЦЕДУРЫ: ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ**Vasyl Len**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

ACCOUNTING PROCEDURES: CONCEPT, CONTENT AND CLASSIFICATION

На основі аналізу наукових та нормативних джерел визначення бухгалтерської процедури доведено, що бухгалтерська процедура є родовим поняттям і є категорією бухгалтерського обліку. Під бухгалтерською процедурою слід розуміти сукупність робіт і способів їх виконання, які забезпечують реалізацію функцій, задач і завдань бухгалтерського обліку та інші процедури, які входять до обов'язків працівників бухгалтерії. Як родове поняття, бухгалтерська процедура включає в себе облікові, необлікові та змішані процедури. Запропоновано також класифікацію бухгалтерських процедур за іншими ознаками. Аналіз сукупності бухгалтерських процедур показав, що не всі бухгалтерські процедури необхідно відображати в обліковій політиці підприємства та розкривати у його фінансовій звітності. Зокрема, певні бухгалтерські процедури носять суто організаційний характер або не впливають на показники фінансової звітності, а тому їх включення до облікової політики підприємства та розкриття у фінансовій звітності не є доречним.

Ключові слова: бухгалтерська процедура, класифікація процедур, облікова політика, розкриття у фінансовій звітності.

На основе анализа научных и нормативных источников определения бухгалтерской процедуры доказано, что бухгалтерская процедура является родовым понятием и является категорией бухгалтерского учета. Под бухгалтерской процедурой следует понимать совокупность работ и способов их выполнения, которые обеспечивают реализацию функций, задач и заданий бухгалтерского учета и другие процедуры, которые входят в обязанности работников бухгалтерии. Как родовое понятие, бухгалтерская процедура включает в себя учетные, неучетные и смешанные процедуры. Предложена также классификация бухгалтерских процедур по другим признакам. Анализ совокупности бухгалтерских процедур показал, что не все бухгалтерские процедуры необходимо отображать в учетной политике предприятия и раскрывать в его финансовой отчетности. В частности, ряд бухгалтерских процедур носят сугубо организационный характер или не влияют на показатели финансовой отчетности, а поэтому их включение в учетную политику предприятия и раскрытие в финансовой отчетности не является уместным.

Ключевые слова: бухгалтерская процедура, классификация процедур, учетная политика, раскрытие в финансовой отчетности.

It is proved in the article, on the basis of the analysis of scientific and regulatory sources of definition of accounting procedure, that the accounting procedure is a generic term and is a category of accounting. The accounting procedure is to be understood as the complex of works and methods of their implementation which support the realization of functions, tasks and objectives of accounting and other procedures which belong to duties of employees of accounts department. The accounting procedure as a generic term includes registration, non-registration and mixed procedures. The classification of accounting procedures by other criteria is offered. The analysis of the complex of accounting procedures indicated that not all accounting procedures are to be represented in the accounting policy of the enterprise and disclosed in its financial statements. A number of accounting procedures, in particular, have strictly organizational character or have no effect on the indexes of financial statements, and that's why their inclusion into accounting policy of the enterprise and disclosures in the financial statements are not appropriate.

Key words: accounting procedure, classification of procedures, accounting policy, disclosure in the financial statements.

Постановка проблеми. У наукових, навчальних та професійних джерелах широко застосовуються поняття «облікова процедура», «процедура бухгалтерського обліку» та «бухгалтерська процедура». Згадується процедура і в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» при визначенні поняття облікової політики підприємства як сукупності принципів, методів і процедур, що використовується підприємством для складання та подання фінансової звітності [1]. Зважаючи на важливість процедур, здійснюваних у системі бухгалтерського обліку, у США було створено Комітет з облікових процедур (AIA), який лише до 1953 року випустив 17 нових бюлетенів. Однак AIA був помірним у своїх устремліннях, і його видання були

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

призначені не стільки для пошуку принципів обліку, скільки для утвердження “авторитетної підтримки” відібраних ним правил і процедур, перевірених практикою [2].

Незважаючи на досить тривалий період досліджень, науковцями не досягнуто єдиної думки щодо місця процедур як у теорії, так і у практиці бухгалтерського обліку. До цього часу немає в Україні нормативного їх визначення, різняться з цього питання і думки дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процедури, здійснювані в системі бухгалтерського обліку, досліджувалися багатьма вітчизняними та закордонними науковцями. З українських науковців значну увагу їх дослідженню приділяли Ю.А. Верига, С.І. Дерев’яноко, С.Ф. Легенчук, Л.Г. Ловінська, Т.М. Сльозко, В.Г. Швець, В.А. Шпак, з російських – М.Д. Акатъева, В.Р. Захар’їн, С.А. Кузнецова, І.Л. Мальшакова, Я.В. Соколов, з зарубіжних – А. Велш Глен, Г. Шорт Деніел, Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда.

Аналіз наукових публікацій перелічених та інших учених, нормативно-правових документів та навчально-методичної літератури показує, що процедурам як окремим об’єктам дослідження в науках про бухгалтерський облік приділено недостатньо уваги й здебільшого досліджуються лише окремі з них. Практично не досліджувалось місце процедури в системі бухгалтерських категорій чи понять, а також їх класифікація. Не приділено належної уваги процедурам, що виступають невід’ємною складовою формування облікової політики підприємства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні немає нормативного визначення процедур, здійснюваних у системі бухгалтерського обліку. Відсутня однастийна думка щодо визначення цього поняття та класифікації процедур і у фаховій спільноті. Не визначено науковцями також переліку процедур, які необхідно розкривати у фінансовій звітності підприємства.

Мета статті. Обґрунтувати зміст понять, які характеризують сукупність процедур, здійснюваних у системі бухгалтерського обліку, класифікацію процедур та визначити процедури, які слід розкривати у фінансовій звітності.

Виклад основного матеріалу. Слово процедура походить від лат. *procedo* і означає офіційно встановлений, передбачений правилами спосіб і порядок дій при здійсненні, веденні справ, операцій, угод [3].

Термін «процедура» запозичено з математичних дисциплін та означає послідовність виконання певних дій. Термін «**бухгалтерська процедура**» з’явився у зв’язку з формалізацією бухгалтерського обліку і визначає послідовність дій щодо спостереження, вимірювання, реєстрації та оброблення даних й узагальнення за фактом господарської діяльності [4].

Я.В. Соколов та М.Л. П’ятов **бухгалтерську процедуру** визначають як послідовність рішення облікових завдань завдяки кваліфікації фактів господарського життя, тобто їхньої реєстрації, угруповання й інтерпретації (аналізу), а метою процедури вважають створення можливості для прийняття рішень [5].

Т.М. Сльозко зазначає, що **бухгалтерська процедура** «з одного боку, існує як комплекс методів і способів бухгалтерського обліку з відображення у ньому фактів господарського життя, з іншого – як послідовність обов’язкових взаємопов’язаних облікових робіт, необхідних для цього відображення. Все це реалізується через форму бухгалтерського обліку як системну модель процедурних дій на конкретному підприємстві» [6].

І.І. Бочкарьова, Г. Г. Левіна під **бухгалтерською процедурою** розуміють певний порядок дій, необхідний для виконання завдань, що постають перед бухгалтерським обліком [7]. Ними ж наведено порядок здійснення основної бухгалтерської процедури, який поділяють на шість блоків: 1) проведення інвентаризації; 2) складання балансу на початок звітного періоду; 3) реєстрація фактів господарського життя; 4) визначення

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

стану активів і пасивів організації; 5) складання оборотних відомостей; 6) складання балансу за звітний період. Блоки автори об'єднують у п'ять етапів. Перший етап включає перший та другий блоки (проводиться інвентаризація й складається вступний баланс, або баланс на початок звітного періоду). На другому етапі фіксуються факти господарського життя, зафіксовані в первинних документах та в регістрах бухгалтерського обліку. На третьому етапі, за допомогою підрахунку кінцевого сальдо на рахунках, визначається стан активів і пасивів організації й оформлюється Головна книга. На четвертому етапі складаються оборотні відомості за синтетичними та аналітичними рахунками. Етап 5 включає блоки 1 і 6. На цьому етапі складається баланс за звітний період на основі даних про залишки на рахунках Головної книги, підтверджених інвентаризацією, тим самим закінчується цикл обліку: від балансу до балансу. По суті, І.І. Бочкарьова та Г.Г. Левіна розкривають основну бухгалтерську процедуру. Інших бухгалтерських процедур та їх змісту автори не розкривають і навіть не згадують про їх наявність.

С.І. Дерев'янюк характеризує **процедуру бухгалтерського обліку** як вибір порядку (технології) ведення бухгалтерського обліку, що є однією з основних складових облікової політики [8]. Н.О. Литвиненко **процедуру бухгалтерського обліку** визначає як встановлений порядок дій з відображення та обробки інформаційних потоків щодо фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання [9]. Вона вважає, що облікова політика виступає засобом документального оформлення облікової процедури.

М.Д. Акатсьєва, І.Л. Мальшакова під **процедурою бухгалтерського обліку** розуміють логічно витриману чітку послідовність виконання бухгалтерських дій з відображення інформації у процесі реєстрації, накопичення та оброблення облікових даних з метою формування фінансової звітності й управлінських зведень [10].

А. Велш Глен, Г. Шорт Деніел розглядають **процедури бухгалтерського обліку** як практичні і детальні правила, які забезпечують втілення фундаментальних концепцій бухгалтерського обліку (умовності, принципи, обмеження, елементи фінансової звітності) [11]. У склад облікових процедур вони включають журнал, головну книгу, пробний баланс тощо.

М.І. Кутер **процедуру бухгалтерського обліку** визначає як логічно витриману чітку послідовність виконання бухгалтерських дій з відбиття інформації у процесі реєстрації, нагромадження та обробки облікових даних з метою формування фінансової звітності й управлінських зведень [12].

В.Р. Захар'їн під **обліковими процедурами** розуміє сукупність дій посадових осіб і працівників бухгалтерської служби по обробці первинних документів, узагальненню, угрупованню, деталізації й систематизації бухгалтерської інформації. Він твердить, що облікові процедури ґрунтуються на вимогах законодавчих актів і документів системи нормативного регулювання бухгалтерського обліку, регулюються обліковою політикою організації й закріплюються у функціональних обов'язках посадових осіб і працівників бухгалтерських підрозділів [13]. У визначенні В.Р. Захар'їна застосовується термін «облікова процедура», що, на наш погляд, є складовою системи бухгалтерських процедур, значна частина яких спрямована на виконання не лише облікових, а й інших функцій, зокрема аналітичних, контрольних та інших, наприклад, О.П. Войналович та Л.С. Скакун досліджували процедури приймання-передачі справ у випадку зміни бухгалтера [14]. За О.І. Кольвах **облікова процедура** – це закінчена послідовність дій облікового характеру, виконувана з певною метою й спрямована на певний результат [12].

Перелічені вище дослідники щодо процедур, які виконує бухгалтерська служба, застосовують три словосполучення: «бухгалтерські процедури», «процедури бухгалтерського обліку» та «облікові процедури». За текстом робіт більшості перелічених дослідників всі ці три словосполучення є синонімами, що, на нашу думку, не є правильним. Поняття – одна з основних форм наукового пізнання. Формуючи поняття, наука відо-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

бражає в них предмети, що вивчаються, явища, процеси. Неточна термінологія призводить до невизначеності в мисленні, до змішування понять, а через них – до змішування розуміння, тлумачення явищ дійсності [15].

Розглянемо словосполучення «облікові процедури», «процедури бухгалтерського обліку» та «бухгалтерські процедури» з позиції їх обсягу. «Облікові процедури» є поняттям, обсяг якого є частиною обсягу поняття «процедури бухгалтерського обліку». Це твердження обґрунтовується тим, що бухгалтерський облік є сукупністю фінансового та управлінського обліку, а в управлінському обліку здійснюються як облікові, так і необлікові процедури (складання бюджетів, обґрунтування управлінських рішень тощо). Порівняння змісту понять «процедури бухгалтерського обліку» та «бухгалтерські процедури» дозволяє зробити висновок, що друге поняття за змістом є ширшим, ніж перше, адже поняття «бухгалтерські процедури» охоплює усі процедури бухгалтерського обліку та інші, які виконує бухгалтерська служба. До інших процедур, які не належать до фінансового та управлінського обліку, але здійснюються в системі бухгалтерського обліку, зокрема належать процедури зі складання звітності з корпоративної соціальної відповідальності, надання довідок іншим особам, договірні процедури тощо. Взаємозв'язок понять «облікові процедури», «процедури бухгалтерського обліку» та «бухгалтерські процедури» наведено на рис. 1.

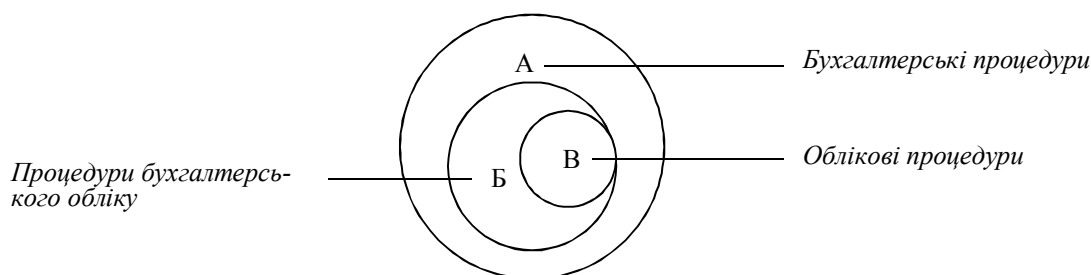

Рис. 1. Взаємозв'язок понять «бухгалтерські процедури», «процедури бухгалтерського обліку» та «облікові процедури»

Найбільшу питому вагу в «бухгалтерських процедурах» займають «процедури бухгалтерського обліку», які можна поділяти на облікові, необлікові та змішані. Облікові процедури пов'язані з відображенням господарських операцій, а необлікові – не пов'язані, але забезпечують виконання бухгалтерським обліком своїх функцій. У загальному плані структура процедур бухгалтерського обліку стосовно господарських операцій наведена на рис. 2.

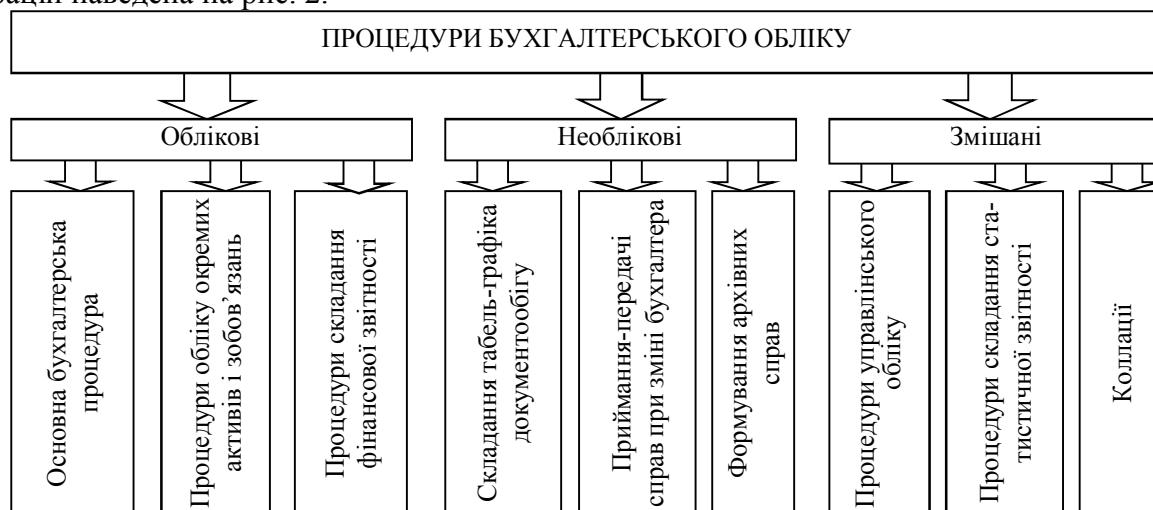

Рис. 2. Структура процедур бухгалтерського обліку за ознакою належності до господарських операцій

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Слід зазначити, що наведені на рис. 2 облікові, необлікові та змішані процедури поділяються також на «субпроцедури» (процедури другого порядку). Наприклад, процедури обліку активів поділяють на процедури обліку необоротних та оборотних активів, процедури обліку витрат тощо. Важливо також зазначити, що практична реалізація багатьох облікових процедур ґрунтується на попередньому проведенні необлікових (організаційних) процедур. Так, усі облікові процедури ґрунтуються на виконанні табель-графіка облікових робіт, складання якого є процедурою бухгалтерського обліку необлікового характеру. Відповідні бухгалтерські процедури виконуються у певній логічній послідовності. Наприклад, відображенню господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку передують процедури їх документування, далі виконуються процедури складання Головної книги та балансу.

У принципі, та сама бухгалтерська процедура на кожному підприємстві може суттєво різнитись внаслідок застосування різних методів оцінювання активів і зобов'язань, техніки і технології обліку, галузевої належності підприємства тощо. У зв'язку з цим вони повинні розроблятися для кожної процедури і підприємства окремо. На наш погляд, бухгалтерські процедури можна прописати у розділі III «Короткі вказівки щодо заповнення носіїв інформації» робочих альбомів носіїв інформації, які можна складати як за видами господарських операцій, так і за робочими місцями (топологічними ділянками обліку) або прописати і затвердити окремо за відповідальними виконавцями Інструкції із застосування окремих процедур з їх описами, що забезпечуватиме дотримання принципів повноти, прозорості, однозначності, гнучкості.

Формалізована процедура відкриває шлях до синтезу різних, на перший погляд не-однакових рішень, тому що кожне з таких рішень є окремим випадком загальної універсальної процедури [16]. Бухгалтерська процедура знає лише абсолютні числа, але прочитання Головної книги дозволяє отримати і величини відносні.

Для визначення понять процедур, які здійснює бухгалтерська служба, узагальнимо різні визначення вчених, які досліджували цю проблему (табл. 1).

Поняття – це форма мислення, яка є результатом узагальнення і виділення предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками. Будь-яке поняття містить логічний підмет і логічний присудок. Логічним підметом називається вираз, який позначає те, що є об'єктом судження у цьому висловлюванні. Логічним присудком – називається вираз, який позначає те, що стверджується про предмет у висловлюванні [17].

Про логічний підмет нами доведено вище, що поняття облікова процедура, процедура бухгалтерського обліку та бухгалтерська процедура за обсягом є різними, а тому до них мають бути сформульовані і різні за обсягом логічні присудки.

Аналіз табл. 1 свідчить, що у логічному присудку різні автори застосовують також різні словосполучення, які є різними за обсягом і які не завжди можна розуміти однаково. Наприклад, вибір порядку (технології) ведення бухгалтерського обліку може бути складовою присудка до визначення «процедури бухгалтерського обліку», тому що є складовою частиною організації бухгалтерського обліку і не може бути частиною присудка «облікової процедури», тому що остання передбачає здійснення лише процедур облікового характеру, а саме процедур, пов'язаних з господарськими операціями.

Присудок «послідовність дій облікового характеру» є обмеженим і стосується лише облікової процедури, яка є складовою «процедур бухгалтерського обліку». Присудок «послідовність облікових робіт» виходить за межі «облікової процедури», тому що включає і необлікові процедури, а тому є частиною, що належить також до «процедур бухгалтерського обліку».

Таблиця 1

Порівняння змісту поняття «бухгалтерська процедура» у різних дослідників

Поняття	Зміст поняття	Автори											
		Я.В. Соколов [5]	О. Безінська [4]	Т.М. Сльозко [6]	Н.О. Литвиненко [9]	М.Д. Акагьєва [10]	О.І. Кольвах [12]	С.І. Дерев'янка [8]	І.І. Бочкарьова, Г.Г. Левіна [7]	В.Р. Захар'їн [13]	Велш Глен А., Шорт Деніел Г. [11]	М.І. Кутер [12]	
Процес	Послідовність дій		+										
	Встановлений порядок дій				+								
	Певний порядок дій								+				
	Послідовність дій облікового характеру						+						
	Логічно витримана чітка послідовність виконання бухгалтерських дій												+
	Послідовність виконання бухгалтерських дій					+							
	Послідовність облікових робіт			+									
	Послідовність вирішення облікових завдань	+											
	Сукупність дій посадових осіб і працівників бухгалтерської служби										+		
	Вибір порядку (технології) ведення бухгалтерського обліку								+				
	Правила											+	
Виконувані дії	Спостереження		+										
	Вимірювання		+										
	Реєстрація	+	+			+							+
	Накопичення					+							+
	Обробка		+								+		+
	Узагальнення	+	+								+		
	Угруповання										+		
	Деталізація										+		
	Систематизація										+		
Аналіз	+												
Спрямування дій	Господарські операції		+										
	Відображення господарської діяльності			+	+								
	Відображення та обробка інформаційних потоків				+								
	Бухгалтерська інформація для виконання завдань, що постають перед бухгалтерським обліком									+			
Мета процедур, результат	Певна мета							+					
	Отримання певного результату							+					
	Забезпечення втілення фундаментальних концепцій бухгалтерського обліку											+	
	Створення можливостей для прийняття рішень	+											
	Формування фінансової звітності та управлінських зведень						+						+

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Щодо присудка «послідовність вирішення облікових завдань», то він обмежується лише обліковими завданнями. Крім того, облікові завдання є похідними від задач бухгалтерського обліку, які визначаються з його функцій. Значна кількість облікових завдань виконуються одночасно, або послідовність їх виконання може бути змінена без впливу на результат, а тому постановка у присудок словосполучення «послідовність вирішення облікових завдань» є досить спірною. Щодо присудка «логічно витримана чітка послідовність виконання бухгалтерської дії», то він охоплює як облікові, так і необлікові дії, а також інші дії бухгалтерської служби, які за своєю суттю не є предметом бухгалтерського обліку (наприклад, надання виписок з архівів), проте виконуються бухгалтерською службою. Отже, такий присудок є найбільш загальним і може бути включений до поняття «бухгалтерські процедури». Позитивною стороною цього присудка є вказівка на логічність бухгалтерських дій.

Найбільш повним за обсягом з наведених присудків є «сукупність дій посадових осіб і працівників бухгалтерської служби». У цьому присудку враховано, що бухгалтерські дії здійснюють не лише працівники бухгалтерії, а й інші посадові особи. Так, частину бухгалтерської роботи здійснюють комірники, заготівельники, дозвільні документи підписують керівники, частина первинних документів і облікових реєстрів складаються у виробничих підрозділах тощо. Цей присудок стосується поняття «бухгалтерські процедури».

І аж ніяк присудком до процедур, які здійснює бухгалтерська служба, не можуть слугувати «правила», адже самі процедури здійснюються за певними правилами, встановленими централізовано та/або самостійно.

У всіх визначеннях у присудку передбачено певні дії і це зрозуміло, адже без дій не може відбуватись будь-який процес. Практично всі перелічені авторами дії зазначені у визначенні бухгалтерського обліку як процесу виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Тобто, по суті, у визначення процедури як дії включаються процеси, які здійснюються через виконання заздалегідь визначених процедур і тим самим порушуються правила логіки.

Аналіз спрямування визначень (бази, предмета, об'єкта) процедур, що стосуються обов'язків бухгалтерської служби. З наведених у табл. 1 спрямувань найбільше за обсягом «відображення господарської діяльності» та «відображення та обробка інформаційних потоків». Проте перше спрямування не враховує необхідності виконання інформаційної, аналітичної та контрольної функцій бухгалтерського обліку. Друге спрямування не конкретизує самі інформаційні потоки. Спрямування «виконання завдань, що постають перед бухгалтерським обліком» не враховує того, що завдання виходять із задач, а задачі визначаються функціями бухгалтерського обліку. Спрямування їх на отримання «бухгалтерської інформації» обмежене саме інформацією з фінансового та управлінського обліку і належить до присудка поняття «процедури бухгалтерського обліку». Обмеження спрямування лише «господарськими операціями» належить до присудка поняття «облікові процедури», крім того, воно виключає з визначення процедури аналітичні операції, підготовку інформації для прийняття рішень тощо.

Аналіз мети у визначенні процедур. Мета у наведених визначеннях носить або невизначений характер (певна мета, отримання певного результату), або має різний обсяг та різні обмеження. Мета «формування фінансової звітності та управлінських зведень» є обмеженою у тому розумінні, що у системі бухгалтерського обліку формується інформація не лише для фінансової звітності, а й податкової, статистичної, адміністративної тощо, а тому належить до присудка «процедури бухгалтерського обліку». Мета «створення можливостей для прийняття рішень» не враховує процедури, які не

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

спрямовані на прийняття рішень. Мета «забезпечення втілення фундаментальних концепцій бухгалтерського обліку» обмежує бухгалтерські процедури лише фінансовим обліком, у той час як більшість дослідників вважають, що поняття бухгалтерський облік включає в себе як фінансовий, так і управлінський облік (тактичний і стратегічний).

На основі аналізу досліджень попередників нами пропонуються окремі визначення для понять «облікові процедури», «процедури бухгалтерського обліку» та «бухгалтерські процедури», які різняться за обсягом.

Облікові процедури – сукупність робіт і способів їх виконання з відображення у фінансовому обліку господарських операцій та їх комунікації з метою складання фінансової звітності.

Процедури бухгалтерського обліку – сукупність робіт і способів їх виконання, які забезпечують реалізацію функцій, задач і завдань бухгалтерського обліку.

Бухгалтерські процедури – сукупність робіт і способів їх виконання, які забезпечують реалізацію функцій, задач і завдань бухгалтерського обліку та інші процедури, які входять до обов'язків працівників бухгалтерії.

Важливим для розвитку бухгалтерського обліку як науки є процес його категоризації, що є інструментом, який дозволяє обробляти об'єкти категоризації [18]. Проте слід зазначити, що у жодній з досліджених праць поняття «бухгалтерська процедура» не розглядається як родове, тобто як категорія бухгалтерського обліку. У цьому плані постає питання: чи є «бухгалтерська процедура» категорією бухгалтерського обліку? Слово категорія походить від грецького *kategoria* і перекладається як висловлювання, обвинувачення; ознака. Під науковою категорією розуміють родове поняття, що означає розряд предметів, явищ і т. ін. або їх важливу спільну ознаку [19; 20].

В.Ф. Берков визначає категорію як гранично загальне поняття, яке утворюється як останній результат абстрагування від предметів їхніх особливих ознак. Для нього вже немає більш загального, родового поняття, і разом з тим воно має мінімальний зміст, тобто фіксує мінімум ознак охоплених предметів [21].

С.Ф. Легенчук вважає, що важливою вимогою до категорії є охоплення певної кількості понять [18] та входження до складу певного бухгалтерського фрагмента (предметного, методичного, предметно-методичного, методологічно-організаційного, емістемологічного, системного). Проте «процедура бухгалтерського обліку» у перелік бухгалтерських категорій ним не включена [18]. Виходячи з цієї вимоги термін «бухгалтерські процедури» є бухгалтерською категорією, яка включає в себе поняття, які розкриті вище, а саме: поняття «бухгалтерські процедури» включають у себе процедури бухгалтерського обліку, які деталізуються в облікових процедурах. За системою бухгалтерських категорій, розробленою С.Ф. Легенчуком, на наш погляд, «бухгалтерська процедура» має бути включена до методологічно-організаційного бухгалтерського фрагмента у зв'язку з тим, що це поняття включає в себе складові як організаційного, так і методологічного характеру.

Нами розглянуто праці науковців, що стосуються юридичних процедур. В.М. Протасов поняття процедури у праві розглядає як родове, з якого виокремлює інші види юридичних процедур [22]. О.П. Євсєєв, розглядаючи конституційно-правову процедуру як різновид юридичної процедури в конституційно-правовій сфері, вважає її категорією, що полягає у створенні найбільш доцільного порядку регулювання юридично значущої діяльності в конституційній сфері суспільних відносин [23]. Ю.В. Циганок, досліджуючи зміст належної правової процедури через призму системності, вважає її правовою категорією. Процедуру він визначає як певну систему дій, які структурно акумулюються в певну діяльність, тобто якусь соціальну активність взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, у межах якої він задовольняє які-небудь свої потреби, досягає мети [24].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Нами проаналізовано також наукові джерела з дослідження категоріального апарату аудиту. Обґрунтувань категорії «аудиторські процедури» в доступних джерелах ми не знайшли. Проте окремі автори прямо або опосередковано відносять аудиторські процедури до категорій аудиту [25; 26], у тому числі подібні до бухгалтерських процедур, з них: спостереження, підрахунок, зустрічна перевірка тощо. Проте, на нашу думку, автори відносять до категоріальних понять не родові, а видові поняття. Отже, і за аналогією правознавців та аудиторів поняття «бухгалтерська процедура» теж слід вважати родовим (категоріальним).

Переважна більшість учених досліджують лише окремі процедури, не наголошуючи на можливості їх класифікації. Так, Н.О. Литвиненко досліджувала процедуру обліку внутрішніх розрахунків та її вплив на формування облікової політики [9], Е.С. Хендріксен – процедури капіталізації оренди, процедури оцінювання мінімальних орендних платежів і використовуваних ставок дисконтування [2]. С. Левшова досліджує процедуру переоцінки в бухгалтерії [27]. Перелік окремих облікових процедур у своєму дослідженні наводить В.Р. Захар'їн: складання первинних документів; реєстрація первинних документів; угруповання документів; контировка; рознесення операцій (даних первинних документів) за обліковими регістрами; арифметичний підрахунок; угруповання облікових регістрів для підшивки й зберігання. Крім того, ним наводиться перелік контрольних процедур [13]. Л. Бойко наводить такий перелік облікових процедур: порядок складання первинних документів, їх таксування, опрацювання, різноманітні розрахунки, калькуляції та ін. [28]. А.В. Хмелевська та І.О. Капучак досліджували облікові процедури складання бухгалтерського балансу [29]. Ю.А. Верига розглядає процедури подання звітності до органів державної податкової служби, процедури підтвердження сум до відшкодування [30].

На рис. 2 нами вже запропонована структура процедур бухгалтерського обліку за ознакою відношення до господарської операції. Ієрархічна структура процедур бухгалтерського обліку наведена на рис. 3.

Рис. 3. Ієрархічна класифікація процедур бухгалтерського обліку

На рис. 3 наведені перші два рівні ієрархічної класифікації процедур бухгалтерського обліку. Проте класифікувати можна й на наступних рівнях. Зокрема, процедури фінансового обліку поділяють на процедури бухгалтерського обліку активів і зобов'язань.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Деталізуються також процедури фінансового обліку активів на процедури обліку оборотних та оборотних активів та їх види. На найнижчому щаблі такої класифікації процедури також деталізуються: процедури ідентифікації та документування господарських операцій, процедури вимірювання, оцінки, записів на рахунках бухгалтерського обліку, комунікації записів на рахунках синтетичного та аналітичного обліку тощо.

Авторська фасетна класифікація бухгалтерських процедур наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Фасетна класифікація процедур бухгалтерського обліку за різними ознаками

Ознака класифікації	Класифікація процедур за ознакою
Щодо Закону чи іншого нормативного документа	1) нормативні; 2) самостійно обрані
Щодо основних функцій бухгалтерського обліку	1) накопичення інформації; 2) аналітичні; 3) контрольні
Щодо складових бухгалтерського обліку	1) фінансового обліку; 2) управлінського обліку; 3) інші
Щодо господарської операції	1) облікові; 2) необлікові; 3) змішані
Залежно від впливу на показники звітності	1) впливають; 2) не впливають
Відносно до технології обробки інформації	1) ручні; 2) автоматизовані
Залежно від суб'єкта бухгалтерського обліку	1) залежні; 2) незалежні
Залежно від обов'язковості проведення	1) формальні (обов'язкові); 2) неформальні (необов'язкові)
Залежно від часової спрямованості	1) на поточний період; 2) на майбутні періоди
Стосовно оформлення документом	1) документарні; 2) недokumentарні
Стосовно кінцевого результату	1) проміжні; 2) завершальні

Розроблена класифікація бухгалтерських процедур може бути покладена в основу відображення господарських операцій в обліку та звітності, дозволяє вдосконалити організаційно-методологічні положення обліку в частині адекватного відображення в обліку та звітності господарської діяльності підприємства.

Процедури бухгалтерського обліку та облікова політика. При складанні звітності необхідно розкривати облікову політику, однією зі складових якої є надання інформації про процедури, які використовується підприємством для складання та подання фінансової звітності. Дослідженням виявлено, що це питання є одним із найменш розкритих як у науковому, так і практичному планах, що підтверджується також дослідженнями Н.О. Литвиненко [9]. Зважаючи на значну множину процедур, які застосовуються на практиці у процесі ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, важливим моментом є визначення доречності розкриття окремих процедур у фінансовій звітності.

Н.С. Марушко вважає, що змістовно облікова політика має розкривати бухгалтерську процедуру оброблення даних про факти передачі нерухомості в довірче управління [31]. Ю.А. Верига стверджує, що оскільки облікова політика також включає про-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

цедури, які використовуються для подання фінансової звітності, у наказі необхідно передбачити порядок визначення строку корисного використання необоротних матеріальних активів і визначення їх ліквідаційної вартості [30]. На наш погляд, включення пропозицій Н.С. Марушко та Ю.А. Вериги до внутрішнього нормативного документа підприємства, у якому відображається облікова політика, є спірними у першому випадку внаслідок того, що процедура оброблення даних про факти передачі нерухомості в довірче управління не впливає на показники фінансової звітності, а в другому випадку – у зв'язку з наведенням інформації про нараховані суми амортизації у стандартних формах балансу та Приміток до фінансової до наказу.

Про недоречність розкриття інформації у фінансовій звітності про процедуру капіталізації витрат і розподілу їх на наступні звітні періоди писав Е.С. Хендріксен. Обґрунтовував свою позицію він тим, що внаслідок надзвичайної складності визначення методів розподілу з погляду їхнього економічного значення процедура капіталізації витрат і розподілу їх на наступні звітні періоди має сумнівну семантичну цінність для користувачів фінансової звітності [2]. Н.О. Литвиненко наводить окремі процедури з обліку внутрішніх розрахунків (перенесення даних з реєстрів синтетичного обліку, перевірка оборотного балансу та рахунків Головної книги), які недоцільно включати до облікової політики підприємства, тому що вони не впливають на величину статей фінансової звітності [9].

В обліковій політиці слід розкривати лише процедури, які суттєво впливають на показники фінансової звітності [32]. До таких процедур, на наш погляд, зокрема належать: методи оцінювання незавершеного виробництва; методи включення незавершеного виробництва до собівартості готової продукції; методи розподілу непрямих витрат тощо.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки і пропозиції:

1. Бухгалтерська процедура є родовим поняттям і є категорією бухгалтерського обліку. Під бухгалтерською процедурою слід розуміти сукупність робіт і способів їх виконання, які забезпечують реалізацію функцій, задач і завдань бухгалтерського обліку та інші процедури, які входять до обов'язків працівників бухгалтерії. Бухгалтерська процедура, як родові поняття (категорія), має розгалужену структуру, тобто включає в себе поняття другого, третього та наступних порядків, що дозволяє здійснювати ієрархічну та фасетну їх класифікацію за різними ознаками та рівнями підпорядкованості.

2. У бухгалтерській процедурі є цільове призначення, що збігається з нормами застосовуваних стандартів фінансового обліку та потребами в інформації для управління підприємством. Вона є алгоритмом реалізації завдань бухгалтерського обліку. Тобто реалізація завдань бухгалтерського обліку заснована на належних бухгалтерських процедурах.

3. Бухгалтерські процедури формуються на основі нормативних актів з бухгалтерського обліку і водночас окремі їх складові здійснюються на основі професійного судження бухгалтера з урахуванням моральних, етичних норм та практики (звичаїв), а також обов'язків, покладених на бухгалтерську службу підприємства.

4. Класифікація бухгалтерських процедур дозволяє вдосконалити організаційно-методологічні положення обліку в частині адекватного відображення в обліку та звітності господарської діяльності підприємства.

5. Коло осіб, які беруть участь у виконанні визначеної бухгалтерської процедури, визначається внутрішніми нормативними документами підприємства (установи), зокрема таблиць-графіком документообігу, робочими альбомами носіїв інформації.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

6. Практична реалізація бухгалтерської процедури забезпечує задоволення інтересів користувачів бухгалтерської інформації і є юридичним інструментом та складовою технології бухгалтерського обліку.

7. Подальшого дослідження потребує дослідження категорії «бухгалтерська процедура» та класифікація процедур за різними ознаками з урахуванням її цілей та значущості ознак.

Список використаних джерел

1. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 № 996–XIV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
2. *Хендриксен Э. С.* Теория бухгалтерского учета : пер. с англ. / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда ; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
3. *Словарь бизнес-терминов* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : finance-times.ru/glossary/business/?dic_tid=13448.
4. *Безінська О.* Бухгалтерський облік [Електронний ресурс] / О. Безінська. – Режим доступу : http://bookdn.com/book_268.html.
5. *Соколов Я. В.* Бухгалтерский учет для руководителя [Электронный ресурс] / Я. В. Соколов, М. Л. Пятов. – Режим доступа : http://www.uamconsult.com/book_576_chapter_8_Glava_2.html.
6. *Сльозко Т. М.* Форма обліку у контексті бухгалтерської процедури / Т. М. Сльозко // Вісник ТНЕУ. – 2009. – № 3. – С. 87–93.
7. *Бочкарева И. И.* Бухгалтерский финансовый учет : учебник / И. И. Бочкарева, Г. Г. Левина ; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Магистр, 2010. – 413 с.
8. *Дерев'янку С. І.* Облікова політика підприємства: суть та значення [Електронний ресурс] / С. І. Дерев'янку // Економічні науки. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/14.NTP_2007/Economics/21477.doc.htm.
9. *Литвиненко Н. О.* Процедура обліку внутрішніх розрахунків та її вплив на формування облікової політики [Електронний ресурс] / Н. О. Литвиненко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/17.htm.
10. *Акатьева М. Д.* Теория бухгалтерского учета : учебное пособие [Электронный ресурс] / М. Д. Акатьева, И. Л. Мальшакова. – М. : ИПК МГУП, 2002. – 172 с. – Режим доступа : <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook309/01/part-012.htm>.
11. *Велш Глен А.* Основы финансового обліку / А. Велш Глен, Г. Шорт Деніел ; пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К. : Основи, 1999. – 943 с.
12. *Кольвах О. И.* Методологические проблемы алгоритмизации учетных процедур и их решение средствами бухгалтерского языка ситуационного моделирования [Электронный ресурс] / О. И. Кольвах. – Режим доступа : <http://skladidey.bos.ru/56.html>.
13. *Захарьин В. Р.* Теория бухгалтерского учета : учебник [Электронный ресурс] / В. Р. Захарьин. – М. : ИНФРА–ФОРУМ, 2003. – 304 с. – Режим доступа : <http://economy.ru/buhgalterskiy-uchet-knigi/144-uchetnyie-protseduryi-27318.html>.
14. *Войналович О. П.* Організація процедури приймання-передачі справ у випадку зміни бухгалтера / О. П. Войналович, Л. С. Скаун // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 1. – С. 60–64.
15. *Еришев А. А.* Логика : учеб. пособие / А. А. Еришев, Н. П. Лукашевич, Е. Ф. Сластенко ; под ред. Н. П. Лукашевича. – 5-е изд., стереотип. – К. : МАУП, 2004. – 214 с.
16. *Соколов Я. В.* Бухгалтерский учет – веселая наука : сборник статей / Я. В. Соколов. – М. : ООО «1С-Пабблишинг», 2011. – 638 с.
17. *Конверський А. Є.* Логіка (традиційна та сучасна) : підручник для студентів вищих навчальних закладів / А. Є. Конверський. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 536 с.
18. *Легенчук С. Ф.* Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії : монографія / С. Ф. Легенчук. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 336 с.
19. *Словник української мови* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/utrata>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

20. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

21. *Грицанов А. А.* Новейший философский словарь [Электронный ресурс] / А. А. Грицанов. – 3-е изд., испр. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1280 с. – (Мир энциклопедий). – Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/phil/phil008.htm>.

22. *Протасов В. Н.* Теория права и государства. Проблемы теории права и государства [Электронный ресурс] / В. Н. Протасов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт–М, 2001. – 346 с. – Режим доступа : <http://www.knigo-poisk.ru/books/item/in/171252/>.

23. *Євсєєв О. П.* Процедури в конституційному праві України : дис. ... канд. юрид. наук / О. П. Євсєєв. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2008. – 220 с.

24. *Циганок Ю. В.* «Належна правова процедура» як системна правова категорія вітчизняного кримінального процесу [Електронний ресурс] / Ю. В. Циганок. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/3_2014/60.pdf.

25. *Огійчук М. Ф.* Аудит: організація і методика [Електронний ресурс] / М. Ф. Огійчук, І. Т. Новіков, І. І. Рагуліна. – К. : Алерта, 2012. – 664 с. – Режим доступу : http://uchebnikonline.com/buh-audit/audit_organizatsiya_i_metodika_-_ogiychuk_mf/audit_organizatsiya_i_metodika_-_ogiychuk_mf.htm.

26. *Панкова С. В.* О содержании понятия «аудиторские доказательства» [Электронный ресурс] / С. В. Панкова, В. А. Якимова // Вестник ОГУ. – 2014. – № 4 (165)/апрель. – С. 10–15. – Режим доступа : http://vestnik.osu.ru/2014_4/2.pdf.

27. *Левшова С.* Бухгалтерский учет: шаг за шагом [Электронный ресурс] / С. Левшова. – СПб. : Питер, 2012. – 224 с. – Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/econ-fin/econ-fin379.htm>.

28. *Бойко Л. Г.* Облікова політика підприємства : конспект лекцій для самостійного вивчення дисципліни [Електронний ресурс] / Л. Г. Бойко. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 178 с. – Режим доступу : <http://www.vuzlib.org/books/6750>.

29. *Хмелевська А. В.* Облікові процедури складання бухгалтерського балансу: змістовний та технологічний аспекти [Електронний ресурс] / А. В. Хмелевська, І. О. Капучак. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=5510>.

30. *Верига Ю. А.* Звітність підприємств : навч. посіб. / Ю. А. Верига, З. М. Левченко, І. Д. Ватуля. – 2-ге вид., доповнене і перероблене. – К.: ЦУЛ, 2008. – 776 с.

31. *Марушко Н. С.* Деякі аспекти організації обліку залученого капіталу / Н. С. Марушко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – № 18.10 – С. 50–160.

32. *Щодо суттєвості* у бухгалтерському обліку і звітності [Електронний ресурс] : Лист Міністерства фінансів України від 29.07.2003 № 04230-04108. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=33638&cat_id=34931.

УДК 657.8:004

В.В. Муравський, канд. екон. наук

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

КАНАЛИ ОБЛІКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА КОМП'ЮТЕРНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ**В.В. Муравский**, канд. экон. наук

Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь, Украина

КАНАЛЫ УЧЕТНЫХ КОММУНИКАЦИЙ И КОМПЬЮТЕРНО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ**Volodymyr Muravskyi**, PhD in Economics

Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

CHANNELS OF ACCOUNTING COMMUNICATIONS AND COMPUTER-COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Бухгалтерський облік відноситься до систем, складові яких поєднанні інформаційними комунікаціями. Досліджено облікові комунікації на внутрішньосистемному, міжсистемному та зовнішньому рівні через виділення комунікаційних каналів передачі облікової інформації. З'ясовано механізм інтеграції управлінського та фінансового обліку, податкових та статистичних розрахунків на основі спільних внутрішньосистемних комунікаційних каналів. Виділено зовнішні комунікаційні канали через класифікацію користувачів облікової інформації. Досліджено комунікаційні зв'язки на етапі прийняття ефективних управлінських рішень. Розглянуто процес налагодження каналів «зворотного зв'язку» для ефективного управління діяльністю підприємства.

Ключові слова: облік, комунікації, комунікаційні канали, інформаційні технології, управління.

Бухгалтерський учет относится к системам, компоненты которых связаны информационными коммуникациями. Исследованы учетные коммуникации на внутрисистемном, межсистемном и внешнем уровне через выделение коммуникационных каналов передачи учетной информации. Выяснен механизм интеграции управленческого и финансового учета, налоговых и статистических расчетов на основе совместных внутрисистемных коммуникационных каналов. Выделены внешние коммуникационные каналы через классификацию пользователей учетной информации. Исследованы коммуникационные связи на этапе принятия эффективных управленческих решений. Рассмотрен процесс налаживания каналов «обратной связи» для эффективного управления деятельностью предприятия.

Ключевые слова: учет, коммуникации, коммуникационные каналы, информационные технологии, управление.

An accounting belongs to the systems, components of which united by the informative communications. An accounting communications on intrasystem, intersystem and external level through the selection of communication channels an accounting information transfer are researched. The mechanism of integration the management and financial accounting, tax and statistical calculations on the basis of the unique intrasystem of communication channels is proposed. The external communication channels are selected through the users accounting information classification. The communication connections on the stage of effective administrative decisions making are researched. Author gives the process of organization of "feed-back" channel for the effective management of enterprise activity.

Key words: account, communications, communication channels, information technologies, management.

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік відноситься до інформаційних систем, що проявляється через наявність спільної об'єднуючої мети структурних елементів, пов'язаної зі збором та обробкою інформації. Завершальним етапом підготовки облікової інформації до споживання є її передача. Транспортування даних відбувається через комунікаційні зв'язки. Завдяки комунікаціям відбувається внутрішнє та зовнішнє переміщення даних між структурними компонентами облікової системи. Комунікації забезпечують гомогенність системи обліку та відкритість щодо інших систем. Порушення комунікаційного порядку породжує інформаційний хаос, що загрожує існуванню облікової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше важливість комунікаційних зв'язків проявилася при проектуванні автоматизованих форм бухгалтерського обліку. Зокрема, через неефективні комунікації довелося відмовитися від радянського варіанта централізованої обробки облікової інформації. Побудова централізованих обчислювальних станцій без передбачення способів передачі облікових даних призвела до профанації ідеї автоматизації обліку. Лише після персоналізації автоматизованих обчислень на місцях виникнення інформації, що не вимагало організації масштабних інформацій-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

них зв'язків, була забезпечена успішність автоматизаційних процесів. З позиції бухгалтерського обліку комунікації досліджувалися М.С. Пушкарем, який наголошує на необхідності поряд з обліковими процедурами збору й обробки інформації виділяти нову процедуру – доведення інформації до споживача [4, с. 63]. В.Г. Крючковим здійснено дослідження комунікаційної взаємодії елементів обліково-податкової системи та спрямування інформаційних потоків в її межах [2, с. 64]. Комунікаційний процес у системах обліку, аналізу й контролю відображається у працях О.А. Лаговської [3, с. 169]. Натомість Н.А. Єрмаковою [1, с. 41] досліджувалася специфіка комунікаційних процесів між компонентами управлінського обліку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Епізодичні дослідження комунікаційних процесів у різних інформаційних системах потребують їх узагальнення в межах виділення внутрішньосистемних, міжсистемних та зовнішніх комунікацій щодо системи обліку. Така класифікація комунікації передбачає необхідність дослідження варіативних каналів зв'язку, специфічних та виключно притаманних тим чи іншим варіантам інформаційних зв'язків. Під комунікаційним каналом слід розуміти реальну або уявну лінію зв'язку (контакту), за якою повідомлення передаються від комунікатора до реципієнта [5, с. 51].

Мета дослідження. Основна мета дослідження полягає у класифікації комунікаційних каналів бухгалтерського обліку на внутрішньосистемному, міжсистемному та зовнішньому рівні інформаційних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. Внутрішньосистемні комунікації передбачають передачу облікової інформації між різними етапами її обробки за допомогою методичних прийомів обліку. Першочерговим етапом комунікаційного процесу є ідентифікація фактів господарської діяльності та їх параметризація в первинних документах. Після ідентифікації соціально-економічних параметрів особою або технічним пристроєм, відповідальним за реєстрацію господарських операцій, задіюється перший канал перенесення облікової інформації в первинний документ. Після документування облікові дані проходять послідовні комунікаційні канали для послідовного здійснення інвентаризації, оцінювання, калькулювання собівартості, подвійного запису на рахунках обліку, які значною мірою є спільними для фінансового чи управлінського обліку, податкових чи статистичних розрахунків. Відмінним є завершальний канал передачі облікової інформації через підготовку та подання звітності зацікавленим особам. Залежно від зацікавленого користувача облікової інформації змінюється інформаційне наповнення звітних форм. Наявність варіативних комунікацій звітної інформації породжує розвиток внутрішніх каналів обміну інформацією між фінансовим, управлінським обліком та податковими розрахунками. В такому випадку доречно погодитися з думкою О.А. Лаговської стосовно необхідності прописування маршруту проходження інформаційного повідомлення [3, с. 174].

Проте формалізацію інформаційних маршрутів доцільно застосовувати лише стосовно організації фінансового обліку та податкових розрахунків. Дерегламентация комунікацій в обліку може стати причиною інформаційних дисбалансів, що в кінцевому підсумку призведе до викривлення загальнодоступної фінансової інформації. Натомість передачу внутрішніх даних, як і сам управлінський облік, доречно проектувати з мінімальним рівнем формалізації. Повна формалізація комунікаційних маршрутів в управлінському обліку може обмежити доступ менеджерів до неактуальної інформації з позиції організаторів облікової системи, але потрібної для прийняття ефективних управлінських рішень. Як наслідок, традиційні комунікаційні канали типу Фінансовий облік ↔ Управлінський облік чи Фінансовий облік ↔ Податкові розрахунки набувають інтеграційних характеристик в умовах спільного інформаційного простору. Облікова

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

інформація, яка пройшла усі стадії первинної обробки, спільно використовується різними видами обліку, що призводить до застосування єдиних інформаційних каналів.

Завершальний комунікаційний зв'язок, яким передається звітна облікова інформація, диференціює її користувачів за критерієм просторового розміщення щодо підприємства та права доступу до комерційної таємниці. Найчисленнішою групою інформаційних користувачів є зовнішні фізичні та юридичні особи, що призводить до необхідності виділення різних комунікаційних каналів передачі облікової інформації. Зовнішні комунікаційні зв'язки диференціюються залежно від інформаційних потреб зацікавлених осіб та суб'єктів господарювання. Видова класифікація комунікаційних каналів на зовнішньому рівні подана в табл. 1.

Таблиця 1

Види комунікаційних каналів на зовнішньому рівні

№ з/п	Вид комунікаційного каналу	Змістова характеристика та інформаційне наповнення
1.	Облік → Акціонери (фінансова звітність)	Ефективність функціонування, прибутку підприємства та розміру належних дивідендів
2.	Облік → Інвестори (фінансова звітність)	Економічні показники діяльності та виплачені відсотки за інвестиціями
3.	Облік → Кредитори (фінансова звітність)	Здатність підприємства повертати борги та їх обслуговувати
4.	Облік → Контрагенти (фінансова та внутрішня звітність)	Можливість підприємства виконувати свої контрактні зобов'язання
5.	Облік → Фіскальна служба (податкова звітність)	Достовірність нарахування та своєчасності сплати податків та зборів
6.	Облік → Статистика (статистична звітність)	Статистична інформація
7.	Облік → Місцева громада (соціальна звітність)	Виконання зобов'язань, взятих перед громадою щодо соціального розвитку території
8.	Облік → Суспільство (соціальна звітність)	Соціальний захист громадян та працівників підприємства
9.	Облік → Інші суб'єкти	Інша інформація про соціальну та фінансову діяльність підприємства, яка використовується рейтинговими агентствами, благодійними фондами, аудиторськими та страховими фірмами тощо

Більшість зовнішніх комунікаційних каналів є обов'язковими. Фінансова звітність є публічною, що забезпечує масовість таких комунікаційних каналів. Реципієнт одержує фінансову звітність з використанням комп'ютерно-комунікаційної техніки за допомогою автоматичного розсилання в регламентований період. Наприклад, різні фінансові установи здійснюють поштове розсилання звітної інформації своїм клієнтам. Формується вона незалежно від потреби одержувача інформації і може ним не використовуватися. Інші користувачі, які не отримують фінансову звітність, змушені самотійно налагоджувати комунікаційні канали. Ініціаторами побудови каналів передачі податкової та статистичної звітності виступають реципієнти, якими є державні організації. Такі комунікації є обов'язковими, за неналежність та несвоєчасність організації їх передбачені економічні санкції. Зацікавленість у налагодженні ефективних комунікацій такого типу призвела до значних інвестицій у комп'ютерно-комунікаційні технології, реалізовані на державному рівні. Тому комунікаційний процес між відправниками податкової, статистичної звітності та одержувачами відбувається здебільшого в електронній формі. Облікові комунікації через електронні канали зв'язку забезпечують належний інформаційний сервіс, що проявляється в економії часу та коштів на відправку облікової інформації одержувачу.

Комунікаційні канали передачі нефінансової інформації в межах виконання соціальної програми розвитку є добровільними. Облікові комунікації соціальної відповідаль-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ності підприємства ініціюються відправником з метою інформування громади або суспільних інститутів про виконання взятих на себе зобов'язань. Такі канали також задіюються для одержання позитивного іміджу в населення про підприємство або як один із маркетингових засобів просування продукції на конкурентному ринку. Досить часто використовуються мас-медійні комунікації доставки інформації до користувача.

На основі одержаної облікової інформації зовнішні користувачі можуть приймати управлінські рішення або впливати на суб'єкт господарювання, який розмістив звітність. Ризики неефективного зовнішнього управління для підприємства є мінімальними, оскільки вплив на соціально-економічну діяльність є опосередкованим. Натомість прийняття хибних внутрішніх управлінських рішень загрожує економічному стану підприємства. Зовнішні облікові комунікації значною мірою є типовими і належно організовані одержувачами звітності. Як наслідок, внутрішні комунікаційні канали розглядаються як пріоритетні на більшості суб'єктів господарювання. Дослідження внутрішніх комунікаційних процесів доцільно здійснювати через розгляд каналів взаємозв'язку обліку та управління на міжсистемному рівні (табл. 2).

Таблиця 2

Види комунікаційних каналів на міжсистемному рівні

№ з/п	Вид комунікаційного каналу	Змістова характеристика та інформаційне наповнення
1.	Планування → Облік	Відображення в системі обліку планових показників діяльності з наступною їх корекцією відповідно до фактичних параметрів діяльності
2.	Облік → Контроль	Перевірка достовірності облікової інформації на предмет відповідності встановленим нормам, правилам тощо
3.	Облік → Аналіз	Порівняння фактичних облікових даних з плановими показниками або одних показників з іншими
4.	Облік → Оперативне управління	Інформування про діяльність підприємства для прийняття оперативних управлінських рішень (до або одразу після завершення господарської операції)
5.	Облік → Тактичне управління	Надання облікової інформації, необхідної для узагальнення результатів діяльності за звітний період (місяця, квартал, півріччя, рік)
6.	Облік → Стратегічне управління	Вироблення стратегічних управлінських рішень на основі накопиченої облікової інформації за минулі періоди
7.	Управління → Планування	Коригування планових та нормативних показників до економічно обґрунтованих

Типові комунікаційні канали наявні в усіх облікових процесах на середніх та великих підприємствах. Спосіб їх реалізації значно відрізняється залежно від організаційних чинників на підприємстві. Наприклад, канал Планування → Облік може бути двобічним, що передбачає оперативне коригування планових показників у випадку значного відхилення від фактичної моделі діяльності підприємства на основі облікової інформації. Проте модифікація планових показників безпосередньо із системи обліку потребує попереднього контролю та аналізу облікової інформації. Тому двосторонній інформаційний канал Планування ↔ Облік передбачає ускладнення комунікаційного процесу до виду Планування ↔ Облік ↔ Контроль ↔ Аналіз.

Вказана послідовність інформаційних зв'язків пов'язана з контролем та аналізом облікової інформації на предмет значної відмінності від планових параметрів діяльності. Перегляд планових показників відбувається із системи обліку без задіяння системи управління підприємством. Пряма модифікації системи планування скорочує час реагування на відхилення. В умовах залучення комп'ютерно-комунікаційної техніки такі коригування планових показників можуть відбуватися автоматично за умов досягнення граничних значень. Після аналізу інформації з управління та обліку автоматизовано може прийматися рішення про перегляд нормативних параметрів діяльності без очікування ві-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

дповіді від керівництва. Роль бухгалтера в такому випадку розширюється до аналітичної інтерпретації одержаної інформації з прийняттям коригуючих управлінських рішень.

Інформування системи управління про діяльність підприємства здійснюється за ієрархічними рівнями. Тому традиційний канал Облік → (з наступним Контролем та Аналізом) → Управління потребує врахування оперативного, тактичного та стратегічного рівнів керівництва. Ієрархія управління досягається через врахування часового лагу від моменту реалізації факту господарської діяльності до управлінського акту прямого впливу на нього. Оперативне, до або одразу після завершення господарської операції управління вимагає миттєвої передачі облікової інформації по каналу Облік → Оперативне управління для своєчасного впливу на діяльність підприємства. Для визначення загальних тенденцій розвитку діяльності суб'єкта господарювання використовується накопичена облікова інформація за звітний період (місяць, квартал, півріччя, рік), надана каналом Облік → Тактичне управління. Порівняння агрегованої та аналітичної інформації за різні періоди діяльності підприємства, отриманої через зв'язок Облік → Стратегічне управління, сприяє виробленню управлінських рішень, спрямованих на досягнення стратегічних цілей.

Завершує управлінський цикл облікова комунікація через канал Управління → Планування у випадку, якщо не був задіяним зворотний зв'язок із системи обліку безпосередньо без залучення системи управління. Останній інформаційний зв'язок застосовується при прийнятті менеджерами рішення щодо модифікації планів та нормативів діяльності підприємства для відповідності їх економічній ситуації.

Висновки і пропозиції. Комунікаційний процес реалізується на внутрішньосистемному, міжсистемному та зовнішньому рівні. Кожен рівень характеризується використанням специфічних комунікаційних каналів. Внутрішньосистемні інформаційні зв'язки поєднують методичні прийоми фінансового та управлінського обліку, податкових та статистичних розрахунків. Міжсистемний рівень забезпечує інформаційний зв'язок системи обліку з плануванням, аналізом та управлінням підприємством. Зовнішні комунікації поєднують систему обліку із зовнішніми користувачами облікової інформації. Сучасні комунікаційні канали зазнали кардинальних змін під впливом застосування комп'ютерно-комунікаційних технологій, що сприяє підвищенню актуальності, своєчасності, достовірності, повноти обробки облікової інформації та зменшенні інформаційних шумів.

Список використаних джерел

1. *Ермакова Н. А.* Контрольно-информационные системы управленческого учета / Н. А. Ермакова. – М. : Экономика, 2005. – 296 с.
2. *Крючков В. Г.* Теоретико-методологическое исследование современных моделей информационной учетно-налоговой системы и концепция коммуникационного взаимодействия ее элементов / В. Г. Крючков. – М. : Финпресс, 2009. – 112 с.
3. *Лаговська О. А.* Морфологічний підхід до формалізації комунікаційних зв'язків системи бухгалтерського обліку / О. А. Лаговська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – № 3(21), ч. 2. – С. 169–178.
4. *Пушкар М. С.* Створення інтелектуальної системи обліку : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 152 с.
5. *Феденя А. К.* Менеджмент : учеб.-метод. компл. / А. К. Феденя. – Минск, 2006. – 180 с.

*УДК 657.1.012.1***В.П. Онищенко**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ЛІКВІДАЦІЙНА ВАРТІСТЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ: ПРОБЛЕМИ
ВИЗНАЧЕННЯ****В.П. Онищенко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ЛИКВИДАЦИОННАЯ СТОИМОСТЬ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ: ПРОБЛЕМЫ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ****Victor Onyshchenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**LIQUIDATION VALUE OF THE FIXED ASSETS: PROBLEMS OF
DETERMINATION**

Розглянуто сутність ліквідаційної вартості основних засобів згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Визначено, які з методів амортизації основних засобів використовують ліквідаційну вартість. Досліджено вплив ліквідаційної вартості на показники фінансової звітності. Встановлено практичні проблеми визначення ліквідаційної вартості при нарахуванні амортизації за національними стандартами бухгалтерського обліку: відсутність методичного забезпечення, суб'єктивність розрахунку, складнощі в обґрунтуванні при податкових перевітках. Наведено результати дослідження щодо визначення ліквідаційної вартості бухгалтерами підприємств Чернігівської області України. Запропоновано можливі шляхи вирішення зазначених проблем.

Ключові слова: ліквідаційна вартість, основний засіб, амортизація, податок на прибуток, оподатковуваний прибуток, фінансова звітність, стандарти обліку.

Рассмотрена сущность ликвидационной стоимости основных средств согласно национальных и международных стандартов бухгалтерского учета. Определено, какие из методов амортизации основных средств используют ликвидационную стоимость. Исследовано влияние ликвидационной стоимости на показатели финансовой отчетности. Установлены практические проблемы, которые возникают перед бухгалтером при расчете ликвидационной стоимости. Рассмотрены три основные проблемы определения ликвидационной стоимости при начислении амортизации по национальным стандартам бухгалтерского учета: отсутствие методического обеспечения, субъективность расчета, сложности в обосновании при налоговых проверках. Приведены результаты исследования определения ликвидационной стоимости бухгалтерами предприятий Черниговской области Украины. Предложены возможные пути решения поднятых проблем.

Ключевые слова: ликвидационная стоимость, основное средство, амортизация, налог на прибыль, налогооблагаемая прибыль, финансовая отчетность, стандарты учета.

The essence of the residual value of the fixed assets in accordance with national and international accounting standards is studied. Depreciation methods that use residual value are defined. The influence of the residual value on the financial statements is investigated. Practical problems that arise in front of an accountant in the calculation of the residual value are set. Author considers three main issues determining the residual value for calculating the depreciation according to national accounting standards: lack of methodological support, subjectivity of calculation, the complexity of the justification for tax audits. The paper demonstrates the results of study of determining the residual value by the accountants of companies of Chernihiv District of Ukraine. It offers possible solutions to raised problems.

Key words: residual value, fixed asset, depreciation, income tax, taxable income, financial report, accounting standards.

Постановка проблеми. Основні засоби є важливим об'єктом бухгалтерського обліку для більшості підприємств. Їх питома вага в балансі підприємства зазвичай висока, а тому питання, пов'язані з їх оцінюванням, є суттєвими. До таких питань належать їх первісна оцінка, визначення строків корисної експлуатації, методів амортизації, переоцінка на дату балансу. Одним із проблемних питань при первісному і подальшому оцінюванні є визначення ліквідаційної вартості основних засобів, яка використовується при розрахунку амортизації. У такій ситуації важливим є питання її теоретичного обґрунтування і вдосконалення механізму визначення та обчислення. Актуальність обраної теми дослідження полягає у практичній складності визначення ліквідаційної вартості, зокрема через складність і певну суб'єктивність прогнозування вартості активів у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні питання обліку основних засобів, зокрема їх амортизації, розглядали в свої роботах чимало дослідників, серед яких можна виділити роботи О.Ю. Акименко [1], М.І. Бондаря [2], К.В. Гнедіної [9],

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Н.В. Гуцаленко [4]. У цих роботах проаналізовано переваги, недоліки, особливості різних методів амортизації основних засобів. О.О. Жарікова [5] розглянула питання первинного обліку основних засобів, зокрема й питання документування ліквідаційної вартості. Однак питання визначення (розрахунку) ліквідаційної вартості ними розглядалися лише опосередковано, в контексті первісного визнання основних засобів та розрахунку амортизації. За допомогою їх робіт у контексті цієї теми можна побачити залежні від ліквідаційної вартості розрахунки амортизації основних засобів за різними методами.

Більш детально саме проблеми обліку ліквідаційної вартості основних засобів досліджували Ю. Кловська [7], О.Я. Васильков [3], Т.В. Загорська [6]. Т.В. Загорська, зокрема, здійснила спробу обґрунтувати визначення ліквідаційної вартості основних засобів підприємства, а також встановити її вплив на інші економічні явища і процеси (амортизаційний процес, ефективність і термін експлуатації підприємства тощо) [6, с. 69]. Однак автор у своїй термінології вийшла за межі П(С)БО («уречевлена форма амортизаційних відрахувань») та, по-суті, лише обґрунтовує існування ліквідаційної вартості, але не пропонує методик її розрахунку. Ю. Кловська розглянула практичні проблеми визначення ліквідаційної вартості, які в цілому зводяться до складності її обґрунтування [7].

О.Я. Васильков навів конструктивну критику наявного стану речей з визначенням ліквідаційної вартості за П(С)БО 7 «Основні засоби». Автор дійшов висновку, що перераховані в законодавчих актах України «поняття “ліквідаційної вартості” не затверджене точною формулою і не ґрунтується на яких-небудь наукових засадах», а тому «відсутність загальноприйнятої методики може призвести до перекручування облікових даних залишкової вартості об'єктів основних засобів...» [3, с. 10]. Своєї власної методики дослідник О.Я. Васильков не запропонував, однак висловив думку про обмеженість кола об'єктів основних засобів, для яких доцільно визначати ліквідаційну вартість, лише тими, «...які мають у своєму складі зворотні відходи...» [3, с. 10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На основі проведеного дослідження робіт попередніх дослідників, можна зробити висновок, що питання методики розрахунку ліквідаційної вартості на сьогодні є невирішеним. Крім того, постає питання про коло об'єктів основних засобів, для яких можна визначати ліквідаційну вартість. При аналізі практичних проблем постає питання про доцільність самого визначення (розрахунку) ліквідаційної вартості при обліку основних засобів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є встановити проблемні питання визначення ліквідаційної вартості основних засобів у бухгалтерському обліку на основі діючої системи національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та визначити можливі варіанти їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Згідно з п. 4 П(С)БО 7 «Основні засоби» ліквідаційна вартість розглядається як «сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією)» [11].

МСБО 16 «Основні засоби» в п. 6 ліквідаційну вартість визначає як «попередньо оцінену суму, що її суб'єкт господарювання отримав би на поточний час від вибуття активу після вирахування всіх попередньо оцінених витрат на вибуття, якщо актив є застарілим та перебуває в стані, очікуваному по закінченні строку його корисної експлуатації» [8].

Як бачимо, між вищенаведеними визначеннями є певна неузгодженість, «зсув у часі», оскільки визначення П(С)БО 7 акцентує на вартості «після закінчення строку корисного використання (експлуатації)», а МСБО 16 – на вартості «на поточний час». Це є

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

суттєвим, адже П(С)БО 7 вимагає визначення майбутньої вартості продажу (ліквідації) основних засобів, що потребує прогнозування продажної вартості основних засобів у кінці строку їх експлуатації, в той час як МСБО 16 вимагає оцінку за поточною вартості такого продажу (ліквідації). Така ситуація може бути пояснена або різним баченням ліквідаційної вартості, або, що також ймовірно, неточністю визначення, яке наведено в П(С)БО 7, отриманого завдяки невдалому перекладу визначення з МСБО.

Як би там не було, але ні П(С)БО 7, ні інші нормативні документи Міністерства фінансів України, наприклад, Методичні рекомендації з обліку основних засобів (Наказ Міністерства фінансів України від 30 вересня 2003 року № 561, які дублюють визначення ліквідаційної вартості з П(С)БО 7) не містять прикладів розрахунку ліквідаційної вартості основних засобів, тому перевірити припущення про некоректний переклад неможливо. Однак аналіз консультацій у професійних бухгалтерських виданнях та роботи інших дослідників вказує на те, що користувачі П(С)БО 7 розуміють це визначення ліквідаційної вартості як необхідність прогнозування майбутньої вартості основних засобів у кінці строку експлуатації [3; 7; 12; 14]. Так, Ю. Кловська зазначає, що «підприємство на свій розгляд визначає суму, яку воно може отримати в майбутньому від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку корисної експлуатації» [7, с. 22]. Фахівці вказують на суб'єктивізм та експертні оцінки ліквідаційної вартості та строків корисного використання об'єктів основних засобів. Неможливо заздалегідь знати, за яку суму в майбутньому можна буде продати цей об'єкт чи якою буде вартість активів, отриманих внаслідок його ліквідації. Отже, у цьому дослідженні будемо виходити з розуміння визначення ліквідаційної вартості як майбутньої вартості основних засобів після закінчення строку корисного використання, тобто так, як визначено в П(С)БО 7.

Керуючись національними обліковими стандартами, підприємство після надходження певного об'єкта основних засобів, перед початком його експлуатації, повинно вирішити, скільки років має намір його використовувати за призначенням, а також вартість, за яку сподівається продати такий об'єкт після закінчення цього строку (або визначити вартість зворотних відходів після закінчення цього строку та ліквідації об'єкта). Визначена сума є ліквідаційною вартістю об'єкта основних засобів згідно з П(С)БО 7.

На практиці виникає така ситуація, яку описують у консультаціях для бухгалтерів підприємств: «точно визначити ліквідаційну вартість основних засобів на практиці досить складно, адже строк їх використання становить кілька років, і точно спрогнозувати, яку саме суму коштів можна отримати від їх продажу, майже неможливо. Саме тому здебільшого припускають, що ліквідаційна вартість об'єктів на момент закінчення їх експлуатації дорівнюватиме нулю» [14]. Тобто практикуючі бухгалтери уникають визначення ліквідаційної вартості основних засобів.

Проведене нами (кафедрою бухгалтерського обліку і оподаткування Чернігівського національного технологічного університету) незалежне дослідження (за допомогою анкетування бухгалтерів підприємств Чернігівської області у грудні 2014 р.) показало, що тільки близько 38 % підприємств визначають ліквідаційну вартість основних засобів (вибірка становила понад 90 респондентів). Тобто більшість (62 %) респондентів відмовляються від її визначення.

На що впливає порівнювання ліквідаційної вартості основних засобів до нуля? Для того, щоб відповісти на це питання, необхідно проаналізувати порядок нарахування амортизації основних засобів згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби». Це здійснено, зокрема, в публікаціях О.Ю. Акименко [1] та К.В. Гнедіної [9], в яких проведено порівняння методів амортизації. П(С)БО 7 при описанні методів амортизації оперує терміном «вартість, яка амортизується». Вона визначається як «первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості» [11]. Якщо ліквідаційна

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

вартість дорівнює нулю, то вартість, яка амортизується, у цьому випадку дорівнює первісній (або переоціненій) вартості. Серед наявних у П(С)БО 7 п'яти методів амортизації основних засобів показник ліквідаційної вартості використовують:

- 1) прямолінійний метод (при визначенні вартості, яка амортизується);
- 2) метод зменшення залишкової вартості (якщо ліквідаційна вартість дорівнює нулю, то його застосування втрачає економічний смисл, оскільки за перший рік амортизується 100 % вартості об'єкта);
- 3) метод прискореного зменшення залишкової вартості (при визначенні суми амортизаційних відрахувань за останній рік експлуатації – *уточнено автором*);
- 4) кумулятивний метод (при визначенні вартості, яка амортизується);
- 5) виробничий метод (при визначенні виробничої ставки амортизації).

Таким чином, на розрахунок амортизації за кожним з п'яти методів амортизації впливає величина ліквідаційної вартості. При її прирівнюванні до нуля (або заниженні її вартості) зростає сума амортизаційних відрахувань з період, що зменшує на дату балансу залишкову вартість основних засобів та збільшує суму витрат операційної діяльності підприємства. І головне – зменшує прибуток підприємства, що піднімає ще одну проблему визначення ліквідаційної вартості – узгодженість її оцінки з вимогами податкового законодавства.

Податкове законодавство на сьогодні не містить визначення ліквідаційної вартості, адже згідно з Податковим кодексом України об'єктом оподаткування з 1 січня 2015 р. є прибуток, який визначається через коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на податкові різниці (ст. 134.1.1 Податкового кодексу України). Отже, ліквідаційна вартість відіграє безпосередню роль в обчисленні суми амортизаційних відрахувань за звітний період, впливає на витрати звітного періоду, а отже, й на оподатковуваний прибуток підприємства та сплачений податок на прибуток [10].

Незалежно від того, яким методом амортизації користується підприємство, воно змушене у разі зарахування на баланс об'єкта основних засобів, а також інших необоротних та нематеріальних активів визначити його ліквідаційну вартість. Однак жодний з цих нормативних документів не оговорює питання щодо методики (порядку) обчислення ліквідаційної вартості. Внаслідок цього суб'єкти господарської діяльності вимушені її визначити, по-суті, на власний розсуд. Крім того, позитивним для підприємств є той факт, що відповідальність за розбіжності між раніше визначеною ліквідаційною вартістю та фактичною сумою доходу від реалізації (списання) основних засобів у майбутньому відсутня. Виходячи з цього більшість підприємств прирівнюють ліквідаційну вартість до нуля. Це пов'язано також з податковими наслідками, оскільки дає можливість збільшити суму амортизаційних відрахувань та зменшити податок на прибуток у звітному періоді.

Проте прирівнювання ліквідаційної вартості до нуля не позбавляє підприємство всіх можливих проблем у майбутньому. На практиці траплялися ситуації, коли податкові органи прискіпливо відносилися до тих підприємств, які прийняли рішення про нульовий розмір ліквідаційної вартості основних засобів. Податковий орган обґрунтовує свою думку тим, що якщо є імовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигід та їх можливо достовірно визначити, то платник податку зобов'язаний здійснювати амортизацію з визначенням ліквідаційної вартості. Уже існують відповідні судові позови, які хоча й вирішувалися на користь платника податку, але все ж таки вказують на існування проблеми (наприклад, Ухвала Донецького апеляційного адміністративного суду від 30.08.2012 р. у справі № 2а/0570/4209/2012) [14]. Незважаючи на те, що це було до 1 січня 2015 р., коли вступила в дію нова редакція розділу III

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Податкового кодексу України, ймовірність таких позовів залишається, оскільки порядок обліку основних засобів та амортизації до 1 січня 2015 був наближений до П(С)БО 7. Це значить, що загальні методологічні підходи до обліку основних засобів та амортизації не змінилися. Аналізуючи вищеназвану податкову проблему, слід зауважити щодо абсурдності розгляду ліквідаційної вартості як засобу зменшення податку на прибуток, адже при будь-якій ліквідаційній вартості підприємство може збільшити суму амортизаційних відрахувань завдяки зменшенню очікуваного строку корисного використання об'єкта чи за допомогою підбору відповідного методу амортизації.

Таким чином, відсутність чітко врегульованого підходу до визначення ліквідаційної вартості створює також і проблеми для підприємств при податкових перевірках. Навіть якщо підприємство визначить ненульову ліквідаційну вартість, за відсутності чіткої методики її розрахунку в податкової залишається можливість поставити під сумнів її величину. Враховуючи відсутність методики розрахунку ліквідаційної вартості, складності прогнозування майбутньої вартості об'єкта в кінці строку експлуатації, проблеми в обґрунтуванні ліквідаційної вартості при податкових перевірках постає цілком логічне питання у практичній доцільності її визначення. Крім того, як бачимо з результатів дослідження, більшість підприємств визнають ліквідаційну вартість нульовою.

Слід зазначити, що певним негативним аспектом нульової ліквідаційної вартості є те, що після закінчення строку корисного використання вартість об'єкта основних засобів буде дорівнювати нулю. Однак П(С)БО 7 дозволяє проводити дооцінювання об'єктів основних засобів, якщо їх облікова оцінка відрізняється суттєво від справедливої вартості. У разі нульової залишкової вартості можна провести дооцінювання об'єктів основних засобів. Це не є додатковим ускладненням обліку, оскільки навіть при ненульовій ліквідаційній вартості може виникнути потреба в переоцінці об'єкта основних засобів, оскільки є висока ймовірність, що на кінець експлуатації об'єкта раніше визначена ліквідаційна вартість буде суттєво відрізнятися від його справедливої вартості.

Висновки і пропозиції. Можна виділити такі три основні проблеми щодо ліквідаційної вартості основних засобів, які ставлять під сумнів практичну доцільність її визначення:

- відсутність затвердженої методики розрахунку;
- неминуча суб'єктивність при прогнозуванні майбутньої вартості об'єкта;
- складність обґрунтування розрахованої суми ліквідаційної вартості перед податковим органом, що є наслідком попередньо названих проблем.

Покращити цю ситуацію можна було б за допомогою застосування одного з таких заходів:

1) на законодавчому рівні виділити групи основних засобів, для яких визначення ліквідаційної вартості є обов'язковим із зазначенням її конкретної методики розрахунку для кожної групи, а для всіх інших груп основних засобів – цей показник вважати рівним нулю. Такими групами основних засобів могли б, наприклад, стати будівлі і споруди, транспортні засоби. Цей захід доцільний при гармонізації визначення ліквідаційної вартості в П(С)БО 7 з МСБО 16, адже саме з цих об'єктів в Україні існує активний ринок і можна визначити поточну ринкову вартість для об'єктів різного строку використання;

2) закріпити безумовну норму в П(С)БО, яка б безпосередньо дозволяла використовувати нульову ліквідаційну вартість усіх об'єктів основних засобів без певних застережних умов. Такий захід усуває наявні проблеми та захищає підприємства при податкових перевірках, усуваючи різночитання законодавства з цього питання. Він є найбільш простим та може бути застосований у поєднанні з першим заходом;

3) альтернативним варіантом вирішення проблемної ситуації може стати використання критерію суттєвості в обліковій політиці підприємства. Зазначення порогу суттєвості щодо окремих об'єктів активів дозволяється Листом Міністерства фінансів Укра-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

їни від 29.07.03 № 04230-108 [13]. Наприклад, як поріг суттєвості при визначенні вартості основних засобів загалом та їх ліквідаційної вартості може бути 5 % від підсумку активу балансу (така величина вказана у згаданому Листі). Тоді, якщо ліквідаційна вартість очікується в межах такого порогу суттєвості, то підприємство може її не визначати. Такий підхід наближений також до вимог МСБО 16, оскільки у п. 53 цього Стандарту зазначено: «на практиці ліквідаційна вартість активу часто є незначною і внаслідок цього є несуттєвою при обчисленні суми, що амортизується» [8]. Однак за МСФЗ поріг суттєвості визначається підприємством, а не виконавчим органом державної влади. Крім того, недоліком залишається необхідність певного обґрунтування факту того, що величина ліквідаційної вартості не перевищує порогу суттєвості.

Перспективним є подальше порівняння недоліків та переваг запропонованих варіантів вирішення проблемних питань визначення ліквідаційної вартості основних засобів у бухгалтерському обліку, їх деталізація та розроблення проектів методичних рекомендацій та відповідних змін до П(С)БО.

Список використаних джерел

1. *Акименко О. Ю.* Амортизація як інвестиційний ресурс відновлення основних виробничих фондів підприємства / О. Ю. Акименко, В. П. Онищенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2003. – № 20. – С. 94–101.
2. *Бондар М. І.* Амортизація необоротних активів: облік та оподаткування / М. І. Бондар, В. В. Бабіч // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2011. – № 1(55). – С. 33–34.
3. *Васильков О. Я.* Проблеми визначення ліквідаційної вартості основних засобів на підприємствах України / О. Я. Васильков // Міжвузівська науково-практична конференція, присвячена Дню науки ЖДТУ (Житомир, 17-18 травня 2012 р.) : тези доп. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – С. 9–10.
4. *Гуцаленко Н. В.* Проблемні аспекти нарахування амортизації необоротних активів / Н. В. Гуцаленко, І. І. Божок // Інноваційна економіка. – 2014. – № 1. – С. 176–181.
5. *Жарікова О. О.* Первинний облік основних засобів: удосконалення типових форм / О. О. Жарікова // Вісник Севастопольського національного технічного університету. Серія: Економіка і фінанси. – 2011. – Вип. 116. – С. 55–59.
6. *Загорська Т. В.* Обґрунтування ліквідаційної вартості основних засобів / Т. В. Загорська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 635. – С. 68–71.
7. *Кловська Ю.* Як визначити ліквідаційну вартість / Ю. Кловська // Дебет-Кредит. – 2013. – № 7. – С. 22–23.
8. *Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_014.
9. *Онищенко В. П.* Облік амортизації для підприємств пасажирського транспорту в контексті оподаткування: сучасний стан та перспективи / В. П. Онищенко, К. В. Гнедіна // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2011. – № 1(48). – С. 411–425.
10. *Податковий кодекс України* [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
11. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
12. *Порядок нарахування амортизації основних засобів у бухгалтерському обліку* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DG090426.html.
13. *Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності* [Електронний ресурс] : Лист Міністерства фінансів України від 29.07.03 № 04230-108. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=33638&cat_id=34931.
14. *ТОВ самостійно визначає ліквідаційну вартість зношених ОЗ* [Електронний ресурс] // Дебет-Кредит. – Режим доступу : <http://online.dtk.ua/Book/«ДК»%20№09-2013.epub/navPoint-12>.

УДК 657.6:004

В.В. Муравський, викладач**Н.Г. Хома**, канд. фіз.-мат. наук

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

РИЗИКИ АВТОМАТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**В.В. Муравский**, преподаватель**Н.Г. Хома**, канд. физ.-мат. наук

Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь, Украина

РИСКИ АВТОМАТИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА**Vasyl Muravskiy**, teacher**Nadiia Khoma**, PhD in Physical and Mathematical Sciences

Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

ACCOUNTING AUTOMATIONS RISKS

В умовах впровадження інформаційних систем у діяльність підприємства бухгалтер бере активну участь в організації автоматизованого обліку. Ефективна автоматизація обліку потребує виявлення та попередження організаційних ризиків. Досліджено, класифіковано та узагальнено ризики впровадження інформаційних систем бухгалтерського обліку. Запропоновано шляхи ліквідації джерел виникнення організаційних ризиків та мінімізації їх наслідків. Досліджено необхідність запровадження дієвого контролю над джерелами ризиків автоматизації на етапах організації обліку з використанням інформаційних систем. Ідентифікація слабких сторін процесу автоматизації обліку дасть можливість підвищити ефективність управління підприємством.

Ключові слова: облік, інформаційні системи, організаційні етапи, ризики автоматизації, контроль ризиків.

В условиях внедрения информационных систем в деятельность предприятия бухгалтер принимает активное участие в организации автоматизированного учета. Эффективная автоматизация учета нуждается в выявлении и предупреждении организационных рисков. Исследовано, классифицировано и обобщено риски внедрения информационных систем бухгалтерского учета. Предложены пути ликвидации источников возникновения организационных рисков и минимизации их последствий. Исследовано необходимость внедрения действенного контроля над источниками рисков автоматизации на этапах организации учета с использованием информационных систем. Идентификация слабых сторон процесса автоматизации учета даст возможность повысить эффективность управления предприятием.

Ключевые слова: учет, информационные системы, организационные этапы, риски автоматизации, контроль рисков.

Accountant accepts active voice in organization of the automated account in the conditions of the informative systems introduction in enterprise activity. Effective accounting automation needs identification and warning of organizational risks. Authors researched, classified and generalized the risks of introduction of the informative accounting systems. The ways of liquidation of the organizational risks sources and minimization of their consequences are gives. The method of the effective control of the introduction risks on the organization stages of accounting automations with the use of the informative systems is proposed. Authentication of weak sides of automation process of accounting will maximize efficiency of management on enterprise.

Key words: accounting, informative systems, organizational stages, automation risks, control of risks.

Постановка проблеми. Впровадження інформаційних систем вимагає пошуку зважених підходів до організації бухгалтерського обліку та формує новітні вимоги до професійних якостей бухгалтерських фахівців. В облікового працівника можуть виникнути проблеми щодо роботи з первинними документами в умовах автоматизації зі збереженням вимог до достовірності та юридичної повноцінності відображення фактів господарської діяльності, запобігання спотворення, знищення чи фальсифікації інформації в електронних сховищах даних. Змінюються також способи та методи проведення внутрішнього та зовнішнього контролю.

Бухгалтер стає не лише користувачем автоматизованої облікової системи, створеної іншими фахівцями, а також її співавтором на усіх етапах формування від моменту вивчення особливостей господарської діяльності підприємства до стадії проектування системи, впровадження, удосконалення та експлуатації.

Одноразово допущена помилка в алгоритмі або методиці обчислень при впровадженні автоматизованого обліку буде в майбутньому багато разів повторена, що призведе до вагомих негативних наслідків в організації обліку. В таких умовах змінюється процес контролю за достовірністю інформації. Бухгалтер повинен брати активну участь

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

в експлуатації автоматизованої системи бухгалтерського обліку, ставити завдання і контролювати процес обчислення, виявляти й усувати усі можливі порушення в системі, які можуть привести до втрати контролю за окремими господарськими операціями з відповідними негативними наслідками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження ризиків впровадження та експлуатації інформаційних систем розглядалися в наукових публікаціях вітчизняних і закордонних учених та спеціалістів як з інформаційних технологій, так і бухгалтерського обліку. В цьому напрямку мають наукові напрацювання Ф.Ф. Бутинець, С.В. Івахненко, Т.В. Давидюк, Т.В. Шахрайчук [1], В.Д. Шквір, А.Г. Загородній, О.С. Височан [2], В. Зінкевич, Д. Штатов [3], Л. Романенко, А. Коротеєва [4], У. Перрі [5]. Проте необхідність класифікації та узагальнення ризиків, висвітлення шляхів їх усунення на різних етапах створення інформаційних систем бухгалтерського обліку з метою зниження негативних наслідків потребує дальшого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Впровадження на підприємстві інформаційної системи дозволяє перейти на якісно новий рівень управління та ведення бухгалтерського обліку. Про позитивні моменти автоматизації автотрами наукових статей сказано достатньо. Проте на сьогодні існує досить багато проблем автоматизації діяльності підприємств та їх облікових служб. Незважаючи на активне впровадження інформаційних систем у діяльність підприємств України, залишається значна кількість суб'єктів господарювання, в яких автоматизація обліку часткова чи відсутня. При цьому виникають ризики, які негативно впливають на економічний стан підприємства, призводять до втрат грошових коштів та робочого часу. Проблема виникнення ризиків при впровадженні інформаційних систем, їх усунення та мінімізації наслідків приділено недостатньо уваги.

Мета дослідження. Метою дослідження є пошук, класифікація та узагальнення ризиків впровадження інформаційних систем бухгалтерського обліку та пошуку шляхів ліквідації джерел їх виникнення та мінімізації наслідків.

Виклад основного матеріалу. Під ризиками автоматизації розуміють загрозу виникнення втрат або збитків у процесі створення, передачі, збереження та використання інформації в результаті застосування сучасних інформаційних технологій обробки даних засобами комп'ютерної та телекомунікаційної техніки.

Розрізняють загрози двох типів: такі, що пов'язані з посяганням на інформаційні ресурси, і такі, що виникають під час впровадження та функціонування інформаційної системи самого підприємства.

Основними засобами інформаційних загроз є [3, с. 52–53]:

- маніпулювання інформацією (дезінформація, викривлення інформації, запуск в інформаційне середовище неповної або неправдивої інформації);
- порушення встановленого порядку інформаційного обміну, несанкціонований доступ або необґрунтоване обмеження доступу до інформаційних ресурсів, протиправний збір і використання інформації;
- руйнування і використання чужих інформаційних ресурсів;
- інформаційний тероризм (розповсюдження вірусів, встановлення закладних пристроїв, використання засобів перехоплення інформації, незаконне використання чи порушення роботи інформаційно-телекомунікаційних систем, нав'язування фальшивої, оприлюднення компрометуючої інформації тощо).

Інформаційні ризики за своїм походженням поділяються на три категорії [4, с. 124]:

- ризики, пов'язані з втратою (витоком, руйнуванням, знищенням) інформації;
- ризики, пов'язані з формуванням інформаційного ресурсу (використання неповної, неправдивої інформації, відсутність необхідної інформації, дезінформація): ризики

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

збору інформації, ризику узагальнення і класифікації, ризику обробки інформації, ризику представлення;

– ризику, пов'язані з інформаційним впливом на діяльність підприємств (поширення неправдивої, негативної інформації, інформаційно-психологічний вплив на працівників, клієнтів, інформаційний тероризм).

Загрози, пов'язані із життєвим циклом інформаційної системи, можна розглядати в контексті двох підходів:

– із класифікацією з поділом на технічні ризики та ризики, пов'язані з управлінням процесом розроблення системи;

– у контексті аналізу етапів життєвого циклу облікової системи.

Класифікація за першим підходом подана в табл.

Таблиця

Класифікація ризиків, пов'язаних з життєвим циклом інформаційної системи

Групи	Види ризиків
Технічні	Кількість зовнішніх систем, з якими має взаємодіяти інформаційна система
	Характер функціонування системи (локальний, мережевий)
	Наявність нестандартного обладнання
	Наявність необхідної комп'ютерної та телекомунікаційної техніки
	Можливість встановлення програмного забезпечення на будь-яку платформу
	Ступінь новизни обладнання та програмного забезпечення
	Ступінь сумісності програмного забезпечення різних виробників
	Якість підготовки персоналу (як бухгалтерів, так і системних інтеграторів)
	Наявність у регіоні сертифікованих фахівців для підтримки системи
	Залежність від організаційної структури підприємства
	Залежність від величини підприємства та кількості облікового персоналу
Управлінські	Наявність адміністративних та технічних засобів захисту інформації
	Розмір системи, кількість і географія розміщення користувачів
	Величина бюджетних обмежень
	Залежність від структури бізнес-процесів на підприємстві
	Величина трудовитрат у процесі розроблення і впровадження
	Календарні терміни виконання робіт
	Кількість виконавців, залучених для розроблення системи, постачання обладнання
	Зацікавленість, ставлення користувачів системи, керівника, головного бухгалтера
	Наявність злагодженої команди користувачів та виконавців
	Підтримка міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку
	Залежність від організаційної структури підприємства
Залежність від величини підприємства та кількості облікового персоналу	

Другий підхід до класифікації ризиків, які виникають при автоматизації обліку, передбачає розгляд життєвих циклів інформаційних систем, першим етапом якої є вивчення господарської діяльності суб'єкта господарювання [1; 2]. На етапі *вивчення господарської діяльності підприємства*, ідентифікації системи, вибору та її планування основними ризиками є:

– відсутність належної оцінки економічної доцільності проекту, технічної, операційної, законодавчої, політичної складової;

– недооцінка очікуваних фінансових витрат на розроблення та впровадження системи; термінів виконання, умов функціонування; переліку функцій системи;

– неправильний вибір варіанта створення інформаційної системи з можливості придбання програмного забезпечення «під ключ»; можливості придбання окремих деталей системи, які можна інтегрувати власними силами або силами зовнішніх систем-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

них інтеграторів; розроблення системи третьою стороною; створення інформаційної системи власними силами;

- недоліки в оцінюванні основних критеріїв вибору програмного забезпечення, особливостей побудови програмного середовища, можливості використання на різних програмно-апаратних платформах, можливості інтеграції з програмним забезпеченням інших розробників та власним;

- неврахування під час вибору програмного забезпечення розміру підприємства, денного потоку документів та чисельності облікового персоналу;

- неврахування у процесі вибору програмного забезпечення форм та принципів побудов структури облікового апарату;

- недоліки оцінювання наявної та необхідної комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, її технічних характеристик та можливостей;

- неправильний підхід до створення інформаційної системи обліку за впливом на організаційну структуру підприємства і бухгалтерії у плані орієнтації на її збереження з адаптацією інформаційних технологій чи раціоналізацію та принципову зміну структури управління.

На етапі *передпроектного аналізу* інформаційної системи відбувається уточнення моделі даних, побудова схем інформаційних потоків, створення логічної послідовності обробки інформації. На цьому етапі ризиками є:

- неповне розуміння інформаційних потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів;

- недостатнє вивчення джерел виникнення інформації, комунікаційних шляхів її просування;

- відсутність послідовності перетворення даних для надання їх у зручному, придатному та зрозумілому вигляді;

- неналежне вивчення документообігу підприємства, форм первинних та звітних документів, методики розрахунку показників;

- неефективність аналізу реквізитів первинних документів, обсягу звітної інформації, наявної форми бухгалтерського обліку, системи контролю, наявної системи кодування інформації.

На етапі проектування інформаційної системи бухгалтерського обліку ризиками є:

- недотримання технічних вимог щодо невибагливості до апаратного забезпечення, обміну даними з іншими програмами та пристроями, роботи в локальних комп'ютерних мережах та, за необхідності, з виходом у глобальну мережу, можливості забезпечити захист інформації від внутрішнього та зовнішнього несанкціонованого доступу, псування, фальсифікацій, можливості ведення архівів та відтворення інформації у випадку збоїв;

- неякісне забезпечення функціональних вимог щодо накопичування та оброблення господарських операцій, можливості розрахунку підсумків станом на будь-який момент часу, ведення аналітичного обліку з необхідним рівнем деталізації, ведення кількісного та валютного обліку, можливості створення довільних форм зведеної інформації;

- недотримання ергономічних вимог щодо створення зручного інтерфейсу користувача та зрозумілої системи програмної допомоги;

- відсутність можливості адаптації програмного забезпечення до змін у законодавстві, гнучкості у пристосуванні до змін в організаційній структурі підприємства та бухгалтерії.

На етапі *впровадження та експлуатації* інформаційної системи ризиками є:

- помилки в підборі персоналу, налагодженні комунікацій;

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- недостатня комп'ютерна підготовка облікового персоналу, відсутність системного програміста чи системного інтегратора, низькі можливості для навчання персоналу, відсутність належного методичного та інструктивного матеріалу;
- низька мотивація персоналу до використання інформаційних технологій, байдужість та некомпетентність керівництва, головного бухгалтера;
- помилки при встановленні та налагодженні апаратних та програмних засобів, недостатня комплектація системи, неякісне формування інформаційної бази;
- недоліки організації захисту інформації, запобігання несанкціонованого доступу, недотримання вимог щодо ведення архівів.

В умовах створення інформаційної системи бухгалтерського обліку проблемам контролю та вивченням можливих ризиків автоматизації досить часто не надається необхідної уваги. Тому при проектуванні системи контролю необхідно [5, с. 104]:

- а) визначити ризики автоматизації обліку, провести аналіз випадків появи можливих проблем;
- б) з'ясувати рівень впливу можливих ризиків на ефективність автоматизації обліку;
- в) встановити межі та розміри допустимих ризиків;
- г) визначити контрольні точки автоматизації обліку – місця в системі, де можливе виникнення ризиків;
- д) розробити рішення по контролю, встановити методи контролю для мінімізації ризиків до допустимого рівня;
- е) провести аналіз затрат і визначити економічної ефективності методів контролю;
- є) впровадити контроль та сформувавши систему методів зниження можливих ризиків.

На етапі *визначення ризиків* створюється група аналізу, яка займається розробленням сценаріїв виникнення ризиків і в кінцевому підсумку повинна сформувавши їх перелік. Ця група повинна закріпити відповідальність за вирішення окремих проблем, виявити і повідомити методи ідентифікації можливих ризиків.

На етапі *встановлення серйозності ризиків* користуються одним із двох таких методів: стратифікації та визначення річних збитків. У разі застосування методу стратифікації величина можливих ризиків визначається за допомогою поділу на групи (страсти), наприклад, високий ризик, середній, незначний. У разі використання методу очікуваних річних збитків визначаються можливі збитки на основі попереднього оцінювання та прогнозування. Застосовують так званий історичний підхід, формалізований метод, метод суб'єктивних оцінок, сценарний метод.

При *встановленні меж допустимого ризику* необхідно встановити величину ризику, з якою користувач може погодитися, втрати від якої будуть мінімальними, а наслідки виникнення можуть бути оперативно та повністю усунені.

На етапі *визначення контрольних точок* засоби контролю в автоматизованій системі розміщуються там, де можливий ризик виникнення втрат. При цьому визначаються сфери контролю (визначається область і функції обробки інформації, які найбільш ефективні для зниження ризику).

У ході *розроблення рішень по контролю* встановлюють методи ручного й автоматизованого контролю. При ручному контролі моніторять підготовку даних, що вводяться в автоматизовану систему, перевіряють правильність обробки інформації на окремих ділянках роботи. Автоматизований контроль пов'язаний з безпосереднім введенням облікових даних у систему. Методи контролю можуть бути *превентивними*, що запобігають виникненню небажаних подій; *детективними*, що виявляють факт здійснення небажаної ситуації; *корективними*, які усувають наслідки виникнення проблем; *дискреційними*, застосування яких не є обов'язковим; *недискреційними* (обов'язковими), застосування яких не визначається вибором користувача.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Завдання *аналізу затрат і визначення економічної ефективності методів контролю* – визначити економічну ефективність впровадження контролю, прийняти рішення про співставлення витрат на впровадження додаткових засобів контролю та можливих втрат від ризиків. Без проведення аналізу затрат і результатів контролю неможливо оцінити його надлишковість чи недостатність.

Останнім етапом проектування системи контролю є *впровадження контролю*, який був би економічним та забезпечував зниження ризиків до допустимого рівня. Процес впровадження контролю складається з декількох етапів: побудови системи контролю, тестування (перевірки на відповідність поставленим вимогам), документування (створення інструкцій, необхідних для розуміння завдань контролю та наступної експлуатації), навчання персоналу функцій контролю з врахуванням визначення дій його проведення, власне впровадження (контроль стає шаблонною процедурою).

Висновки і пропозиції. При впровадженні інформаційної системи бухгалтерського обліку на підприємстві потрібно чітко виокремити та оцінити можливі ризики, пов'язані зі створенням принципово нових умов праці облікового апарату, змінами в організаційній структурі підприємства, впровадженні комп'ютерних інформаційних технологій, створенні нових відкритих для зовнішнього середовища комунікаційних каналів передачі інформації. Потрібно розрізняти інформаційні ризики, пов'язані зі створенням, передачею, збереженням і використанням інформації засобами комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, та ризики, які виникають на етапах проектування, аналізу, впровадження та експлуатації інформаційної системи бухгалтерського обліку.

Для мінімізації інформаційних ризиків необхідним є забезпечення належного контролю за доступом до інформації через використання адміністративних та технічних засобів захисту. Удосконалення інформаційної системи обліку передбачає організацію контролю несанкціонованого використання інформації та попередження її фальсифікації обліковим персоналом. З метою мінімізації негативного економічного результату діяльності, який пов'язаний з фінансовими та часовими втратами на виправлення організаційних ризиків, необхідна детальна їх класифікація на етапах автоматизації обліку. Належний та своєчасний контроль проблем впровадження інформаційних систем бухгалтерського обліку допоможе знайти шляхи побудови ефективного моніторингу виникнення можливих ризиків та мінімізації їх наслідків.

Список використаних джерел

1. *Інформаційні системи бухгалтерського обліку* / Ф. Ф. Бутинець, С. В. Івахненко, Т. В. Давидюк, Т. В. Шахрайчук ; за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – Житомир : ПП «Рута», 2012. – 543 с.
2. *Шквір В. Д.* Інформаційні системи і технології в обліку : навч. посіб. / В. Д. Шквір, А. Г. Загородній, О. С. Височан. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2007. – 439 с.
3. *Зинкевич В.* Информационные риски: анализ и количественная оценка / В. Зинкевич, Д. Штатов // Бухгалтерия и банки. – 2007. – № 1. – С. 50–55.
4. *Романенко Л.* Ризики у діяльності / Л. Романенко, А. Коротєєва // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 121–127.
5. *William E. Perry.* The accountants' Guide To Computer Systems / Perry E. William. – John Wiley & Sons, 1986. – 199 p.

УДК 657.1.011.56

А.О. Пашніна, викладач

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ОБЛІКУ**А.О. Пашнина**, преподаватель

Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно, Украина

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-УЧЕТНОЙ СИСТЕМЫ В КОНТЕКСТЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ ХОЗЯЙСТВЕННОГО УЧЕТА**Anna Pashnina**, teacher

Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine

ADVANTAGES OF USING AUTOMATIC INFORMATION SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE INTEGRATED SYSTEM OF COMMERCIAL ACCOUNTING

Сучасні трансформації в економіці, вимоги до регулювання господарської діяльності суб'єктів обумовлюють впровадження на підприємствах єдиної автоматизованої інформаційно-облікової системи. Використання в інформаційних технологіях методично гармонізованих показників бухгалтерського, податкового та управлінського обліку здатне підвищувати ефективність діяльності підприємства в умовах постіндустріального суспільства. Визначено завдання інформаційних систем, їх аналітико-інформаційне забезпечення. Наведено модель комплексної автоматизації процесів інтегрованої системи господарського обліку. Обґрунтовано, що інформаційні потреби та запити для кожного підприємства повинні бути задоволені за рахунок пошуку нових альтернативних варіантів управлінських рішень, на які значною мірою впливає взаємозв'язок облікової інформації та бізнес-процесів підприємства. Досліджено ринкову сегментацію користувачів ERP-систем, використання таких систем вітчизняними підприємствами. На основі дослідження сформовано переваги та недоліки основних конкурентних програмних продуктів.

Ключові слова: інформаційні системи, інформаційні технології, господарський облік, автоматизація обліку, підсистеми обліку.

Современные трансформации в экономике, требования к регулированию хозяйственной деятельности субъектов обуславливают внедрение на предприятиях единой автоматизированной информационно-учетной системы. Использование в информационных технологиях методично гармонизированных показателей бухгалтерского, налогового и управленческого учета способно повысить эффективность деятельности предприятия в условиях постиндустриального общества. Определены задачи информационных систем, их аналитико-информационное обеспечение. Приведена модель комплексной автоматизации процессов интегрированной системы хозяйственного учета. Обосновано, что информационные потребности и запросы для каждого предприятия должны быть удовлетворены за счет поиска новых альтернативных вариантов управленческих решений, на которые в значительной мере влияет взаимосвязь учетной информации и бизнес-процессов предприятия. Исследовано рыночную сегментацию пользователей ERP-систем, использование таких систем отечественными предприятиями. На основе исследования сформировано преимущества и недостатки основных конкурентных программных продуктов.

Ключевые слова: информационные системы, информационные технологии, хозяйственный учет, автоматизация учета, подсистемы учета.

Modern transformations in the economy, the regulation requirements of economic activity of enterprises contribute to the implementation of a unified automatic information accounting system. The use of systematically harmonized indicators of accounting, tax and management accounting in information technology can increase the effectiveness of the enterprise in a post-industrial society. In the article there are identified the challenges of information systems, their analytical and informational software. The author presented a model of integrated automation system of integrated economic accounting. It is proved that the information needs and requests for each company should be met by finding new alternatives of management decisions, which largely depend on the relationship between accounting information and business processes. It is also researched the market segmentation of users of ERP-systems and the use of such systems by domestic enterprises. Based on the research, the main advantages and disadvantages of competitive software products are formed.

Key words: information systems, information technology, economic accounting, automation of accounting, accounting subsystem.

Постановка проблеми. Враховуючи усі процеси, що функціонують на сучасних підприємствах та притаманні постіндустріальному суспільству, важливим є визначення аналітико-інформаційного забезпечення, яке повинні використовувати автоматизовані інформаційно-облікові системи.

На відміну від наявних підходів, у статті запропоновано поняття *інтегрованої системи господарського обліку*, до складу якої входить бухгалтерський, податковий та управлінський облік. Лише комплексне використання інтегрованої системи господарського обліку (ІСГО) у єдиній автоматизованій системі дозволить підвищити ефективне функціонування підприємства на ринку, проведення оперативних контрольних та аналітичних процедур, отже, забезпечити результативність управління фінансово-господарською діяльністю загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам автоматизації обліку, використанню інформаційних технологій присвячено значну кількість наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед вітчизняних науковців це: С.В. Івахненко, В.П. Завгородній, Т.А. Писаревська, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Загородній, Ю.А. Кузьмінський, С.О. Левицька, Л.О. Терещенко та інші.

Проте є велика кількість факторів, що постійно змінюють потреби підприємства у контексті ефективності управління, а саме через комплексний підхід інтегрованої системи обліку до пріоритетів та інформаційних потреб як користувачів, так і працівників суб'єкта.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальною залишається потреба у дослідженні переваг та недоліків, які надають такі автоматизовані інформаційно-облікові системи на прикладі конкретних програмних продуктів.

Грунтуючись на працях вітчизняних учених, варто виокремити актуальність та переваги комплексного автоматизованого обліку, що потребує додаткового дослідження теоретичних та практичних його підходів. Зазначене і є **метою дослідження цієї роботи**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автоматизована інформаційно-облікова система (АІОС) – продукт інтелектуальної діяльності, що є видом інформаційного ресурсу за результатами обліку, включає в себе технічні та програмні засоби (за допомогою яких здійснюється оброблення та зберігання облікової інформації), включає облік усіх активів підприємства, формуючи тим самим його вартісну оцінку. Ефективне використання інформаційно-облікового ресурсу (ІОР) впливає на якість управління, призводить до зростання продуктивності рівня виробництва на підприємстві.

Відповідно до Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах» інформаційна (автоматизована) система – це організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів [7]. М.С. Пушкар, М.Т. Щирба у своїй монографії зазначають, що особливість системи обліку та облікової політики у постіндустріальній економіці у тому, що «відбулась диференціація на три підсистеми – управлінський облік (що обслуговує менеджмент операційного рівня), фінансовий, що узагальнює дані для складання звітності відповідно до стандартів обліку, та стратегічний облік (на основі планування обліку, аналізу інформації, яку використовують для стратегічного менеджменту)» [8].

У постіндустріальній економіці одним із видів виробничих ресурсів суб'єкта є інформаційний. Цілком слушним є твердження вітчизняних науковців, що інформаційне забезпечення здійснюється за результатами інтегрованої системи обліку, до складу якої входять: бухгалтерський, управлінський (внутрішньогосподарський) та податковий облік. Вважаємо за доцільне вести мову про інформаційне забезпечення як про інформаційно-обліковий ресурс (ІОР), визначивши критерії його корисності та оцінки. В Україні можна виділити чотири основні підходи до вирішення проблеми автоматизації обліку: універсальний, спеціалізований, компонентний та індивідуальний [10].

Можливості АІОС зростають за рахунок автоматичного формування усіх видів та форм звітності. Облікові дані згруповані при цьому таким чином, щоб якнайкраще бути

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

придатними для управлінських цілей, тобто за критеріями цільового форматування (рис. 1).

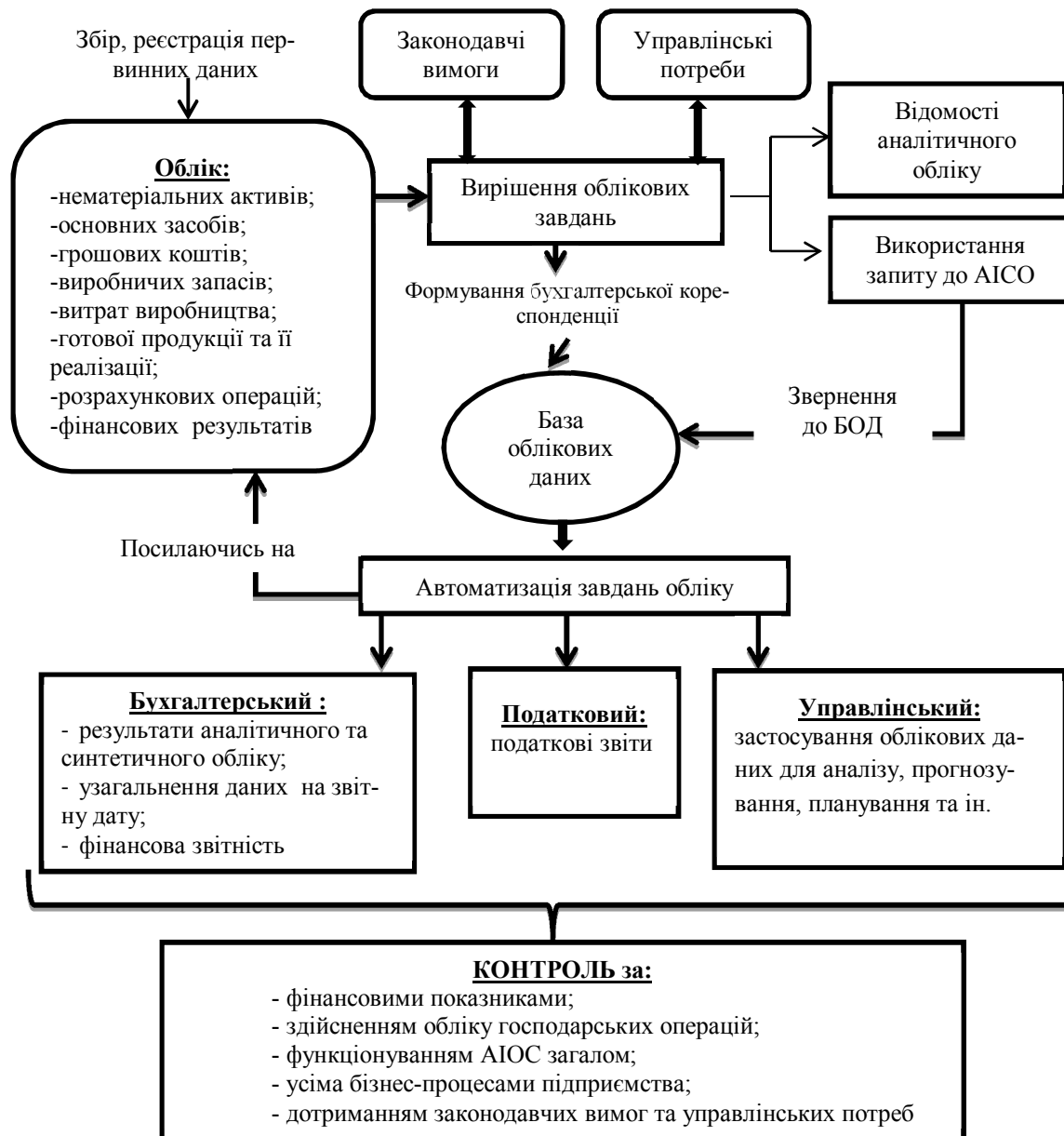

Рис. 1. Модель комплексної автоматизації процесів у розрізі підсистем бухгалтерського, податкового та управлінського обліку

Джерело: побудовано автором.

На нашу думку, крім важливої облікової функції, яку виконує АІОС, впровадження у систему аналітичних функцій з метою проведення аналізу різнобічних напрямків роботи підприємства та усіх сфер його функціонування є досить важливим при використанні АІОС (рис. 2).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

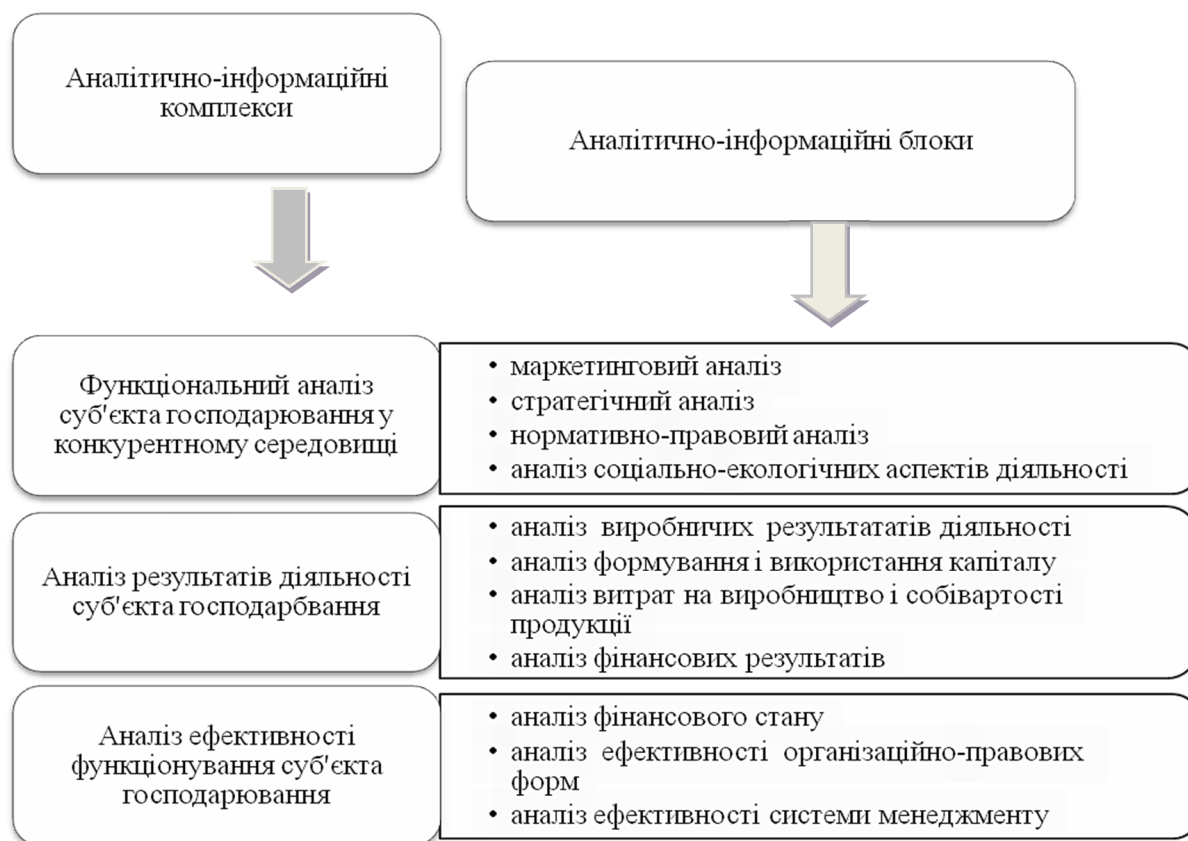

Рис. 2. Аналітично-інформаційне забезпечення АІОС

Джерело: побудовано автором.

Отже, сучасна інформаційна система у контексті управління підприємством (зокрема, кожним з його бізнес-процесів) дозволяє забезпечити вирішення таких завдань:

а) забезпечення доступності облікової інформації щодо стану виробничого процесу, її достовірності з усіх проведених етапів його реалізації;

б) зменшення часу на здійснення обліку, аналізу та контролю облікової інформації;

в) можливість оперативної передачі інформації та різного роду повідомлень по внутрішній структурі підприємства;

г) скорочення витрат на адміністративно-управлінський апарат;

д) своєчасне виявлення проблем та їх оперативне усунення, можливість контролю усіх ланок виробництва, включаючи проектування оперативного управління;

е) використання інформаційних технологій (Microsoft SQL Server и Analysis Services, Hyperion Essbase, Cognos Power Play, Business Objects, Micro Strategy, SAP BW, Cartesis Magnitude, Oracle Express, OLAP Option, IBM Cognos TM1) для здійснення системного аналізу [12];

є) використання корпоративних систем фінансового планування (Adaytum e. Planning, Hyperion Pilar, Comshare MPC), засобів стратегічного планування (Project Expert) [11];

ж) використання платформи Data Mining [13] для аналітичного прогнозування діяльності підприємства.

На сьогодні успішно функціонуючі підприємства досягли високих результатів, у тому числі використовуючи концепцію управління ресурсами підприємства (ERP), що стала світовим стандартом управління підприємствами. Впровадження методичного та організаційного забезпечення на усіх рівнях ефективного функціонування нерозривно пов'язано із застосуванням та впровадженням ІС класу ERP (або ERP-систем). Досить часто на підприємствах поряд з ERP також встановлюють CRM-систему.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Деякі зарубіжні аналітики навіть вважають, що мета ERP-систем – не стільки поліпшення виробничої діяльності підприємства, скільки зменшення витрат і зусиль на підтримку його внутрішніх інформаційних потоків [1].

За даними міжнародного аналітичного агентства IDC, що здійснило огляд українського ринку систем комплексної автоматизації підприємств, близько 26,4 млн \$ становить обсяг ринку ERP-систем [3]. Для більшої деталізації результатів аналізу проведено сегментацію ринку та користувачів (споживачів) цього продукту (рис. 3).

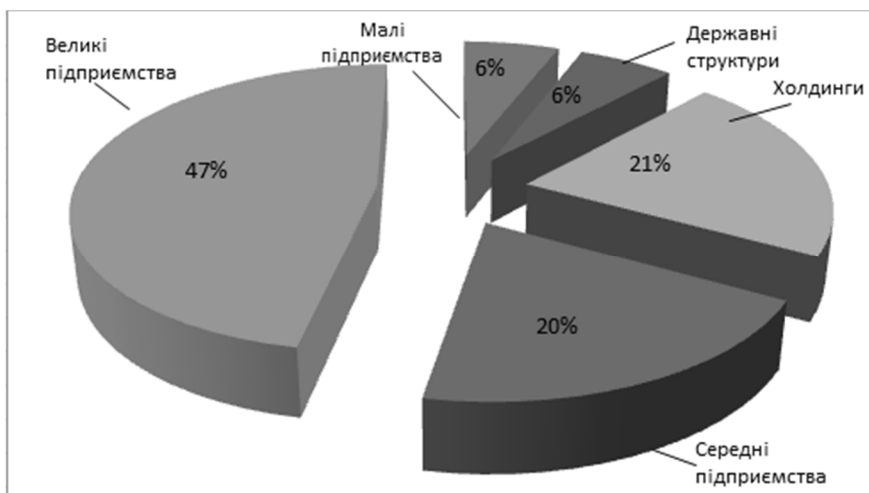

Рис. 3. Користувачі ERP-систем, %

Джерело: побудовано автором на підставі [3].

Дослідження, аналіз ринку програмного забезпечення на українських підприємствах підтверджують, що найбільш широке застосування у практичній діяльності мають автоматизовані системи SAP та 1С. Саме вони є лідерами на ринку (рис. 4).

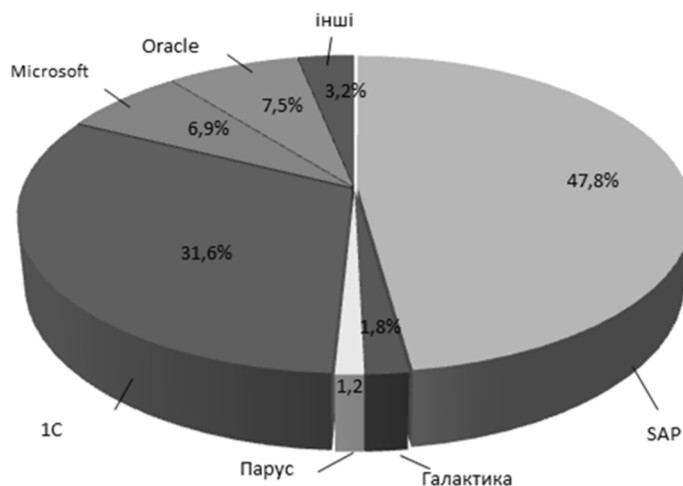

Рис. 4. Використання підприємствами ПЗ автоматизації діяльності, %

Для розуміння переваг і недоліків у програмних продуктах, які на вітчизняному ринку користуються найбільшим попитом, порівнюємо їх за основними ознаками (табл.).

Можемо зробити висновок, що кожен з цих продуктів є конкурентоспроможним, тобто здатним задовольнити потреби не тільки бухгалтерії підприємства, а й інших економічних та управлінських відділів для вирішення стратегічних та оперативних програм менеджменту організації господарської діяльності.

Таблиця

Порівняння основних конкурентів на ринку облікового ПЗ

№ з/п	Ознака порівняння	1С: Підприємство	ПАРУС-Корпорация	Галактика
1.	Підприємство, на якому використовується програма	Малі, середні (у т.ч. державні) підприємства	Середні, великі підприємства	Середні, великі підприємства
2.	Фірма-виробник	1С	Парус	Галактика
3.	Функції:			
а)	Синтетичний облік	+	+	+
б)	Багатовимірвальний аналітичний облік	+	+	+
в)	Багаторівневий аналітичний облік	+	+	+
г)	Мультивалютний облік	+	+	+
д)	Шаблони типових операцій	+	+	+
е)	Підготовка первинних документів	+	+	+
є)	Стандартні форми звітності, які відповідають чинному законодавству	+	+	+
ж)	Засоби побудови довільних звітів	+	+	+
з)	Зміни правил побудови довільних звітів	+	-	-
и)	Зміна правил побудови звітів за довільними критеріями без використання програмування	+	+	+
і)	Створення звітів за довільні періоди	+	+	+
ї)	Облік за підсистемами: - управлінського - податкового - бухгалтерського	+	+	+
й)	Ведення обліку по декількох підприємствах	+	-	-
к)	Повнота набору інформації, що зберігається	+	+	+
л)	Наявність детальної довідкової системи	+	+	+
м)	Підтримка з боку розробника	+	+	+
4.	Мережева версія	Клієнт-сервер	Клієнт-сервер	Клієнт-сервер
5.	Особливості	Ведення обліку з декількома планами рахунків, можливості управлінського обліку, побудова аналітичної звітності; вирішення завдань планування, бюджетування та фінансового аналізу	Бухгалтерський облік, відповідно до МСФЗ, управління усіх ланок (логістика, автотранспорт, відносини з клієнтами, закупки, реалізації), планування та облік проектів, виробництва, OLAP	Виробниче планування та управління виробництвом, контролінг, управління персоналом та кадровою політикою, логістичними операціями, оперативний фінансовий і управлінський облік

Джерело: побудовано автором на підставі [9; 4; 5; 6].

Незважаючи на те, що показники компанії 1С: Підприємство значно нижчі, ніж у світових провідних ІТ-систем, вона має значні переваги перед іншими конкурентами внаслідок гнучкості реагування на запити замовника і можливості оперативного впровадження у свої продукти сучасних технологій. Визначальними причинами вибору програмного продукту компанії 1С: Підприємство є наявність галузевої компетентності та великий досвід реалізації проектів.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Висновки і пропозиції. Впровадження на підприємствах АІОС, що комплексно здійснюють усі види обліку, дає можливість здійснювати результативне адміністрування оперативного та стратегічного управління за рахунок достовірної, об'єктивної, повної та своєчасно отриманої інформації. У свою чергу, це відкриває такі можливості, як:

- збереження облікової інформації за всіма процесами в одній базі даних;
- створення будь-якого виду звітності відповідно до потреб управління соціально-економічної та екологічної складових господарської діяльності;
- оптимізацію усіх процесів, систем обліку, а отже, і підвищення рівня контролю;
- підвищення ефективності роботи персоналу та скорочення витрат на адміністративно-управлінський апарат;
- раціональне використання коштів, оптимізацію операційних витрат, що в результаті забезпечують використання фінансових показників.

У роботі аргументовано достатню кількість фактів, що підтверджують: використання АІОС, в яких комплексно використовуються усі підсистеми обліку, відкриває перед підприємством інноваційні за змістом та функціональними можливостями перспективи. Беручи за основу досвід впроваджених за кордоном ERP-систем, можемо стверджувати, що вітчизняні програмні продукти з кожним роком удосконалюються і збільшують як перелік своїх можливостей, так і результати від їх використання. Зазначене, безперечно, покращує процес управління підприємством на усіх його структурних рівнях.

Список використаних джерел

1. *Глинских А.* Мировой рынок ERP-систем [Электронный ресурс] / А. Глинских // Jet Info информационный бюллетень. – 2002. – № 2(105). – Режим доступа : http://www.jetinfo.ru/Sites/new/Uploads/2002_2.DF9C812FFBD9496BAE9694E27F2D9D1D.pdf.
2. *Левицька С.О.* Інформаційна складова податкового менеджменту на мікрорівні в контексті сталого національного розвитку «Бізнес Інформ» / С. О. Левицька, О. О. Осадча // Бізнес Інформ. – 2014. – № 5. – С. 332–337.
3. *Николаева Т.* Полный автомат. Обзор украинского рынка систем комплексной автоматизации предприятий [Электронный ресурс] / Т. Николаева. – Режим доступа : http://www.business.ua/articles/yravlenie_predpriatiem/Polnyu_avtomat-30570/.
4. *Офіційний сайт фірми 1С* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://v8.1c.ru/buhv8/325.htm>.
5. *Офіційний сайт фірми Парус* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parus.ru>.
6. *Офіційний сайт фірми Галактика* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.galaktika.ru/erp/buxgalterskij-i-nalogovuj-uchet.html>.
7. *Про захист інформації в автоматизованих системах* [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.94 р. № 81//94-ВР (зі змінами і доповненнями). – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
8. *Пушкар М. С.* Теорія і практика формування облікової політики : монографія / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 260 с.
9. *Стрибок бухгалтера на 8.0.* Переваги переходу на «1С: Підприємство 8.0» // Дебет-Кредит. – 2006. – № 9.
10. *Третяк Н. М.* Автоматизація обліку підприємств агропромислового комплексу / Н. М. Третяк // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 11. – С. 116–120.
11. *Albert H. Segars.* Profiles of Strategic Information Systems Planning / Albert H. Segars, Varun Grover // Information Systems Research. – Vol. 10. – No. 3, September 1999. – P. 199–232.
12. *Keeble L.* Community informatics: themes and issues / L. Keeble, B. Loader // Community Informatics: Shaping Computer-Mediated Social Relations. – New York, 2001. – P. 263–283.
13. *Han J.* Data Mining: Concepts and Techniques Second Edition / J. Han, M. Kamber. – University of Illinois at Urbana-Champaign, 2006. – 703 p.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351.354:303.094.7

І.М. Олійченко, д-р наук з держ. упр.**М.Ю. Дітковська**, канд. наук з держ. упр.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

Ю.Д. Юрченко, канд. наук з держ. упр.

Головне управління Пенсійного фонду України в Чернігівській області, м. Чернігів, Україна

ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ФАКТОР ПУБЛІЧНОСТІ ВЛАДИ

И.М. Олейченко, д-р наук по гос. упр.**М.Ю. Дитковская**, канд. наук по гос. упр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

Ю.Д. Юрченко, канд. наук по гос. упр.

Главное управление Пенсионного фонда Украины в Черниговской области, г. Чернигов, Украина

СВЯЗИ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР ПУБЛИЧНОСТИ ВЛАСТИ

Ihor Oliychenko, Doctor of Public Administration**Maryna Ditkovska**, PhD in Public Administration

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Yurii Yurchenko, PhD in Public Administration

The main Department of Pension Fund of Ukraine in Chernihiv region, Chernihiv, Ukraine

PUBLIC RELATIONS IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION AS A FACTOR OF AUTHORITY'S PUBLICITY

Проведено аналіз змісту та особливостей зв'язків з громадськістю в системі державного управління як фактора публічності влади. Досліджено нормативно-правове забезпечення інформаційної відкритості органів державної влади та використання форм і методів публік рилейшнз у державному управлінні. Запропоновано шляхи удосконалення зв'язків з громадськістю в органах державної влади.

Ключові слова: державне управління, зв'язки з громадськістю, комунікативний процес, служби зв'язків з громадськістю, публічність влади.

Проведен анализ содержания и особенностей связей с общественностью в системе государственного управления как фактора публичности власти. Исследовано нормативно-правовое обеспечение информационной открытости органов государственной власти и использование форм и методов публик рилейшнз в государственном управлении. Предложены пути совершенствования связей с общественностью в органах государственной власти.

Ключевые слова: государственное управление, связи с общественностью, коммуникативный процесс, службы по связям с общественностью, публичность власти.

The content and features of public relations in public administration as a factor of public authority have been analyzed. Regulatory support information openness of public authorities and the use of forms and methods of public relations in public administration have been studied. Ways of improving public relations in government have been suggested.

Key words: public administration, public relations, communication process, service of public relations, public authorities.

Постановка проблеми. Важливою умовою демократизації держави є відкритість державної влади, становлення громадянського суспільства. Органам державної влади необхідна підтримка громадськості та ефективний зворотний зв'язок із суспільством. Особливої актуальності в наш час набуває використання засобів, методів, прийомів та процедур соціально-культурної технології «публік рилейшнз» (PR), які дозволяють забезпечити діалог між державою та громадянами, формування громадської думки, стимулювання громадянської активності, підвищення авторитету та довіри до органів державної влади.

Використання форм і методів публік рилейшнз спонукає громадян займати активну позицію щодо державних справ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії і практики PR внесли зарубіжні та вітчизняні вчені: Е. Бернайз, Д. Грюніг, Р. Харлоу,

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

С. Катліб, А. Сентер, Г. Брум, Д. Доті, Дж. Бергер, Л. Кортленд, Дж. Бернет, В. Королько, В. Музикант, В. Блажнов, І. Альошина, В. Бугрим, В. Мойсеєв, Є. Ромат та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на ґрунтовні дослідження паблік рилейшнз у системі державної влади, питання зв'язків з громадськістю в системі державного управління як фактора публічності влади вивчені недостатньо. Тому проблеми їх удосконалення є особливо актуальними.

Мета статті. Метою статті є дослідження змісту та особливостей прояву зв'язків з громадськістю в системі державного управління як фактора публічності влади та надання пропозицій щодо їх удосконалення.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення зв'язків з громадськістю в системі державного управління як фактора публічності влади.

Предметом дослідження є теоретичні положення та прикладні підходи до удосконалення зв'язків з громадськістю в органах державного управління.

Виклад основного матеріалу. Поняття «зв'язки з громадськістю» є складовою більш широкого поняття PR. Застосування PR дозволяє надавати інформацію в такий спосіб, який показує соціальне значення дій органів державної влади, характеризує значущість впливів держави на суспільство, привертає увагу суспільства. Зв'язки з громадськістю можуть здійснюватись за допомогою засобів масової комунікації, а також у вигляді звернень громадян та їх прийому посадовими особами.

Паблік рилейшнз є однією з комунікаційних стратегій, стратегій взаємодії, обміну інформацією. PR передбачає рух інформації від джерела до одержувача. Стосовно органів державної влади PR передбачає комунікацію як усередині організації, так і зовнішню, тобто взаємодію між організацією та громадськістю [3, с. 242–243].

Паблік рилейшнз – це функція управління, що передбачає вивчення й аналіз настроїв громадськості, гармонізацію політики організації або особи із суспільними інтересами, сприяє реалізації програми дій, спрямованих на досягнення громадського розуміння та схвалення [2, с. 3].

Питання інформаційної відкритості органів державної влади України регулюють відповідні законодавчі акти. Основним документом стосовно цієї сфери є Конституція України [4]. У ст. 5 Конституції України визначено, що «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування», у ст. 38 зазначено: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...», ст. 40 визначає, що «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [4, с. 21].

Закон України «Про інформацію» [7] визначає, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадові особи зобов'язані надавати інформацію, що стосується їх діяльності, письмово, усно, телефоном чи використовуючи публічні виступи своїх посадових осіб. Таким чином, інформація про діяльність органів влади обов'язково повинна надаватись. Однак це зобов'язання пов'язане переважно з інформаційними запитами.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» [5] визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Згідно із цим Законом доступ до публічної інформації здійснюється на принципах прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень; вільного отримання та поширення

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

інформації, крім обмежень, встановлених законом; рівноправності, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Складовою частиною законодавства України про інформацію є Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [9]. Згідно з цим Законом засоби масової інформації України мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Стаття 22 зазначеного Закону визначає перелік офіційних документів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, обов'язкових для опублікування в офіційних виданнях (відомостях, бюлетенях, збірниках, інформаційних листках тощо) та друкованих засобах масової інформації відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Основи доступу громадян до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування закріплені у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8].

Закон України «Про звернення громадян» [6] регулює питання практичної реалізації громадянами України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Цей Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [10], передбачено розміщення і періодичне оновлення міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади відомчої інформації на власних веб-сайтах та створення Єдиного урядового веб-порталу, визначено склад та вимоги до інформації, яка підлягає оприлюдненню.

Отже, зв'язки з громадськістю в системі державного управління – це цілеспрямована взаємодія структур державного апарату (органів, організацій і установ) з громадянами та суспільними інститутами, які можна визначити як інформаційно-комунікативну функцію державної влади й управління, що реалізується ними і дає змогу оцінювати ставлення різних кіл громадськості до тих чи інших рішень і дій [1, с. 87].

Зв'язки з громадськістю також можна визначити як спеціалізовану частину державного управління, що формує й підтримує взаємовигідні відносини громадянського суспільства з органами державної влади.

Функції координації роботи органів виконавчої влади з громадськістю та засобів масової інформації здійснює Секретаріат Кабінету Міністрів України, до складу якого входить департамент інформації та комунікацій з громадськістю. На урядовому порталі, як єдиному веб-порталі органів виконавчої влади, розміщено інформаційні матеріали щодо звернення громадян, такі як: звернення стосовно запобігання і протидії корупції, графік особистого прийому громадян членами Кабінету Міністрів України, порядок організації та проведення особистого прийому громадян, контактна інформація та актуальні питання щодо звернень громадян, нормативно-правові акти, графік проведення прямої телефонної лінії Кабінету Міністрів України, інформація та звіти про роботу зі зверненнями громадян, що надійшли до Кабінету Міністрів України.

Впродовж 2014 року до Кабінету Міністрів України надійшло 26 908 індивідуальних та колективних звернень від 191 522 громадян з усіх регіонів України та з-за кор-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

дону. З них 2921 – звернення, подані на особистому прийомі у приймальні Кабінету Міністрів України.

Найбільше звернень до Кабінету Міністрів України надійшло від жителів м. Києва (19,6 % усіх звернень), Київської (7,6 %) та Харківської (6,5 %) областей. Найменше – з м. Севастополя (0,1 %), Автономної Республіки Крим (0,9 %) та Волинської області (1,2 %).

Найбільш актуальними питаннями, що порушували громадяни у зверненнях до Прем'єр-міністра України та Кабінету Міністрів України впродовж року, були питання стосовно:

- забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку, реалізація прав і свобод громадян (зокрема, щодо діяльності органів внутрішніх справ) – 27,5 % від усіх звернень;
- соціального захисту (переважно звернення з вимогами проведення перерахунку пенсії) – 16,3 %;
- діяльності центральних органів виконавчої влади (переважно відгуки щодо суспільно-політичних подій у країні) – 10,8 %;
- фінансової, податкової, митної політики (щодо повернення коштів з банківських установ та кредитних спілок, механізму виплати знецінених заощаджень часів СРСР) – 6,6 %;
- комунального господарства (щодо вартості та якості житлово-комунальних послуг) – 5,6 %.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 р. № 924 «Про організацію особистого прийому громадян у Кабінеті Міністрів України» проводилась робота щодо організації особистого прийому громадян членами Кабінету Міністрів України відповідно до затвердженого графіка. Відбулися 98 прийомів громадян, під час яких звернулось 1693 особи. За усіма зверненнями громадян надавалися доручення відповідним центральним та місцевим органам виконавчої влади для їх розгляду в установленому порядку.

Відповідно до графіка, затвердженого Прем'єр-міністром України, проводилась пряма телефонна лінія Кабінету Міністрів України за участю членів Уряду, керівників інших центральних органів виконавчої влади. Відбулися 92 заходи, під час яких громадянам було надано необхідні відповіді та роз'яснення, вжито відповідних заходів реагування.

За даними, поданими центральними та місцевими органами виконавчої влади, до органів виконавчої влади разом надійшло 579 361 звернення від 1 521 501 громадянина.

Також функціонує сайт «Громадянське суспільство і влада» – урядовий інформаційно-комунікаційний ресурс, покликаний сприяти взаємодії громадян та їх об'єднань з Кабінетом Міністрів України та органами виконавчої влади у процесі формування і реалізації державної політики, а також надавати інформацію про діяльність Уряду з питань сприяння розвитку громадянського суспільства (http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article).

На рівні обласних державних адміністрацій, зокрема Чернігівської, зв'язки з громадськістю забезпечують відповідні управління та відділи, однак лівова частка роботи покладається на департаменти інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю.

Основними завданнями Департаменту є:

- аналіз і прогнозування суспільно-політичних процесів у регіоні;
- інформаційно-аналітичне забезпечення реалізації внутрішньої політики держави;
- сприяння місцевим органам виконавчої влади у забезпеченні взаємодії з політичними партіями та громадськими організаціями;

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

- реалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства;
- забезпечення конституційного права громадян на свободу слова за рахунок сприяння безперешкодній діяльності засобів масової інформації;
- реалізація державної політики у сфері інформації та видавничої справи;
- розвиток інформаційного простору та інформаційної інфраструктури області.

На сайті Чернігівської державної адміністрації у рубриці «Звернення до громадян» надано інформацію про наступне:

- графік особистого прийому;
- гаряча телефонна лінія Голови облдержадміністрації;
- законодавча база;
- зразок звернення;
- інформація про стан роботи зі зверненнями громадян;
- склад постійно діючої комісії з питань розгляду звернень громадян;
- статистичні дані;
- актуальні питання щодо звернень громадян;
- графіки особистого прийому громадян посадовими особами районних державних адміністрацій.

Упродовж січня – грудня 2014 року на адресу обласної державної адміністрації надійшло 6881 письмове звернення громадян і на особистий прийом звернулось 115 громадян, що у відсотковому виразі на 30 % більше, ніж за аналогічний період минулого року (5560 письмових звернень і 159 громадян скористалось правом на особистий прийом керівництвом облдержадміністрації).

Серед звернень, що надійшли до обласної державної адміністрації і розгляд яких здійснювався відповідно до Закону України «Про звернення громадян», 90 % становлять заяви чи клопотання, 6 % – скарги, 4 % – пропозиції і зауваження.

25 % від усіх звернень становлять звернення від громадян, які мають передбачені законодавством пільги, зокрема інвалідів I, II, III групи (10 %); багатодітних сімей, одиноких матерів, матерів-героїнь (9 %); дітей війни (4 %); учасників та інвалідів війни, учасників бойових дій (1,3 %).

Водночас зі збільшенням (у порівнянні з відповідним періодом минулого року) загальної кількості звернень, зменшилась кількість надходження письмових звернень через органи влади вищого рівня з 14 % до 6 %, а саме:

- Адміністрації Президента України – 247 (515 у 2013 р.);
- Кабінету Міністрів України – 102 (200 у 2013 р.);
- Верховної Ради України – 39 (42 у 2013 р.).

Через Державну установу «Урядовий контактний центр» у звітному періоді надійшло 5760 (або 84 %) звернень (3813 у 2013 році).

Всього у зверненнях було порушено 7086 питань, з них 2160 (30 %) соціального захисту. Актуальними для мешканців всіх районів області були проблеми комунального господарства (звернення такої тематики становили 23 % від загальної кількості). 13 % становили питання праці і заробітної плати, серед яких актуальними були проблеми своєчасності виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери, порушення вимог законодавства про працю суб'єктами господарювання. Продовжували турбувати мешканців області і проблеми у сфері охорони здоров'я (6 % від загальної кількості). Питання аграрної політики становили 5 %, серед них переважали клопотання щодо підтримки сільськогосподарських виробників з боку держави. 5 % від загальної кількості становили звернення з питань житлової політики, переважно щодо поліпшення житлових умов пільгових категорій громадян, приватизації житлового фонду. 4 % від загальної кількості становили звернення з питань транспорту і зв'язку (найбільше з Носів-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ського, Бахмацького, Прилуцького, Чернігівського районів) і 2 % – забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку (найбільше з Корюківського району і м. Чернігова). Серед питань транспорту і зв'язку переважали скарги з приводу відмови у пільговому проїзді, а з питань дотримання законності та охорони правопорядку – скарги на дії працівників правоохоронних органів і повідомлення про зловживання службовим становищем керівниками окремих установ і підприємств. 1253 (або 18 %) звернення вирішено позитивно.

Висновки і пропозиції. Аналіз роботи органів державної влади із забезпечення зв'язків з громадськістю свідчить, що демократичний розвиток суспільства створює нову ситуацію у взаєминах громадян із владою, коли їхні формування стають менш залежними від держави. Водночас органи державної влади і місцевого самоврядування дедалі більшою мірою залежать від громадян та їхніх об'єднань. Усе це спричинило створення в органах державної влади і місцевого самоврядування спеціальних структур зі зв'язків із громадськістю, які мають забезпечувати постійний діалог із громадськістю.

Серед найбільш важливих з погляду зв'язків з громадськістю на загальнодержавному рівні можна назвати такі питання: забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку, реалізація прав і свобод громадян, соціального захисту, діяльності центральних органів виконавчої влади, фінансової, податкової, митної політики, комунального господарства. На обласному рівні актуальними є проблеми комунального господарства, питання праці і заробітної плати, проблеми у сфері охорони здоров'я, питання аграрної та житлової політики, транспорту і зв'язку, питання забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку.

Найбільш поширеними проблемами у забезпеченні зв'язків з громадськістю є: недостатня нормативно-правова база, зокрема, у частині чіткої регламентації взаємодії органів державної влади з засобами масової інформації; відсутність у органів державної влади достатньої практики відносин зі ЗМІ; недостатній доступ журналістів до керівництва органів державної влади; неоперативність органів державної влади у поширенні інформації щодо своїх заходів та ін.

Найбільш дієвими формами роботи щодо забезпечення взаємодії з громадськістю на обласному рівні є консультації, зустрічі голови обласної державної адміністрації, його заступників з представниками громадсько-політичних об'єднань; інформування громадськості через офіційний веб-сайт; підготовка оперативних повідомлень для щоденних випусків обласних інтернет-джерел.

Велику роль у налагодженні зв'язків з громадськістю мають відіграти громадські ради, створені при органах виконавчої влади, яким потрібно сфокусуватись на активній та ефективній праці, а керівництву органів виконавчої влади – створити всі необхідні умови для цього.

Список використаних джерел

1. Білоус В. С. Зв'язки з громадськістю (паблік рилейшнз в економічній діяльності) : навч. посіб. / Білоус В. С. – К. : КНЕУ, 2005. – 275 с.
2. Бутко М. П. Формування інформаційного забезпечення в системі державного управління : монографія / М. П. Бутко, М. Ю. Дітковська. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2010. – 244 с.
3. Ібрагімова І. Паблік рилейшнз і державне управління / І. Ібрагімова // Вісник УАДУ. – 2002. – № 4. – С. 242–247.
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 року. Із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. – К., 2006. – 130 с.
5. Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс] : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17>.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

6. *Про звернення громадян* [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=393%2F96-%E2%F0>.

7. *Про інформацію* : Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

8. *Про місцеве самоврядування в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>.

9. *Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=539%2F97-%E2%F0>.

10. *Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 року № 3. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3-2002-%EF>.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 334.78:351

Л.Д. Оліфіренко, д-р наук з держ. упр.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР****Л.Д. Олифиренко**, д-р наук по гос. упр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ОПРЕДЕЛЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНЫХ СТРУКТУР****Lilija Olifirenko**, Doctor of Public Administration

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEFINING THE EFFICIENCY
OF INSTITUTIONAL CHANGES OF GOVERNMENT REGULATION OF THE
DEVELOPMENT OF CORPORATE STRUCTURES**

Обґрунтовано дворівневу розрахункову модель впровадження інституціональних змін у механізмі державного регулювання розвитку корпоративних структур, яка надає можливість узгоджувати державну стратегію зі стратегіями розвитку корпорацій за обраними критеріями ефективності.

Ключові слова: державне регулювання, інституціональний механізм, інституціональні зміни, критерії ефективного управління.

Обоснована двухуровневая расчетная модель проведения институциональных изменений в механизме государственного регулирования развития корпоративных структур, которая позволяет согласовывать государственную стратегию со стратегиями развития корпораций по выбранным критериям эффективности.

Ключевые слова: государственное регулирование, институциональный механизм, институциональные изменения, критерии эффективного управления.

The conduction of the institutional changes of the mechanism of the development of governmental regulation of corporate structures that allows to coordinate a national strategy with the strategies of the development of corporations on selected criteria, requires two-level design model that is substantiated in the article.

Key words: governance, institutional mechanisms, institutional changes, the criteria of good governance.

Постановка проблеми. Аналіз наукових джерел, у яких розглядаються питання ефективності інституціональних механізмів державного регулювання розвитку таких суб'єктів національної економіки, як корпоративні структури (акціонерні товариства – за вітчизняним законодавством), показав, що проблеми підвищення ефективності механізмів практично не досліджуються через їхню складність і новизну. Фрагментарність наявних підходів до оцінювання ефективності інституціональних змін, пов'язаних з удосконаленням механізмів державного регулювання, не дозволяють сформулювати критерії ефективності так, щоб надати цілісне уявлення про умови досягнення довгострокового економічного зростання.

Розглядаючи питання взаємозв'язку інституціональних змін з механізмами державного регулювання розвитку корпоративних структур, необхідно відзначити, що еволюційній доктрині інституціональної теорії притаманні два підходи: за рівнем організаційних (корпоративних) структур та за рівнем інституціональних норм і правил [1; 2]. Поступове (еволюційне) перетворення структурних та інституціональних відносин відображають ті зміни в економіці, які потребують створення нових інституціональних механізмів, що, у свою чергу, приводить до наступного етапу удосконалення структурних перетворень економіки [3–6]. Є інший погляд на керованість структурних та інституціональних змін, який зміни такого типу пояснює наростанням (або спаданням) сприятливих умов зовнішнього середовища функціонування суб'єктів економічної діяльності. Саме інституціональне середовище спрямовує розвиток у певне річище, яке за результуючим вектором розвитку створює траєкторію (напрямок), направленою на від-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

творення соціальних, економічних, культурних інститутів минулого, додаючи до них зміни адаптаційного характеру [7–9]. Ці підходи приводять до різних рекомендацій щодо державного регулювання корпорацій, вважаючи, що еволюційний шлях не буде настільки оптимальним, як це впливає з теоретичних досліджень, а різний ступінь втручання держави в економічні відносини бажаною формою регулювання траєкторії економічного розвитку.

Відповідно до теорії циклічності розвитку необхідно накопичити мінімальну критичну кількість реформ, перш ніж вони почнуть мати бажаний вплив щодо ефективності розвитку [10; 11]. У такому контексті доречним є зауваження М. Олсона, який підкреслював, що «... дуже значні відмінності економічного стану мають місце не через різні обсяги інвестицій чи інших ресурсів, що доступні різним країнам... Економіки країн, що досягали успіху, завжди мають зовсім інші інститути – різні правові й організаційні межі – й іншу економічну політику, ніж ті країни, що зазнають невдачі економічного розвитку... Якість інституціональної системи країни принциповим чином визначає її економічний стан» [12].

Роль держави у сучасних українських реаліях, що характеризуються неспроможністю ринкової саморегуляції подолати інституційні, інвестиційні, фінансові колапси, стає визначальною, особливо з огляду на глибину соціально-економічних наслідків. Недосконалість та фрагментарність чинного законодавства призводить до гальмування розвитку ринкової інфраструктури та незадовільного законодавчого інформенту. Слабкість вітчизняних інститутів проглядається в нездатності акумулювати наукові досягнення та здобутки нації та повернути їх на благо суспільства [13, с. 30–31]. Отже, ефективність ринкового реформування виявляється неадекватною до вимог соціально-економічних процесів, незіставна з заплаченою високою ціною у вигляді глибинної руйнації виробничого, технічного, людського потенціалу, неадекватних витратам інших країн з перехідною економікою [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування інституціональних механізмів державного регулювання економіки та її інституціональної структури ринкового типу у свій час займалися А. Алчіан, О. Амоша, Р. Буайє, В. Вольчік, В. Геєць, О. Дацій, Я. Жалило, О. Іншаков, А. Латинін, Н. Лебедева, Д. Львов, М. Малик, Д. Міщенко, Г. Мостовий, Р. Нельсон, О. Нестеренко, Д. Норт, О. Шевченко, С. Уінтер та інші науковці. Як критерій оцінювання інституціональних реформ розглядалися інститути, трансакційні витрати, інтереси індивідів, соціокультурні та інформаційні фактори, форми економічної, соціальної та політичної організації суспільних відносин тощо [6, с. 12–135; 15, с. 15–126]. У результаті сучасного стану проведення інституціональних реформ формується нова інституціональна структура ринкового типу, що має забезпечувати нові інститути та стимули функціонування корпоративних структур. Проте власне ринок не приводить до автоматичного економічного зростання. Увага має буди зосереджена на ефективності інститутів, у першу чергу – державних, щодо здатності держави дотримування законів та контролю з виконання власних приписів [11; 14; 15, с. 125]. Саме якість інститутів та інституціонального середовища розглядається як необхідна умова економічного зростання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На думку більшості авторів, поки неможливо з високим ступенем обґрунтованості визначити, які чинники є найбільш вагомими для створення умов ефективного розвитку суб'єктів господарювання. Складність вибору методичних підходів до оцінювання ефективності інституціональних змін середовища функціонування економічних суб'єктів при безперечній цінності такого типу досліджень полягає в обмеженнях, пов'язаних із суб'єктивністю оцінювання, характеристикою інституціональних умов, ідеологією та метою реформу-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

вання, роллю і місцем держави, а також ступенем її втручання у процесі реформування. На наш погляд, поряд з ефективністю слід розглядати результативність як ступінь досягнення цілей та їхню соціальну направленість.

Метою статті є формалізація методики оцінювання ефективності варіантів розвитку таких суб'єктів господарювання, як корпоративні структури, яка дозволяє підвищити об'єктивність та доцільність застосування заходів інституціонального характеру у сфері розвитку корпоративного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. У ролі розрахункової моделі механізму державного регулювання розвитку корпоративних структур скористаємося дворівневою системою: на вищому рівні приймаються рішення щодо впровадження інституціональних змін, на нижчому – окремі корпорації (акціонерні товариства) певної галузі промисловості або регіону, їх структурні складові, або об'єднання (рис. 1). Диференціація зв'язків та обмежень з боку вищого рівня управління визначають граничні умови та критерії розвитку.

Рис. 1. Структурна схема розрахункової моделі механізму державного регулювання розвитку корпоративних структур

Для вищого рівня – державного управління, диференціація зв'язків, які описують вплив на динаміку розвитку корпорацій, можна представити у вигляді:

$$\dot{a}(t) = f[a(t-\tau), V(t-\tau), a_{opt}(t-\tau), y_{opt}(t-\tau)] + f_a(t, \tau), \quad (1)$$

де $f(a)$ – функція, що описує динаміку розвитку корпорацій;

$a = \{A_i\}$, $i = [\overline{1, n}]$ – вектор-показник для вищого рівня управління, який визначається загальною стратегією розвитку галузі (сегмента ринку, регіону), наприклад, потужністю корпорації (або валовим випуском товарів і послуг);

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

$a(t - \tau)$ – характеристика стану корпорації у попередній період;

$V(t - \tau)$ – керованість (впливовість) на розвиток корпоративної структури (наприклад, вплив рівня інвестування, кредитування, субсидювання, трансферту технологій тощо) у попередньому періоді t ;

a_{opt}, y_{opt} – оптимальні параметри функціонування корпоративної структури;

τ – фаза запізнювання;

$f_a(t, \tau)$ – функція, що враховує невизначеність (випадковість) процесів.

Обмеження інтегрованої структури: $R[A(t), V(t)] \leq 0$. (2)

Граничні обмеження: $A(t_0) = A_0; A(T) = A_T$, (3)

які визначають стан функціонування корпоративного об'єднання (наприклад, кластер) у початковий і кінцевий періоди.

Критерій розвитку – максимальна ринкова вартість ($K_a(t)$):

$$K_a(t) = \int_{t_0}^t (f_0(A(t-\tau), V(t-\tau), R(t-\tau))) d\tau \rightarrow \max. \quad (4)$$

Для корпоративних структур, що входять в об'єднання (для будь-якої з корпорацій), диференціацію зв'язків, які описують динамку розвитку новоствореної структури, можна представити у вигляді:

$$\dot{a}(t) = p[a(t-\tau), V(t-\tau)] + f_a(t, \tau); \quad (5)$$

де $p(a)$ – функція, що описує динаміку розвитку корпоративної структури;

$a = \{A_j\}, j = []$ – вектор-показчик i -ої складової нижчого рівня, який визначається стратегією розвитку окремої корпорації, що входить у об'єднання (наприклад, поглиблення спеціалізації, зростання потужності, зростання валового випуску продукції тощо);

$a(t - \tau)$ – характеристика корпоративної структури у попередньому періоді;

$V(t - \tau)$ – керованість (впливовість) розвитку корпорацій (наприклад, рівень інвестування, кредитування, субсидювання, трансферту технологій тощо);

τ – фаза запізнювання;

$f_a(t, \tau)$ – функція, що враховує невизначеність (випадковість) процесів.

Обмеження розвитку корпорацій, що увійшли в об'єднання:

$$G[a(t-\tau), v(t-\tau)] \leq 0. \quad (6)$$

Граничні обмеження:

$$a(t_0) = a_0; \quad a(T) = a_T. \quad (7)$$

Критерій розвитку – максимізація прибутковості або обсягу випуску продукції (у натуральних показниках):

$$K_a(T) = \int_{t_0}^T (P_0(a(t-\tau), V(t-\tau), V_{opt}(t-\tau))) d\tau \rightarrow \max. \quad (8)$$

Оптимізація потоків грошових надходжень вимагає вибору критерію оптимізації, за яким будуть оцінюватись управлінські рішення та визначатись цільова функція розвитку. Відповідно до рекомендацій [15; 16] припустимо:

1) $Y^*(t)$ – показники розвитку корпоративної структури (корпорації, об'єднання корпорацій, кластера), при досягненні яких не будуть виникати негативні соціально-економічні проблеми;

2) спираючись на експертне оцінювання, множині різних результатів розвитку корпорацій буде відповідати множина різних оцінок: сукупні збитки (наприклад, річний збиток від можливих негативних наслідків), або динаміка сукупних збитків (наприклад,

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ризик збереження негативних тенденцій та/або можливі негативні наслідки через невиконання контрактних умов тощо);

3) прогнозні значення показників розвитку інтегрованої корпорації $\tilde{Y}(t)$ можна прийняти за результатами управлінських рішень $V(\Delta\tilde{Y}(t))$, реалізація яких характеризується певною динамікою додаткових витрат у процесі досягнення очікуваних (цільових) значень:

$$Y(t) \in (\tilde{Y}(t), Y^*(t)),$$

а також $V(\Delta\tilde{Y}(t)) = V^t[Y(t) - V^t(\tilde{Y}(t))]$.

Ці припущення допускають принципову можливість реалізації відповідних рішень (інституціональних змін щодо забезпечення діяльності корпоративного об'єднання). Розглянемо їх.

Для умови, якщо витрати та очікувані результати різних інституціональних змін мають високу динаміку, інтеграція може мати дві траєкторії розвитку, кожна з яких характеризується певною динамікою можливих ризиків (сукупних витрат) та динамікою зростання додаткових витрат.

Нехай $\{\omega(\Delta Y^*(t))\}$ – збитки за експертним оцінюванням через розбіжність встановленого $Y^*(t)$ – приймаємо за нормативне, та очікуване $Y(t)$ значення цільових показників (цільової функції), $\{V^t(Y(t))\}$ – витрати, що пов'язані зі створенням та організацією інтегрованої корпоративної структури, розрахованої на потужність обсягом $Y(t)$. Тоді цільові функції витрат і результатів досягнення проектних значень матимуть вигляд, наведений на рис. 2–3.

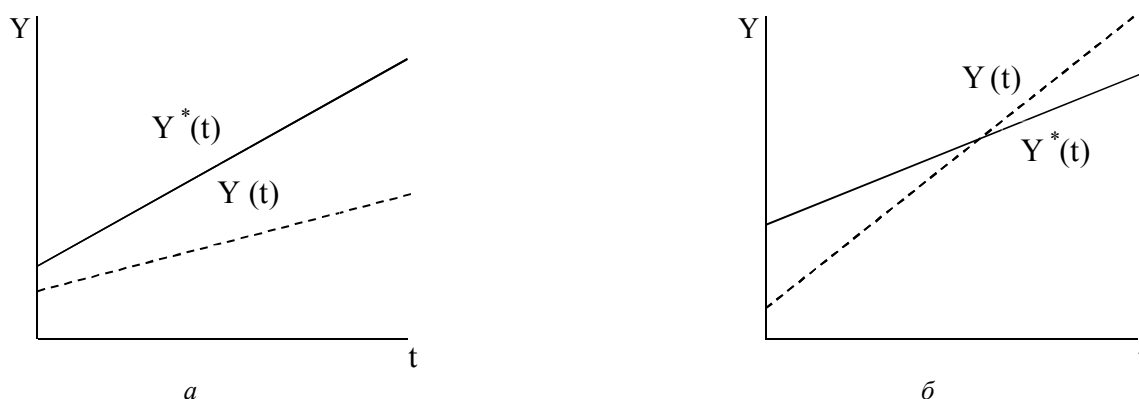

Рис. 2. Динаміка цільових функцій (вихідних показників) розвитку корпорації (об'єднання, кластера): а – за умови незмінності норм інституціонального середовища діяльності та збереження тенденцій розвитку; б – за умови зміни норм інституціонального середовища та мінімізації негативних наслідків (ризиків)

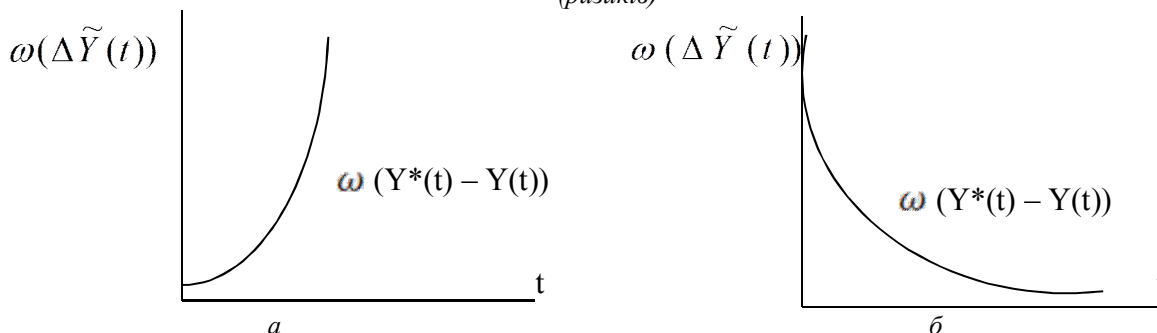

Рис. 3. Динаміка витрат (ризиків) та їх оцінка а – за умови незмінності норм інституціонального середовища діяльності та збереження тенденцій розвитку; б – за умови зміни норм інституціонального середовища та мінімізації негативних наслідків (ризиків)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Загальні втрати (ризик), які можуть виникати під час зміни інституціональних норм, визначаються:

$$\tilde{W}_{\Sigma}(t) = \int_{t_0}^t \alpha^{\omega}(\tau) \omega[Y^*(\tau) - \tilde{Y}(\tau)] d\tau, \quad (9)$$

де $\tilde{W}_{\Sigma}(t)$ – сумарні втрати (сумарний ризик);

$\alpha^{\omega}(\tau)$ – вагова функція, що враховує невизначеність реакції корпорацій-партнерів.

Загальні витрати, які можуть нести корпорації за умови неадекватного впливу інституціонального середовища та невизначеності на їх розвиток, визначаються аналогічно:

$$W_{\Sigma}(t, \Delta Y^*(t)) = \int_{t_0}^t \alpha^{\omega}(\tau) \omega(\Delta Y^*(\tau)) d\tau, \quad (10)$$

де $\Delta Y^*(\tau) = Y^*(\tau) - Y(\tau)$. (11)

Загальні витрати на забезпечення змін інституціонального середовища (приріст цільових показників) функціонування корпоративних структур $\Delta \tilde{Y}(\tau)$ можна визначити як:

$$V_{\Sigma}(t, \Delta \tilde{Y}(\tau)) = \int_{t_0}^t \alpha^{\nu}(\tau) V(\Delta \tilde{Y}(\tau)) d\tau, \quad (12)$$

де $\Delta \tilde{Y}(\tau) = Y(\tau)^{t_0} - \tilde{Y}(\tau)$, (13)

$\Delta Y^*(\tau), \tilde{Y}(\tau)$ – цільові функції.

В основі оптимальності вибору варіанта інституціональних змін щодо функціонування та розвитку корпоративних структур та критерію оптимальності можуть бути закладені різні принципи, а саме:

1) співвідношення результату від інституціональних змін стосовно витрат на їх реалізацію та максимізації ефекту з урахуванням недосконалості (ризиків) та невідповідності очікуванню (цільовим) значенням;

2) мінімізація витрат на реалізацію інституціональних змін щодо досягнення цілей запрограмованих змін стосовно динаміки розвитку корпорацій.

Перший критерій-функціонал можна представити як:

$$\max D(Y(t)) = \tilde{W}_{\Sigma}(t) - W_{\Sigma}(t, \Delta Y^*(t)) - V_{\Sigma}(t, \Delta \tilde{Y}(t)) \quad (14)$$

Проте можна прийняти, що $\tilde{W}_{\Sigma}(t) = const$ – деяка незмінна частка, отже, (14) можна представити як:

$$\min D(Y(t)) = W_{\Sigma}(t, \Delta Y^*(t)) + V_{\Sigma}(t, \Delta \tilde{Y}(t)). \quad (15)$$

Інтегральний ефект у співставленні з загальними витратами щодо проведення інституціональних змін визначається як площа, що обмежена віссю координат $0t$ та цільовими функціями (рис. 4).

Оптимальному стану інституціонального середовища діяльності інтегрованих структур буде відповідати максимальна площа $[S_2 - S_1]$, що відображається другим критерієм (15). Отже, обрані критерії оптимізації є еквівалентними. Проте формалізація математичного висновку про еквівалентність цих критеріїв за експертним оцінюванням цільових функцій буде різнитися залежно від того, як були отримані значення показників, що містяться у функціональних (цільових) залежностях.

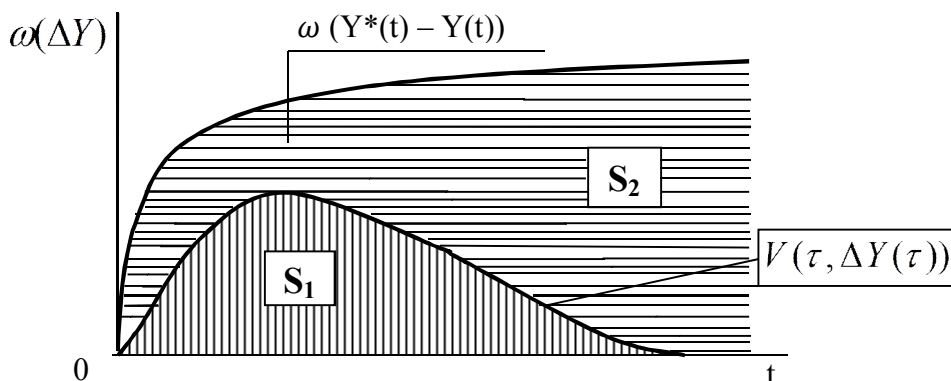

Рис. 4. Співставлення цільових функцій за витратами та результатами

Таким чином, алгоритм вибору оптимальних інституціональних змін одночасно з прийняттям рішень, що визначатимуть траєкторію розвитку корпоративних структур, та їх оцінюванням пропонується проводити у три етапи:

1) для кожної альтернативи інституціональних змін визначається функція, яка характеризує динаміку витрат на їх реалізацію;

2) для кожної альтернативи інституціональних змін визначається динаміка витрат через ризик невідповідності між встановленими (нормативними) та очікуваними на певний період показниками діяльності корпорацій, або динаміку ефективності інституціональних змін, що передбачалася;

3) за рахунок оптимізації узгодити динаміку інституціональних змін за показниками витрат та ефектів, що ставлять за мету забезпечити мінімізацію трансакційних витрат за критерієм $D(Y(t))$.

Для оцінювання оптимальності запропонованих інституціональних змін щодо динаміки розвитку корпорацій скористаємося рівнянням Ейлера – Лагранжа [18, с. 233–248]. Для виразу (15), який не містить похідних від ΔY , ознакою оптимальності буде умова рівності нулю вимоги:

$$\left| \alpha^v(t) \frac{dY}{dY(t)} (Y(t) - \tilde{Y}(t)) - \alpha^\omega \frac{d\omega}{dY(t)} (Y^*(t) - Y(t)) \right| = 0. \quad (16)$$

Отже,

$$\left| \alpha^v(t) \frac{dV}{dY(t)} (Y(t) - \tilde{Y}(t)) \right| = \left| \alpha^\omega \frac{d\omega}{dY(t)} (Y^*(t) - Y(t)) \right|. \quad (17)$$

Таким чином, умова (17) показує, що найбільші витрати, які пов'язані з реалізацією інституціональних змін, метою яких визначається зростання прибутковості діяльності корпорацій та ринкової її вартості, мають дорівнювати найбільшому ефекту від зменшення ризику його недоотримання за цільовими показниками (наприклад, обсягом випуску продукції, послуг, зміни ринкової кон'юнктури, прибутковості тощо).

Отже, вирішено завдання з оптимізації динаміки розвитку корпорацій (чи будь-яких інших об'єктів господарювання), пов'язаних зі зміною інституціональних норм на прикладі дворівневого механізму державного регулювання розвитку корпорацій, де визначені цільові параметри вищого рівня – інституціональні засади державного регулювання середовища діяльності – максимізація ринкової вартості компаній, та для нижчого рівня – корпоративного управління – максимізація прибутку/обсягу виробництва, мінімізація цін на товари/послуги тощо.

Оптимізація параметрів функціонування запропонованого розрахункового механізму дозволяє узгоджувати внутрішні та зовнішні умови діяльності корпоративних стру-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ктур із заходами державних програм і проектів, врахувати ступінь невизначеності ринкових процесів, знаходити кількісні параметри розвитку корпоративних структур та критерії оптимальності. Механізм не ускладнюється через збільшення структурних складових управління або кількості внутрішніх зв'язків корпоративного об'єднання чи зовнішніх зв'язків, змінюються лише кількісні відношення. Запропонована розрахункова модель, формалізуючи функціональний, стратегічний, операційний, корпоративний підходи, дозволяє знайти рішення з позиції ціледосягнення механізмів державного регулювання розвитку корпоративних структур (або будь-якого іншого суб'єкта економічної діяльності), яке враховує синергійний та мультиплікативний ефекти. Диференціація зв'язків у процесі імітаційного моделювання надає змогу переглянути сценарії розгортання трендів розвитку за обраними інституціональними змінами відповідно до державних програм (проектів), розвитку партнерських відносин з корпоративним бізнесом. Запропонована модель дозволяє оцінювати варіанти рішення та переглядати їх ефективність, коригувати їх реалізацію та вносити зміни залежно від розбіжності між очікуваними (цільовими) та досягнутими значеннями, що відображається у динаміці змін параметрів розвитку корпорацій та інституціонального середовища.

Поділяючи застереження багатьох дослідників відносно застосування евристичного підходу до оптимізації параметрів розвитку [5; 13; 15; 19; 20], необхідно відзначити, що оперуючи кількісними даними будь-яка модель збіднюється та вихолощується через виключення саме інституціональної складової, що великою мірою впливає і навіть визначає вектор розвитку окремої корпорації та економіки в цілому. Проте формальний підхід, зменшуючи суб'єктивізм, дозволяє провести багатоваріантний аналіз та кількісно обґрунтувати проектні рішення. Чисельні параметри, за якими оцінюється розвиток, на рівні державного управління дозволяють сформувати реальне уявлення про тенденції розгортання подій, ринкову поведінку корпоративних структур, внутрішні та зовнішні загрози, ступінь невизначеності трендів розвитку, ринкової кон'юнктури тощо. Також формалізація методики оцінювання ефективності варіантів розвитку дозволяє підвищити об'єктивність та доцільність застосування заходів інституціональної політики держави у сфері розвитку корпоративного сектору економіки. У запропонованому підході ставилось за мету не зводити процес управління розвитком корпорацій до математичного апарату, а знайти логіку зв'язку в питаннях формування інституціонального середовища у поєднанні з ефективністю, упорядкування процедури пошуку оптимального варіанта, який коригувався би з ефективністю механізму державного регулювання при трансформації інституціональних умов, дозволив мінімізувати інституційні витрати на створення такого механізму та реалізацію змін. Будь-яке моделювання не гарантує однозначності у розумінні доцільності інституціональних змін. Однак форма, зв'язки, параметри й оцінювання впливу державного регулювання, а також відповідна реакція середовища діяльності корпорацій дозволяють знаходити модифікації на всіх рівнях державного управління. Запропонована модель механізму надає можливість обирати найефективніші інструменти, за допомогою яких можна визначати певні концепції інституціональної політики держави та приймати державні рішення, знаходячи адекватні методи та інструменти економічної політики, комбінувати їх у часовому інтервалі окремо для кожної корпоративної структури, беручи за основу їх специфічні активи та стратегічні цілі держави.

Висновки і пропозиції. У контексті актуальності удосконалення державної політики реформування корпоративної економіки, заснованого на методології інституціонального підходу, обґрунтовано концептуальну розрахункову модель визначення інституціональних змін механізму державного регулювання розвитку корпоративних структур.

Встановлено, що стан розвитку корпоративних структур перебуває у прямій залежності від інституціональних змін та результативності державних реформ, які формують нові концептуальні підходи у державному та корпоративному управлінні. Головними

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

суб'єктами формування інституціональних змін є органи державної влади, які наділені повноваженнями законодавчої та виконавчої влади, та органи корпоративного управління – уповноважені здійснювати управління власністю. Запропонована модель та наукові підходи до оцінювання ефективності інституціональних змін державного регулювання інституціонального середовища корпорацій, на яких ґрунтується аналіз і вироблення цільових нормативів ефективності інституціональних заходів за показником вартості компанії та її активів дозволяє визначити не тільки поточний стан, а й потенціал фінансово-економічної діяльності компанії, оскільки саме показник вартості капіталу дозволяє інтегровано оцінювати сприятливість інституціонального середовища щодо перспектив розвитку корпоративної економіки.

Список використаних джерел

1. *Буайе Р.* Теория регуляции: Критический анализ / Р. Буайе ; пер. с франц. Н. Б. Кузнецовой. – М. : Наука для общества, РГГУ, 1997. – 213 с.
2. *Нестеренко А. Н.* Экономика и институциональная теория / А. Н. Нестеренко ; отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 416 с.
3. *Аузан А. А.* Национальные ценности и конституционный строй : лекция / А. А. Аузан. – Режим доступа : [http://www.polit.ru/lectures/200\[Электронный ресурс\]7/12/06/auzan](http://www.polit.ru/lectures/200[Электронный ресурс]7/12/06/auzan).
4. *Нельсон Р.* Эволюционная теория экономических изменений : пер. с англ. / Р. Нельсон, С. Уинтер. – М. : Дело, 2002. – 536 с.
5. *Бельцерович Л.* Навстречу ограниченному государству / Л. Бельцерович ; пер. с англ. – М. : Новое издательство, 2007. – 92 с.
6. *Норт Д.* Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
7. *Васильцова В. М.* Институциональная экономика : учебное пособие. Стандарт третьего поколения / В. М. Васильцова, С. А. Тертышный. – СПб. : Питер, 2012. – 256 с.
8. *Полтерович В. М.* Экономика теории реформ / В. М. Полтерович. – М. : Экономика, 2007. – 447 с.
9. *Оліфіренко Л. Д.* Інституалізація складових механізму державного регулювання розвитку агропромислових корпорацій / Л. Д. Оліфіренко // Вісник ЧНТУ. – 2014. – № 2. – С. 255–263.
10. *Ходжсон Дж.* Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Дж. Ходжсон ; пер. с англ. М. Я. Каждан. – М. : Дело, 2003. – 464 с.
11. *Чухно А. А.* Модернізація економіки та економічна теорія / А. А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 4–12.
12. *Олсон М.* Крупные банкноты остаются лежать на дороге: почему одни страны богатые, а другие бедные [Электронный ресурс] / М. Олсон. – Режим доступа : <http://www.ipm.by/pdf/Olson.pdf>.
13. *Економіка України в умовах глобалізації* / М. П. Денисенко, А. П. Гречан, Ю. Б. Пінчук // Економіка та держава. – 2006. – № 5. – С. 28–31.
14. *Гесць В. М.* Пріоритети національного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. Ч. 1 / В. М. Гесць ; ред. В. М. Гесць, А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2008. – 389 с.
15. *Оліфіренко Л. Д.* Державне регулювання розвитку корпоративних структур: інституціональний аспект : монографія / Л. Д. Оліфіренко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 356 с.
16. *Колмыков А. В.* Вопросы системного анализа многоуровневых организационных структур телекоммуникационной отрасли / А. В. Колмыков, А. А. Рева // Радиоэлектронні і комп'ютерні системи. – 2010. – № 2(43). – С. 144–152.
17. *Илюшко В. М.* Системное моделирование в управлении проектами : монография / В. М. Илюшко, М. А. Латкин. – Х. : НАУ им. Н. Е. Жуковского ХАИ, 2010. – 220 с.
18. *Арчибальд Р.* Управление высокотехнологичными программами и проектами / Рассел Д. Арчибальд ; пер. с англ. Е. В. Мамантова ; под ред. А. Д. Бажанова, А. О. Арефьева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Компания АйТи, ДМК Пресс, 2004. – 472 с.
19. *Alchian A. A.* Production, information costs, and economic organization [Электронный ресурс] / А. А. Alchian, Н. Demsetz. – Режим доступа : [//www.aeaweb.org/aer/top20/62.5.777-795.pdf](http://www.aeaweb.org/aer/top20/62.5.777-795.pdf).
20. *Оліфіренко Л. Д.* Основоположні детермінанти державного регулювання розвитку корпорацій: інституціональний аспект / Л. Д. Оліфіренко // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 141–143.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 347.639:351.763

Ю.П. Харченко, канд. наук з держ. упр.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ШЛЯХИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИМ ЗАХИСТОМ ДИТИНСТВА****Ю.П. Харченко**, канд. наук по гос. упр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПУТИ ГАРМОНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ МЕХАНИЗМОВ
УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТСТВА****Yuliia Kharchenko**, PhD in Public Administration

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**WAYS OF HARMONIZATION OF NATIONAL MECHANISMS FOR THE
MANAGEMENT OF SOCIAL-LEGAL PROTECTION OF CHILDHOOD**

Надано пропозиції щодо удосконалення державних механізмів управління соціально-правовим захистом дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Ключові слова: державні механізми управління, діти, позбавлені батьківського піклування, органи державної влади та місцевого самоврядування.

Представлены предложения по совершенствованию государственных механизмов управления социально-правовой защитой детей, лишенных родительской опеки в Украине.

Ключевые слова: государственные механизмы управления, дети, лишенные родительской опеки, органы государственной власти и местного самоуправления.

The article provided the author's suggestions for the improvement of state management mechanisms of social and legal protection of children deprived of parental care in Ukraine.

Key words: government control mechanisms, children deprived of parental care, state and local authorities.

Постановка проблеми. Основні якості особистості, що забезпечують психологічну стійкість, моральні орієнтири, життєздатність і цілеспрямованість, закладаються в дитинстві. Вказані якості особистості формуються в умовах вираженої батьківської любові, коли родина створює у дитини прагнення до самореалізації, вдосконалення, конкурентоспроможності та дає можливість застосовувати всі набуті навички в житті, забезпечувати свої власні потреби і прагнення самостійності. Для комфорту дитини в емоційному плані необхідні соціальні умови, які забезпечують її побут, її фізичне здоров'я, характер її спілкування з оточуючими людьми, особисті успіхи.

Сучасні реалії доводять, що цього дуже складно досягти тим дітям, які через різні життєві негаразди не мають батьківської опіки, виховуються у кризових сім'ях в умовах байдужості чи жорстокості, складно цього досягти і майже у всіх установах, де виховуються діти-сироти.

На захисті інтересів таких дітей має стояти держава, забезпечуючи їх всім необхідним не лише у фінансовому плані, однак державна політика у сфері захисту дитинства в Україні потребує фундаментальних змін щодо визначення механізмів управління соціально-правовим захистом дітей, позбавлених батьківського піклування, та основних важелів впливу на подолання наявних проблем дитячої бездоглядності та сирітства.

Доводиться також констатувати послаблення державної політики у сфері превентивних заходів подолання дитячої бездоглядності та безпритульності. Причина подібної ситуації полягає в недостатньому концептуальному осмисленні сутності механізму державного управління у сфері профілактики дитячої бездоглядності та безпритульності, його орієнтирів, змістовності, принципів, форм і методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту дитинства неодноразово ставали предметом досліджень з боку правників, філософів, соціологів та політологів, серед яких слід особливо відзначити праці Л. Артюшкіної, С. Бадори, Г. Бевз,

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Л. Волинець, О. Карпенко, М. Кравченко, Г. Лактіонової, Е. Лібанової, І. Пеши, І. Цибуліної.

Питання структурно-функціонального забезпечення державно-управлінської діяльності, зокрема, висвітлюється в роботах Г. Атаманчука, І. Коліушка, В. Лугового, Г. Одінцової, Л. Антонової, В. Бакуменка, П. Гамана, І. Горобець, Я. Жовнірчика, Б. Ісмаїлова, В. Кампо, А. Колодія, В. Малиновського, Н. Нижник та ін.

Виділення не виділених раніше частин загальної проблеми. Зазначені праці є вагомим підґрунтям для подальшого дослідження аспектів удосконалення механізмів соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування.

Метою статті є розроблення заходів, направлених на удосконалення, гармонізацію механізмів соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи те, що діючі державні механізми у сфері управління соціально-правовим захистом дітей, позбавлених батьківського піклування, не задовольняють потреби сучасності та потребують модернізації.

Вважаємо, що головними цілями державної політики та державних механізмів управління, які стануть визначальним фактором у здійсненні соціально-правового захисту та мінімізації сирітства, мають бути:

– здійснення необхідних умов для реалізації, в першу чергу, сім'єю її економічної, виховної і культурно-психологічної функції;

– підвищення якості життя сімей з дітьми, не лише на стадії народження, а й у процесі її виховання;

– забезпечення прав дітей, особливо дітей, позбавлених батьківського піклування, на їх повноцінний фізичний інтелектуальний розвиток, права на сімейне виховання;

– гарантії для дітей, позбавлених батьківського піклування, на надання належної підтримки з боку держави для надання освіти, охорони здоров'я, отримання першого робочого місця, захисту житлових прав та ін.

Нині діяльність спеціалістів у вказаній сфері направлена від каральних заходів до соціально-терапевтичного впливу. Втручання в життя родини на ранніх етапах ґрунтувалось на покаранні батьків та відлученні від них дитини, що не вирішило ситуацію, а лише збільшило кількість дітей без батьківської опіки.

Отже, сутність наукової проблеми полягає у необхідності виявлення умов, які б сприяли ефективності здійснення комплексу заходів, направлених на соціально-правовий захист дитинства, функціонування форм сімейного виховання розроблення повноважень у вказаній сфері та розроблення конкретних рекомендацій щодо вдосконалення державної політики в цьому напрямку.

Правовий механізм державного управління на сьогодні представлений основними нормативно-правовими актами, серед яких: Закони України «Про охорону дитинства» [2], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування» [3], «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [4], «Питання діяльності органів опіки та піклування пов'язаної із захистом прав дитини» [5], Положення про прийомну сім'ю [6], Положенням про дитячий будинок сімейного типу [7] та інші підзаконні нормативно-правові акти, які формують інституційний механізм державного управління та визначають повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері дитинства, соціального захисту дітей без батьківської опіки. Так, відповідно до ст. 5 Закону України «Про охорону дитинства», Верховна Рада України визначає державну політику у сфері дитинства як єдиний законодавчий орган країни. Приймаючи закони, Парламент ство-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

рює правовий механізм для функціонування форм сімейного виховання, визначає економічний механізм управління та обсяги їх фінансової підтримки.

Інституційний державний механізм участі Президента України у цій сфері визначені Конституцією України [1], відповідно до якої він є гарантом додержання Конституції, прав і свобод людини та громадянина. Крім того, Президент України підписує закони, прийняті Верховною Радою України. Забезпечує проведення державної політики щодо охорони дитинства, розроблення і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, координацію діяльності центральних та місцевих органів влади у цій сфері.

У складі Програми діяльності уряду містяться заходи, які стосуються соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, та розвитку родинних форм їх утримання. Щорічно Кабінет Міністрів України звітує Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей та тенденції до його змін у ході впроваджених соціально-економічних перетворень. Відповідно до Указу Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [8] проведено реорганізацію Міністерств та відомств України, у тому числі, які відповідають за соціальний захист дітей, позбавлених батьківського піклування. Питання стосовно соціального захисту дітей зазначеної категорії знаходяться у віданні окремих державних органів: Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки, Міністерства молоді та спорту України (до реорганізації Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства освіти і науки України), Міністерства соціальної політики України (до реорганізації Міністерства праці та соціальної політики України), Міністерства внутрішніх справ України тощо.

Центральним органом виконавчої влади у сфері соціального захисту є Міністерство соціальної політики України. Основними завданнями Міністерства є участь у формуванні і забезпеченні реалізації державної політики у сфері захисту дітей-сиріт та забезпечення через систему підпорядкованих йому органів реалізації права громадян на соціальний захист за допомогою своєчасного та адресного надання соціальної підтримки. Законодавча влада, вищі та центральні органи виконавчої влади створюють правову базу, умови та механізми соціально-правового захисту дітей, у тому числі без батьківської опіки, функціонування форм сімейного виховання, визначають основні напрямки державної політики у цій сфері. Обласні ради затверджують, а місцеві державні адміністрації розробляють та здійснюють регіональні програми розвитку сімейних форм виховання та соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування.

За часи незалежності в Україні створені служби, установи та дорадчі органи, основною функцією яких є захист прав дитини: служби у справах дітей, відділи у справах сім'ї та молоді, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. На сьогодні спеціальні установи для дітей та громадські формування підпорядковані різним органам державної влади [9].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо шляхи удосконалення, гармонізації діяльності інститутів громадянського суспільства в напрямі формування сприятливих умов для підтримки родин, функціонування родинних форм виховання проблемних дітей. Зокрема:

- економічних (оподаткування, кредитування, бюджетування, мотивація, фінансовий контроль у сфері здійснення заходів щодо розвитку сімейних форм виховання дітей);
- організаційних (створення ефективної структури управління соціально-правовим захистом дітей, розмежування повноважень учасників, уникнення дублювання функцій);
- інституційних (внесення змін до діючої нормативно-правової бази стосовно правового захисту дітей, через посилення ролі органів місцевого самоврядування, залучен-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ня релігійних організацій, інститутів громадянського суспільства для підтримки родин з дітьми, первинної профілактики сирітства та подолання його наслідків);

– соціальних (соціальної інтеграції; підвищення авторитету шлюбу, сім'ї, духовних цінностей родини; гармонізації поведінки та способу життя родин, які виховують дітей, збагачення духовних надбань; запровадження інституту духовних подвижників та духовних наставників дітей, позбавлених батьківського піклування);

– партнерства з інститутами громадянського суспільства (стимулювання діяльності неурядових організацій; внесення змін до чинного законодавства для передбачення можливості участі громадських, благодійних, релігійних організацій, приватних установ у здійсненні державної політики щодо соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, реабілітації, ресоціалізації батьків, роботи з сім'ями дітей, участь у частині організації дозвілля, занять фізкультурою і спортом, навчально-виховному процесі з учнями інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників; участі у проблемах подолання дитячої безпритульності та бездоглядності, створення сімейних форм виховання) (рис.).

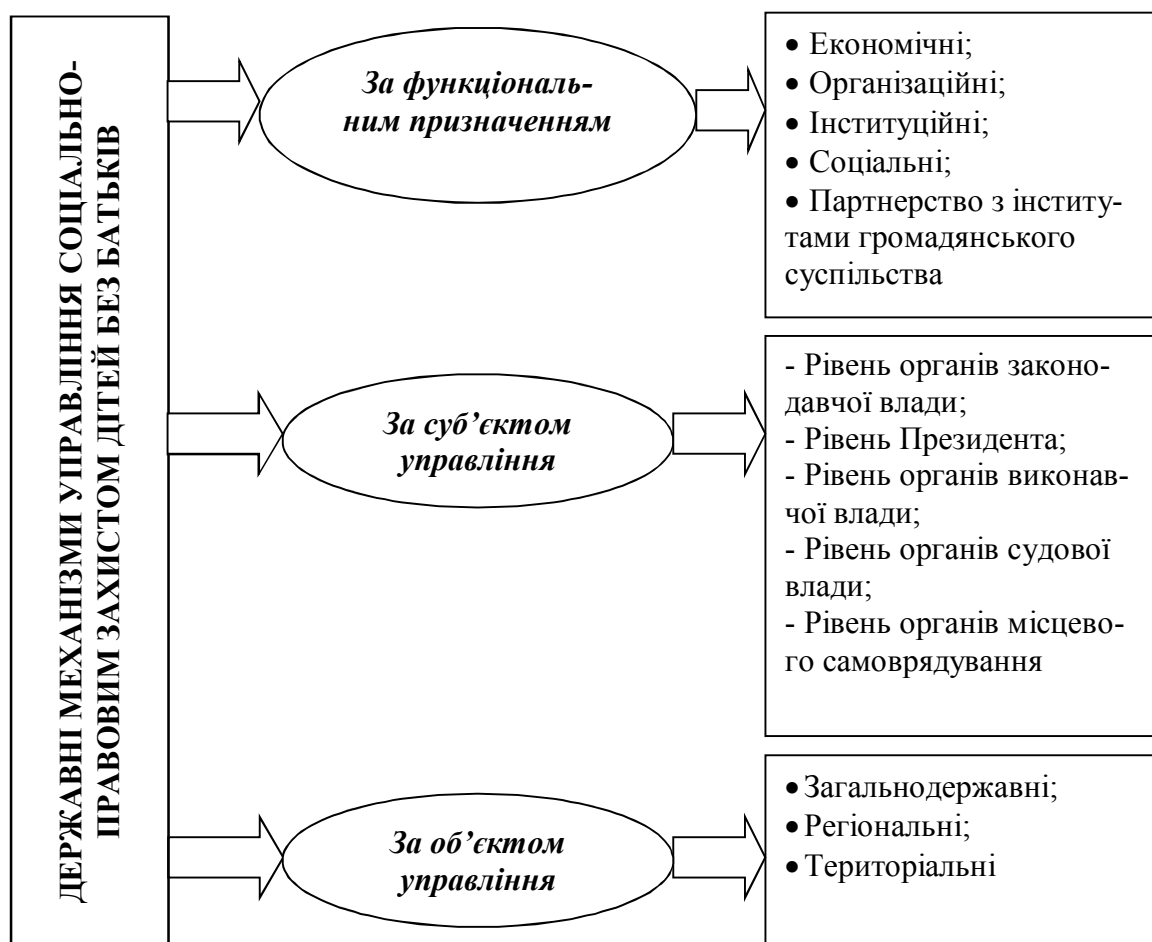

Рис. Класифікація державних механізмів управління соціально-правовим захистом дітей, позбавлених батьківського піклування

Джерело: розроблено автором.

Інструментами реалізації економічного механізму стануть:

– зменшення масштабів бідності, збільшення допомоги непрацездатним членам родини, примусове працевлаштування батьків, які не працюють та ухиляються від виховання дітей;

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

– створення працівникам, які мають дітей, сприятливих умов для поєднання трудової діяльності з вихованням дітей: переваги при працевлаштуванні, додаткова відпустка одночасно обом батькам для проведення спільного з дитиною відпочинку;

– забезпечення умов для подолання негативних тенденцій і стабілізації матеріального становища сімей через надання пільгових кредитів на придбання, оренду житла, зменшення ставок оподаткування та ін.;

– бюджетування, посилення цільової, адресної матеріальної допомоги сім'ям у вихованні дітей, при цьому передбачити, що зазначена допомога повинна витратитись на придбання речей, продуктів харчування, одягу та взуття для дитини, з можливістю здійснення контролю за її використанням;

– розроблення механізму фінансування утримання дітей у державних закладах за рахунок примусового відрахування коштів із заробітку батьків, або їх примусової трудової діяльності;

– розроблення системи фінансування тимчасового (на період кризи в біологічній родині дитини) утримання дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, у сім'ях громадян, які належним чином акредитовані для фостерного виховання вказаного контингенту дітей;

– збільшення мінімального розміру щомісячної допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, що дасть фінансову можливість виховувати дитину її батьками, а не вирішувати питання щодо її влаштування, та буде додатковим аспектом у вирішенні питання раннього сирітства;

– розроблення системи мотивацій для стимулювання діяльності працівників структури органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та біологічних сімей дітей, сімей, які беруть на виховання дитину-сироту.

Інструментами реалізації організаційного механізму стануть:

– проектування функціональної структури управління соціально-правовим захистом дітей, без батьків та регламентації взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, упорядкування їх повноважень, розмежування та уникнення дублювання їх функцій, забезпечення їх технічними ресурсами;

– формування кадрового забезпечення (підготовка фахівців) у сфері соціально-правового захисту дитинства;

– розвиток нових соціальних технологій розвитку підтримки сім'ї, мережі спеціалізованих закладів соціального обслуговування сім'ї, дітей та молоді, розширення обсягу послуг, які ними можуть надаватись, у тому числі консультативних, психотерапевтичних, щодо виходу із кризових ситуацій, соціально-психологічної адаптації до нових умов;

– ведення обліку родини, в яких існує ризик виходу дитини із родини за несприятливих умов у родині, та особливу увагу приділити родинам, де дітей виховує один із батьків, де батьки не працюють, де зловживають алкоголем або повернулись із місць позбавлення волі, сім'ї осіб із числа дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою координації роботи в напрямку усунення проблем та створення максимально комфортних умов для виховання дитини;

– розроблення критеріїв соціального неблагополуччя в родині, які виховують дітей, з визначенням мінімальної межі, допустимої для подальшого перебування дитини в родині;

– створення бази даних осіб, які мають бажання стати прийомними батьками для дітей, позбавлених батьківського піклування, на тимчасовій основі, в тому числі і до

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

вирішення питання щодо родини дитини, в якій виникла несприятлива ситуація, та її подальшої долі;

- створення бази даних неповних сімей, де дітей виховує один із батьків; створення бази даних дітей, батьки яких перебувають на заробітках за кордоном;

- розроблення кількісних та якісних показників ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування у зазначеній вище сфері, при цьому запровадження відповідного стимулювання при успішному виконанні обов'язків;

- розроблення і впровадження системи управлінського аудиту, який дозволив би розумно розмежувати ресурси згідно зі встановленими завданнями, здійснити оцінку ризиків при їх виконанні та забезпечити контроль за досягненням результатів, виокремити персональну відповідальність керівників та посадових осіб за вирішення поставлених завдань та оцінку ефективності бюджетних витрат;

- підвищення дієздатності й ефективності функціонування системи влади завдяки збалансованому розподілу повноважень і функцій між її гілками й органами;

- передача місцевим громадам функцій виконавчих органів щодо здійснення соціально-правового захисту дітей, у тому числі і без батьківської опіки, підтримки сімей з дітьми і молоді та достатніх ресурсів для їх реалізації;

- вирішення проблеми територіальної організації країни, реформування адміністративно-територіального устрою.

Інструментами реалізації інституційного механізму стануть:

- створення сприятливого інституційного середовища та задіяння ефективної моделі державного управління процесами мінімізації дитячого сирітства, яка охоплює діяльність інституціональних елементів, що представляють суб'єктів державної політики у сфері соціально-правового захисту дитинства, відмінного статусу з різним призначенням та роллю у процесах її формування і реалізації: суб'єкти державного управління – Президент України, Уповноважений Президента України з прав дитини, Верховна Рада України, органи виконавчої влади (вищого рівня – Кабінет Міністрів України, центрального – Міністерство з питань захисту дітей, сім'ї, дітей та молоді і регіонального – Департамент соціального захисту сім'ї, дітей та молоді облдержадміністрацій, відповідні відділи при районних державних адміністраціях) та Агентство соціального захисту сім'ї, дітей та молоді – як уповноважений орган з питань регіональної політики соціально-правового захисту дитинства; органи та посадові особи місцевого самоврядування (місцеві ради та їх виконавчі органи, сектор соціального захисту сім'ї, дітей та молоді, інститут територіальних громад); недержавні організації (інститути громадянського суспільства, громадські, благодійні, релігійні організації, приватні установи, бізнесові структури та ін.).

Реалізація інституційного механізму дозволить зменшити управлінський апарат, а кошти, які вдалося б зекономити, направити на покращення фінансування новоствореної структури та її працівників, що дозволило б підвищити мотивацію до виконання повноважень та слугувало б стимулом, покращити інформаційний обмін та координацію дій щодо соціально-правового захисту дитинства, в тому числі дітей, позбавлених батьківського піклування. Крім того, інтернатні заклади, які знаходяться у відомстві Міністерства освіти і науки, передати новоствореному міністерству. Таким чином, робота щодо створення форм виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, буде в компетенції одного відомства і конфлікт інтересів при влаштуванні та наповненні закладів буде вичерпаний;

- внесення змін до чинного законодавства, зокрема Законів України «Про місцеві державні адміністрації» і «Про місцеве самоврядування в Україні» [10; 11] з питань взаємодії цих органів, трансформації делегованих повноважень органів місцевого самоврядування у власні (самоврядні).

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Це стосується повноважень при організації роботи щодо: запобігання бездоглядності, безпритульності дітей; вирішення відповідно до законодавства питань про повне державне утримання дітей, які залишилися без піклування батьків, у школах-інтернатах, дитячих будинках, у тому числі сімейного типу, професійно-технічних закладах освіти; забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов дітей, що залишилися без піклування батьків, влаштування їх на виховання в сім'ї громадян; вирішення відповідно до законодавства питань про надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства і дитинства; вирішення питань щодо організації превентивної роботи із сім'ями, які виховують дітей;

– розроблення технологій і напрямків роботи по здійсненню соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, захисту їх прав на сімейне виховання, підтримку біологічної родини через призначення безпосередньо відповідальних посадових осіб за конкретну мету та забезпечення на законодавчому рівні відповідальності за невиконання або неналежне виконання передбачених обов'язків.

Інструментами соціальних механізмів будуть:

- соціальна адаптація дітей, позбавлених батьків;
- зменшення масштабів «соціального сирітства» за рахунок первинної профілактики та створення бази даних дітей, які мають ризик виходу за межі виховання біологічної родини через несприятливу атмосферу в сім'ї;
- удосконалення системи державних гарантій підтримки сімей з дітьми через соціальний супровід молодих сімей з дітьми, при цьому особливу увагу приділити супроводу сімей, які утворили особи з числа дітей, позбавлених батьківського піклування;
- посилення правового захисту дитинства, підтримку біологічної родини як найсприятливішого середовища для виховання дитини, посилення роботи на упередження соціального сирітства при безпосередньому контролі на паритетних, договірних та примусових засадах щодо біологічної родини;
- розширення державної підтримки розвитку нових форм сімейного виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, в тому числі по фостерному типу, які могли б взяти на тимчасове виховання дітей із кризових сімей;
- активна корекційно-реабілітаційна, навчальна, освітня робота з батьками дитини щодо відновлення гармонії та позитивних відносин між батьками, між батьками та дитиною;
- підвищення авторитету шлюбу, сім'ї, духовних цінностей родини, виховання поваги до батьків, дитини, родини, релігійних канонів;
- гармонізація поведінки та способу життя родин, які виховують дітей, збагачення духовних надбань, дотримання духовних принципів, відтворення гармонії у житті та святості;
- запровадження інституту духовних подвижників та духовних наставників дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які виховуються в інтернатних закладах, сімейних формах виховання.

Інструментами механізму партнерства з інститутами громадянського суспільства можна зазначити:

- стимулювання діяльності неурядових організацій (до прикладу, запровадження механізму економічних, фінансових стимулів, податкових, кредитних та ін.);
- внесення змін до чинного законодавства для передбачення можливості участі громадських, благодійних, релігійних організацій, приватних установ у здійсненні державної політики щодо соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, реабілітації, ресоціалізації батьків, роботи з сім'ями дітей, участь у проведенні дозвілля, навчально-виховному процесі з вихованцями інтернатних закладів, ді-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

тей із прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників за умови належно розробленої акредитації зазначених організацій;

– участі інститутів громадянського суспільства у проблемах подолання дитячої безпритульності та бездоглядності, створення сімейних форм виховання та ін.

Висновки і пропозиції. На нашу думку, потребують модернізації державні механізми управління, спрямовані на соціогуманітарну, культурно-духовну підтримку родин, які виховують дітей. Це дозволить скоротити кількість батьків, для яких народження дітей та отримання державної допомоги є основним видом доходу, а отже, зменшити кількість соціальних сиріт, які після закінчення виплати зазначеної допомоги віддаються на утриманні державі. За цим проглядається поширення явища бездоглядності та відсутності дієвих превентивних механізмів виходу дитини з сім'ї, реабілітації не лише проблемних дітей, але й їх батьків. Замість того, щоб потрапляти в поле зору органів державної влади та місцевого самоврядування на етапі, коли вже виправити ситуацію майже неможливо.

Реалізація вищевказаних державних механізмів управління соціально-правовим захистом дітей, позбавлених батьківського піклування, буде результативною у разі внесення змін до структури органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у напрямку посилення взаємодії вказаних органів та нормативно-правового регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – Х. : Весна, 2007. – 48 с.
2. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
3. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи у справах дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 21.01.1995 р. № 20/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
5. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>.
6. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 № 565. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>.
7. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 № 564. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF>.
8. Про деякі заходи оптимізації системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 28 лютого 2013 р. № 96/2013. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15486.html>.
9. Цибуліна І. В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Державні механізми управління» / І. В. Цибуліна. – Х., 2006. – 19 с.
10. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?reg=280%2F97-%E2%FO>.
11. Про місцеві державні адміністрації [Електронний ресурс] : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/586-14>.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351.82:332.33

Т.Г. Титаренко, асистент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ВІДНОСИНАМИ**

Т.Г. Титаренко, ассистент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ ОТНОШЕНИЯМИ**

Tetiana Tytarenko, assistant

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**FUNCTIONAL DESCRIPTION OF SUBJECTS STATE DEPARTMENTS
GOVERNANCE LAND RELATIONS**

Розглянуто функції суб'єктів державного управління земельними відносинами, що визначають сутність діяльності останніх, визначено особливості реалізації таких функцій та чинники, які перешкоджають суб'єктам управління їх ефективно виконувати. За результатами аналізу системно-універсальних характеристик сучасного нормативно-правового забезпечення сформовано заходи для ефективної реалізації функцій органів управління земельними відносинами.

Ключові слова: державне управління земельними відносинами, суб'єкти управління земельними відносинами, функції державного управління, цільові функції суб'єктів управління, повноваження органів управління.

Рассмотрены функции субъектов государственного управления земельными отношениями, определяющие сущность деятельности последних, определены особенности реализации таких функций и факторы, препятствующие субъектам управления их эффективно исполнять. По результатам анализа системно-универсальных характеристик современного нормативно-правового обеспечения сформированы меры для эффективной реализации функций органов управления земельными отношениями.

Ключевые слова: государственное управление земельными отношениями, субъекты управления земельными отношениями, функции государственного управления, целевые функции субъектов управления, полномочия органов управления.

The article describes the functions of the subjects state management of land relations that define the essence of the activity for last ones, the features of the implementation of such functions and the factors that prevents to implement it effectively for subjects of management. According to the analysis of system-universal characteristics of modern regulatory support measures for the effective implementation of the functions of government land relations are formed.

Key words: state management of land relations, land management entities relations, functions of government, special-purpose functions of management subjects, powers of government.

Постановка проблеми. Створення і практична реалізація цілісної системи органів державного управління земельними ресурсами, яка буде ефективно виконувати покладені на неї функції, є однією з умов, що визначає стабільність політичного, соціального й економічного розвитку нашої країни [6, с. 236]. Завдання, функції та повноваження органів, уповноважених здійснювати управління земельними відносинами, визначені, але в різних спеціальних законодавчих та нормативно-правових актах, у відповідних положеннях, не узгоджені між собою або повторюються. У цих актах не відслідковується системність у підходах при розподілі повноважень, у результаті чого виникає подібність функцій та їх дублювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і прикладним аспектам вирішення багатогранних проблем розбудови системи державного управління приділяли увагу такі вчені: В. Авер'янов, В. Цветков, Г. Атаманчук, Н. Нижник, І. Олійченко, Л. Оліфіренко, М. Стрілець, В. Бакуменко, О. Руденко. Особливості формування і напрями розвитку земельних відносин, повноваження корелянтів, які опікуються земельною реформою, досліджували О. Алимов, А. Кузьмін, А. Мірошніченко, Л. Новаковський, В. Носік, А. Третяк, М. Шульга, Ш. Ібатуллін, О. Степенко та інші вітчизняні науковці. Між тим, окремі питання залишаються ще недостатньо дослідженими. Зокрема, теоретико-методологічні основи функціонування суб'єктів державного управління земельними відносинами.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Важливою передумовою розвитку земельних відносин є забезпечення якісної реалізації своїх функцій органами державного управління земельними відносинами і, як наслідок, ефективність діяльності адміністративного апарату. Тому дослідження функцій суб'єктів державного управління земельними відносинами задля удосконалення всієї системи зазначених органів є актуальним та потребує подальших досліджень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження функцій суб'єктів державного управління земельними відносинами, що визначають сутність діяльності останніх, особливості реалізації таких функцій та виявлення чинників, які перешкоджають суб'єктам управління їх реалізовувати, розроблення заходів для забезпечення ефективною реалізації органами управління земельними відносинами покладених на них функцій і завдань.

Виклад основного матеріалу. Функції державного управління в сукупності і взаємодії одна з одною утворюють складну, багаторівневу функціональну структуру державного управління. Функціональна структура державного управління є сукупністю функцій державного управління й управлінських функцій органів державної влади в їх взаємодії. Ця структура забезпечує управлінський взаємозв'язок держави як суб'єкта управління із суспільною системою та внутрішню динамічність її як системи, що управляє. Базовою конструкцією функціональної структури державного управління є функції державного управління, навколо яких і для яких формуються управлінські функції самих органів державної влади. У результаті кожна функція державного управління здійснюється через певний комплекс управлінських функцій цих органів, розподілений по «вертикалі» та «горизонталі» [2, с. 89].

Загалом під терміном «функція» розуміється робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось [25]. У перекладі з латинської *functio* (діяльність, виконання) – стала сукупність однорідних спеціалізованих робіт (дій, операцій), здатність реалізації яких підтримується в організації, обов'язок оператора (технічного об'єкта або людини) виконувати яку-небудь операцію [3, с. 745–746].

В управлінні під функцією слід розуміти основні базові види діяльності, які повинні здійснюватися управлінцями. Функції управління – основа для формування структури системи, що управляє, і взаємодії її компонентів. Ось чому функції управління прийнято вважати однією із засадничих, фундаментальних категорій науки державного управління [9].

Енциклопедичний словник з державного управління дає таке визначення функції органу виконавчої влади й/або його підрозділу – це конкретна дія щодо реалізації або забезпечення реалізації владних повноважень, доручена державі суспільством, здійснювана державними службовцями, чітко спрямована на досягнення певного результату, що має зовнішнього стосовно цього органу виконавчої влади (підрозділу) користувача [3, с. 745–746].

Виходячи з визначення функцій державного управління як процесу здійснення впливу на суспільні відносини, науковці виділяють такі види функцій державного управління, які у свою чергу є окремими стадіями здійснення державного управління: прогнозування; планування; організація; регулювання; координація; облік (статистика); контроль.

Наведене розмежування функцій державного управління має умовний характер, оскільки в дійсності, на практиці, вони переплітаються, взаємодіють між собою в єдиній системі впливу суб'єкта на об'єкт управління.

Функції управління у галузі земельних відносин у доктрині визначаються як види (напрями) діяльності, яку здійснюють уповноважені органи щодо забезпечення організації раціонального й ефективного використання та охорони земель [4, с. 180; 11, с. 338].

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Оскільки фактична діяльність органів державної влади неможлива без використання певних прав і виконання певних обов'язків, то функції суб'єктів державного управління у сфері земельного регулювання органічно пов'язані з державно-владними повноваженнями.

Земельне законодавство розрізняє три групи суб'єктів управління земельними відносинами. При цьому до першої групи належить єдиний орган законодавчої влади Верховна Рада України (детально розглянуто автором у джерелах [24]).

До другої групи за чинним законодавством України належать органи місцевого самоврядування та представницькі органи Автономної Республіки Крим: Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні ради, Київська, Севастопольська міські ради, районні ради, районні у містах ради, сільські, селищні, міські ради.

До третьої групи відносяться органи виконавчої влади: а) Кабінет Міністрів України; б) Рада міністрів Автономної Республіки Крим; в) місцеві державні адміністрації; г) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі земельних відносин (Міністерство екології та природних ресурсів України); д) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі земельних відносин (Міністерство екології та природних ресурсів України); е) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів, у галузі земельних відносин (Державна екологічна інспекція України); є) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин (Міністерство аграрної політики та продовольства України та, з листопада 2014 року, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України); ж) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (з вересня 2014 року – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру); з) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, у сфері земельних відносин (з вересня 2014 року – Державна екологічна інспекція України); и) державні органи приватизації у галузі земельних відносин.

У зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя Російською Федерацією, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, Республіканський комітет по земельних ресурсах Автономної Республіки Крим, а також Севастопольська міська рада фактично припинили виконання повноважень з управління земельними відносинами, що визначені законами України, на території Автономної Республіки Крим.

Функції кожного із зазначених вище органів визначаються завданнями, які належить їм вирішувати, та відображають специфіку їх діяльності і визначають коло їх обов'язків.

У найбільш загальних рисах функції управління земельними відносинами охоплюють таке: 1) організацію діяльності всіх структур цієї управлінської системи та організацію функціонування всіх підлеглих їй елементів; 2) координацію їх діяльності з метою досягнення кінцевої мети; 3) контроль за їх діяльністю з метою забезпечення досягнення кінцевої мети управління.

Загальні функції суб'єктів управління земельними відносинами конкретизовані в їх спеціальних функціях. Розглянемо найбільш важливі з них, які є базовими, оскільки слугують запорукою виконання всіх інших функцій.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Однією з головних у діяльності органів управління земельними відносинами, на нашу думку, є *функція обліку земель*.

Облік земель здійснюється у Державному земельному кадастрі. Державний земельний кадастр – єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах кордонів України, їх цільове призначення, обмеження в їх використанні, а також дані про кількісну та якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами. Державний земельний кадастр є основою для ведення кадастрів інших природних ресурсів, а також для ведення містобудівного кадастру.

Облік земель у Державному земельному кадастрі здійснюється за кількістю та якістю земель і земельних угідь [16], а тому й облікова функція в галузі земельних відносин має два різновиди, що відображають її сутність (представлено на рис. 1).

Організація введення державного земельного кадастру покладена на Кабінет Міністрів України (пункти “д”, “е” ст. 13 Земельного кодексу України). Відомості щодо кількості та якості земель узагальнюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Міністерство аграрної політики та продовольства України).

Слід зауважити, що процес обліку земель повноцінно розпочався лише після прийняття Закону України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 № 3613-VI.

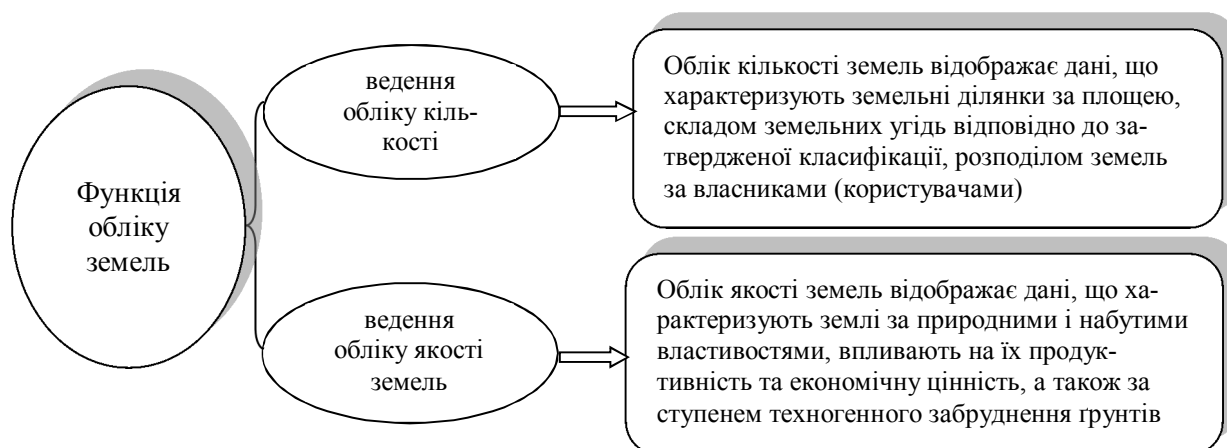

Рис. 1. Різновиди функції обліку земель

2. *Функція планування* використання земель та їх охорони обумовлена потребою населення та галузей економіки у землі, у раціональному, ефективному та ощадливому використанні земельних ресурсів, забезпечення здорового довкілля і здійснення заходів з відтворення земель. Для органів державного управління земельними відносинами вона є обов’язковою у зв’язку з тим, що загальновідомо і доведено практикою, що тільки чітко визначена, наперед спланована, а не стихійна, діяльність у будь-якій галузі може бути ефективною.

Формами планування використання земель є: розробка та затвердження програм використання земель (державних, регіональних); планування територій; природно-сільськогосподарське районування земель.

Функція планування в галузі земельних відносин охоплює широкий спектр діяльності: від визначення основних напрямків державної політики в цій галузі до конкретизації їх під час розроблення і затвердження програм використання та охорони земель, генеральних планів населених пунктів, пропозицій щодо зміни меж сіл, селищ, районів та міст, схем районного планування, розрахованих на перспективу.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

У межах планування територій можуть складатися, зокрема, схеми планування території району та схеми планування території сільради. Зонування є різновидом територіального планування, здійснюється у межах населених пунктів, встановлює вимоги щодо допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих зон. Природно-сільськогосподарське районування земель – це поділ території з урахуванням природних умов та агробіологічних вимог сільськогосподарських культур. Районування є основою для розроблення землепорядної документації відносно земель сільськогосподарського призначення. Використання та охорона сільськогосподарських угідь здійснюються відповідно до природно-сільськогосподарського районування.

Територіальне планування та природно-сільськогосподарське районування земель дуже тісно пов'язані з функцією організації землеустрою, яку ми розглянемо нижче.

Хоча планування і є однією з основних функцій у державному управлінні, зазначена функція на сьогодні практично не реалізована на найвищому державному рівні в частині розроблення та затвердження державних програм використання земель.

Так, відповідно до пункту "г" ст. 13 Земельного кодексу України до повноважень Кабінету Міністрів України належить розроблення і забезпечення виконання загальнодержавних програм використання та охорони земель, а згідно зі ст. 6 та ст. 177 Земельного кодексу України Верховна Рада України має затверджувати такі загальнодержавні програми, а також повинна визначати засади державної політики в галузі використання та охорони земель. У зазначеному процесі планування має брати участь і центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі земельних відносин (Міністерство екології та природних ресурсів України) і центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743-р було схвалено Концепцію Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року та доручено Держкомзему розробити проект Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року. Однак розроблений лише у 2013 році проект зазначеної вище програми так затверджено і не було.

Невиконання зазначеної функції на державному рівні призводить до відсутності послідовної державної політики щодо комплексного розвитку земельних відносин, земельного законодавства, проведення та фінансування землеустрою і земельного кадастру, формування інвестиційно-привабливого землекористування, непрофесіоналізму в реформуванні системи управління земельними відносинами та створенні якісної системи державного земельного кадастру.

На місцевому ж рівні функція планування досить успішно виконується органами місцевого самоврядування. Так, наприклад, до регіональних програм використання земель належить Програма розвитку земельних відносин та охорони земель у Херсонській області на 2014–2018 роки, затверджена рішенням обласної ради Херсонської області від 08.07.2014 року № 1015 [22], до місцевих програм – Програма розвитку земельних відносин на території міста Чернігова на 2013–2016 роки, що затверджена рішенням Чернігівської міської ради від 7 червня 2013 року [23].

На нашу думку, програмно-цільове регулювання розвитку земельних відносин, використання земельних ресурсів та їх охорони нині є основоположним напрямком у діяльності суб'єктів управління земельними відносинами.

3. Не менш важливою за значенням функцією управління в галузі земельних відносин є *функція розподілу та перерозподілу земель*.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

На думку А.М. Мірошніченка, зазначена функція полягає у наданні земельних ділянок державної та комунальної власності у власність та користування, відчуженні земельних ділянок інших форм власності у державну або комунальну власність, припиненні права землекористування ділянками державної та комунальної власності, зміні цільового призначення земельних ділянок [11, с. 351].

Так, суб'єкти управління земельними відносинами, що належать до другої групи (детально розглядалося вище), мають повноваження розпоряджатися землями відповідних територіальних громад (ст. 7–12 Земельного кодексу України). Повноваження розпоряджатися землями державної власності в межах визначених Земельним кодексом України належить і Кабінету Міністрів України (ст. 13) і центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру) (ст. 15-1) і місцевим державним адміністраціям (ст. 17).

Верховна Рада України має право погоджувати продаж земельних ділянок, що перебувають у власності держави, іноземним державам та іноземним юридичним особам. Частина 2 ст. 176 Земельного кодексу України передбачає повноваження парламенту щодо затвердження форми та порядку видачі державного акта України на межі адміністративно-територіального утворення тощо.

Також до розпорядчої функції Верховної Ради України відноситься повноваження щодо погодження питань, пов'язаних зі зміною цільового призначення особливо цінних земель державної та комунальної власності, припинення права постійного користування ними. На наш погляд, таке погодження має управлінський характер, а тому в разі потреби має здійснюватися відповідним органом виконавчої влади.

Незважаючи на те, що земельним законодавством визначено органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які мають повноваження щодо розпорядження землями, і в науковому середовищі, і в політичних колах досі відбуваються дискусії з приводу того, кому має належати функція з розпорядження землями нашої держави.

4. Ще однією важливою функцією у сфері управління земельними відносинами є законодавча, або *нормативно-правова функція*.

Головним суб'єктом управління, на кого покладено виконання нормативно-правової функції, є парламент. Повноваження Верховної Ради України, які визначають зазначені функції парламенту в управлінні земельними відносинами, визначені Конституцією України, Земельним кодексом України, а також Законами України «Про охорону земель», «Про землеустрій».

Також слід зазначити, що законодавча функція парламенту дублюється у різних законах. Положення п. “а” ст. 6 Земельного кодексу України фактично відтворюють стосовно окремого випадку (регулювання земельних відносин) загальні положення п. 3 ч. 1 ст. 85 Конституції України, за якими до повноважень Верховної Ради України належить «видання законів». Аналогічно, положення пп. “б” та “в” ст. 6 Земельного кодексу України (визначення засад державної політики в галузі використання та охорони земель, затвердження загальнодержавних програм щодо використання та охорони земель) фактично відтворюють загальні положення п. 3 ч. 1 ст. 85 та п. 6 ч. 1 ст. 85 Конституції України та є ідентичними положенням пп. 1, 2, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про охорону земель», а також пп. “а” та “в” ч. 1 ст. 9 Закону України «Про землеустрій» [10].

На жаль, дублювання законодавчої функції парламенту в різних законах жодним чином не сприяє здійсненню Верховною Радою України якісної законодавчої роботи.

Здійснення нормативно-правового забезпечення у сфері земельних відносин Земельний кодекс України покладає на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин (ст. 15). Надзвичайно складна си-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

туація склалася з визначенням такого органу. Так, до листопада 2014 року таким органом було Міністерство аграрної політики та продовольства України, в положенні про яке зазначено, що Міністерство аграрної політики та продовольства України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації, зокрема, державної політики земельних відносин [15].

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 690 «Про внесення змін до Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України» і це Міністерство також визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику, зокрема, у сфері земельних відносин, землеустрою, охорони земель. Також на зазначене Міністерство покладено відповідні функції у сфері забезпечення формування державної політики у сфері земельних відносин, які є тотожними деяким функціям Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Так, на обидва Міністерства покладено нормативно-правову функцію із затвердження: порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів; нормативно-правових актів у сфері державної експертизи землевпорядної документації, зокрема методики проведення державної експертизи землевпорядної документації; форму і порядок надання інформації щодо моніторингу земель (крім земель сільськогосподарського призначення); визначення видів межових знаків, якими закріплюються межі земельних ділянок, і порядок відновлення меж земельних ділянок.

Таким чином, усунення дублювання зазначених повноважень різних міністерств дуже необхідне, оскільки розібратися, хто і які саме нормативно-правові акти у сфері земельних відносин має приймати, майже неможливо.

У межах нормативно-правової функції також необхідно виділити функцію стандартизації і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів.

Стандартизація і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів здійснюється з метою забезпечення екологічної і санітарно-гігієнічної безпеки громадян через прийняття відповідних нормативів і стандартів, які визначають вимоги щодо якості земель, допустимого антропогенного навантаження на ґрунти та окремі території, допустимого сільськогосподарського освоєння земель тощо.

Нормативно-правова функція стандартизації і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів покладена на Кабінет Міністрів України (ст. 165 Земельного кодексу України).

5. Заслуговує на увагу і *координаційна функція* суб'єктів управління земельними відносинами.

Координація як функція забезпечує узгодження діяльності систем управління. Завдяки координуванню узгоджують дії керівників не тільки всередині управлінської ланки, а й дії керівників інших управлінських структур.

Координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів належить до повноважень як обласних рад, так і районних, сільських, селищних, міських рад (ст. 8, 9, 10, 12 Земельного кодексу України). Щодо координації діяльності державних органів земельних ресурсів – це функція місцевих державних адміністрацій (п. “є” ст. 17). Також до повноважень місцевих державних адміністрацій належить координація здійснення землеустрою та державного контролю за використанням та охороною земель (п. “в” ст. 17).

До повноважень Кабінету Міністрів України належить координація проведення земельної реформи (п. “г” ст. 13 Земельного кодексу України) та координація діяльності центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування, реалізацію державної політики у сфері земельних відносин та державний нагляд (контроль) у зазна-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ченій сфері, а також у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі земельних відносин.

На нашу думку, ефективність координаційної функції управління залежить від місця суб'єкта управління у структурі державного управління в певній сфері. І якщо координація діяльності центральних органів виконавчої влади Кабінетом Міністрів України є ефективною у зв'язку з підпорядкуванням останньому зазначених органів, то координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів органами місцевого самоврядування, зокрема міськими радами, є малоефективною, оскільки місцеві органи земельних ресурсів міським радам невідзвітні та невідконтрольні.

6. *Функція встановлення меж адміністративно-територіальних утворень.* Зазначена функція управління полягає у встановленні та зміні уповноваженими органами меж адміністративно-територіальних утворень.

Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села (ст. 133 Конституції України).

За даними Державного комітету статистики України, станом на 1 січня 2015 року в Україні були такі адміністративно-територіальні одиниці: АРК та 24 області, 490 районів, 460 міст (з них 184 – міста спец. статусу, республіканського, обласного значення), 111 районів у містах, 885 селищ міського типу, 10279 сільських рад, 28388 сіл. У близько 70 % населених пунктів України встановлені межі. Станом на 1 січня 2014 року із 29 742 населених пунктів держави межі встановлені у 20 555. У тому числі: 97 містах обласного значення, 117 містах районного значення, 476 селищах та 19 865 селах.

Земельний кодекс України (ст. 174) визначає органи, які приймають рішення про встановлення та зміну меж адміністративно-територіальних одиниць.

Так, рішення про встановлення і зміну меж районів і міст приймається Верховною Радою України за поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міської рад. Рішення про встановлення і зміну меж сіл, селищ, які входять до складу відповідного району, приймаються районною радою за поданням відповідних сільських, селищних рад. Рішення про встановлення і зміну меж сіл, селищ, які не входять до складу відповідного району, або у разі, якщо районна рада не утворена, приймаються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами за поданням відповідних сільських, селищних рад. Рішення про встановлення і зміну меж районів у містах приймається міською радою за поданням відповідних районних у містах рад.

Вважається, що основна причина повільних темпів робіт із встановлення меж – дефіцит коштів. Проте співставлення вартості витрат на визначення меж населених пунктів із надходженнями до бюджету від земельних ресурсів (витрати становлять 3–8 % від надходжень) дозволяє вважати, що проблема має більшою мірою суб'єктивний характер [10].

7. *Функція вирішення земельних спорів.* Її необхідність в управлінській діяльності обумовлена великою вірогідністю колізій, що виникають у процесі землекористування.

Дотепер в Україні створено дві паралельно діючі системи вирішення земельних спорів: позасудова (адміністративна) та судова. Протистояння щодо домінування між ними ознаменувало історію розвитку юрисдикційної діяльності у цій сфері, оскільки контроль над процедурою вирішення земельних спорів становить собою продовження повноважень щодо володіння, користування та розпорядження землею.

Вирішення земельних спорів – це особлива форма управлінської діяльності державних органів законодавчої, виконавчої, судової влади, спрямована на врегулювання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

розбіжностей і протистояння між суб'єктами земельних правовідносин, з метою захисту і відновлення порушених прав землекористувачів чи власників земельних ресурсів [1].

Відповідно до ст. 158 Земельного кодексу України земельні спори вирішуються судами, органами місцевого самоврядування та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, на сьогодні фактично не вирішує земельні спори, оскільки відповідно до Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру зазначений орган державної влади такого повноваження не має.

Згідно з нормами Земельного кодексу України вирішення земельних спорів належить до повноважень сільських, селищних, міських рад (п. "л" ст. 9 та п. "й" ст. 12) та обласних, районних рад (п. "з" ст. 8 та п. "е" ст. 10). Частина 3 ст. 158 Земельного кодексу України передбачає вирішення органами місцевого самоврядування земельних спорів «у межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян, та додержання громадянами правил добросусідства, а також спори щодо розмежування меж районів у містах», що унеможлиблює здійснення зазначеної функції обласними та районними радами.

Таким чином, фактична реалізація функції управління з вирішення земельних спорів можлива лише сільськими, селищними, міськими радами. Однак у сторін земельного спору, у разі незгоди з прийнятим органом управління рішенням, завжди є можливість звернутися до суду, що фактично зводить нанівець діяльність органів управління щодо вирішення земельних спорів.

Існування повноважень щодо вирішення спорів у структурі органів державного управління є позитивним моментом, але прописана форма є недосконалою та щодо окремих моментів суперечлива, що робить її застосування неефективним.

8. Функція контролю за використанням, відтворенням та охороною земель.

Контроль за використанням та охороною земель є однією з важливих функцій державного управління у зазначеній сфері суспільних відносин. Його завдання полягають у забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами вимог земельного законодавства України. Варто звернути увагу на те, що контроль здійснюється: а) за усіма без винятку суб'єктами земельних відносин, а не лише за юридичними і фізичними особами; б) стосується всіх земель незалежно від форм власності [7].

За суб'єктом здійснення контроль поділяється на такі види: державний, самоврядний та громадський контроль.

Відповідно до ст. 188 Земельного кодексу України, а також Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003 № 963-IV, державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі.

Державний контроль за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів.

І хоча чинне законодавство виділяє два суб'єкти державного контролю, на сьогодні фактично функція контролю покладена на один державний орган – Державну екологічну інспекцію України [21].

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Чинним законодавством недостатньо врегульоване питання здійснення самоврядного контролю органами місцевого самоврядування, а також відсутній правовий механізм здійснення такого виду контролю за землями комунальної власності. На жаль, Земельний кодекс України виділив самоврядний контроль за використанням та охороною земель як окремих вид контролю, зазначив, що він здійснюється сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами, але не визначив його змісту.

Здійснення громадського контролю за використанням та охороною земель передбачене ст. 190 Земельного кодексу України, згідно з якою такий контроль здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, і діють на підставі положення, затвердженого центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, охорони навколишнього природного середовища. На сьогодні відповідне положення не затверджено.

9. Функція раціонального використання та охорони земель, на нашу думку, представлена двома складовими: здійснення землеустрою та проведення моніторингу (рис. 2).

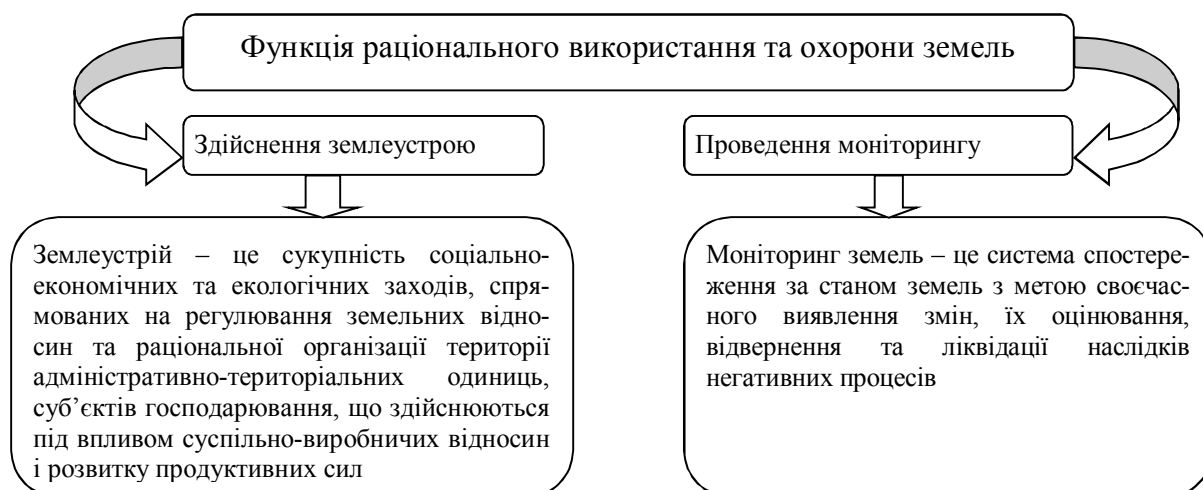

Рис. 2 Складові функції раціонального використання та охорони земель

Метою землеустрою є забезпечення раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища та поліпшення природних ландшафтів.

Землеустрій здійснюється суб'єктами господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою згідно із законом, а організують землеустрій обласні, районні, міські, селищні, сільські ради (п. "е" ст. 8, п. "з" ст. 9, п. "г" ст. 10, п. "д" ст. 12 Земельного кодексу України).

Сам по собі землеустрій передбачає здійснення заходів, що включають у себе виконання суб'єктами управління земельними відносинами інших функцій. Це, зокрема, встановлення (відновлення) на місцевості меж адміністративно-територіальних одиниць, землеволодінь і землекористувань; розроблення загальнодержавної і регіональних програм використання та охорони земель; складання схем землеустрою, розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель відповідних адміністративно-територіальних одиниць; обґрунтування встановлення меж територій з

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

особливими природоохоронними, рекреаційними і заповідними режимами; складання проектів впорядкування наявних землеволодінь і землекористувань та створення нових тощо.

Моніторинг земель – важлива функція управління у сфері використання та охорони земель. У системі моніторингу земель проводиться збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан земель, прогнозування їх змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану земель та дотримання вимог екологічної безпеки.

Організація встановлення порядку проведення моніторингу земель покладена на Кабінет Міністрів України (п. "д", "е" ст. 13 Земельного кодексу України). Ведення моніторингу земель здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру) та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (Міністерство екології та природних ресурсів України).

Незважаючи на достатньо розвинене правове регулювання, через певні об'єктивні та суб'єктивні фактори спостереження за станом земель сьогодні не складають всеохопної системи. Таким чином, моніторинг земель на сьогодні фактично відсутній [8, с. 55].

Висновки та пропозиції. Аналіз спеціальних функцій суб'єктів державного управління земельними відносинами свідчить про те, що вони є тісно пов'язаними між собою і направлені на реалізацію завдань та цілей, поставлених перед державним управлінням. Так, функція планування тісно пов'язана з функцією обліку та є передумовою виконання всіх інших функцій, функція контролю неможлива без практичної діяльності органів управління, яка проявляється в таких функціях, як планування, регулювання та ін.

На шляху виконання своїх функцій суб'єкти державного управління земельними відносинами наштовхуються на перешкоди. Зокрема, проблематичним залишається реалізація своїх функцій суб'єктами державного управління при неузгодженій нормативно-правовій базі. Провівши так звану оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади, Кабінет Міністрів України ліквідував Державну інспекцію сільського господарства, а функції останньої із здійснення державного нагляду (контролю) у частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель поклав на Державну екологічну інспекцію. Однак у положення про Державну екологічну інспекцію України відповідні зміни внесені не були, що унеможлиблює здійснення останньою зазначеної функції нагляду (контролю).

Дублювання певних функцій у різних нормативно-правових актах, покладення на різних суб'єктів управління однакових функцій, недостатність фінансування також не сприяє ефективній реалізації суб'єктами управління покладених на них функцій.

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо за доцільне підкреслити, що в Україні створено систему державної влади та місцевого самоврядування, на які покладено функції управління земельними відносинами. Водночас, діяльність суб'єктів управління з реалізації своїх функцій є недосконалою і має суттєві недоліки (як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру), які перешкоджають успішному розвитку земельних відносин в Україні.

Серед таких недоліків, які можна усунути задля ефективної реалізації функцій суб'єктами державного управління земельними відносинами, є такі:

- неузгодженість нормативно-правової бази;
- велика кількість державних органів, що здійснюють регулювання земельних відносин, а також підпорядкування центральних органів виконавчої влади у галузі земельних відносин різним міністерствам;

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

- відсутність єдиного органу управління землями державної та комунальної власності. Відповідальність за ефективне використання земель державної та комунальної власності розпорощена між різними органами виконавчої влади та місцевого самоврядування;

- відсутність стабільності в системі органів управління земельними відносинами.

Тому, на наш погляд, для ефективної реалізації функцій органів управління земельними відносинами необхідно здійснити такі кроки. По-перше, оптимізувати систему державних органів управління земельними відносинами, створивши єдиний державний орган з управління земельними ресурсами як багатофункціональним і структурно складним об'єктом. Складовими частинами такого органу повинні бути агентство з управління землями державної власності, агентство з охорони навколишнього природного середовища, екологічна інспекція, інспекція з використання та охорони земель усіх категорій та форм власності, департамент державного кадастру і реєстрації прав на землю.

По-друге, проаналізувати нормативно-правові акти у сфері регулювання земельних відносин та усунути дублювання їх положень та дублювання функцій органів державного управління.

По-третє, забезпечити належне юридичне оформлення управлінських функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування і відповідне їх закріплення в компетенційних актах цих органів.

Звідси виникає об'єктивна необхідність подальшого поглиблення та системне удосконалення теоретико-методичних засад і прикладних розробок, спрямованих на забезпечення ефективного виконання функцій органами управління земельними відносинами як на державному, так і на місцевому рівнях.

Список використаних джерел

1. Герц А. А. Екологічне право [Електронний ресурс] / А. А. Герц. – Режим доступу : http://lubbook.net/book_220_glava_28_3._Funkcii_upravlinnja_shh.html.
2. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
4. Земельне право України : підручник / М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін. ; за ред. М. В. Шульги. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
5. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. Ковальський М. Р. Актуальні напрями удосконалення механізму державного регулювання земельних ресурсів / М. Р. Ковальський // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2011. – Вип. 2. – С. 234–243.
7. Корнєєв Ю. В. Земельне право [Електронний ресурс] / Ю. В. Корнєєв. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/16011013/pravo/kontrol_vikoristannyam_ohoronoyu_zemel.
8. Кривов В. М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України / В. М. Кривов // Проблема охорони ґрунтів. – К. : Урожай, 2006.
9. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. Я. Малиновський. – Вид. 2-ге, доповн. та переробл. – К. : Атіка, 2003. – 576 с. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidruchniku/derj-upr/492-malinovski/9668--3-----31-----311---.html>.
10. Мірошниченко А. М. Земельне право України : навч. посіб. [Електронний ресурс] / А. М. Мірошниченко. – К. : Алерта, ЦУЛ, 2011. – 678 с. – Режим доступу : http://www.biglib.com/book/10_Zemelne_p/1037_33_Vstanovlennya_mej_administrativno_teritorialnih_ytvoren.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

11. *Мірошниченко А. М.* Земельне право України : підручник / А. М. Мірошниченко. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 712 с.
12. *Основи місцевого самоврядування в Україні* : конспект лекцій. Ч. I / уклад. : О. С. Ігнатенко, С. М. Рюмшин. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 68 с.
13. *Про охорону земель* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
14. *Про державний контроль за використанням та охороною земель* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.
15. *Про Міністерство аграрної політики та продовольства України* [Електронний ресурс] : Указ Президента України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/500/2011>.
16. *Про державний земельний кадастр* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17/page2?text=%EE%E1%EB%B3%EA>.
17. *Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України* [Електронний ресурс] : Указ Президента України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/452/2011>.
18. *Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-п/paran8#n8>.
19. *Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-п>.
20. *Про Положення про Державну екологічну інспекцію України* [Електронний ресурс] : Указ Президента України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/454/2011>.
21. *Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/442-2014>.
22. *Програма розвитку земельних відносин та охорони земель у Херсонській області на 2014–2018 роки* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oblrada.ks.ua/?id=12648>.
23. *Програма розвитку земельних відносин на території міста Чернігова на 2013–2016 роки* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/document/rishennyasessii/4914>.
24. *Прокопович Т. Г.* Архітектура системи державного управління земельними відносинами та напрями її вдосконалення / Т. Г. Прокопович // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки» : науковий збірник. – 2013. – № 2(66). – С. 475–482.
25. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/funkcija>.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у «Віснику Чернігівського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки”», який включено до нового переліку наукових фахових видань ВАК України, затвердженого постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 (Бюлетень ВАК України № 4, 2010) (з 03.02.2015 змінив назву на «Проблеми і перспективи економіки та управління»).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В).

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: maksim-22@yandex.ru. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

3. **Структура статті.** До друку в науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: УДК. Автори. Назва наукової або освітньої установи, де працюють автори. Назва статті. Анотації. Ключові слова. **Вся інформація про авторів, назва статті, анотація і ключові слова подається трьома мовами: українською, російською, англійською.** Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел.

4. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині сторінки.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

5. **Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

5.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

Автори – *ініціали та прізвище* кожного автора починати з нового рядка (шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по лівому краю, без абзацного відступу, напівжирний), **науковий ступінь або посада, якщо немає ступеня** (шрифт Times New Roman (кегель 12), звичайний). Скорочення слід подавати згідно з ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

бібліографічному описі. Загальні правила та вимоги» (наприклад: д-р екон. наук; канд. техн. наук; тис., млн, млрд; грн, дол; табл., рис. тощо). Дані про авторів подаються трьома мовами.

Назва організації – місце (я) роботи автора (-ів) (вирівнювання по лівому краю без абзацного відступу, шрифт Times New Roman (кегель 10)). Після назви організації через кому вказуються місто та країна розміщення організації (трьома мовами).

Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обгрунтована її актуальність (обсяг – 1000 знаків (з пробілами)). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7 (Додаток А).

Основний текст – текст статті з заголовками (вирівнювання по ширині, абзац – 0,63 см, шрифт Times New Roman (кегель 12), одинарний інтервал).

Розділи статті (Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел) подаються таким шрифтом: Times New Roman, кегель 12, напівжирний, звичайний. Після назви розділу статті ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

5.2. Інтервали між елементами статті такі:

- УДК – автори – 1;
- автори – назва організації – 1;
- назва організації – назва статті – 2;
- назва статті – анотація – 1;
- анотація – ключові слова – 1;
- ключові слова – основний текст – 1;
- основний текст – назва таблиці (верхній край рисунка, схеми, діаграми) – 1;
- назва таблиці – її верхній край (нижній край рисунка, діаграми – їхні назви) – 1;
- нижній край таблиці (назва рисунка, діаграми, схеми) – основний текст – 1;
- основний текст – список використаних джерел – 1;
- список використаних джерел – перелік джерел – 1.

6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

6.1. Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

6.2. Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці повинні мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив).

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

6.3. Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

7. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

Заголовок «Список використаних джерел» слід розміщувати посередині рядка, шрифт Times New Roman, кегель 12, напівжирний, а список джерел – 11 кегель.

8. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації 1 сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку В.

9. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-22@yandex.ru**. Всі документи, що містять підписи та печатки, повинні бути відсканованими.

Контактна особа: Дубина Максим Вікторович.

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання:

<http://ppeu.stu.cn.ua>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надсилання автором (ами) документів щодо публікації рукопису або сплату вартості публікації як згоду автора (ів) на передачу права на використання твору (тиражування, розповсюдження тощо).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 330.524:331.102.344

І.О. Ревак, канд. екон. наук

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

И.А. Ревак, канд. экон. наук

Львовский государственный университет внутренних дел, г. Львов, Украина

СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ГОСУДАРСТВА

Iryna Revak, PhD in Economics

Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

STRUCTURAL COMPONENTS OF STATE'S INTELLECTUAL POTENTIAL

Представлено авторський підхід до визначення внутрішньої структури інтелектуального потенціалу держави. Обґрунтовано, що інтелектуальний потенціал є комплексним структурним утворенням, що складається з освітнього, наукового, культурного та духовного компонентів. Базовою компонентою є освіта, що характеризується сукупністю систематизованих знань, умінь та навиків, набутих у результаті навчання або за допомогою самоосвіти. Наступний рівень обіймає наука, що є витвором людського розуму та секуляризованою сферою людської діяльності, що розвивається за певними законами та стає продуктивною силою національної економіки. Вищий рівень представлений культурою, що є носієм національної самосвідомості та імпульсом до виховання майбутніх поколінь на основі високоморальних та естетичних цінностей. Найвищу позицію займає духовність, яка є особливим проявом людської самоорганізації та самопізнання, а отже, і фактором нагромадження та зростання інтелектуального потенціалу держави.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, освіта, наука, культура, духовність.

Представлен авторский подход к определению внутренней структуры интеллектуального потенциала государства. Обосновано, что интеллектуальный потенциал является комплексным структурным образованием, которое состоит из образовательного, научного, культурного и духовного компонентов. Базовой компонентой является образование, которое характеризуется совокупностью систематизированных знаний, умений и навыков, приобретенных в результате учебы или с помощью самообразования. Следующий уровень занимает наука, которая является творением человеческого ума и секуляризованной сферой человеческой деятельности, которая развивается по определенным законам и становится производительной силой национальной экономики. Высший уровень представлен культурой, которая выступает в качестве носителя национальной самосознания и импульса к воспитанию будущих поколений на основе высоконравственных и эстетических ценностей. Наивысшую позицию занимает духовность, которая является особенным проявлением человеческой самоорганизации и самопознания, а следовательно, и фактором накопления и роста интеллектуального потенциала государства.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, образование, наука, культура, духовность.

The article reveals author's approach to the internal structure definition of state's intellectual potential. The author grounds that intellectual potential is a complex structural formation consisting of educational, scientific, cultural and spiritual components. Education being a basic component is characterized as a totality of systemized knowledge, skills and abilities gained in the process of studying or self-education. Science being the next level is a creation of human mind and a secularized sphere of human activity which is developed according to certain laws and becomes a productive bearer of national self-consciousness and impulse for upbringing of next generations on the basis of moral and esthetic values. Spirituality is on the highest position and it is a particular display of self-organization and self-knowledge and thus a factor of accumulation and increasing of state's intellectual potential.

Key words: intellectual potential, education, science, culture, spirituality.

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. *Захарова О. Д.* Теоретические аспекты определения экономической сущности понятия «региональная система» в контексте регионализации экономики / О. Д. Захарова // Экономика и управление. – 2007. – № 1. – С. 46–51.

2. *Коновальчик В. В.* Побудова процесу навчання персоналу в рамках загальної системи розвитку персоналу [Електронний ресурс] / В. В. Коновальчик // HRMagazine. – Режим доступу : <http://www.hr-portal.ru/tags/razvitie-personala>.

3. *Синиця Л. В.* Оцінка стійкості підприємства : монографія / Л. В. Синиця. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 184 с.

4.

5.

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора*

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31259203106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="853592"/>
	Найменування установи банку	<u>ГУДКСУ Укр. в Чернігівській області</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____ (словами)			
Підпис платника	_____			
Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31259203106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="853592"/>
	Найменування установи банку	<u>ГУДКСУ Укр. в Чернігівській області</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____ (словами)			
Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (1)

Головний редактор	С.М. Шкарлет
Відповідальні за випуск	М.П. Бутко, В.П. Ільчук
Літературний редактор	Л.М. Сила
Коректор	О.С. Смелова
Комп'ютерна верстка і макетування	В.М. Олефіренко
	Т.В. Коваленко

Підписано до друку 16.03.2015. Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. – 28,1.
Тираж 300 пр. Замовлення № 258/15.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.